THE

BAUDHĀYANA ŚRAUTA SŪTRA

BELONGING TO THE

TAITTIRĪYA SAMHITĀ

EDITED BY

DR. W. CALAND

Extra Professor of Sanskrit at the University of Utrecht.

VOLUME II

CALCUTTA:

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,

AND PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET,

1907.

(c) cayanasūtra foll. 50a-72.
(d) kāṭhakasūtra foll. 73-77.
(e) vājapeya foll. 78-8?
(f) rājasūya foll. 83-9?
(g) iṣṭikalpa foll. 94-105.
(h) aupānuvākya foll. 106-122.
(i) aśvamedha foll. 123-137.
(k) dvādaśāha foll. 137-148.
(l) uttarā tatiḥ (first praśna) foll. 149-168.
(m) ekāhas (sec. praśna) foll. 168-182.

The MS. breaks off after the 10th adhy. of praśna xviii.

2. B. cp. Preface to Vol. i., p. vii.

3. Be (Be 115) cp. ib. p. vii, viii.

4. U, being a nearly complete collection of the Baudh.-sūtras, neatly written on paper in Nāgarī by the same hand. From Ujjain. The avāntaradīkṣā is not found in this collection. It contains on 158 leaves (numbered continuously) the contents of Vol. i.; the pravargya comes *after* the agniṣṭoma; it closes with kh. 17. Then come the agnicayana, vājapeya, etc. No praśna numbers are given here and in the following parts, which are all numbered separately; its colophon runs: *śake 1762 bhādrapada kṛṣṇa 2 ravivāsare taddine āṭhavele ity upanāmakagaṇeśabhaṭṭātmajarāmacandreṇa likhitam.* Through the kind mediation of Professor Bhandarkar I was allowed the use of this MS.

MSS. containing single parts :—

5. H cp. Preface to Vol. i., p. viii.: cayana, vājapeya, atirātra, aptoryāma, ekādaśinī, kāṭhaka, and sautrāmaṇī.

6. F cp. Preface to Vol. i., p. ix. (vājapeya).

7. D, being a collection of various parts of the sūtra found at Dhar, the loan of which was procured to me also by Professor Bhandarkar. Paper, Nāgarī writing, different handwriting. It contains the iṣṭikalpa in a rather good tradition, although badly written; the dvādaśāhapraśna, atirātra, uttarā tatiḥ, very badly written and in the same hopelessly corrupt tradition as the other MSS.

8. Tr, being a copy in Grantha writing on paper from an original in Trichinopoly, pretending to be a complete śrautasūtra (!). It contains: the whole of the text already published in Vol. i.; the pravargya, together with its prāyaścitta and the avāntaradīkṣā, precedes the agniṣṭoma. After the agniṣṭoma come: 1. cayana (foll. 225-276); 2. sautrāmaṇī (foll. 277-282); 3. vājapeya (foll. 282-297); 4. atirātra (foll. 297-305); 5. aptoryāma (foll. 305-306); 6. the three prāyaścitta praśnas (foll. 306-343). The praśna numbering of this copy is utterly worthless.

9. MS, being the sūtra passages of the cayana as found in the Mahāgnisarvasva, in Grantha writting on palmleaves, belonging to the India Office (cp. Burnell, a catalogue of Sanskrit MSS., Part i., p 27); MSc., the reading presented by the Mahāgnisarvasva commentary itself.

10. Bu, the text of the cayana as given in an appendix after the above mentioned MS. (Burnell 55), comprising the text up to kh. 24, breaking off after the words *nihanty āvṛhyāśmānam upa.*

11. Be 11, cp. Preface to Vol. i., p. x., No. 9: dvādaśāha (without gavām ayana), rājasūya, vājapeya.

12. T, cp. Preface to Vol. i., p. x., No. 12: rājasūya only. Of the rājasūya MSS. B Be and U agree mostly; on the other hand Be 11 and T go together. M is independent.

13. Be 8, cp. Preface to Vol. i., p. x., No. 10 (here cited as B 4) contains the iṣṭikalpa.

14. Be, a copy of the aupānuvākya praśna from Benares (Nāgarī, paper) on 14 foll., well-written but containing on the whole the same tradition as B and Be (115).

15. Be, a copy of the kāṭhakasūtra from Benares (see sūcīpattra, p. 72, No. 10), paper, Nāgarī, 7 leaves.

16. Be (12), a copy of the atirātra from Benares (see sūcīpattra, p. 72, No. 12), paper, Nāgarī, 3 leaves.

17. G, an original MS. of the aupānuvākya from Gwalior on paper in Nāgarī, procured on loan by Professor Bhandarkar.

18. T, a copy of the sautrāmaṇī in the collection of Sanskrit MSS. preserved at Tübingen (M.a. i., 317) Nāgarī, paper.

19. MS and MSc, text and commentary of the ekādaśinīsūtra contained in the MS. of the Mahāgnisarvasva, cp. supra No. 9.

Other sources, which were of more or less help, are the Vivaraṇa of Bhavasvāmin up to the aupānuvākya, the Vivaraṇa of the atirātra, the aptoryāma and the sautrāmaṇī, and lastly the Prayogasāra of Keśavasvāmin on the contents of which cp. my paper on the Baudh.-sūtra, p. 15.

My thanks are due, for procuring me the use of some of these MSS. and for taking pains in having copied others for me, to Dr. Thomas, Librarian-in-Chief of the India Office, to Professor Hultzsch, to Professor Bhandarkar at Bombay, to Mr. A. Venis at Benares, and to the British Government, which enabled me to collate some of the originals of the above mentioned manuscripts.

W. CALAND.

Utrecht, May 1906.

INDEX.

उखाः संभरिष्यन्नुपकल्पयते ऽश्वं च गर्दभं च तयोरेव रशने मौञ्ज्यौ वा कुशमय्यौ वाभ्रिं च ब्राह्मणसंपन्नां मृदं च भावितां करणीयां वल्मीकवपां कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च योक्त्रमुदकुम्भꣳ हिरण्यमर्मकपालानि शर्करा अवाञ्जनपिष्टा अजलोमानि कृष्णाजिनलोमानि वैश्यꣳ सप्रदंशꣳ सूनामधिकरणीमुखाक्तं कुशलमित्यथामावास्येन वा हविषेष्ट्वा मध्ये वांशिक्यशालाꣳ शम्यान्यासे गर्तं खानयति तद्भावितां मृदमवलेपयति समां बिलेन करोति तदुपसादयति कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च योक्त्रमुदकुम्भꣳ हिरण्यमित्यथ विधुवति स्फ्येनोद्धृत्यावोक्ष्य वल्मीकवपां निदधाति तां दक्षिणतो वैश्यो गोपायन्नास्ते ऽथोत्तरꣳ शालाखण्डमग्रेण स्फ्येनोद्धृत्यावोक्ष्य सिकता निवपति तं परिमण्डलं खरं करोत्यथैनꣳ सिकताभिराश्वाश्मिनं करोति तं कुशतरुणकैर्दूर्वाग्रन्थिभिरिति संप्रच्छाद्याथैनं परिश्रयन्ति तस्योदीचीं द्वारं कुर्वन्ति तदुपसादयत्यर्मकपालानि शर्करा अवाञ्जनपिष्टा अजलोमानि कृष्णाजिनलोमानि सूनामधिकरणीमुखाक्तं कुशलमित्यथैतावश्वगर्दभावग्रेण शालां पल्पूलितौ तिष्ठतो ऽन्तर्वेद्यभ्रिं निदधात्युत्तरे वेद्यन्ते रशने परिस्तृणन्ति दक्षिणत उपविशतो ब्रह्मा च यजमानश्चाथ गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये सावित्राणि जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने ॥ १ ॥

युञ्जानः प्रथमं मन इति षडृचो ऽनन्तर्हिता देव सवितरि-

त्वृगेषेमं नो देव सवितरिति यजुष्मत्यर्चा वा यजुषा वावस्त्याहुतिं नवमीᳩ हुत्वोपतिष्ठत ऋचा स्तोमᳩ समर्धयेत्यथाभ्रिमादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति चतुर्भिः पर्यायैस्तामग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणत आसीनाय ब्रह्मणे प्रयच्छत्यथ रशनामादत्त इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येति तयाश्वमभिदधाति प्रतूर्तं वाजिन्नाद्रवेत्येवमेव द्वितीयाᳩ रशनामादत्ते तया गर्दभमभिदधाति युञ्जाथाᳩ रासभं युवं योगे योगे तवस्तरमिति द्वाभ्यामश्वं पूर्वं नयन्ति तमनुमन्त्रयते प्रतूर्वन्नेह्यवक्रामन्नशस्तीरित्यन्वञ्चं गर्दभं पूष्णा सयुजा सह पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेहीति प्रदक्षिणी वेष्यं कुर्वते वैश्यः पृच्छति पुरुषाः किमच्छेथेत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेम इतीतरे प्रत्याहुरथ वल्मीकवपामुपतिष्ठते ऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्भरिष्याम इत्यथोपातियन्त्यन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः । अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आततानेत्यथैतेनाश्वेन प्राचा मृदमाक्रमयत्यागत्य वाज्यध्वन आक्रम्य वाजिन्पृथिवीमिति द्वाभ्यामथास्य पृष्ठं मर्मृज्यते द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षᳩ समुद्रस्ते योनिः । विख्याय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ पृतन्यत इत्यथ यं यजमानो द्वेष्टि तमश्वस्याधस्पदं ध्यायत्यथैनं प्राञ्चमुत्क्रमयत्युत्क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामथैतं पदाग्रयमङ्गिरुपसृजति ॥ २ ॥

आपो देवीरुपसृज मधुमतीरयक्ष्माय प्रजाभ्यः । तासाᳩ स्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पला इत्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं

गृहीत्वा दक्षिणे ऽवान्तरशफे हिरण्यं निधाय संपरिस्तीर्याभिजुहोति जिघर्म्यग्निं मनसा घृतेनेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वोत्तरे ऽवान्तरशफे हिरण्यं निधाय संपरिस्तीर्यैवाभिजुहोत्या त्वा जिघर्मि वचसा घृतेनेत्यपोद्धृत्य हिरण्यमभ्रिमादाय पदं परिलिखति परि वाजपतिः कविः परि त्वाग्ने पुरं वयं त्वमग्ने द्युभिरिति तिसृभिः खनति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे [illegible]त्युक्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमिति द्वाभ्यामथोत्तरतः पार्श्वतः संभाराणां प्राचीनाग्राणि तृणानि संस्तीर्य तेषु परि कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणात्यपां पृष्ठमसीति पुष्करपर्णमाहरति तदुपरिष्टात्कृष्णाजिने निधायाथैने संमृशति शर्म च स्थः संवसाथामिति द्वाभ्यामपोद्धृत्य पुष्करपर्णमष्टाभिर्मृदं हरति ॥ ३ ॥

पुरीष्यो ऽसि विश्वभरा इति तासां चतस्रो गायत्र्यस्तिस्रस्त्रिष्टुभः स पिण्डंपिण्डं वैवर्ण्यां हरत्यपि वाष्टाभिरेकमेव पिण्डं हरत्यथैतमवट[1] विश्वलोपेन पूरयित्वाद्भिरुपसृजति सं ते वायुर्मातरिश्वा दधातूत्तानायै हृदयं यद्विलिष्टम्। देवानां यश्चरति प्राणथेन तस्मै च देवि वषडस्तु तुभ्यमित्यथोपरिष्टात्पुष्करपर्णं मृदि निधाय समुच्चित्य कृष्णाजिनस्यान्तान्योक्त्रेणोपनह्यति सुजातो ज्योतिषा सह शर्म वरूथमासदः स्वः। वासो अग्ने विश्वरूपं संव्ययस्व विभावसो इत्यथैन-

१ Thus only M Bhāv.; यथैनमवट all the other MSS.

मादायोपोत्तिष्ठत्युद्[1] तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्व ऊ षु ण ऊतय इति द्वाभ्यामथैनमाहरति स जातो गर्भो असि रोदस्योरग्ने चारुर्विभृत ओषधीषु । चित्रः शिशुः परि तमाꣳस्यक्तः प्र मातृभ्यो अधि कनिक्रदद्गा इत्यथैनं गर्दभ आसादयति स्थिरो भव वीड्वङ्ग आशुर्भव वाज्यर्वन् । पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्नेः पुरीषवाहन इत्यथैनमुपतिष्ठते शिवो भव प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः । मा द्यावापृथिवी अभिशूशुचो मान्तरिक्षं मा वनस्पतीनित्यश्वं पूर्वं नयन्ति । तमनुमन्त्रयते प्रैतु वाजी कनिक्रददित्यन्वञ्चं गर्दभं नानदद्रासभः पत्वा । भरन्नग्निं पुरीष्यं मा पाद्यायुषः पुरा ॥ रासभो वां कनिक्रदत्सुयुक्तो वृषणा रथे । स वामग्निं पुरीष्यमाशुर्दूतो वहादितः ॥ वृषाग्निं वृषणं भरन्नपां गर्भꣳ समुद्रियम् । अग्न आयाहि वीतय इत्यथैने समीक्षत ऋतꣳ सत्यमृतꣳ सत्यमिति । प्रदक्षिणी वेश्मं कुर्वते । वैश्यः पृच्छति पुरुषाः किं भरथेत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्भराम इतीतरे प्रत्याहुरथैनं खर उपावहरन्त्योषधयः[2] प्रतिगृह्णीताग्निमेतमोषधयः प्रतिमोदध्वमेनमिति द्वाभ्यामद्भिरभ्युक्ष्याश्वगर्दभावुत्सृजन्त्यपो रग्ने अभ्यवहरन्त्यपि वाद्भिरभ्युक्ष्य भुञ्जते ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

अथैनं विस्रꣳसयति वि पाजसा पृथुना शोशुचान इत्य-

---

१ Thus M Tr U ; उप om. HB Ms. ॰पैत्तिष्ठ॰ Be.

२ ॰उपावहरत्य॰ B Be.

अथैनमद्भिरुपसृजत्यापो[1] हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिरनुच्छन्दसमथैनमर्मकपालैः शर्कराभिरश्माञ्जनपिष्टाभिरजलोमैः कृष्णाजिनलोमैरिति संसृजति मित्रः संसृज्य पृथिवीमयश्चाय त्वा संसृजामीति द्वाभ्यामथैनं संभरति रुद्राः संभृत्य पृथिवीमिति। पिण्डं करोति मखस्य शिरोऽसीति। यज्ञस्य पदे स्थ इत्यङ्गुष्ठाभ्यामुपनिगृह्णात्यथ तृतीयं मृदोऽपच्छिद्य त्रीन्पिण्डान्करोति। तेषामेकमुखाकृते प्रयच्छति संसृष्टां वसुभी रुद्रैरित्यनुमन्त्रयते वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसेत्यतिशिष्टायै मृदोऽर्धं प्रयच्छति सिनीवाली सुकपर्देत्यनुमन्त्रयते रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति। सर्वामन्ततो मृदं प्रयच्छत्युखां करोतु शक्त्येत्यनुमन्त्रयत आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसा विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुभेन छन्दसेत्यथ वै भवति प्रान्याभिर्यच्छत्यन्यैर्मन्त्रयते मिथुनत्वाय। बुध्नं करोतीति। स यदेव त्रिर्हरति त्रिरनुलिम्पति तेन बुध्नस्तां प्रादेशमात्रीमूर्ध्वामपरिमितां तिरश्चीं करोत्यथास्यै त्र्यङ्गुले वा चतुरङ्गुले वा रास्नां पर्यस्यत्यदित्यै रास्नासीत्यथास्या अनुदिशमष्टावश्रीरुन्नयति। रास्नासन्धिषु चाश्रिसन्धिषु चाष्टौ स्तनान्करोति। नवाश्रिमभिचरतः कुर्यादिति ब्राह्मणमस्तीनां नवमीं करोत्यथास्यै बिलं गृह्णात्यदितिस्ते बिलं गृह्णातु पाङ्क्तेन छन्दसेत्यथैनां खरे निदधाति कृत्वाय

[1] Thus M Be Tr HU (pr.m.), Bhav.; °उपावसृजत्य° BU (sec. m.) Ms.

सा मखीमुखामित्यन्तादनुवाकस्यैवमेव द्वितीयां करोत्येवं तृतीयां तूष्णीं पञ्च चर्षभाङ्गस्तिस्रश्च[१] मण्डलेष्टकाः। ॥ ५ ॥

अथ या मृदतिशिष्यते तया प्रवाते प्रतिलेपमुपवातयति। तासूपवातास्पूपकल्पयन्त एकविंशतिं वृष्णो अश्वस्य शकृत्पिण्डानग्निमग्निं पचनमित्यथाश्वशकमादीप्य मुख्यामुखां धूपयति वसवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसेति प्रतिपद्य वरुणस्त्वा धूपयत्वित्यातोऽन्तरतश्च बाह्यतश्च। सुधूपितां कृत्वा त्रिदधात्येवमेव द्वितीयां धूपयत्येवं तृतीयां तूष्णीं पञ्च चर्षभाङ्गस्तिस्रश्च मण्डलेष्टका। अथोत्तरेण शालामुखबिलमिवावटं खानयत्यदितिष्ट्वा देवी विश्वदेव्यावती पृथिव्याः सधस्थे ऽङ्गिरस्वत्खनत्ववटेति। तं पचनेनावस्तीर्य तस्मिन्मुख्यामुखां प्रवृणक्ति देवानां त्वा पत्नीर्देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे ऽङ्गिरस्वद्दधतूख इत्येवमेव द्वितीयां प्रवृणक्त्येवं तृतीयां तूष्णीं पञ्च चर्षभाङ्गस्तिस्रश्च मण्डलेष्टकास्ताः प्राचीर्वोदीचीर्वा यातयत्यथैनाः पचनेनोपरिष्टात्संप्रच्छाद्य मृदावलिम्पति[२]। चतुरङ्गुलमनुदिशमादीपनायातिशिनष्ट्यथोपोषति[३] ॥ ६ ॥

धिषणास्त्वेति पुरस्ताद् ग्नास्त्वेति दक्षिणतो वरूत्रयस्त्वेति

---

१ Here and infra some of the MSS. present the fem.: ॰चर्षभाङ्ग्य॰ (or च ऋषभाङ्ग्य॰); again some of the MSS. om. the first च।

२ Thus (cp. Vol. I. 269, 8) MUH Be; चभिलिंपति B Bu Tr Ms Keś.

३ Before चतुर॰ Be B Bu Tr U (sec. m.) Ms ins. ताम्।

पश्चाज्जघनयज्ञं त्वेत्युत्तरतो ऽस्यैनाः परिददाति मित्रैतामुखां पचैषा मा भेद्येतां ते परिददाम्यभित्त्या इति ता अक्ता वा राज्ञा वा पच्यन्ते यदि प्रातरुपोषति सायमुपैति यदि सायं प्रातस्तासु पक्वासूपकल्पयते गोपयश्छागापयो धृष्टिमश्मसंदावꣳ सतꣳ संदꣳशं खारीꣳ शिक्यं कृष्णाजिनमित्यथैतत्समादायाभ्येत्यभीमां महिना दिवं मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥ मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं चित्रश्रवस्तममित्यथ धृष्टिमादाय मुख्याया उखाया अङ्गारानुद्वपति देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्येत्यथैनामुच्छ्रयत्युत्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्यथैनामाग्नेये प्रतिष्ठापयत्यपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आपृणेत्यथैनाꣳ संदꣳशेन परिगृह्य सते ऽवधाय छागापयसाच्छृणत्ति ॥ ७ ॥

वसवस्त्वाच्छृन्दन्तु गायत्रेण छन्दसेति प्रतिपद्य विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा आच्छृन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसेत्यातो ऽन्तरतश्च बाह्यतश्च स्वाच्छृणां कृत्वा गोपयसाभिविच्छन्दयत्येवमेव द्वितीयामाच्छृणत्त्येवं तृतीयां तूष्णीं पञ्च चर्षभाꣳस्तिस्रश्च मण्डलेष्टका अथ यदि विधुर्वा प्रदरो वा जायते ऽश्मचूर्णानि छागापयसि संप्रकीर्य तैः प्रत्युह्योल्मुकेनाभितपति सꣳ हैव रोहति यद्यु वै सर्वश एव भिद्यत[1] एतान्येव[1] कपालान्य-

[1] भिद्येत तान्येव Be; भिद्येतैतान्येव U Tr (but cp. Vol. I. 270, 14).

वाञ्जनं पिष्ट्वा यैषा मृत्प्रायश्चित्ताय परिशेते तया संसृज्य हत्वा पक्वाच्छृत्य निदधाति । तासां यदा श्रयथ उपरमत्यथैनाः स्थालीः समवधाय कृष्णाजिनेनोपरिष्टात्संप्रच्छाद्योत्तरे शस्त्राखण्डेऽभिक्य आसजति । ता आ कालात्परिशेरे । ॥ ८ ॥ द्वितीयः ॥

अथैतस्मिन्नेव पूर्वपक्षे वायव्येन पशुना यजते । तस्य तदुपक्लृप्तं भवति यत्पशुना यक्ष्यमाणस्य संग्रामे हतयोरश्वस्य च वैश्यस्य च शिरसी । दीव्यन्त ऋषभं पचन्ते । वृष्णिं च बस्तं चाहरन्त्येतत्सर्पशिरो । ऽथास्यैषा पूर्वेद्युरेव पाशुबन्धिकी वेदिर्विमिता भवति । तां परिस्तीर्य स्तम्बयजुर्हरतीदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथ चात्वालस्यावृता चात्वालं परिलिखत्युत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिं निवपत्युत्तरनाभिमुत्सादयत्यग्नेरावृताग्निं प्रणयत्यग्निवत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह । प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादय स्रुवꣳ[1] स्वधितिꣳ[1] स्रुचश्च संमृड्ढि तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं पत्नीꣳ संनह्याज्येन च दध्ना चोदेहि प्रतिप्रस्थातः पशुशीर्षाणि विद्धीत्यध्वर्युरेव प्रसिद्धं पाशुबन्धिकं कर्म चेष्टत्यथ प्रतिप्रस्थाता श्रापयत्येकविꣳशतिं

---

१ Some of the MSS. ins. च after स्रुवं and after स्वधितिं, some only after स्रुवं; M om. स्वधितिं and has स्रुवं स्रुचश्च; cp. Vol I. 112, 7.

माषान्पर्णशाखां मृत्पिण्डमुदपात्रमुत्कुषीꣳ[१] सप्तधा विहृतां वल्मीकवपाꣳ संदꣳशमित्येतत्समादाय पश्चाच्छीर्षाण्यभ्यैति दक्षिणत एतत्पुरुषशिर उपशेते ऽग्रेणेतराण्यथ प्राचीनावीतं कृत्वा सप्तभिर्माषैः पुरुषशिरः परिकीर्य चिरपसलैः पर्णशाखया परिकर्षति ॥ ९ ॥

अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यम इत्यपरैः सप्तभिः परिकीर्यैव परिकर्षति वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजनि ते जनाः। ये चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिन इत्यपरैः सप्तभिः परिकीर्यैव परिकर्षति ते राजन्निह विविच्यन्ते ऽथा यन्ति त्वामुप। देवाꣳश्च ये नमस्यन्ति ब्राह्मणाꣳश्चापचित्यतीत्यथादत्ते दक्षिणेन वल्मीकवपाꣳ सव्येन संदꣳशेन पुरुषशिरः प्राणैः प्राणान्संनिधायाग्नये वल्मीकवपां निदधात्यथैतत्पुरुषशिरो ऽभ्युच्छ्योत्कुप्य[२] प्रचाल्य मृदाभिलिम्पत्यनभिलिप्तान्प्राणानथेतराणि चये-

---

१ Thus (उत्कुषीꣳ or °षीं) Tr Be H Bu U Bhav. (MS. Burnell), Ms and Msc (both the Burnell MS. and the MS. of Tübingen); उत्कर्षीं Bhav. (Cidambara MS.); उत्कर्षिं B; M उत्कुषीं or उत्कुषीं। According to the Bhāṣya it is: सुसंबद्धां कर्षेवल्कां; Msc.: उल्का कर्षैः समानवा दीर्घाकारोत्कुषी भवेदिति गोपालः।

२ Thus U (pr. m.) Bhav.; अभ्युच्छ्योत्कृष्य Tr; अभ्युत्कृष्य Be U (sec. m); अभ्युत्कृष्य B Ms; अभ्युष्य only M; Bu is corr. and in H this whole chapter is missing.

ण्येव निस्तिष्ठन्त्यभ्युत्कुष्यैव[1] प्रक्षाल्य मृदाभिलिम्पन्त्यनभिलिम्पन्तः प्राणानथैनान्यद्भिः प्रोक्षणतो[2] निदधाति । तान्या काष्ठात्परिशेरे[3] । ॥ १० ॥

अथ पशोः सामिधेनीकल्पः । प्र वो वाजा अभिद्यव इत्येकादश । समास्त्वाग्न ऋतवो वर्धयन्त्विति द्वे । तासां ज्योतिष्मतीमपोद्धृत्य नव धाय्यालोके दधात्यथ पृथुपाजवत्यौ धाय्ये दधात्यथ युक्ष्वा हि देवहूतमानित्येतां दधाति । ताः पराचीरनूच्यमानाश्चतुर्विꣳशतिः संपद्यन्ते । ज्योतिष्मतीं त्वेवोत्तमामन्वाहाथ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्याघारमाघारयत्यथात आप्रीणामेव मीमाꣳसोर्ध्वा अस्य समिधो भवन्तीति द्वादश । तासां तानूनपातीमपोद्धृत्य नाराशꣳसीं वसिष्ठानां[4] दधात्यपो-

---

१ Thus only BU (sec. m.); Ms again अभ्युत्कृष्यैव; thus also Bu with var. r: अभ्युत्कुष्यैव; अभ्युष्यैव M Tr.; Bhav.: अग्रेण संधापयति तापयित्वा प्रक्षाल्य मृदाभिलिम्पति; as Bhav. has explained उत्कृष्य, supra p. 9, l. 14, by प्रताप्य रोमाणि दग्ध्वा perhaps here simply उत्कुष्यैव without अभि is to be read.

२ Thus M only in accordance with Bhav. (अद्भिः प्रोक्षणतः पशोः प्रोक्षणेन यत्र यथा प्रोक्ष्यते तथा निदधाति); प्रोक्षन्दक्षिणतो Ms. and Msc. (but the commentary runs: अद्भिः प्रोक्षणाय दक्षिणतो निदधाति । पशुप्रोक्षणेन यथा प्रोक्षितानि भवन्ति तथा दक्षिणतः पशोर्निदधातीति यावत्); प्रोक्ष्यन्दक्षिणतो U; प्रोक्ष्य दक्षिणतो Bu Tr B Be; H om. the whole chapter.

३ The last sentence is omitted by M Tr U; is it commented upon by Bhav. and Ms.

४ वासिष्ठानां some of the MSS.

हूत्य नाराशꣳसीं तानूनपातीमन्येषां गोत्राणामथ पीवो ऽश्वाꣳ राये ऽनु यमिति वपायै यः प्राणतो य आत्मदा इति पशुपुरोडाशस्य प्र वायुमच्छा नो नियुद्भिरिति हविष इति[१] स यदि मिश्रो भवति यद्यु वै सर्ववायव्य[२] एव भवति पीवो ऽश्वाꣳ राये ऽनु यमित्येतासां द्वे वपायै द्वे पशुपुरोडाशस्य द्वे हविषो ऽथ यदि सर्वप्राजापत्य[३] एव भवति यः प्राणतो य आत्मदा इत्येतासां द्वे वपायै द्वे पशुपुरोडाशस्य[४] द्वे हविषः सर्वसꣳस्थां पशोः कुर्वन्त्यथैतानि पशुशीर्षाण्यभिपर्यग्निकृतान्युत्तरे शालाखण्डे शिक्येष्वासजत्यथैतत्सर्पशिर सन्धया विग्रथ्य शिक्यपाशे प्रग्रथ्नाति तान्या कालात्परिशेरे ॥ ११ ॥ तृतीयः ॥

अथापरपक्षः प्रतिधीयते स उपकल्पयत इष्टकाश्चाग्निदक्षिणाश्च [५]यदि रात्रिभृतं चेष्यमाणो भवति यद्यु वै संवत्सरभृतं दीर्घां ऽश्वाजिरिति नाद्रियेत स उपकल्पयत औदुम्बरीमुख्यासन्दीं तस्याः प्रादेशमात्राः पादा भवन्त्यरत्निमात्राणि शीर्षाण्यनूच्यानि सा मौञ्जीभी रज्जुभिर्व्यूता भव-

---

१ om. B Be U Ms.

२ Thus M, all the other MSS. सर्वो वा०, but cp. xvi. 11 and 19.

३ Thus again only M; सर्वः प्रा० the other MSS.

४ पशु० fails in some of the MSS.

५ All the MSS. exc. B and Ms insert अथ before यदि; but the clause यदि रात्रिभृतं चे० भ० seems to be the protasis of the foregoing स उपक० इष्ट० ; Msc.: ०ग्निदक्षिणाश्चोपकल्पयत इति पूर्वेणान्वयः ।

त्र्येकशराभिः शलकाभिस्तीर्णा मृदावलिप्ता[1] चतुर्व्यामं द्वादशव्यामं वा मौञ्जꣳ शिक्यं मुञ्जकुलायं क्रमुकमाज्यसंयुतं वैकङ्कतीं च शमीमयीं च समिधौ सप्तौदुम्बरीः समिधस्तिस्रो नानावृक्ष्या एकविꣳशतिनिर्बाधꣳ रुक्मं। प्रज्ञाता आग्निष्टोमिकाः संभारा। जुष्टे देवयजने शाला कारिता भवत्यथैनं तीर्थादानीय पन्नयित्वा त्रिहविषमग्निदीक्षणीयामिष्टिं निर्वपत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालमदित्यै घृते चरुं वैश्वानरं द्वादशकपालमिति। तस्यै तावन्त्युत्सीदन्ति यावन्ति दीक्षणीयायाः। अथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्याज्यस्थाल्यां प्रत्यवनीयाज्यस्थाल्याः स्रुवेणोपघातमग्निदीक्षाहुतीर्जुहोति ॥ १२ ॥

आकूतिमग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा मनो मेधामग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा चित्तं विज्ञातमग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा वाचो विधृतिमग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा प्रजापतये मनवे स्वाहाग्नये वैश्वानराय स्वाहेत्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाज्यस्य पूर्णाꣳ स्रुचमौद्ग्रहणं[2] जुहोति विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तो वृणीत सख्यं विश्वे राय इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहेत्यन्ततः पूर्णपात्रमन्तर्वेदि निनयत्यथाग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य यजमानाय प्रयच्छत्यथ मुख्या-

१ Thus MH Bhav.; मृदाभिषि॰ B Be U Ms. Msc.

२ Thus M Tr Be Bu U Ms; the other MSS. चोद्गृ॰; but cp. TS. vi. 1.2.4.

सुखां यावृति । तस्याꣳ प्रकृतिपिण्डान्पूतिदृष्णानीति संप्रकीर्या-व्युप्यैवं प्रत्यस्याहवनीयस्यान्तमेष्वङ्गारेषु प्रवृणक्ति मा सु भित्था दृꣳहस्वेति द्वाभ्यामथैनां परिददाति मित्रैतामुखां तपैषा मा भेदि एतां ते परिददाम्यभित्त्या इत्यथ वै भवति यदि भिद्येत तैरेव कपालैः सꣳसृजेदिति । सा यदि भिद्येत[1] एतान्येव[1] कपालान्यवाञ्जनं पिष्ट्वा यैषा मृत्प्रायश्चित्ताय परिशिष्टे तया सꣳसृज्य कृत्वा पक्त्वाप्यृध निदधात्यथान्यां प्रवृणक्त्यथ वै भवत्यम्बरीषादन्नकामस्यावदध्यादित्यथ वै भवति यं कामयेत यजमानं भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याहृत्यावदध्यादित्यथ वै भवति यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा तस्यावदध्यादित्यथ वै भवति यो भूतिकामः स्याद्य उखायै संभवेत्स एव तस्य स्यादिति । स य एवैष उखायै संतापाज्जायते तस्मिन्मुञ्जकुलायमवदधाति या ते अग्न ओजस्विनी तनूरोषधीषु प्रविष्टा तां त एतेनावयजे स्वाहेत्यथ क्रुमुकमाज्यसंयुतमवदधाति क्रुमः सर्पिरासुतिरित्यथ वैकङ्कतीं च शमीमयीं च समिधावादधाति परस्या अधि संवत इति वैकङ्कतीं परमस्याः परावत इति शमीमयीमथ सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुपतिष्ठतेऽथ पञ्चौदुम्बरीः समिध आदधाति ॥ १३ ॥

---

१ भिद्येतैतान्येव U Bp Ms, the others (exc. B which is corrupt and Bu, which is incomplete): भिद्यत एतान्येव; cp. supra p. 7, 20.

यदग्ने यानि कानि च यदत्त्युपजिह्विका रात्रिꣳरात्रिमप्रयावं नाभा पृथिव्या याः सेना अभीत्वरीरित्यथैनं पञ्चर्चेन राक्षोघ्नेनोपतिष्ठते कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमित्यथ तिस्रो नानावृक्ष्याः समिधोऽभ्यादधाति दꣳष्ट्राभ्यां मलिम्लूनित्याश्वत्थीं ये जनेषु मलिम्लव इति वैकङ्कतीं यो अस्मभ्यमरातीयादिति शमीमयीमथ सꣳशितं मे ब्रह्मोदेषां बाहू अतिरमित्युत्तमे औदुम्बरी वाचयन्नेवाभ्यादधात्यत्र कृष्णाजिने यजमानं वाचयति मुष्टी चैव न करोति वाचं च न यच्छत्यथैतामासन्दीं व्यस्तशिक्यपाशां जघनेनाहवनीयं निदधाति तस्यामिण्वाभ्यां परिगृह्योख्यमासादयति ॥ १४ ॥

मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमग्निꣳ स्वे योनौ बिभर्तूखा । तां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा युनक्त्वित्यथासीन उत्तरनिर्बाधꣳ रुक्मं प्रतिमुञ्चते दृशानो रुक्म इत्यथ शिक्यपाशं प्रतिमुञ्चते विश्वा रूपाणि प्रतिमुञ्चते कविर्नक्तोषासेति द्वाभ्यां तूष्णीं कृष्णाजिनमुत्तरमथैनमवेक्षते सुपर्णोऽसि गरुत्मांस्त्रिवृत्ते शिरो गायत्रं चक्षु स्तोम आत्मा साम ते तनूर्वामदेव्यं बृहद्रथन्तरे पक्षौ यज्ञायज्ञियं[1] पुच्छं छन्दाꣳस्यङ्गानि धिष्णियाः शफा यजूꣳषि नामेत्यथैनमुद्गृह्णाति सुपर्णोऽसि गरुत्मान्दिवं गच्छ सुवः पतेति पुरस्तादेवास्यैते

---

१ यज्ञायज्ञीयं Tr H ; M abbreviates.

दीर्घाः शिक्यपाशाः[1] कारिता भवन्ति । सो[2] ऽत्र[2] वैव[2] सति[2] क्रमते ऽपि वैनमुपोद्यच्छते ॥ १५ ॥

विष्णोः क्रमो ऽस्यभिमातिहा गायत्रं छन्द आरोह पृथिवीमनु विक्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्म इति चतुर्भिरनुच्छन्दसं । तृतीये चतुर्थमनुवर्तयति । न चतुर्थाय प्रक्रामति । नाहवनीयमुपात्येत्यथाक्रन्ददित्येतामन्वाहाय दक्षिणमꣳसमभि पर्यावर्तते—ऽग्ने ऽभ्यावर्तिन्नग्ने अङ्गिरः पुनरूर्जा सह रय्येति चतसृभिरथोदङ् पर्यावृत्य कृष्णाजिनमुन्मुच्य शिक्यपाशमुन्मुञ्चत उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदित्यथैनमाहरत्या त्वाहार्षमन्ते ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः ... मध्ये वृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थादिति द्वाभ्यामथ यं कामयेत राजन्यꣳ राष्ट्रꣳ स्यादिति तं मनसा ध्यायेद्राष्ट्रमेव भवतीति ब्राह्मणमथैनं यथाहृतं प्रतिपर्यावृत्यान्तर्वेद्यासादयति सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति चतसृभिः सहꣳसाभिरथ मुष्टी च करोति वाचं च यच्छत्यथास्मै व्रतं प्रदाय वाचस्पतीयाꣳ समिधमभ्यादधाति वा जपति वाचस्पते ऽच्छिद्रया वाचाच्छिद्रया जुह्वा दिवि देवावृधꣳ होत्रामेरयस्वाहेति वाचं विसृज्य आदित्यं ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्निति । स यावत्कालो ऽस्मै व्रतं प्रदास्यन्भवत्येवमेवाग्नपतीयाꣳ समिधमभ्यादधाति वा जपति वैवमुख्यमुपसमिन्द्धे । ऽथ प्रातरुदित

---

1 Thus M Tr Be BHU (sec. m.); °पाद्याः Ms. U (pr. m.) Bhav.

2 Thus M (only सतीं) Be BHU Bu Ms. Bhav. (one MS.); सोचैव-वसति Tr Bhav. (another MS.) Kes.; according to Msc. the words are: सो ऽत्र वा एव सति (sc. उख्ये)।

आदित्ये विद्युद्दाशं वापि वातप्रेणोपतिष्ठते । दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरित्येतेनैकादशर्चेन स एवमेव पूर्वेद्युः प्रक्रामत्युत्तरेद्युरुपतिष्ठते । ऽथास्योपवसथीये ऽहन्यात्मग्रहं संपद्यते ॥ १६ ॥ चतुर्थः ॥

अथातः प्रयाणस्यैव मीमांसा दीक्षितं वा योगक्षेमो विन्दत्यन्यत्र वा देवयजनाद्दीक्षते स उत्सृजन्ति व्रते संवपन्ति व्रतदुघयोर्वत्सावादधाति यद्याधेयं भवति नीडे गार्हपत्यं प्रउग आहवनीयमित्यथोखामुद्यच्छत[1] उदु त्वा विश्वे देवा इत्येतेन-मनसः प्रउग आसादयति सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति चतसृभिः सर्वाभिर्वैतामासन्दीं पादाग्न्यध्यक्षेषु यथासुखं विनिवपन्ति मध्यमे वंशे शिक्यपाशं प्रग्रथ्नन्त्यपि वारण्योरग्नीन्समारोह्य प्रयाति भद्रादभि श्रेयः प्रेहि प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्याहीति द्वाभ्यामथ यत्र उत्स्रक्ष्यन्त्स्यादित्येतामन्वाहायावसिते घृतानुषिक्तां समिधमभ्यादधाति समिधाग्निं दुवस्यत घृतैर्बोधयतातिथिम् । आस्मिन्हव्या जुहोतन स्वाहेति गायत्र्या ब्राह्मणस्य प्रजायामग्निर्भरतस्य शृण्व इति त्रिष्टुभा राजन्यस्य स यावत्कालः प्रयाणमवत्येवमेवैतत्सर्वं करोति ॥ १७ ॥

अथातो भस्मन एवातिहरणस्य मीमांसा भस्म चेदतिवर्धते स उपकल्पयते सतमथोद्वीं संदंशमित्येतत्समादाय

---

१ After आहवनीयम् M Tr H Bu om. इति; Msc.: दक्षिणतो दक्षिणाग्निं आहवनीयमिति इतिशब्दः क्षुभयति; in the collateral passage (Vol. I, p. 165, 11) however, no इति is found.

यथापरस्तयाग्निं चोक्त्वा । अथैतमग्निꣳ संदꣳशेन परिगृह्य सते ऽवधायायोदर्व्याप्सु भस्म प्रवेशयत्यापो देवीः प्रतिगृभ्णीत भस्मैतदप्स्वग्ने सधिष्टव गर्भो अस्योषधीनामिति तिसृभिरनुच्छन्दसमथैनं ज्योतिष्मतीभ्यां प्रत्यवदधाति प्रसद्य भस्मना योनिं पुनरासद्य सदनमपस्त्वेति द्वाभ्यामथ पुनरूर्जा सह रय्येति द्वाभ्यां पुनरुदैत्यथोख्यमुपसमिन्द्धे[1] पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धतामित्यथैनं यथाहृतं प्रतिपर्याहृत्य यजमानायतने तिष्ठन्नुपतिष्ठते बोधा स बोधीत्यान्तादनुवाकस्य । स यावंत्सत्वो भस्मातिवर्धत एवमेवैतत्सर्वं करोत्यथातः कामायैवोपप्रैते संभारेभ्यः । ॥ १८ ॥ पञ्चमः ॥

अथातः क्रयस्यैवोपवसथः पर्याप्लवते । स उपकल्पयते पञ्चशतमिष्टका अपरिमिता अपस्या नैर्ऋतीः कृष्णास्तिस्रस्तुषपक्वा भस्म पुरीषमूषान्सिकता इत्यथोपवसथीये ऽहन्देवयजनमध्यवस्यतीदमगन्मापेतेति द्वाभ्यामथ महावेदिं विमिमीत एतामेव ज्यायसः प्रक्रमान्प्रक्रम्याक्ष्णया मानेन प्रमाय समन्तꣳ रज्ज्वा परितनोति । पृष्ठ्यामातनोत्यथैतमग्निं प्रत्यञ्चं यूपावटीयाच्छङ्कोर्विमिमीते पुरुषमात्रेण वेणुना[2] समपक्षपुच्छमरत्निना[2] पक्षौ द्राघीयाꣳसौ भवतः । षड्विधं वा सप्तविधं वा द्वादशविधं वा यावद्विधं वा चेष्यमाणो भवत्यथैनमक्ष्णया

---

१ उद्देति only MH, cp. TS. v. 2.2.5; उदैति all the other MSS.

२ वेणुमात्रपक्ष॰ and अरत्निना वा M.

मात्रेण प्रमाय समन्तꣳ स्फ्यया परितनोत्यनुस्फ्यं लेखां लिखत्यपोद्धृत्य स्फ्यां कर्षूः खानयन्त्युक्तयन्त्यपस्या दक्षिणतश्च पश्चाच्च वर्षीयसीः कुर्वन्त्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते वसन्त्येताꣳ रात्रिमथाध्वर्युरपररात्र आहृत्य सꣳभारान् विहरन्तं होहयतेत्यथैतमग्निꣳ संते समुप्य दक्षिणतो ज्वलयन्त आसते ऽथैतदग्न्यायतनꣳ शकृत्पिण्डेन परिलेपयति तस्मिꣳस्तत्तः प्राचीरिष्टका आयातयति द्वे पुरस्तात्समीची द्वे पश्चात्समीची अथैनं प्रदक्षिणं पञ्चोदग्रभिरिष्टकाभिः परिचिनोत्यन्विष्टकं लेखां लिखत्यपोद्धृत्येष्टकाः कर्षूः खानयन्त्युक्तयन्त्यपस्या दक्षिणतश्च पश्चाच्च वर्षीयसीः कुर्वन्ति ॥ १९ ॥

अथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं[1] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति श्वेतमश्वमभिमृश्यान्तःशर्करमिमामुपदधाति प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ संभारान्निवपत्यग्नेर्भस्मासीति भस्माग्नेः पुरीषमसीति पुरीषꣳ संज्ञानमसि कामधरणमित्यूषान्मयि ते कामधरणं भूयादिति सिकता अथैनान्संप्रयौति सं या वः प्रियास्तनुवः सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु संप्रियः संप्रियास्तनुवो ममेत्यथैनान्कल्पयति कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः। कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम ज्यैष्ठ्याय सव्रता इत्यथोर्ध्वचित उप-

---

१ Thus MB Be U Tr, Bhav.; चात्मन्नग्निं H.

दधाति चित स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवाः सीदतेत्यथानुव्यूहत्याप्यायस्वेति गायत्र्या ब्राह्मणस्य सं ते पयाꣳसीति त्रिष्टुभा राजन्यस्य यथासुष्ठु यथाप्रकर्रमनुव्यूहति तस्मिꣳस्ततः प्राचीर्याजुषीरुपदधाति ॥ २० ॥

अयꣳ सो अग्निरग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगास्यग्ने यत्ते दिवि वर्चः पृथिव्यां पुरीष्यासो अग्नय इति द्वे पुरस्तात्प्रतीची इडामग्न इति दक्षिणामयं ते योनिरृत्विय इत्युत्तरां द्वे पश्चात्प्राची चिदसीति दक्षिणां परिचिदसीत्युत्तरामथैनं प्रदक्षिणं चयोदग्रभिर्लोकंपृणाभिः परिचिनोति लोकं पृण छिद्रं पृणाथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन्योनावसीषदन्निति तयादेवतं करोति तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ सूददोहसं करोति ता अस्य सूददोहसः सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः। जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिव इत्यथावक्रुत्य कृष्णमश्वमभिमृश्य तनुपुरीषमुपदधाति पृष्टो दिवीति तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोतीति न्वा इयं प्रथमा चितिर्निष्ठीयत एवमेव द्वितीया निष्ठीयत एवं तृतीयैवं चतुर्थ्येवं पञ्चमी तान्यदि[1] चेव्यत आदित्यो ऽभ्युदियादाचयमो ऽध्वर्यु यजमानो ऽन्वारभत उख्यमेवाध्वर्युरादत्ते प्रतिसमेधनीयं प्रतिप्रस्थाता तौ पुरस्तात्प्रत्यञ्चौ चमितमिति चतसृभिः संनिवपतो ऽथ शिक्यादुखां निरूहति ॥ २१ ॥

१ Thus (ताम्) M Tr. H Bhav. (तानध्वर्युप्रभृतयजमानान् according to Bhav.); ता यदि B Be Bu U Ms (ताः पञ्च चितीः according to Msc.).

मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमग्निꣳ स्वे योनावभारुखा । तां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा विमुञ्चत्विति । तां नावेक्षेतेत्याहुः शुष्मत्येव हि भवतीति । तस्यामन्यथावेक्षमाणो[1] दधिद्रप्साग्प्रास्यत्यमुं[2] ते शुचि दधामीति वा तूष्णीं वाथैनाꣳ सिकताभिः पूरयित्वा दर्भोपरिष्टात्संप्रच्छाद्योत्तरे शालाखण्डे निदधात्येवमेव द्वितीयां पूरयत्येवं तृतीयां । ता आ कालात्परिशेरे । ऽथ वैश्वानर्या शिक्यमादत्ते यदस्य पारे रजसः शुक्रं ज्योतिरजायत । तन्नः पर्षदति द्विष इत्यथ याचति नैर्ऋतीः कृष्णास्तिस्रस्तुषपक्का आसन्दीꣳ[3] रुक्मस्य प्रबन्धनमुदपात्रमित्येतत्समादाय दक्षिणया द्वारोपनिष्क्रम्य तां दिशं यन्ति यत्रास्य स्वकृतमिरिणꣳ स्पष्टं भवति प्रदरो वा । तदेतत्पराचीनपाशꣳ शिक्यं न्यस्यत्यग्ने[4] वैश्वानर स्वाहेति । शिक्यपाशमनु पराचीर्नैर्ऋतीरुपदधाति नमः सु ते निर्ऋते विश्वरूपे यत्ते देवी निर्ऋतिराबबन्ध यस्यास्ते अस्याः क्रूर आसञ्जुहोमीत्युपास्यत्यासन्दीꣳ रुक्मस्य प्रबन्धनमथोपतिष्ठते ऽसुन्वन्तमयजमानमिच्छ देवीमहं निर्ऋतिं वन्दमान इति द्वाभ्यामथापो व्यतिषिच्य पराञ्चः पाप्मानमनवेक्षमाणा

१ °थान्यथैवावेक्ष° Bhav.; °थान्यथेवेक्ष° Tr.

२ °द्रप्सान् U (sec. m.) Ms, Dvaidha and probably also M; द्रप्सं Be H Tr U (pr. m.). Bhav., Keś.

३ M ins., perhaps rightly: शिरश्च ।

४ Thus Tr Bu U (sec. m.) Ms Bhav.; °निरस्यति MHB Be U (pr. m.)

चरन्ति । स्वस्तपादाम्प्रपाद्यैतेनैव यथेतमेत्य गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते निवेशनः संगमनो वसूनामित्याहवनीयमु हैक उपतिष्ठन्ते ऽयमितो ऽधि गार्हपत्यो भविष्यतीति । ॥ २२ ॥ षष्ठः ॥

अथ प्रायणीयेन चरति । प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति । पदेन चरित्वा राजानं क्रीत्वोद्यातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्य प्रथमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथोपनिष्क्रम्य[१] संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वय विसृतव्रतं प्रयच्छेत्याह्वयति सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यां । विसृतव्रतं प्रयच्छति[१] । स पुच्छादेवाध्ये चतुरः प्रतीचः प्रक्रमान्प्रक्रामति दक्षिणा पञ्चमं । तत्स्फ्यं निदधाति । स उपरवाणां कालो । ऽथ महावेद्या उत्तरादंसीयाच्छ्रोणेर्वेद्यन्तेन द्वादश प्रतीचः प्रक्रमान्प्रक्रामत्युदञ्चं त्रयोदशं । तदाग्नीध्र उपसीदति । स उत्करस्य कालो । ऽथोपरवाणां कालात्सम्यजुर्हरतीदमेव अग्निद्धं पौरोडाशिकं निर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथाग्रेण शालां तिष्ठन्संप्रैषमाह वेदिकारा वेदिं कल्पयतेति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्त्यथ कार्ष्णाजिनीरुपानह उपमुञ्चन्ते चित्ते त्वेत्यध्वर्युराचित्ते त्वेति प्रतिप्रस्थाता मनश्चिते त्वेति ब्रह्मा तपश्चिते त्वेति यजमानश्चित्ते त्वा चित्ते त्वेत्येव वा सर्वे ऽपि वा तूष्णीमेवाथ याचति धनुर्बाणवच्चतुरो ऽश्मन ऐन्द्रीमिष्टकां विभक्तिमुदपात्रं दर्भस्तम्बं दूर्वामाज्यस्थालीं वसुवामित्येत-

१ The clause चथोपनिष्क्रम्य...प्रयच्छति is not found in M Tr H.

तमादायोत्तरे श्रोण्यन्ते सꣳसादयन्त्यथ[1] द्वाभ्यामात्मन्यग्निं[2] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्यान्तःशर्करमिमामुपदधाति प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथादत्ते धनुर्बाणवत्तुरो ऽश्मन इत्येतत्समादाय जघनेन दक्षिणेनाग्निं परीत्याग्रेण यूपावटीयꣳ शङ्कुं तिष्ठन्ननुरधिज्यं कृत्वायत्यान्तःशर्करमिषुं निहन्ति ॥ २३ ॥

इन्द्रस्य वज्रो ऽसि वार्त्रघ्नस्तनूपा नः प्रतिस्पश इत्यांहृष्ठाश्मानमुपदधाति यो नः पुरस्तादघायुरभिदासत्येतꣳ सो ऽश्मानमृच्छत्वित्यथ दक्षिणस्य पक्षस्य दक्षिणे पक्षोपप्लव[3] आयत्यान्तःशर्करमिषुं निहन्त्यांहृष्ठाश्मानमुपदधाति[4] यो नो दक्षिणत इत्यथ पुच्छस्यापरे पुच्छोपप्लव[3] आयत्यान्तःशर्करमिषुं निहन्त्यांहृष्ठाश्मानमुपदधाति यो नः पश्चादित्यथोत्तरस्य पक्षस्योत्तरे पक्षोपप्लव[3] आयत्यान्तःशर्करमिषुं निहन्त्यांहृष्ठाश्मानमुप-

---

१ Thus (plural) Tr U Be B Ms (sc. परिकर्मिणः according to Msc); °सादयत्यथ MH.

२ Thus M Tr Be Ms; °त्मन्न° H; °त्मंन° B.

३ Instead of उपप्लव (cf. S'ulba-sūtra 6, where, however, the var. r. उपप्लय and उपप्लव, cp. Lāṭy. I. 5.7, Drāhy. II. 1.10, are found) the MSS. have mostly उपप्लय or उपप्लय।

४ Here Bu breaks off; here and infra M Tr U (pr. m.) every time निघ्नत्याहघ्ना° ।

दधाति यो न उपारत इति । द्विरूपदधातीति ब्राह्मणं । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः[1] करोत्यथैतामैन्द्रीमिष्टकामाक्रम्य प्रत्युपदधाति स इं पाहि य ऋजीषी तरुत्रो यः शिप्रवान्वृषभो यो मतीनाम् । यो गोत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः स इन्द्र चित्राꣳ अभितृन्धि वाजानिति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ[2] दक्षिणतो विभक्तिमुपदधात्यग्न आयाहि वीतय इति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथाधिद्रुत्य[2] स्वयमातृण्णायाꣳ शङ्कुमुद्धृत्योदपात्रमुपनिनीय दर्भस्तम्बमुपदधाति वाक्त्वा समुद्र उपदधात्विति वा तूष्णीं वाथैनꣳ स्रुवाहुतिभिरभिजुहोति सजूरब्दो ऽयावभिरिति पञ्चभिरथ दूर्वामुपदधात्यायने ते परायणे दूर्वा रोहन्तु पुष्पिणीः । उत्सो वा तत्र जायतां ह्रदो वा पुण्डरीकवानिति[3] । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसौ करोत्यथास्यैतत्पुरस्तादेवौदुम्बरं युगलाङ्गलं कारितं भवति ॥ २४ ॥

[4]षड्गवं वा द्वादशगवं वा । तस्य वरत्राः संमृशति सं वरत्रा दधातन निष्कृताहावमवटमिति द्वाभ्यां । युनक्ति सीरा-

---

१ •दोहसं M Tr H.

२ Thus B Bhav. Ms.; the passage अथ दक्षिणतो…करोति (l. 7) is inserted by M Tr BHU infra l. 13 after •दोहसौ करोति; but cp. the order, in which supra p. 21, 20 the substances are enumerated.

३ cp. Ath. V. vi. 106. 1.

४ cp. Pitṛmedhasūtra p. 22, 5 sqq.

युञ्जन्ति कवयो युगा युनक्त सीरेति द्वाभ्यां। कृषति लाङ्गलं पवीरवꣳ शुनं नः फाला इति द्वाभ्याꣳ। सीतां प्रत्यवेक्षते कामं कामदुघे धुक्ष्व घृतेन सीतेति द्वाभ्याꣳ। स पुरस्तादेवाग्रे तिस्रः प्राचीः सीताः कृषत्युत्तरायै श्रोणेर्दक्षिणमꣳसमभि तिस्रो। दक्षिणायै श्रोणेरुत्तरमꣳसमभि[१] तिस्रो। दक्षिणात्पश्चादुत्तरं पक्षमभि तिस्रो। ऽथैतान्विमुच्य प्रदक्षिणमावर्त्याग्निरभ्युद्ध्वोदीच उत्सृजति[२]। त एते ऽध्वर्योर्भवन्ति यदि दक्षिणावता यजते। यथु वै क्षत्रियो[३] ऽग्निर्यथागवं व्युदस्यन्ति[४]। यथैवानड्वाहस्तद्युगलाङ्गलमथास्यैतत्पुरस्तादेवौदुम्बरे द्रोणे सर्वौषधं दध्नाज्येन समुदायुतं भवति। स पुरस्तादेवाग्रे तिस्रः प्राचीः सीता वपति या जाता ओषधय इति तिसृभिरनुच्छन्दसमुत्तरायै श्रोणेर्दक्षिणमꣳसमभि तिसृभिर्दक्षिणायै श्रोणेरुत्तरमꣳसमभि[५] तिसृभिर्दक्षिणात्पश्चादुत्तरं[६] पक्षमभि पञ्चभिश्चतुर्दशभिर्वपतीति ब्राह्मणमथ दिग्भ्यो लोष्टान्समस्यति। सो ऽत एव प्राङ् द्रुत्वा बहिःशर्करांल्लोष्टसादत्ते तमन्तःशर्करं न्यस्यति ॥ २५ ॥

---

१ Thus MT Ms; श्रोणेरोत्तर° all the other MSS.

२ Thus M Tr UHB Be Keś. (the MS. of the India Office has twice उत्सृजंति, both times corrected into singular); उत्सृजंति Msc; cp. TS. v. 2.5.3.

३ Thus (or क्षत्रियो) all exc. MB Keś., which have क्षत्रियौ।

४ Thus B; व्यादस्यन्ति Ms; व्युदंचंति M Tr Be U (pr. m.); व्युदंचति U (sec. m.).

५ Thus M (pr. m.) and Ms; the other MSS. श्रोणेरोत्तर°।

६ Thus Ms only; all the other MSS. पश्चादोत्तरं।

मा मा हिंसीज्जनिता यः पृथिव्या इत्येव दक्षिणं पक्षमनुद्रुत्य बहिःशर्करालोष्टमादत्ते । तमन्तःशर्करं न्यस्यत्यथावर्तस्व पृथिवीत्येव पुच्छमनुद्रुत्य बहिःशर्करालोष्टमादत्ते । तमन्तःशर्करं न्यस्यत्यग्ने यत्ते शुक्रं यच्चन्द्रमित्यथोत्तरं पक्षमनुद्रुत्य बहिःशर्कराद्वौ लोष्टावादत्त इषमूर्जमहमित आदद इति । तयोरन्यतरमन्तःशर्करं न्यस्यत्या नो गोषु विशत्वौषधीष्विति । तां दिशमितरं निरस्यति यस्यामस्य दिशि द्वेष्यो भवति जहामि सेदिमनिराममीवामित्याददान एवैतां दिशमभि संपादयेदित्येतदेकं । यजुषा[1] यजुर्विपरिहरेदित्येतदपरमथ महावेद्या उत्तरादꣳसीयाच्छ्रोणेर्वेद्यन्तेन चोत्प्रतीपः प्रक्रमात्प्रक्रामत्युदकं चतुर्थं । तच्चात्वालस्याहृता चात्वालं परिलिख्यत्युत्तरवेदेराहृतोत्तरवेदिं निवपत्युत्तरनाभिमुत्थाप्य सिकता निवपत्यग्ने तव श्रवो वय इति षड्भिरनुच्छन्दसमयोर्ध्वचित उपदधाति चित स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवाः सीदतेत्यथानुव्यूहत्याप्यायस्वेति गायत्र्या ब्राह्मणस्य सं ते पयांसीति त्रिष्टुभा राजन्यस्य । यथास्तु यथाशर्करमनुव्यूहति । ॥ २६ ॥ सप्तमः ॥

अथैतां महाचितिꣳ सꣳसादयन्नग्रेण[2] शालामुख्याभ्यां वा

---

१ MB Be Tr U Ms ins. वा ; H om. this word as also the Dvaidhasūtra.

२ संसादयत्य॰ H Tr Bhav.

चर्मणि वा द्वाविंशतिं[1] च[1] दर्भपुञ्जीलानि पयःप्रोक्षं चाज्यप्रोक्षं चाश्मं चौत्तरवेदिकांश्च संभारान्गार्हपत्यचयोद्यताश्च[2] कुम्भेष्टकास्तावत एव हिरण्यशल्कान्स्वतं[3] चोदकुम्भं च पुष्करपर्णं च रुक्मं च हिरण्मयं च पुरुषं स्रुचौ च सर्पशिरश्च सर्वं च स्वयमातृण्णा निकीर्णं दूर्वां च स्कन्ध्या अश्वकाश्च या उ चान्या उपधास्यन्भवति ता दधि च मधुमिश्रं कूर्मं चौदुम्बरं चोलूखलमुसलं सर्वौषधं चोखाश्च पशुशीर्षाणि चेति । द्वाविंशतिं[4] दर्भपुञ्जीलानि पयःप्रोक्षे ऽवधाय तैः प्रोक्षत्यग्नीभ्यो ऽग्निभ्यो जुष्टान्प्रोक्षामीति वा तूष्णीं वाग्निनाग्निः समिध्यत इत्याज्यप्रोक्षेणाथ संप्रैषमाहाग्निभ्यः प्रणीयमानेभ्यो ऽनुब्रूहीति । यदि होता न कामयते यजमान एव पुरीष्यासो अग्नय इत्येतामेकां चिरन्वाहाथाग्निप्रयमाः[5] प्रतिपद्यन्ते[6] । ऽथैतेनाग्नेन प्राचाधिद्रवन्ति ॥ २७ ॥

अभ्यस्थाद्विश्वाः पृतना अरातीरित्यथ दक्षिणमंसमभ्यवक्रामन्तमनुमन्त्रयते यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इत्युत्तरे॰

---

१ om. HM; च only found in U (sec. m.) and Ms.

२ Thus TB Be U (sec. m); गार्हपत्यं चयनधी॰ HU (pr. m.); गार्हपत्यचयं चयो॰ M.

३ Thus (°शल्का°) M Tr. Be U Ms; °शकला° Be.; शल्का° HU (pr. m.).

४ Most of the MSS. ins. च।

५ चयाग्निप्रयमाः MH.

६ भूपद्यते H.

ओप्यन्ते बꣳसाद्यन्त्यथ[1] द्वाभ्यामात्मन्नग्निं[2] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति। क्षयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति। श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवत्यपामिदं न्ययनं नमस्त इति द्वाभ्यामथ पुष्करपर्णौ चात्मपर्णौ च घृतं निदधात्यथोदकुम्भं[3] पर्यस्यत्योदन्ते दक्षिणेन कुम्भꣳ सव्येन कुम्भीꣳ सतात्पूरयित्वा हिरण्यशकलौ प्रत्यस्य या एता दक्षिणादꣳसात्स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु विषुवत्यनुषीतमुपदधाति ॥ २८ ॥

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासाꣳ राजा वरुणो याति मध्य इति द्वाभ्यामेवमेव पूरयित्वैवं प्रत्यस्य या एता उत्तरायै श्रोणेः स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु विषुवत्यनुषीतमुपदधाति तृतीयया च चतुर्थ्या चैवमेव पूरयित्वैवं प्रत्यस्य या एता दक्षिणायै श्रोणेः स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु विषुवत्यनुषीतमुपदधाति पञ्चम्या च षष्ठ्या चैवमेव पूरयित्वैवं प्रत्यस्य या एता उत्तरादꣳसात्स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु विषुवत्यनुषीतमुपदधाति सप्तम्या चाष्टम्या चैवमेव पूरयित्वैवं प्रत्यस्य या एता दक्षिणात्पश्चात्स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु विषुवत्यनुषीतमुपदधाति नवम्या च दशम्या चैवमेव पूरयित्वैवं प्रत्यस्य या एता उत्तरात्पश्चात्स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु

१ ॰षाद्यंत्य॰ Tr Be BU Ms; ॰षाद्यत्य॰ MH.

२ Thus M Tr Be U Ms; ॰त्मंन॰ BH.

३ निधाय instead of निदधाति M Tr HU, omitting the following अथ।

विषुवत्यनुषीतमुपदधात्येकादश्या च द्वादश्या च । तासां बार्हस्पत्यं मध्य[1] उपदधाति दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे यतस्व पृथिव्या संभव ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वेत्यनुषीतमुपदधातीति ब्राह्मणं । तद्देवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ २९ ॥

अथोत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिमलङ्करोत्यथोत्तरवेद्यामपां पृष्ठमसीति पुष्करपर्णमुपदधाति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथोत्तरवेद्यामेवोत्तरनिर्बाधꣳ रुक्ममुपदधाति ब्रह्म जज्ञानमित्यथैनमक्ष्णया पञ्चगृहीतेन व्याघारयति कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमित्यथ दक्षिणतः प्राञ्चꣳ हिरण्मयं पुरुषमुपदधाति हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्यथैनमभिमृशति द्रप्सश्चस्कन्देति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसौ करोत्यथोत्तरतः प्रक्रमवेलायाꣳ स्रुचावुपदधात्याज्यस्य पूर्णां कार्ष्मर्यमयीं दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं दक्षिणां कार्ष्मर्यमयीमुत्तरामौदुम्बरीमियमसीति कार्ष्मर्यमयीमभावृषीत्यौदुम्बरीं मनसैव । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसौ करोत्यथ दक्षिणे प्रलाटे सर्पशिर उपदधाति नमो अस्तु सर्पेभ्य इति तिसृभिरनुष्टुप्छन्दसमपि वा यतउच्चारं जनपदस्य जन्यं भयं मन्यते । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोति । ॥ ३० ॥ अष्टमः ॥

अथ स्वयमातृण्णां यजुषा करोति ध्रुवासि धरुणास्तृता विश्वकर्मणा सुकृता । मा त्वा समुद्र उद्वधीन्मा सुपर्णो ऽव्यथ-

---

1 मध्यत M only.

माता पृथिवीं दृꣳहेत्यथैनामश्वमवघ्राप्याविदुषा ब्राह्मणेन ब्रह्माधिष्ठ्योपदधाति यथैतस्य पुरुषस्य प्राणैः प्राणाः संनिधीयेरन्नपिधीयेरन्भूः प्रजापतिस्त्वा सादयत्वित्यनुद्रुत्याग्निस्त्वाभिपातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा शंतमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यनुप्राण्यात्प्रथमाꣳ स्वयमातृण्णामुपधायेत्यनुप्राणित्यथैष ब्राह्मणो वरं दद्यादथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा स्वयमातृण्णावकाशे जुहोति चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेनेत्यश्वाभ्यामन्वारभ्यान्वारोहं वाचयति पृथिवीमाक्रमिषं प्राणो मा मा हासीदित्यपरे बिले हिरण्येष्टकामुपदधाति तेजोऽसि तेजो मे यच्छ पृथिवीं यच्छ पृथिव्यै मा पाहीति । तां जघनेन प्रक्रमवेलायां मण्डलेष्टकामुपदधाति पृथिव्युदपुरमन्नेन विष्टेति । दक्षिणतो रेतःसिचमुपदधाति पृथिवी रेतःसिक्त्वा मे रेतो दधातु सा मे रेतः प्रजनयत्विति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ ३१ ॥

अथैता द्वा स्कन्ध्याः प्राचीरायातयति द्वे ऋतव्ये द्वे द्वियजुषी विराजं च विश्वज्योतिषं च सयुजं षाषाढां च द्वे संयान्यावृतव्ये उपदधाति मधुश्च माधवश्चेत्यवकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीत्यथ द्वियजुषी उपदधाति काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती या शतेन प्रतनोषीति द्वाभ्यां दूर्वेष्टकामथ हिरण्मयीमुपदधाति यास्ते अग्ने सूर्ये रुचो या वो देवाः सूर्ये रुच इति । विराजं च विश्वज्योतिषं च विराड्ज्योतिरधारयद्बृहस्पतिस्त्वा सादयत्वित्युत्तरामथ सयुजमुपदधातीन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा

युजा युनज्मीत्यथाषाढां व्यालिखितामुत्तरस्यां श्रोण्यामुपदधात्य-षाढासि सहमानेत्यथ संयान्यावुपदधात्यग्ने यान्यसि देवानामग्ने-ऽन्वसीति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ ३२ ॥

अथोत्तरेण व्यालिखितामुपविश्य याचति दधि च मधुमिश्रं कूर्मं च । तं दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति मधु वाता ऋतायत इति तिसृभिरनुच्छन्दसमथैनमवकाभारेण परिवेष्ट्य पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुपदधाति मही द्यौः पृथिवी च मद्यतस आप्याः प्रचरन्त्वग्नय इति द्वाभ्यामथैनꣳ शङ्कुभिः परिणिहन्त्यभितो ऽनवसर्पणाय । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथाचैव तिष्ठन्त्याचत्यौदुम्बरं चोलूखलमुसलꣳ सर्वौषधं च । तदेतत्प्रादेशमात्रमुलूखलं भवत्यरत्निमात्रं मुसलं । तस्मिन्त्सर्वौषधमवहन्त्यूर्जो भागो ऽस्यूर्जः पवित्रमूर्गन्नमन्नाद्यायेत्यथैनदुत्तरतः[1] प्रक्रमवेलायामुपदधाति तद्विष्णोः परमं पदमिति । लोकंपृणामुत्तरतो मुसलं करोति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसौ करोत्यथ स्रुच्यामुखां याचति । तस्यामन्तरवत्याविणी द्वे स्रुवाहुती जुहोत्यग्ने युक्ष्वा हि ये तवेति दक्षिणे बिले जुहोति युक्ष्वा हि देवहूतमानित्युत्तरे । ऽथैनामुत्तरतः प्रक्रमवेलायामुपदधाति ध्रुवासि पृथिवि सहस्व पृतन्यत इति । लोकंपृणे उत्तरत इतरे करोति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथैतत्पुरुषशिरो याचति । तस्य प्राणेषु हिरण्यशकलान्प्रत्यस्यति

1 Thus U (sec. m.) and Ms (एतत् सर्वौषधेन पूर्वमुलूखलम् Msc.); °थैनदु° all the other MSS. and U (pr. m.).

द्रुपसस्सृज इत्याग्ने ऽभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमिति दक्षिणस्यां नासिकायामग्नेर्वैश्वानरस्य चेत्युत्तरस्यामग्निर्ज्योतिषा ज्योतिष्मानिति दक्षिणे ऽक्ष्णि रुक्मो वर्चसा वर्चस्वानित्युत्तरे सहस्रदा असि सहस्राय त्वेति दक्षिणे कर्णे शताय त्वेत्युत्तरे । ऽथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा दक्षिणे ऽक्ष्णि जुहोति चित्रं देवानामुदगादनीकमित्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वोत्तरे ऽक्ष्णि जुहोति चित्रं देवानामिति । समान्या जुहोतीति ब्राह्मणमथैनद्दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति समित्स्रवन्ति सरितो न धेना इत्यान्तादनुवाकस्याथैनत्प्राचीनमुत्तानमुख्यायामुपदधाति ॥ २३ ॥

आदित्यं गर्भं पयसा समङ्ग्धीत्यनुद्रुत्येमं मा हिंसीर्द्विपादं पशूनामिति । मयुमारण्यमनु ते दिशामीति शुचमनूत्सृजति । ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधाति विश्वकर्मा दिशां पतिरित्यथ पुरस्तात्प्रत्यङ्मुख उपविश्यान्तरात्मनश्वस्य शिर उपदधाति वातस्य ध्राजिं वरुणस्य नाभिमित्यनुद्रुत्येमं मा हिंसीरेकशफं पशूनामिति । गौरमारण्यमनु ते दिशामीति शुचमनूत्सृजति । ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधाति प्रजापतिर्दिशां पतिरित्यथ पश्चात्प्राङ्मुख उपविश्यान्तरात्मनृषभस्य शिर उपदधात्यजस्रमिन्दुमरुषं भुरण्युमित्यनुद्रुत्येमꣳ समुद्रꣳ शतधारमुत्समिति । गवयमारण्यमनु ते दिशामीति शुचमनूत्सृजति । ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधाति रुद्रो दिशां पतिरित्यथ दक्षिणत उदङ्मुख उपविश्यान्तरात्मन्वृष्णेः शिर उपदधाति वरूत्रिं त्वष्टुर्वरुणस्य नाभिमित्यनुद्रुत्येमामूर्णायुं वरुणस्य मायामित्युष्ट्र-

मारण्यमनु ते दिशामीति शुचमनूत्सृजति। ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधाति वरुणो दिशां पतिरित्यथोत्तरतो दक्षिणामुख उपविश्यान्तराम्बस्तस्य शिर उपदधाति यो अग्निरग्नेस्तपसो ऽधि जात इत्यनुद्रुत्याजा ह्यग्नेरजनिष्ट गर्भादिति। शरभमारण्यमनु ते दिशामीति शुचमनूत्सृजति। ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधात्यग्निर्दिशां पतिरित्यन्तेषु तस्य श्वदूश्योपदध्यादिति ब्राह्मणं। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति। ॥ ३४ ॥ नवमः ॥

अथापस्या उपदधात्यपां त्वेमन्त्सादयामीति पञ्च पुरस्तात्प्रतीचीरुपदधाति पञ्च दक्षिणतः पञ्च पश्चात्प्राचीः पञ्चोत्तरतश्छन्दस्यास्तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ प्राणभृत उपदधात्ययं पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वसन्तः प्राणायनो गायत्री वासन्ती गायत्र्यै गायत्रं गायत्रादुपाꣳशुरुपाꣳशोस्त्रिवृत्त्रिवृतो रथंतरꣳ रथंतराद्वसिष्ठ ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्य इति। दश प्राचीरायातयति स्वयमातृण्णाया अयं दक्षिणा विश्वकर्मेति। दश दक्षिणा आयातयति स्वयमातृण्णाया अयं पश्चाद्विश्वव्यचा इति। दश प्रतीचीरायातयति स्वयमातृण्णाया इदमुत्तरात्सुवरिति। दशोदीचीरायातयति स्वयमातृण्णाया इयमुपरि मतिरिति। दशभिरुपरिष्टात्प्रदक्षिणं परिचिनोत्यक्ष्णयोपदधातीति ब्राह्मणं। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ संयत उपदधात्यायुषः प्राणꣳ संतन्विति द्वादश तिस्रस्तिस्रो दिक्षु न मध्ये। तथा-

देवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथापानभृत उपदधाति प्राची दिशां वसन्त ऋतूनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं त्रिवृत्स्तोमः स उ पञ्चदशवर्तनिस्त्र्यविर्वयः कृतमयानां पुरोवातो वातः सानग ऋषिरिति । वाचयति पितरः पितामहा इति । दक्षिणेन प्राणभृतो दश प्रतीचीरायातयति स्वयमातृण्णामभि दक्षिणां दिशामिति । जघनेन प्राणभृतो दशोदीचीरायातयति स्वयमातृण्णामभि प्रतीचीं दिशामित्युत्तरेण प्राणभृतो दश प्राचीरायातयति[1] स्वयमातृण्णामभ्युदीचीं दिशामित्यग्रेण प्राणभृतो दश दक्षिणा आयातयति स्वयमातृण्णामभ्यूर्ध्वां दिशामिति । बाह्येन प्राणभृतो दशभिरुपरिष्टादपस्यैः परिचिनोति । विषूचीरुपदधातीति ब्राह्मणमपानभृद्भिश्चितिराप्यते । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाग्निꣳ सर्वतोमुखं चिनुते[2] । ॥ ३५ ॥

गायत्रीं पुरस्तादुपदधाति त्रिष्टुभं दक्षिणतो जगतीं पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पङ्क्तिं मध्ये[3] । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाग्नेरङ्गान्युपदधाति प्राच्या त्वा दिशा सादयामि गायत्रेण छन्दसाग्निना देवतयाग्नेः शीर्ष्णाग्नेः शिर उपदधामि दक्षिणया त्वा दिशा सादयामि प्रतीच्या त्वा दिशा सादयाम्युदीच्या त्वा दिशा सादयाम्यूर्ध्वया त्वा दिशा सादयामि पाङ्क्तेन छन्दसेति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथोत्त-

---

१ Thus Tr HBU Ms; प्रतीचीर॰ M Be.

२ Thus Tr Be BU Ms; चिनोति MH.

३ मध्य इति M.

रतः प्राजापत्यामुपदधाति संवत्सरस्य प्रतिमामिति । तां जघनेन प्रक्रमत्रेधायां प्राञ्चमृषभमुपदधाति त्वामग्ने वृषभं चेकितानमिति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसौ करोत्यथ लोकंपृणा उपदधाति लोकं पृण छिद्रं पृणाथ सीद ध्रुवा त्वम् । इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिंन्योनावसीषदन्निति । तथादेवतं[1] करोति तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ सूददोहसं करोति ता अस्य सूददोहसः सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः । जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिव इति । प्राच्याच लोकंपृणया प्रसौत्यग्निं प्राचीभिः संप्रच्छादयन्ति । संप्रच्छन्नं पलाशशाखया परिकर्षति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ चितिकॢप्त्याभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्याग्नेय्या गायत्र्यैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाङ्म आसन्प्राणदा इत्यथापराह्णिकीभ्यां[2] प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येतां रात्रिम् । ॥ ३६ ॥ दशमः ॥

अथ द्वितीये ऽह्न्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथ कार्ष्णाजिनौ[3] उपानहावुपमुञ्चेते[3] अध्वर्युश्च यजमानश्चाथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि

१ Thus M Tr. Ms; the other MSS. abbreviate the following passage.

२ अथापराह्ण (or ह्न) °आपराह्णि° Be U Ms.

३ Thus M Tr U Ms; °जिनौवुपा° B; °जिनिवपा° H; Be defect.

धामेति । कृष्णमश्वमभिमृश्य तनुपुरीषमुपदधाति पृष्ठो दिवीति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथापराह्णिकीभ्यां[1] प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येताꣳ रात्रिमथ तृतीये ऽहन्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । सर्व एव कार्ष्णाजिनीरुपानह उपमुञ्चन्ते ऽथ याचत्याज्यस्थालीꣳ स्रुवां विभक्तिमुदपात्रं पञ्च च स्कन्ध्या अवकाश्च याश्चान्या उपधास्यन्भवति ता । एतत्समादायोत्तरेण श्रोण्यन्तं सꣳसादयन्नथ द्वाभ्यामात्मन्नग्निं गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवत्यपामिदं न्ययनं नमस्त इति द्वाभ्यामथाधिद्रुत्य प्रथमे संचिताकृतौ जुहोत्यग्न उदधे तत्त्वा यामीति । दक्षिणतो विभक्तिमुपदधात्यग्निं दूतं वृणीमह इति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोति । ॥ ३७ ॥

अथैताः पञ्च स्कन्ध्याः प्राचीरायातयति द्वे ऋतव्ये द्वे सयुजावेकाꣳ संयानीमृतव्ये उपदधाति शुक्रश्च शुचिश्चेत्येवकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीत्यथ सयुजावुपदधात्याघाराभ्यां त्वा सयुजा युजा युनज्मि तेजसा त्वा सयुजा युजा युनज्मीत्यथ संयानीमुपदधाति वायोर्योन्यसीति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाश्विनीरुपदधाति ध्रुवचितिर्ध्रुवयोनिरिति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करो-

---

१ अथापराह्ण सायं° Be UH Ms.

त्यथर्तव्या उपदधाति सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिरिति पञ्चैकैकां दिश्येकां मध्ये । समानप्रभृतयो भवन्ति समानोदर्का इति ब्राह्मणं । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ प्राणभृत उपदधाति प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहीति पञ्चैकैकां दिश्येकां मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ वृष्टिसनीरुपदधात्यपस्पिन्वौषधीर्जिन्वेति पञ्चैकैकां दिश्येकां मध्ये । ऽनुपरिहारꣳ सादयतीति ब्राह्मणं । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ मूर्धन्वतीरुपदधाति विष्टम्भो वय इति चतस्रः पुरस्ताद्बृꣳसपातिनीस्तथादेवतं[1] कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ वयस्या उपदधाति । त्र्यविर्वय इति पञ्च दक्षिणायाꣳ श्रोण्यामुपदधाति पष्ठवाड्वय इति पञ्चोत्तरस्यां । बस्तो वय इति दक्षिणेऽꣳस उपदधाति । वृष्णिर्वय इत्युत्तरे । व्याघ्रो वय इति दक्षिणे पक्ष उपदधाति । सिꣳहो वय इत्युत्तरे । पुरुषो वय इति मध्ये । पुरुषेण चितिराप्यते । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाग्निꣳ सर्वतोमुखं चिनुते ऽग्नेरङ्गानि प्राजापत्यामृषभं लोकंपृणा । उदीच्याच लोकंपृणाया. प्रसौत्यग्निमुदीचीभिः संप्रच्छादयन्ति । संप्रच्छन्नं पलाशशाखया परिकर्षति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ चितिकॢप्त्याभिमृशति चित्ति-

---

१ Thus (॰पातिनीस) MBU Bhav. (one MS.); पातीन्यौंस Be; ॰पाद्दिनीस् Tr H Bhav. (another MS.), Keś. (twice), Ms. (but Msc.: चंसपतनवत् वज्रया मत्या चाधेयाः, and यथा भवेयुर्हंसपातिन्य इति गोपालः)।

मचित्तिं चित्तवह्नि विद्वानित्याग्नेय्या त्रिष्टुभैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाङ्म आसन्प्राणद्वा इत्यथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येताꣳ रात्रिम् । ॥ ३८ ॥ एकादशः ॥

अथ चतुर्थेऽह्न्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । समानं पुरीषस्योपधानमथ पञ्चमेऽह्न्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । सर्व एव कार्ष्णाजिनीरुपानह उपमुञ्चन्ते । ऽथ यावत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवां विभक्तिमुदपात्रꣳ सर्वं च स्वयमातृण्णां निकीतं दर्भ च स्कन्ध्या अवकास्तु या उ चान्या उपधास्यन्भवति ता । एतत्समादायोत्तरे श्रोण्यन्ते सꣳसादयन्त्यथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवत्यपामिदं न्ययनं नमस्त इति द्वाभ्यामथाधिद्रुत्य द्वितीये संचिताहुती जुहोत्यग्ने दुभ्र तत्त्वा यामीति । दक्षिणतो विभक्तिमुपदधात्यग्निनाग्निः समिध्यत इति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ स्वयमातृण्णामश्वमवघ्राप्याविदुषा ब्राह्मणेन सहाधिद्रुत्योपदधाति भुव इन्द्राग्नी अव्यथमानामित्यनुद्रुत्य वायुस्त्वाभिपातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा शंतमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति । व्यन्याद्वितीयामुपधायेति । प्राणापानिति । स व्यानो । ऽथैवं ब्राह्मणो वरं ददात्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा स्वयमातृण्णावकाशे जुहोति चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेनेत्यनुद्रुत्याभ्यामन्वारभ्या-

न्यारोहं वाचयत्यन्तरिक्षमाक्रमिषं प्रजा मा मा हासीदित्यपरे बिले हिरण्येष्टकामुपदधाति ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छान्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षान्मा पाहीति । तां जघनेन प्रक्रमवेलायां मण्डलेष्टकामुपदधात्यधिद्यौरन्तरिक्षं ब्रह्मणा विष्टेति । दक्षिणतो रेतःसिचमुपदधात्यन्तरिक्षꣳ रेतःसिक्तन्मे रेतो दधातु तन्मे रेतः प्रजनयत्विति मनसैव । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ ३९ ॥

अथैता दश स्कन्ध्याः प्राचीरायातयति चतस्र स्तव्याः सम्राजं च विश्वज्योतिषं च द्वे सयुजौ द्वे संयान्यास्तव्या उपदधाति नभश्च नभस्यश्चेत्यवकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीतीषश्चोर्जश्चेत्यवकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीति सम्राजं च विश्वज्योतिषं च सम्राट् ज्योतिरधारयद्विश्वकर्मा त्वा सादयत्वित्युत्तराभ्यामथ सयुजावुपदधाति वर्षेण त्वा सयुजा युजा युनज्म्युक्थेभिस्त्वा सयुजा युजा युनज्मीत्यथ संयान्यावुपदधाति देवानां वायोयान्यस्यन्तरिक्षस्य यान्यसीति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ दिश्या उपदधाति राज्ञ्यसि प्राची दिगिति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ प्राणभृत उपदधात्यायुर्मे पाहि प्राणं मे पाहीति दश पुरस्तात्प्राचीस्तासां ज्योतिष्मतीमुत्तमामुपदधाति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ छन्दसीरुपदधाति मा छन्द इति द्वादश दक्षिणतः पृथिवी छन्द इति द्वादश पश्चादग्निर्देवतेति द्वादशोत्तरतस्तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः

करोत्यथ वालखिल्या उपदधाति मूर्धासि राडिति सप्त पुरस्तात्प्रतीचीरुपदधाति यन्त्री राडिति सप्त पश्चात्प्राचीर्वालखिल्याभिश्चितिरापद्यते तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाग्निꣳ सर्वतोमुखं चिनुतेऽग्नेरङ्गानि प्राजापत्यास्तृषभं लोकंपृणाः प्राच्यां च लोकंपृणया सचीत्यपि प्राचीभिः संप्रच्छादयन्ति संप्रच्छनं पलाशशाखया परिकर्षति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ चितिक्लृप्त्याभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्याग्नेय्या जगत्यैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाचम आसन्प्राणदा इत्यथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते वसन्त्येताꣳ रात्रिम् ॥ ४० ॥ द्वादशः ॥

अथ षष्ठेऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति समानं पुरीषस्योपधानमथ सप्तमेऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति सर्व एव कार्ष्णाजिनीरुपानह उपमुञ्चन्तेऽथ याचत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवां विभक्तिमुदपात्रं पञ्च च स्कन्ध्या अवकीर्य या उ चान्या उपधास्यन्भवति ता एतत्समादायोत्तरे श्रोण्यन्ते सꣳसादयन्त्यथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवत्यपामिदं न्ययनं नमस्य इति द्वाभ्यामथाधिरुह्य तृतीये संचिताडतौ जुहोत्यग्ने गच्छ तत्त्वा यामीति दक्षिणतो विभक्तिमुपदधात्यग्निर्वृत्राणि जङ्घनदिति तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथैताः पञ्च स्कन्ध्याः प्राचीरायातयति द्वे अतये द्वे

सयुजावेकाꣳ संयानीमन्ततश्च उपदधाति सहस्व सहस्वस्वेत्यवकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीत्यथ सयुजावुपदधाति स्तोमेभिस्त्वा सयुजा युजा युनज्मि छन्दोभिस्त्वा सयुजा युजा युनज्मीत्यथ संयानीमुपदधाति देवानामन्तरिक्षयान्यसीति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ ४१ ॥

अथाक्ष्णयास्तोमीया उपदधात्याशुस्त्रिवृदिति पुरस्तादुपदधाति व्योम सप्तदश इति दक्षिणतो धरुण एकविꣳश इति पश्चाद्भान्तः पञ्चदश इत्युत्तरतः । प्रतूर्तिरष्टादश इति पुरस्तादुपदधात्यभिवर्तः सविꣳश इति दक्षिणतो वर्चो द्वाविꣳश इति पश्चात्तपो नवदश इत्युत्तरतो । योनिश्चतुर्विꣳश इति पुरस्तादुपदधाति गर्भाः पञ्चविꣳश इति दक्षिणत ओजस्त्रिणव इति पश्चात्संभरणस्त्रयोविꣳश इत्युत्तरतः । क्रतुरेकत्रिꣳश इति पुरस्तादुपदधाति ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिꣳश इति दक्षिणतः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिꣳश इति पश्चान्नाकः षट्त्रिꣳश इत्युत्तरतो । ऽग्नेर्भागो ऽसीति पुरस्तादुपदधाति नृचक्षसां भागो ऽसीति दक्षिणतो मित्रस्य भागो ऽसीति पश्चादिन्द्रस्य भागो ऽसीत्युत्तरतो । वसूनां भागो ऽसीति पुरस्तादुपदधात्यादित्यानां भागो ऽसीति दक्षिणतो ऽदित्यै भागो ऽसीति पश्चाद्देवस्य सवितुर्भागो ऽसीत्युत्तरतो । धर्त्रश्चतुष्टोम इति पुरस्तादुपदधाति यावानां भागो ऽसीति दक्षिणत ऋभूणां भागो ऽसीति पश्चाद्विवर्तो ऽष्टाचत्वारिꣳश इत्युत्तरतो । ऽन्यथानूच्यान्यथोपदधातीति ब्राह्मणं । तयादेवतं कृत्वा सूददो-

चयः करोत्यथ सृष्टीरुपदधात्येकयास्तुवत प्रजा अधीयन्तेति सप्तदश चतस्रो दक्षिणे ऽꣳस उपदधात्यथ तिस्रो ऽथ तिस्रो ऽथ तिस्रो ऽथ चतस्रो दक्षिणादꣳसाद्दक्षिणाꣳ श्रोणिमभ्यायातयति[1] तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ व्युष्टीरुपदधातीयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदिति पञ्चदश तिस्रस्तिस्रो दिक्षु तिस्रो मध्ये व्युष्टीभिश्चितिराप्यते[2] तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति ॥ ४२ ॥

अथाग्निꣳ सर्वतोमुखं चिनुते ऽग्नेरङ्गानि प्राजापत्यामृषभं लोकंपृणा उदीच्याश्च लोकंपृणया प्रचौत्यग्निमुदीचीभिः संप्रच्छादयन्ति संप्रच्छन्नं पलाशशाखया परिकर्षति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ चितिक्लृप्ताभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्याग्नेय्यानुष्टुभैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाङ्म आसन्प्राणदा इत्यथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते वसन्त्येताꣳ रात्रिम् ॥ ४३ ॥ त्रयोदशः ॥

अथाष्टमे ऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति समानं पुरीषस्योपधानमथ नवमे ऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति सर्व एव कार्ष्णाजिनीरुपानह उपमुञ्चन्ते ऽथ चात्वाल्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवां विभक्तिमुदपात्रꣳ सर्वं च स्वयमातृण्णामिकोतꣳ सप्त च स्कन्ध्या अवकाश्च या उ चान्या

१ श्रोणौम॰ some of the MSS.

२ व्युष्टिभि॰ H. Ms.

उपधास्यन्भवति ता । एतमुमादायोत्तरे श्रोण्यां संसादयत्यथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवत्यपामिदं न्ययनं नमस्त इति द्वाभ्यामथाधिद्रुत्य चतुर्थे संचिताहुती जुहोत्यग्ने किंशिल तत्त्वा यामीति । दक्षिणतो विभक्तिमुपदधात्यग्ने स्तोमं मनामह इति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथैताः सप्त स्रक्त्याः प्राचीरायातयति द्वे स्रक्त्ये स्वराजं च विश्वज्योतिषं चैकां सयुजं द्वे संयान्यावृतव्ये उपदधाति तपश्च तपस्यश्चेत्यथैकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीति स्वराजं च विश्वज्योतिषं च स्वराट् ज्योतिरधारयत्प्रजापतिस्त्वा सादयत्वित्युत्तरामथ सयुजमुपदधाति रय्यै पोषाय सजातानां मध्यमस्थेयाय मया त्वा सयुजा युजा युनज्मीत्यथ संयान्यावुपदधात्यन्तरिक्षमस्यन्तरिक्षाय त्वेति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ ४४ ॥

अथासपत्ना उपदधात्यग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नानिति पुरस्तादुपदधाति सहसा जातानिति पश्चाच्चतुश्चत्वारिंश स्तोम इति दक्षिणतः षोडश स्तोम इत्युत्तरतस्तासां पुरीषवतीं मध्य उपदधाति पृथिव्याः पुरीषमस्यप्सो नामेति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ विराज उपदधात्येवश्छन्दो वरिवश्छन्द इति चत्वारिंशतं दशदश दिक्षु न मध्ये । ऽस्तृणयोपदधातीति ब्राह्मणं । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करो-

त्यथ स्तोमभागा उपदधाति रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वेत्येकविꣳशतिꣳ सप्तसप्त दिक्षु तिस्रो मध्ये। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ नाकसद उपदधाति राज्ञ्यसि प्राची दिग्वसवस्ते देवा अधिपतय इति पञ्चैकैकां दिश्येकां मध्ये। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ पञ्चचोडा उपरिष्टान्नाकसदामुपदधात्ययं पुरो हरिकेशः सूर्यरश्मिरिति पञ्चैकैकां दिश्येकां मध्ये। तासां पश्चात्प्राचीमुत्तमामुपदधात्यन्न यं यजमानो द्वेष्टि तं मनसा ध्यायति। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ छन्दाꣳस्युपदधात्यग्निर्मूर्धा दिव इत्येतस्यानुवाकस्य तिस्रस्तिस्रो यथाम्नातं। गायत्रीः पुरस्तादुपदधाति त्रिष्टुभो दक्षिणतो जगतीः पश्चादनुष्टुभ उत्तरतो बृहतीर्मध्य। उष्णिहः पुरस्तादुपदधाति पङ्क्तीर्दक्षिणतोऽक्षरपङ्क्तीः पश्चादतिच्छन्दसमुत्तरतो द्विपदा मध्ये। ऽपि वातिच्छन्दसं मध्ये द्विपदा उत्तरतस्तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ दक्षिणेऽꣳसे कृत्तिका उपदधात्यम्बा नामासि दुला नामासीति सप्त गुल्मकृतास्तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ वृष्टिसनीरुपदधाति पुरोवातसनिरस्यभ्रसनिरसीति पञ्चैकैकां दिश्येकां मध्ये। ऽनुपरिहारꣳ सादयतीति ब्राह्मणं। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथादित्येष्टका उपदधाति सलिलाय त्वा सर्णीकाय त्वेत्यष्टौ द्वेद्वे दिक्षु न मध्ये। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ घृतेष्टका उपदधात्यूचे त्वा रुचे त्वेति पञ्चैकैकां दिश्येकां मध्ये। ऽनुपरिहारꣳ सादयतीति ब्राह्मणं।

तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ यशोदा उपदधाति यशोदां त्वा यशसि सादयामीति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ भूयस्कृत उपदधाति भूयस्कृदसि वरिवस्कृदसीति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाप्सुषद उपदधात्यप्सुषदसि श्येनसदसीति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ द्रविणोदा उपदधाति पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयामीति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथायुष्या उपदधाति प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहीति सप्तैकैकां दिक्षु तिस्रो मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथर्तुनामान्युपदधाति यावा अयावा इति सप्तैकैकां दिक्षु तिस्रो मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ ४५ ॥ चतुर्दशः ॥

अथेन्द्रतनूरुपदधात्यग्निना विश्वाषाडिति द्वाविंशतिं पञ्च-पञ्च दिक्षु द्वे मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ यज्ञतनूरुपदधाति प्रजापतिर्मनसान्धो ऽच्छेत इति त्रयस्त्रिंशतमष्टावष्टौ दिक्ष्वेकां मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ ज्योतिष्मतीरुपदधाति ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामीति द्वादश तिस्रस्तिस्रो दिक्षु न मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ भूतेष्टका उपदधाति पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेति द्वादश तिस्रस्तिस्रो दिक्षु न मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाव्यानीरुपदधाति शतायुधाय शत-

वीर्यायेति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ राष्ट्रभृत उपदधात्यग्ने यशस्विन्यशसेममर्पयेति चतस्र एकैकां दिक्षु न मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ दक्षिणेऽंसे पौर्णमासीमुपदधाति पूर्णा पश्चादिति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ दक्षिण एवांसे नक्षत्रेष्टका उपदधाति कृत्तिका नक्षत्रमग्निर्देवतेत्यथैनां रोचयत्यग्ने रुच स्थ प्रजापतेर्धातुः सोमस्यर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वेत्यथैतं नक्षत्रपथं रोहिणीप्रभृत्या विशाखाभ्यामायातयति[1] । दक्षिणादंसाद्दक्षिणां श्रोणिमभ्यायातयत्यथ[2] पुच्छसन्धौ चात्मसन्धौ चामावास्यामुपदधाति यत्ते देवा अदधुर्भागधेयमित्यथैतं नक्षत्रपथमनूराधाप्रभृत्यापभरणीभ्य आयातयत्युत्तरायै श्रोणेरुत्तरमंसमभ्यायातयत्यथोत्तर[3] एवांसे पौर्णमासीमुपदधाति पूर्णा पश्चादित्यसंस्पृष्टा उपदधातीति ब्राह्मणं । नक्षत्रेष्टकाभिश्चिन्निराप्यते । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथावकृत्य कृष्णमश्वमभिमृश्य तनुपुरीषमुपदधाति पृष्ठो दिवीति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ[4] षष्ठीं चितिं चिनुते संयच्च प्रचेताश्चेति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाग्निं

१ Thus M Tr U; °शाखाभ्यां चायात° Be B; °शाखाभ्यामभ्यायीत° H.

२ श्रोणीम° some of the MSS.

३ Thus corrected; all MSS. श्रोणेरोत्तरम°।

४ अय i.s. of अथ BH.

सर्वतोमुखं चिनुतेऽग्नेरङ्गानि प्राजापत्यान्यृषभं लोकंपृणाः प्राच्याश्च लोकंपृणया प्रचौत्यग्निं प्राचीभिः संप्रच्छादयन्त्यथोदीचीभिः प्राचीभिस्त्वेव निस्तिष्ठन्ति यावद्दूरं चेष्यमाणो भवति तावद्दूरं[1] चिनुते ऽथानभिमृष्टं चितिक्लृप्त्या भवति तदेतास्वतस्रः स्वयमातृण्णा याचति ता दिक्षूपदधाति प्राणाय त्वा चक्षुषे त्वा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद व्यानाय त्वा[2] चक्षुषे त्वा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदापानाय त्वा चक्षुषे त्वा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद वाचे त्वा चक्षुषे त्वा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ स्वयमातृण्णामश्वमवघ्राप्याविदुषा ब्राह्मणेन सहाधिद्रुत्योपदधाति सुवरायोस्त्वा सदने सादयामीत्यनुद्रुत्य सूर्यस्त्वाभिपातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा शंतमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यपान्यानृतीयामुपधायेत्यपानित्यथैष ब्राह्मणो वरं ददात्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा स्वयमातृण्णावकाशे जुहोति चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेनेत्यङ्गुष्ठाभ्यामन्वारभ्यान्वारोहं वाचयति दिवमाक्रमिषं सुवरगन्मेत्यपरे बिले हिरण्येष्टकामुपदधाति सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मा पाहीति तां जघनेन प्रक्रमवेलायां मण्डलेष्टकामुपदधाति चौरपराजितामृतेन विष्टेति दक्षिणतो रेतःसिचमुपदधाति द्यौ रेतःसिक् सा मे रेतो दधातु सा मे

---

१ B Be Ms. ins. चितिं ।

२ The following words, unto सीदेत्यथ, l. 9, are found thus in U only; all the other MSS. abbreviate.

रेतः प्रजनयन्निति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथोत्तरतः प्रक्रमवेलायां विकर्णीमुपदधाति प्रोथदश्वो न यवसे अविष्यन्निति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ लोकंपृणा उपदधाति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ[1] चितिकॢप्त्याभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्याग्नेय्या पङ्क्त्यैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाक्च आसन्प्राणदा इत्यथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येताꣳ रात्रीम् । ॥ ४६ ॥ पञ्चदशः ॥

अथैतस्मिन्नेव नवमे ऽहनि दशमायाह्न उपकल्पयते सहस्रꣳ हिरण्यशल्कानूर्ध्वं चिभ्यो ऽपरिमितानित्येक आहुस्ते यदि सहस्रं भवन्ति द्वे द्वे शते पञ्चनाडीष्वोते[2] भवतो । ऽथ दशमे ऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । समानं पुरीषस्योपधानमथ पात्र्यामप आनीय हिरण्यशल्कान्संप्रकीर्य द्वाभ्यां-द्वाभ्याꣳ शताभ्यां प्रोक्षति सहस्रस्य प्रमा असीति यत्प्राक्स्वयमातृण्णायै भवति सहस्रस्य प्रतिमा असीति यद्दक्षिणा स्वयमातृण्णायै भवति सहस्रस्य विमा असीति यत्प्रत्यक्स्वयमातृण्णायै भवति सहस्रस्योन्मा असीति यदुदक्स्वयमातृण्णायै भवत्यथ मध्यं द्वाभ्याꣳ शताभ्यां प्रोक्षति साहस्रो ऽसि सहस्राय त्वेत्यथोत्तरे ओष्ठ्यन्ते तिष्ठन्निष्टका धेनूः कुरुत इमा मे अग्न

---

१ अथ MTr; अय the other MSS.

२ पञ्च॰ all; ॰नाडीष्वोते Tr UH Ms; ॰नाडीष्वेते BeM; ॰नाडीषोते B; Bhav.: पञ्चनाडीषु पञ्चपञ्चसु छिद्रेषु निहिते[षु] भवतः ।

इष्टका धेनवः सन्त्वित्यान्तादनुवाकस्याथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येताꣳ रात्रिमथैतस्मिन्नेव दशमे ऽह्न्येकादश्यायाश्च उपकल्पयते ऽर्कपर्णमजक्षीरं गावीधुकं चरुं तिसृधन्वमश्मानमुदकुम्भं मण्डूकमवकां वेतसशाखां दर्भस्तम्बमाज्यस्थालीꣳ स्रुवं दीर्घवꣳशं द्वादशमित्यथैकादशे ऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । स दीर्घवꣳशे स्रुवं प्रबध्योत्तमे संचिताहुती जुहोत्यग्ने वन्य तत्त्वा यामीति । ॥ ४७ ॥

यावदेवाध्वर्युस्तिष्ठति तावदेष प्रतिप्रस्थातोत्तरस्य पक्षस्य चरमयेष्टकया प्रत्यूढपुरीषयोपरमत्यथैतस्यार्कपर्णस्य पुटमन्तरवस्थाविणं कृत्वोदङ् तिष्ठन्मुखदघ्ने धारयन्नाहाहरानयेति । स यत्र धारेष्टकां प्राप्नोति तत्प्रतिपद्यते नमस्ते रुद्र मन्यव इत्यान्तमेतमनुवाकं निगद्य द्वितीयं तृतीयं । चतुर्थस्य यत्राभिजानाति नमः क्षत्तृभ्य इति तत्स्वाहाकरोति । सो ऽत एव प्राङावृत्य नाभिदघ्ने धारयन्त्संग्रहीतृभ्य इति प्रतिपद्यातिशिष्टमनुवाकस्य[1] निगद्य पञ्चमꣳ षष्ठꣳ । सप्तमस्य यत्राभिजानाति नमो वर्म्याय चेति तत्स्वाहाकरोति । सो ऽत एव दक्षिणावृत्य जानुदघ्ने धारयन्नवर्म्याय चेति प्रतिपद्यातिशिष्टमनुवाकस्य[1] निगद्याष्टमं नवमं दशममेकादशस्य यत्राभिजानाति य एतावन्तश्च भूयाꣳसश्चेति तत्स्वाहाकरोति । सो ऽत एव प्रत्यङा-

१ Thus M only; अनुवाकं all the other MSS.

हृत्य गुल्फदघ्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यामित्येतद्यजमानं वाचयति । नाभिदघ्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये ऽन्तरिक्ष इत्येतद्यजमानं वाचयति । ग्रीवदघ्ने[१] धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये दिवीत्येतद्यजमानं वाचयत्यथैतदर्कपर्णं यं द्वेष्टि तस्य संचरे पशूनां न्यस्यति । यद्यु वै न द्विष्यादाखुवटे न्यस्यत्यथैतं गावीधुकं चरुं चरमायामिष्टकायां निदधाति यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्त्वित्यथैतत्तिसृधन्वं याचति । तेनोत्तरे श्रोण्यन्ते तिष्ठन्नुपतिष्ठते । ऽपि वानुपरिक्रामं यत्ते रुद्र पुरो धनुस्तद्वातो अनुवातु ते तस्मै ते रुद्र संवत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्र दक्षिणा धनुर्यत्ते रुद्र पश्चाद्धनुर्यत्ते रुद्रोत्तराद्धनुर्यत्ते रुद्रोपरि धनुरित्यथैनद्याचितं ब्राह्मणाय दद्यादथास्यैष उदकुम्भ उत्तरे श्रोण्यन्ते ऽश्मना सꣳसृष्टः[२] शेते । स यो बलवाꣳस्तमाहानेनोदकुम्भेन संततया धारया त्रिः प्रदक्षिणं परिषिञ्चन्परीहीति । स तथा करोति । परिषिच्यमाने यजमानं वाचयत्यश्मन्नूर्जं पर्वते शिश्रियाणां वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे । अद्भ्य ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्यो ऽधि संभृतां तां न इषमूर्जं धत्त मरुतः सꣳरराणा इत्यथैतं कुम्भमश्मना सꣳसृष्टꣳ सादयत्यश्मꣳस्ते क्षुदमुं ते शुगृच्छतु यं द्विष्म इति । निधाय कुम्भं

१ Thus M Tr BU (sec. m.) Ms Keś.; ग्रीवा॰ Be U (pr. m.).

२ Thus Bhav. (one Ms.) and Ms.; श्माणं सꣳसृष्टꣳ M; संसृष्टः Tr Bo BU Bhav. (another Ms.) संसक्तः H.

यथेतं त्रिः पुनः प्रतिपर्यैत्यथैतस्मिन्नेव दीर्घवंशे प्रबध्नाति मण्डूकमवकां वेतसशाखां दर्भस्तम्बमिति। तेन यत्प्राक् स्वयमातृणायै भवति तद्विकर्षति समुद्रस्य त्वावकया हिमस्य त्वा जरायुणेति ॥ ४८ ॥

द्वाभ्यां पुरस्ताद्द्वाभ्यां दक्षिणतो द्वाभ्यां पश्चाद्द्वाभ्यामुत्तरतो ऽष्टाभिर्विकर्षतीति ब्राह्मणमथैतास्वेव कार्ष्णाजिनीरुपानह एतं[1] च[1] दीर्घवंशꣳ संछिद्य चात्वाले संप्रकिरत्यथ प्राञ्चो ऽग्नि-रित्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवामादायाधिद्रुत्याज्यस्थाल्याः[2] स्रुवेणोप-घातꣳ सर्पाञ्जतीर्जुहोति। समीची नामासि प्राची दिगिति पश्चादासीनः पूर्वे बिले जुहोत्योजस्विनी नामासि दक्षिणा दिगित्युत्तरत आसीनो दक्षिणे बिले जुहोति। प्राची नामासि प्रतीची दिगिति पुरस्तादासीनो ऽपरे बिले जुहो-त्यवस्थावा नामास्युदीची दिगिति दक्षिणत आसीन उत्तरे बिले जुहोत्यथैतेनैव यथेतमेत्य यत्रैव प्रथममहौषीत्तद्वै जुहो-त्यधिपत्नी नामासि वशिनी नामासीत्यथावद्रुत्याग्निꣳ साम-भिरुपस्थापयति। गायत्रेण पुरस्तादुपतिष्ठते ऽग्नेर्हृदयेन दक्षिणमुपपक्षꣳ रथंतरेण दक्षिणं पक्षं वारवन्तीयेन दक्षिणाꣳ श्रोणिमृतुस्थायज्ञायज्ञियेन[3] पुच्छꣳ श्यैतेनोत्तराꣳ श्रोणिं

---

१ Thus Tr BU Ms; एतंच Be; एतश्च MH.

२ Thus U (sec. m.) only; °स्थाल्या all the other MSS., also Ms; but Msc: °चाज्यस्थाल्यांस्रुकामात्।

३ °यज्ञीयेन Tr H Ms.

च्छतोत्तरं पक्षं प्रजापतेर्हृदयेनोत्तरमुपपक्षं वामदेव्येन मध्यमं थाह होतरग्नेरुक्थेनाग्निमनुशꣳसेति । यदि होता न कामयते यजमान एव जघनेन पुच्छं तृणानि सꣳस्तीर्य तेषूपविश्याग्नेरुक्थेनाग्निमनुशꣳसति पिता मातरिश्वाच्छिद्रा पदा धा अच्छिद्रा उशिजः पदानुतक्षुः सोमो विश्वविन्नेता नेषद्बृहस्पतिरुक्थामदानि शꣳसिषदोमिति सकृद्वा त्रिर्वाथैनꣳ स्तुतशस्त्रयोर्दोहं वाचयतीष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा वसुभिस्तस्य त इष्टस्य वीतस्य द्रविणेह भक्षीयेत्यथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येताꣳ रात्रिम् । ॥ ४९ ॥ षोडशः ॥

अथैतस्मिन्नेवैकादशे ऽह्नि द्वादशायाह्न उपकल्पयत औदुम्बरꣳ स्रुवमौदुम्बरं द्रोणमौदुम्बरं प्रसेकमौदुम्बरीं वितष्टिं[1] तस्यां पञ्चगृहीतमाज्यं भवति दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं तिस्र औदुम्बरीः समिधस्तिस्रो नानावृक्ष्या नानावृक्ष्यमिध्मं दधि मधुमिश्रं गुमुष्टिमवकाभारं पृश्निमश्मानमाज्यप्रोक्षं द्वितीयꣳ होतारमप्रतिरथस्यानुवक्तारं विलीनोत्पूतस्याज्यस्य द्वौ वा त्रीन्वा कुम्भान्कम्भ्यौदनिकान्व्रीहीन्सर्वौषधꣳ[2] रोहितं चर्मानडुहं कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयो रथं चषालहोमीयꣳ शाकलान्परिधीनित्यथ द्वादशे ऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथोपनिष्क्रम्य संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वयाधस्तनमतं प्रय-

---

१ Thus Tr U Be B Ms; वितर्दीं MH.

२ Thus MU Tr Ms; शालौदनि॰ B Be H.

ह्वयतेत्याक्रमयति सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यामर्धस्तनप्रतं प्रयच्छत्यथाह्ने पञ्चगृहीतमाज्यं दधि मधुमिश्रं पुमुष्टिमवकाभारमित्येत-त्समादायाधिद्रुत्याग्रण्या पञ्चगृहीतेन स्वयमातृण्णां[1] व्याघारयति नृषदे वडप्सुषदे वड्वनसदे वड् बर्हिषदे वट् सुवर्विदे वडित्येतयैव स्रुचोपघातं दध्ना मधुमिश्रेण गन्धर्वाञ्जुहोति। हेतयो नाम स्थ तेषां वः पुरो गृहा इति पश्चादासीनः पूर्वे बिले जुहोति। निलिम्पा नाम स्थ तेषां वो दक्षिणा गृहा इत्युत्तरत आसीनो दक्षिणे बिले जुहोति। वज्रिणो नाम स्थ तेषां वः पश्चाद्गृहा इति पुरस्तादासीनो ऽपरे बिले जुहोत्यवस्थावानो नाम स्थ तेषां व उत्तराद्गृहा इति दक्षिणत आसीन उत्तरे बिले जुहोत्यथैतेनैव यथेतमेत्य यथैव प्रथममहौषीत्तद्वै जुहोत्यधिपतयो नाम स्थ क्व्या नाम स्थेत्यथाह प्रतिप्रस्थातरिममग्निं कूर्मपृष्ठं कुर्विति। तं स कूर्मपृष्ठं करोति। नाप्रोक्षितमधितिष्ठत्यथ पुमुष्टिमादाय दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षति ये देवा देवानां ये देवा देवेष्वधि देवत्वमायन्निति ॥ ५० ॥

द्वाभ्यां पुरस्तात्ताभ्यां दक्षिणतस्ताभ्यां पश्चात्ताभ्यामुत्तरतो ऽनुपरिचारमवोक्षतीति[2] ब्राह्मणमथैनमवकाभारेण प्रतिच्छाद्य गोप्तारश्च समादिश्यावद्रुत्यापराजिताभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर-न्त्यथोपनिष्क्रम्य संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वयाग्नीदेधा-

---

1 Thus M Tr UH; ०तृण्णा the other MSS.

2 ०नुपरिचारम० M, but cp. TS. v. 4.5.3.

न्मारुतान्निर्वप[1] प्रतिप्रस्थातः प्रवर्ग्यस्यावृता प्रवर्ग्यꣳ सꣳसादयोद्वासनायेति । चेदेतत्पदं कुर्वन्ति । गार्हपत्ये तृतीयमुपयमनीषु तृतीयं नि तृतीयं दधत्यथ प्रवर्ग्यस्यावृता प्रवर्ग्यमुद्वास्याधिश्रयति वैश्वानरं द्वादशकपालं मारुताꣳश्च सप्तकपालानथ गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये ऽनीकवन्तं जुहोत्यग्निस्तिग्मेन शोचिषेत्यनुद्रुत्य सेनानीकेन सुविदात्रो अस्मे इति जुहोत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीय एव वैश्वकर्मणानि जुहोति । य इमा विश्वा भुवनानि जुह्वदित्यनुद्रुत्य विश्वकर्मा ह्यजनिष्ट देव इति जुहोत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा चक्षुषः पितेत्यनुद्रुत्य विश्वकर्मन्हविषा वर्धनेनेति जुहोति । नानैव सूक्ताभ्यां जुहोति नानैव सूक्तयोर्वीर्यं दधातीति ब्राह्मणमथ तिस्र औदुम्बरीः समिध आदधात्युदेनमुत्तरां नयेन्द्रेमं प्रतरां कृधि यस्य कुर्मो हविर्गृह इत्यथाभ्यादधातीमं प्रणयनीयमुपोपयमनीः कल्पयन्ति चात्वालादथ संप्रैषमाहाग्नये प्रणीयमानायानुब्रूह्यग्नीदेकस्फ्ययानुसंधेहि द्वितीयो होताप्रतिरथमनुब्रवीत्विति । प्रतिपद्यत एष द्वितीयो होताप्रतिरथमाशुः शिशान इति । दशर्चं भवतीति ब्राह्मणमथैतेनैव यथाग्निमाददते पृश्निमश्मानमाज्यप्रोषं दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं तिस्रो नानावृक्ष्या नानावृक्ष्यमिध्मꣳ प्राकाशावुपरिधीमित्यथैनमुपाच्छन्त उदु त्वा विश्वे देवा इति । चक्षुर्हरतीति

१ Thus Tr H Ms; मारुतानि॰ Be; मारुतांनि॰ MUB.

ब्राह्मणं । तासां द्वे परिष्टुब्वती भवतो । ऽथ विषुवत्याग्नीध्रस्य काले पृश्निमश्मानं निदधाति विमान एष दिव उच्चा समुद्र इति द्वाभ्यामथ चतसृभिरा पुच्छादेतीन्द्रं विश्वा अवीवृधन्निति । धारयन्त्येतमग्निमथैनꣳ संचितमाज्यप्रोक्षेण प्रोक्षति ॥ ५१ ॥

वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्त्विति पुरस्तात्पितरस्त्वा यमराजानः पितृभिर्दक्षिणतः पान्त्विति दक्षिणत आदित्यास्त्वा विश्वैर्देवैः पश्चात्पान्त्विति पश्चाद्द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतः पात्वित्युत्तरतो देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानो ऽधस्ताच्चोपरिष्टाच्च पान्त्वित्युपरिष्टादथैतेनैव सहाग्निनाधिद्रवति प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्क्रमध्वमग्निना नाकमुख्यं पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारुहꣳ सुवर्यन्तो नापेक्षन्ते ऽग्ने प्रेहि प्रथमो देवयतामिति पञ्चभिर्धारयन्त्येतमग्निमथ दध्नः पूर्णामौदुम्बरीꣳ स्वयमातृण्णायां जुहोति । नक्तोषासेति पुरोऽनुवाक्यामनूच्याग्ने सहस्राक्षेति जुहोत्यथ प्रदक्षिणमावृत्येध्मं प्रतिष्ठापयति सुपर्णो ऽसि गरुत्मानिति । तिसृभिः सादयतीति ब्राह्मणमथैनं विश्वस्याहुतिषाहं कृत्वाध्वराहुतिभिरभिजुहोत्यग्निर्यज्ञं नयतु प्रजानन्मैनं यज्ञहनो विदन्देवेभ्यः प्रब्रूताद्यज्ञं प्र प्र यज्ञपतिं तिर स्वाहा वायुर्यज्ञं नयतु प्रजानन्सूर्यो यज्ञं नयतु प्रजानन्यज्ञो यज्ञं नयतु प्रजानन्मैनं यज्ञहनो विदन्देवेभ्यः प्रब्रूताद्यज्ञं प्र प्र यज्ञपतिं तिर स्वाहेत्यथावद्रुत्याग्निवत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह

प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादयेत्यथाधिद्रुत्य शाकलान्परिधीन्परिधाय नानावृक्ष्यमिध्ममभ्यज्य स्वाहाकारेणाभ्याधाय तिस्रो नानावृक्ष्याः समिध आदधाति प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो न इत्यौदुम्बरीं विधेम ते परमे जन्मन्नग्न इति वैकङ्कतीं ताꣳ सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति शमीमयीमथ द्वे स्रुवाहुती जुहोति चित्तिं जुहोम्यग्ने तमद्येत्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाज्यस्य पूर्णाꣳ स्रुचं जुहोति सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्यथ शुक्रमनसा दिशो ध्यायेद्दिग्भ्य एवैनमवरुन्द्धे दध्ना पुरस्ताज्जुहोत्याज्येनोपरिष्टात्तेजसैवास्मा इन्द्रियं च समीची दधातीति ब्राह्मणमथात्रैव तिष्ठन्याचति वैश्वानरं द्वादशकपालं मारुताꣳश्च सप्तकपालानथोपस्तीर्य सर्वश एव वैश्वानरमवद्यदाहाग्नये वैश्वानरायानुब्रूहीति द्विरभिघार्यात्याक्रम्याश्राव्याहाग्निं वैश्वानरं यजेति वषट्कृते मध्ये जुहोत्यथैनꣳ स्रुवाहुतिभिरभिजुहोति सुवर्ण[1] घर्मः स्वाहेति पञ्चभिरथ मारुतैः प्रचरति[2] ॥ ५२ ॥

पर्युपस्तारं दर्विहोमाकारमीदृङ्[3] चान्यादृङ् चेत्यनुद्रुत्य शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्चेति जुहोति शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्चेत्यनुद्रुत्य ऋतजिच्च सत्यजिच्चेति जुहोत्यृतजिच्च सत्यजिच्चेत्यनुद्रुत्यर्तश्च सत्यश्चेति जुहोत्यृतश्च सत्यश्चेत्यनुद्रुत्य यो

१ Thus U Ms, cp. TS. v. 7. 5. b; सुवर्ग the other MSS.

२ ॰तैः प्रचरति Tr U B Ms, ॰तैश्चरति MH Bo Bhav.

३ दार्विहो॰ M.

ऽरण्ये ऽनुवाक्यो गणस्तमनुद्रुत्य जुहोति यो ऽरण्ये ऽनुवाक्यो गणस्तमनुद्रुत्येदृक्षास एतादृक्षास इति जुहोतीदृक्षास एतादृक्षास इत्यनुद्रुत्य मितासश्च संमितासश्च न इति जुहोति मितासश्च संमितासश्च न इत्यनुद्रुत्येदृङ् चान्यादृङ् चेति जुहोति तानभितो वैश्वानरं परिषिञ्चेति गणेन गणमनुद्रुत्य जुहोत्युच्चैर्वैश्वानरस्याश्रावयत्युपांशु मारुताञ्जुहोतीति ब्राह्मणम् ॥ ५३ ॥

अथैतं प्रसेकमग्नावायातयति दक्षिणतो वोदञ्चं पश्चाद्वा प्राञ्चं तस्य स्रुगिव पूर्वार्धो भवत्यंसमेव मध्यं चमस इव बुध्नस्तस्मिंश्चतुर उपस्तृणान आहाप्रमत्तः संततमानय वसोर्धारां निगदिष्यामीति स यत्र धाराग्निं प्राप्नोति तत्प्रतिपद्यते ऽऽविष्णू सजोषसेति सर्वामान्तं[1] वसोर्धारामथैतं प्रसेकमग्नावनुप्रहरत्यथैनं संस्रावेणाभिजुहोत्यथ यदाज्यमुच्छिष्यते तस्मिन्ब्रह्मौदनं पचति तं ब्राह्मणाश्चत्वारः प्राश्नन्ति तेभ्यश्चतस्रो धेनूर्दद्यादिति[2] ब्राह्मणमथास्यैतत्पुरस्तादेवौदुम्बरे द्रोणे सर्वौषधं दध्नाज्येन समुदायुतं भवति तस्यौदुम्बरेण स्रुवेणोपघातं वाजप्रसवीयं जुहोति वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अग्रे वाजो नः सप्त प्रदिश इति चतुर्दश स्रुवाहुतीरभिषेकाय प्रसेकं परिशिनष्ट्यथैनमपिधाय प्रज्ञातं निदधात्यथ नक्तोषासेति

१ सर्वम॰ M Tr H Ms; सर्वाम॰ U Be B Bhav.

२ Thus MU Be B Ms (cp. TS. v. 7.3.4); ददाति i.s. of दद्यादिति H.

कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयो जुहोत्यथ षड्राष्ट्रभृतो जुहोत्यृताषाडृतधामेति । भुवनस्य पत इति रथमुखे पञ्चाहुतीर्जुहोत्यथ तिस्रो रुचो जुहोति यास्ते अग्ने सूर्ये रुचो या वो देवाः सूर्ये रुचो रुचं नो धेहि ब्राह्मणेष्वित्यथ पात्र्यामाज्यमानीयाञ्जलिनोपघातं वातनामानि जुहोति समुद्रो ऽसि नभस्वानार्द्रदानुः शंभूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा मारुतो ऽसि मरुतां गणः शंभूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहावस्युरसि दुवस्वाञ्छंभूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहेति । वातमु हैके जुह्वतो मन्यन्ते[1] । ऽथैताञ्छाकलान्परिधीनग्नावनुप्रहरति । तदेतच्छाकलान्तम् । ॥ ५४ ॥ सप्तदशः ॥

अथ सदोहविर्धाने संमिनोति । सदोहविर्धाने संमित्याध्वरधिष्णियान्निवपति । तेषूपर्यग्निधिष्णियानुपदधाति ममाग्ने वर्चो विहवेष्वस्त्वित्याग्नीध्रीय एकां च याजुषीं सप्त च लोकंपृणा । अथ होतुर्धिष्णिय एकां चैव याजुषीमेकादश च लोकंपृणा । अथेतरेष्वेकैकां चैव याजुषीं सप्तसप्त च लोकंपृणा । अथ[2] मार्जालीय एकां च याजुषीं पञ्च च लोकंपृणा । अथाग्नीषोमौ प्रणयत्यग्नीषोमौ प्रणीय यूपस्याहृता यूपमुच्छ्रयति । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरोति । तस्य प्रसिद्धं वपया चरित्वा वपाश्रपणी अनुप्रहृत्य[3] वसतीवरीर्गृह्णात्यथ[4]

१ Thus M Tr U H Bhav. Keś.; मन्यंते Be; मन्यते B.

२ B ins. च, Be च लोकंपृणा।

३ Here Tr ins.: पशुमाक्रम्य चात्वाले मार्जयन्ते ।

४ ०वरीः परिहृ० U Bo B Ms.

पशुपुरोडाशं निर्वपति । तमनुवर्तन्ते ऽष्टौ देवसुवाꣳ हवीꣳष्यग्नये गृहपतय इत्येतानि । तानि नानावघ्नन्ति[1] । नाना श्रपयन्ति । नानाधान्यानि भवन्ति । प्रैषवान्पशुपुरोडाशो ऽनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषाꣳ । स यत्र वारुणस्यावद्यन्नाह वरुणाय धर्मपतये ऽनुब्रूहीति तदुपभृति स्विष्टकृते सर्वेषाꣳ सकृत्सकृदुत्तरार्धादवद्यति । द्विरभिघारयति । न प्रत्यनक्त्याक्रम्याश्राव्याह वरुणं धर्मपतिं यजेति । वषट्कृते जुहोत्यथ वै भवतीष्टो वरुणो भवत्यनिष्टः स्विष्टकृदथास्य ब्रह्मा हस्तं गृह्णातीति । स[2] यत्रेष्टो वरुणो भवत्यनिष्टः स्विष्टकृदथास्य ब्रह्मा हस्तं गृह्णाति[2] ॥ ५५ ॥

सविता त्वा प्रसवानाꣳ सुवतामग्निर्गृहपतीनाꣳ सोमो वनस्पतीनाꣳ रुद्रः पशूनां बृहस्पतिर्वाचामिन्द्रो ज्येष्ठानां मित्रः सत्यानां वरुणो धर्मपतीनामित्येतदेव सर्वं भवति ये देवा देवसुव स्थ त इममामुष्यायणमनमित्राय सुवध्वं महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्यथैनं यजमानायतने तिष्ठन्तं प्राहैष वो ऽमी[3] राजेति येषाꣳ श्रेष्ठी भवति । सोमो ऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेतीतरे प्रत्याहुरथ भूर्भुवः सुवरिति वाचं विसृजते । द्वाभ्यां मुखं विमृष्टे प्रति

---

१ Thus MU Be; नानावघ्नति H; नानावपंति B; नानाविघ्नन्ति Ms; तानि नाना पृथक् प्रविघ्नन्ति (sic) Msc.

२ This clause is omitted in most of the MSS.

३ भरता (as TS. i. 8.10, d) Tr only, i. s. of मी ।

त्यक्राम राष्ट्रमधायि सर्वा आशा वरुणस्याभूवन्निति । गायत्राग्निर्विष्णुक्रमान्क्रमते[1] विष्णोः क्रमो ऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसीत्यथ स्विष्टकृता चरति । न रौद्रस्येडामवद्यत्यपाऽनेनमभ्यवहरन्ति गभिष्ठमिडान्ताः[2] पुरोडाशाः संतिष्ठन्ते । पत्नीसंयाजान्ताः पशुर्हृदयशूलान्त इत्येके । ऽथ वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विग्रथ्योपवसन्ति ॥ ५६ ॥ अष्टादशः ॥

अथातो महारात्र एव बुध्यन्ते । समानं कर्मा स्रुचाꣳ सादनात्सादयित्वा स्रुचो ऽग्निं योगेन युनक्त्यग्निं युनज्मीमौ ते पक्षौ चिदसि समुद्रयोनिरिति तिसृभिरथ राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यह्निवदैति[3] । यः क्रतुस्तमुपैति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वैकादश रशना आदाय यूपमभ्यैति । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्यैकादशिनान्पशूनुपाकरोत्याग्नेयं कृष्णग्रीवꣳ सारस्वतीं मेषीं बभ्रुꣳ सौम्यं पौष्णꣳ श्यामꣳ शितिपृष्ठं बार्हस्पत्यꣳ शिल्पं वैश्वदेवमैन्द्रमरुणं मारुतं कल्माषमैन्द्राग्नꣳ संहितमधोरामꣳ सावित्रं वारुणं पेत्वमिति । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय ।

---

१ Thus Mu Tr B H; गायत्र्याग्नि॰ Be.

२ Thus U (sec. m.) Ms; गंभीर॰ Tr HU (pr. m.) गंभिष्ठ॰ Be B; गभीरे ह्रदे M, which seems to be a periphrase of वपां गभिष्ठम्. Bhav. : रौद्रं पशुशेषमप्सु निनयति गभीरे ह्रदे ।

३ Thus only M; all the other MSS. चरेति ।

तदृजुधा संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । स[1] एष क्व च मध्यंदिनो[2] भवति तदेतद्धिरण्यपात्रं मधोः पूरयित्वा सौर्या चित्रवत्यावेक्ष्याघ्रमवघ्राय ब्रह्मणे ददाति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्मा दाक्षिणेभ्यो । दाक्षिणानि हुत्वा त्रिभिर्मरुत्वतीयैश्चरति । सीदन्ति नाराशंस्या आप्यायिता दक्षिणस्य हविर्धानस्यापालम्बमधोऽधो माहेन्द्रस्याथ पुरस्तादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्यथ यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति । तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्य सर्वौषधेन पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति । शीर्षतो ऽभिषिञ्चत्या मुखादन्ववस्रावयति ॥ ५७ ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामि बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीति[3] । समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्त्यभ्यषेच्ययमसावामुष्यायणो ऽमुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो ऽमुष्य नप्ताग्निसवेनेत्यथ भूर्भुवः सुवरिति वाचं

---

१ om. Be H.

२ माध्यंदिनो Tr H.

३ Some of the MSS. (MU Tr) give the formula बृहस्पतेस्त्वा etc. before इन्द्रस्य त्वा etc.; B Be give a text exactly as found TS. i. 7.10.h; H abbreviates thus: ०ग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीन्द्रस्य त्वा ०मिति

विसृजते । द्वाभ्यां मुखं विमृष्टे । गायत्रान्विष्णुक्रमान्क्रमते[1] । ऽथोपरिष्टादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोति ॥ ५८ ॥

इन्द्राय स्वाहा घोषाय स्वाहेति । द्वादश भूतानामवेष्टीर्जुहोति पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेत्युपधा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णाति । समानं कर्मा पवमानात्पवमानेन चरित्वा स्वे धामन्पशुभिश्चरति[2] । तेषां नाना मनोता नाना देवता नाना प्रत्यभिमर्शना नाना वसाहोमाः समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिशो । नाना दिश इत्येके । समानं कर्म यज्ञायज्ञियस्य[3] स्तोत्राद्यज्ञायज्ञियस्य[3] स्तोत्र एकयाप्रस्तुतं भवत्यथाग्निमभिमृशति नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीरुद्रो दन्तोदधिं भिन्त्वेति द्वाभ्याꣳ । समानं कर्म पत्नीसंयाजेभ्यः । पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्याध्वरिकाणि समिष्टयजूꣳषि हुत्वा दशाग्निकान्युपजुहोति यदाकूतात्समसुस्रोदिति । समानं कर्मावभृथादवैतस्मिन्नवभृथे द्वितीयामवभृथाहुतिं जुहोति समुद्राय वयुनाय सिन्धूनां पतये नम इति । प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीयेनेष्ट्वा[4]

---

१ Thus Tr BHU Ms; गायत्राम् Be; गायत्रा M.

२ Thus M Tr BU (sec. m.) Ms; चरंति U (pr. m.) H Be.

३ Thus, with *i*, U Be H (the second time); with i (both times) M Tr Ms.

४ Thus H; उदयनीयेनेष्ट्वा Tr BU; उदयनीयेष्ट्वा M.

मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति। तस्यै मैत्रावरुण्यामिक्षाध्यवदानीया भवति। सर्वस्यां पशोः कुर्वन्त्यथ गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाऽऽज्यस्य पूर्णाꣳ स्रुचमग्नेर्विमोकं जुहोतीमꣳ स्तनमूर्जस्वन्तं धयापामित्यथैनमुपतिष्ठते ये ऽग्नयः पुरीष्या इत्यथैनमाग्निभिरुपतिष्ठत आपं त्वाग्ने मनसेति नवभिरनुष्टुब्भिरथोदवसानीयया यजते। ऽथ देविकाहविर्भिर्यजते। ऽथ त्रैधातवीयया यजते। ऽथ सौत्रामण्या यजते। संवत्सरं न कंचन प्रत्यवरोहति। न शीर्षमाꣳसं खादति न वयसां माꣳसं। नाग्निं चित्वा रामामुपेयान्नाग्निचिद्वर्षति धावेद्यदि धावेदुपावर्तेताग्निमेवाभ्युपावर्तेत इति ब्राह्मणम्। ॥ ५९ ॥ एकोनꣳशः ॥

॥ इति दशमः प्रश्नः ॥

वाजपेयेन यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते कृष्णाजिनꣳ सुवर्णरजतौ च रुक्मौ बस्ताजिनꣳ शतमानꣳ हिरण्यꣳ सप्तदश सुवर्णानि[१] कृष्णलानि हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णमौदुम्बरꣳ रथचक्रꣳ सप्तदशारꣳ सप्तदशफलकां च श्रितिं[२] यूपं च तूपरं चतुरश्रिꣳ सप्तदशारत्निं गोधूमकलापीमुष्णीषं[३] नैवारꣳ सप्तदशशरावꣳ सप्तदशोपपुटान्सप्तदश[४] वायव्यानि सप्तदश पृथुबुध्नानुपयामान्सतं च वालं च सप्तदश निष्कान्सप्तदश वसनानि सप्तदश वासोभारान्सप्तदश रथान्सप्तदश दुन्दुभीन्सप्तदश हस्तिनः सप्तदश दास्यः सप्तदशानाꣳसि युक्तानि सप्तदश गवाꣳ शतानि वयसोवयसो वा सप्तदश सहस्रं[५] वा । तस्मिन्हि सर्वाणि वयाꣳसि भवन्ति । चतुर्विꣳशतिं पशूनेकपञ्चाशतमश्वान्वादिरीं विहर्षौ[६] वर्ध्रैर्व्यूतां[७] । प्रज्ञाता आग्निष्टोमिकाः संभाराः । स चैत्रस्य जघन्याहःसु पुरस्तादाषाढ्यै पौर्णमास्यै

---

१ सौवर्णानि U Be 11.

२ Thus M Tr Be (sec. m.) Bhav. (one copy); श्रुतिं U (sec. m.); the other MSS. श्रौतिं, सौतिं; श्रुतिं (Bhav. another copy).

३ Thus MU Be 11; •कलापि• T Be B; •कलापा• F.

४ •पुटिकान् M (Bhav.).

५ सारवं M.

६ Thus M Tr Bhav.; विहर्षां U Be 11; विहर्षौ Be B; विहर्षा F; विह H.

७ Thus FH; वर्भ्रैर्व्यू• Be 11 Bhav. (one copy); वर्ध्रैर्व्यू• Be and M (without, however, the r); वर्भैर्व्यू• U; वैधैर्व्यू• B; वर्भ्रीव्यू• Tr.

दीक्षते । तस्य त्रयोदश दीक्षास्तिस्र उपसदः सप्तदश्यां[1] प्रसुतो । ऽपि वा सप्तदश दीक्षास्तिस्र उपसद एकविꣳशत्यां प्रसुतो । ऽपि वा तिस्र एव दीक्षास्तिस्र उपसदः सप्तम्यां प्रसुतः । ॥ १ ॥

अथ वै भवति सावित्रं जुहोति कर्मणःकर्मणः पुरस्तादिति । दीक्षणीयां[2] निर्वप्स्यन्सावित्रं[2] जुहोति देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः स्वाहेति । दीक्षाहुतीर्होष्यन्सावित्रं जुहोति । प्रायणीयां[3] निर्वप्स्यन्सावित्रं[3] जुहोत्यन्तर्हिरण्याꣳ[4] होष्यन्सावित्रं जुहोति । पदेन चरति । पदेन चरित्वा राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्यं निर्वप्स्यन्सावित्रं जुहोति । प्रथमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरिष्यन्सावित्रं जुहोत्येतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता दक्षिणे शालाखण्डे ऽवटं खानयित्वा वाजपेयसुराꣳ संधापयति । महावेद्यै पूर्वं परिग्राहं परिग्रहीष्यन्सावित्रं जुहोत्याहवनीयं प्रणेष्यन्सावित्रं जुहोति । रथवाहने सदोहविर्धाने संमेष्यन्सावित्रं जुहोत्यग्नीषोमौ प्रणेष्यन्सावित्रं जुहोतीति

१ Thus M Tr U Be 11 Be (sec. m.); सप्तदशी (as Āp. xviii. 1.6) B Be (pr. m.); सप्तदश्या F.

२ Thus M Be (sec. m.) Be 11 F; °णीयाग्नि° Tr BH Be (pr. m.); दीक्षणीयायां U.

३ Thus Be UF; प्रायणीयाग्नि° Tr BH Be; प्रायणीयं M.

४ Thus U Tr HF Be 11 Bhav.; °हिरण्याꣳ M Be.

दृग्वान्तःशल्कमचौषीदध्यात्¹ आग्नीध्र² एव होष्यति । यूप-
मुच्छ्रयिष्यन्नाविद्धं जुहोति । यदाध्वर्युश्च³ यजमानश्च पुरस्ता-
त्प्रत्यञ्चावञ्जन्तावभिसर्पतो⁴ ऽथ प्रतिप्रस्थाता पश्चात्प्राङ् वासो-
भिर्वेष्टयन्नभिसर्पत्यदीषीनदृष्टैर्वा विग्रथ्नाति धनुर्वेष्टैर्वा⁵ प्रवे-
ष्टयत्येतस्मिन्काले⁵ प्रतिप्रस्थाता गोधूमकलापीमुभयतः समां
कृत्वोष्णीषेण विग्रथ्नाति । तस्यां तच्चेष्टन्ति यच्चयाचे । स्रुवेणा-
यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरिष्यन्नाविद्धं जुहोति । तस्य
प्रसिद्धं वपया चरित्वा वसतीवरीर्यहीष्यन्नाविद्धं जुहोति ।
पशुपुरोडाशं निर्वप्स्यन्नाविद्धं जुहोत्यनुसवनं त्रीणि । तानि
सकृदंशापि⁶ वा⁶ सवनेसवन एव जुहुयादित्येतदपरमथ पशु-
पुरोडाशं निर्वपति । तमनुवर्तन्ते ऽष्टौ देवसुवां हवींष्यग्नये
गृहपतय इत्येतानि । तेषामुक्तं चरणं यथाग्नेर्विधायामिडान्ताः

---

१ After चचौषीद् B Be U ins. इति ; Keś. cites the clause without इति ; it could, however, be right, cp. Vol. I. p. 193, 15.

२ आग्नीध्रोच Tr.

३ यथा॰ Be B ; the passage referred to is Vol. I., p. 113, 5 sqq.

४ Thus Be (sec. m.) Bhav. ; प्रत्यञ्चावाञ्जन्तावभि॰ Tr ; ॰वंजतावभिस॰ Be (pr. m.) B ; ॰वंजसावयसर्पंतो UH ; ॰वांजसावयसर्पंतो Bell ; ॰वंजसो-वयस M ; ॰वाजसवयस॰ F ; read perhaps ॰प्रत्यञ्चावञ्जसोपसर्पतौ ।

५ धनुर्वेष्टैर्वा प्रवे॰ Tr Be B ; धनुर्वेष्टिं वा प्रवे॰ Be 11 HF ; धनुर्वेष्टिं प्रवे॰ U ; धनुर्वेष्ट इव प्रतिवे॰ M. The Dvaidhasūtra citing this passage reads धनुर्वेष्टैर्वा प्रवे॰ ; I am not certain about the correct reading and the meaning of these words. Bhav. comments : धनुर्वेष्टनवद्वेष्टयति वा ।

६ अपि वा om. B Be.

पुरोडाशाः संतिष्ठन्ते। पत्नीसंयाजान्ताः पशुरैन्द्रः शूलगवान्त इत्येके। ऽथैतान्दुन्दुभीननुदिशमाघ्नयति पञ्च दक्षिणायाꣳ श्रोण्यां पञ्चोत्तरस्यां चतुरो दक्षिणेऽꣳसे त्रीनुत्तरेऽꣳसे। तथा ह्यस्मै दिग्भ्यो वाचमवरुन्धत इति ह स्माह बौधायनो। ऽथै-णाग्नीध्रं गृहमसंवृता आसन्नाः स्युरित्याग्नीध्रविरम्भितः सद इति कात्यो। ऽथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विग्रथ्योप-वसन्ति। ॥ २ ॥ प्रथमः ॥

अथातो महारात्र एव बुध्यन्ते। प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति। परिहिते प्रात-रनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यपो ह्याध्वर्युरभिद्रवत्येतस्मिन्काले[१] प्रति-प्रस्थाता वाजपेयसुराꣳ संपवय्य[२] सशस्त्रामादाय दक्षिणया द्वारोपनिष्क्रम्य दक्षिणेन सदः परीत्य दक्षिणेन मार्जालीयं धिष्ण्यं पर्याहृत्यापरया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य दक्षिणस्य हविर्धानस्य पश्चादक्षमुपसादयत्यथाध्वर्युरद्भिरुदैति[३]। सर्वान्क्रतू-नुपैति। प्रसिद्धो ऽभिषवः। प्रसिद्धं ग्रहा गृह्णन्ते। समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयणं[४] गृहीत्वा पञ्चैन्द्रानतिग्राह्यान्गृह्णात्युप-यामगृहीतो ऽसि नृषदं त्वा द्रुषदमित्येताभिः पञ्चभिरथैना-

---

१ च before अध्वर्यु॰ only in Tr Bo B ; वाध्वर्यु॰ M and अभिद्रवति Be 11 Tr; अभिद्रवति H.

२ Thus Tr U Bo Be 11 (pr. m.); सपंवय्य F; संपवयति M; संप-वयंति Be 11 (sec. m.); संपवयत्य H.

३ Thus M; उदैति all the other MSS.

४ Some of the MSS. insert ग्रहं।

न्दक्षिणार्धपूर्वार्धे खरस्य गुल्मकृताच्छादयति । यावदेवाथाध्वर्युरेष्टति तावदेष प्रतिप्रस्थाता सत उदीचीनदशेन वालेन सुरां पुनाति पुनातु ते परिस्रुतꣳ सोमꣳ सूर्यस्य दुहिता । वारेण शश्वता तनेति । वायव्यमेवाध्वर्युरादत्त उपयामं प्रतिप्रस्थाताध्वर्युः पूर्वो वायव्येन द्रोणकलशात्सोमग्रहान्गृह्णात्यथा विष्ठा अनयक्कर्वराणीत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः प्रजापतये त्वेत्यथ प्रतिप्रस्थातोपयामेन सतात्सुराग्रहान्गृह्णाति कुविदङ्ग यवमन्त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये[1] त्वेति गृह्णाति । प्रजापतये त्वेति सादयति । नैव[1] जुष्टं करोति न[2] योनिं । तावेवमेव व्यतिषक्तं ग्रहान्गृह्णीतः सप्तदशेतरः सप्तदशेतरः । पुरोऽक्षमेवाध्वर्युः सोमग्रहान्द्विश्रेणि[3] वा त्रिश्रेणि[3] वोदीच आयातयति । पश्चादक्षं प्रतिप्रस्थाता सुराग्रहान्द्विश्रेणि[3] वा त्रिश्रेणि[3] वोदीच आयातयत्यथ षोडशिनं गृह्णात्यातिष्ठ वृत्रहन्रथमित्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्मा-

---

१...१ Thus according to B Be Tr; MFH only: प्रजापतये त्वेति सादयति नैव; Be 11 U: प्रजापतये त्वा गृह्णामीति इत्यैः परिमृज्य प्रजापतये त्वेति सादयति नैव ।

२ नैव Be 11 U.

३ द्विः० and त्रिः० HU.

स्विनाद्भ्रवाडांश्चिर्न पद्ं[1] गृहीत्वा वञ्चयना आदाय यूपमभ्येति[2] । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याथैतान्पशूनुपाकरोत्याग्नेयमैन्द्राग्नमैन्द्रं मारुतीं गोवशाꣳ सप्तदश प्राजापत्याञ्श्यामानेकरूपान्सारस्वतीमन्ततो । ऽथ निर्मन्थ्यस्याहुता निर्मन्थ्येन चरति । प्रहृत्याभिहुत्याथैता-न्नानादेवत्यान्पशून्पृथग्दिङ्गुणाभिरभिधाय पृथक् स्थूणासु नियुनक्त्यथैतान्समानदेवत्यान्पशून्पृथग्दिङ्गुणाभिरभिधायैकस्यां यूप्यायां नियुनक्त्यपि वा पशौ पशुं प्रसजति[3] । सारस्वती-मन्ततो नियुज्याथैनान्प्रोक्ष्य निपाय्योपोक्ष्योदूह्य प्रोक्षणी-धानम् ॥ ३ ॥

अथेध्मात्समिधमाददान आहाग्नये समिध्यमानायानुब्रूही-त्यभ्यादधातीध्मं । परि समिधꣳ शिनष्टि । वेदेनोपवाजय-त्यनूक्तासु सामिधेनीषु स्रुवेणाघारमाघारयति । संमृष्टे स्रुग्भ्यामुत्तरमथाघꣳस्यग्नेयन्स्रुचावुद्धृत्याक्रम्य जुह्वा पशून्समज्य सादयित्वा स्रुचौ प्रवरं प्रवृणीते । प्रसिद्धमृत्विजो वृणीते । सीदति होता । प्रसवमाकाङ्क्षति । प्रसूतः स्रुचावादायात्या-क्रम्याश्राव्याह समिधः प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति प्रेष्य प्रेष्येति चतुर्थाष्टमयोः समानयमानोऽष्टमे सर्वꣳ समानयते । परि स्वाहाकृतीभ्यः सꣳस्रावꣳ शिनष्टि । दश प्रयाजानिष्ट्वोद्धृत्या-

---

१ Om. M Tr Be U.

२ Thus M Tr B Be Keś.; चमोति Be11 UFH.

३ Thus Be11 F; प्रसंजति Tr; प्रतिसजति U; प्रसजाति H; प्रसंजयति M; नियुनक्ति Be.

अथ स्वधायै पशून्समनक्ति । त[1] एते[1] नानादेवत्याः पशवो नानास्वरवो नानाशाखा अथैते समानदेवत्याः पशवः समानस्वरवो नानाशाखाः[2] । समानं कर्म पर्यग्निकरणादथ पर्यग्निकृतैः पशुभिरुदञ्चः प्रतिपद्यन्ते । तेषाꣳ सारस्वत्युत्तरार्ध्या भवत्याग्नेय उपचारत[3] । आग्नेयमेवाध्वर्युर्वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते । पृथगितरान्परिकर्मिण उदञ्चो नयन्त्यनुपूर्वमव्यतिषजन्त[4] । आग्नेयायैवाध्वर्युः पशवे निहन्यमानाय बर्हिरुपास्यति पृथगितरेभ्यस्तान् इतरान्प्राचो वोदीचो वा निघ्नन्त्यन्वतो मायून्संज्ञपयतेत्युक्त्वैतेनैव यथेतमेत्य पृषदाज्यावकाश आसत इह प्रजा[5] विश्वरूपा रमन्तामस्मिन्यज्ञे विश्वविदो घृताचीः । अग्निं कुलायमभिसंवसाना अस्माꣳ अवन्तु पयसा घृतेनेति । संज्ञप्तान्प्राहुर्जुहोति संज्ञप्ताहुतिं यत्पशवो मायुमक्रतेत्यथाभ्येति[6] शमितार उपेतनेति । पाशेभ्यः पशून्प्रमुच्यमानाननुमन्त्रयतेऽदितिः पाशान्प्रमुमोक्त्वेतानिति । पृथगविशाखाभिरुपमज्येमां दिशं निरस्यत्यरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रतिमुञ्चामि पाशानिति । ॥ ४ ॥

---

१ Thus M Tr Be 11 HF; अथैवे B Be U (sec. m.).

२ समानाशाखाः M.

३ उपचरत M Tr U.

४ Thus M Be 11 UHF; ०ानुपूर्व्यम० Be B Tr.

५ Thus (cp. Vol. I., p. 118, 1) Be 11 F; पशवो M Tr Be UH Keś.; Āp. (vii. 17. 1) has also पशवो but the fem. घृताचीः (घृताच Tr F) points to प्रजाः, cp. also Maitr. S. iv. 2. 10.

६ Thus all exc. B (: थाभ्येति).

अथ प्रतिप्रस्थाता पत्नीमुदानयत्युदकमण्डलुमुत्थाप्य सानुपूर्वं[1] पशूनां प्राणानाप्याययत्यथाध्वर्युर्वपा उत्खिदन्नेत्याग्नेयस्यैवाध्वर्युर्वपया[2] प्रथमया प्रतिपद्यते ऽनूचीरितरा आहरन्त्याग्नेयस्यैव वपायै प्रतितप्यमानायै बर्हिषो ऽग्रमुपास्यत्युपेतरा यच्छन्त्याग्नेयस्यैव वपां स्रुवाहुत्याभिजुहोत्युपेतरा यच्छन्त्यथ स्वाहाकृतिप्रैषेण चरित्वा सं स्रावेण पृषदाज्यमभिघार्याग्नेयस्यैव वपामभिघारयत्युपेतरा यच्छन्त्यथ पुरस्तात्स्वाहाकृतिं स्रुवाहुतिं हुत्वाथैतेषां नानादेवत्यानां पशूनामनुब्रूहि प्रेष्येति वपाभिश्चरत्यथैतेषां[3] समानदेवत्यानां पशूनां मुख्यस्य वपां समवलुम्पन्नाह प्रजापतय इत्युपांशु छागानां वपानां मेदसो[4] ऽवदीयमानस्यानुब्रूहीत्युच्चैर्यावतीः[5] स्रुक्संभवत्यथेतराः[6] पाञ्च्या वेडसूनेन वोपोद्यच्छन्ते द्विरभिघारयत्यथाक्रम्याश्राव्याह प्रजा-

१ Thus Tr B Be F; सानुपूर्व्यं U Be 11 H; उत्थाप्यानुपूर्व्यं M.

२ Thus (उत्खिदन्नेति) Tr; उत्खिदंनेति M Be; उत्खिदंतेति B; उत्खिदति or उद्धरति the other MSS.; Bhav.: उद्धरन्गच्छति।

३ चरित्वाथै० Tr Be B.

४ मेदसोवदीयमानस्य Tr Be (pr. m.) BF; ०वदीयमानानाम० Be 11 U; H is partly corr. but reads ववदीयमानस्य; M pr. m. gen. sing., sec. m. (not wholly certain) gen. plur. of the part.; मेदसोवदीयमानानाम० Be 11 U Keś; वपानां मेदसामवदीयमानानाम० Be (sec. m.).

५ यावतीः (sc. वपाः?) M Be 11 U; यावत् Be B; यावति Tr.

६ Thus only Tr, cp. xv. 31. स्रुक्स्यांभवति U H; स्रुक्यंभवेति F स्रुवसंख्यभवति B; स्रुकतंभवति M; स्रुक्स्यांभवति Be 11 Be.

पतय इत्युपांशु छागानां वपा[1] मेदः प्रस्थितं प्रेष्येत्युच्चैर्वषट्कृते वपा[2] जुहोत्युपांशु सारस्वत्यै वपया [3]प्रचरत्यथोपरिष्टात्स्वाहाकृतिꣳ स्रुवाहुतिꣳ हुत्वा वपाश्रपणीरनुप्रहृत्य समुत्क्रम्य चात्वाले मार्जयन्तेऽथ पशून्विशास्ति[4] शमितरित्याह यस्माहत्या अनवदानीयं तदभ्यधाच्छपयतादित्यथ[5] सावित्रꣳ हुत्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय तदृजुधा संतिष्ठते ॥ ५ ॥ द्वितीयः ॥

अथ सावित्रꣳ हुत्वा प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय देवी द्वारावित्यत एवोर्ध्वं संप्रसृप्तान्विदित्वाध्वर्युः प्राङायन्नाह चात्वाले रथचक्रं निमिनुत रथवाहने रथमाधत्ताश्वान्पल्पूलयत यद्वास्यमषि[6] तद्दक्षिणत उपस्थापयाभिषोतार[7] एत क्रयत यावस्तुतमेहि यजमानेति प्रसिद्धोऽभिषवः प्रसिद्धं ग्रहा गृह्णन्ते समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयणं गृहीत्वा षोडशिन-

१ वपा Be 11 HF; वपानां M Tr Be B.

२ वपा om. all exc. Be B.

३ प्रचरत्य॰ B Be H.

४ विशाधीति Be U (sec. m.); विशाधिति B; विशास्ति the other MSS. (also U pr. m.).

५ Thus Be 11 (sec. m.); तदधाच्छ॰ M; तदभ्यधाश्र॰ Tr; तदप्यद्धाच्छ॰ Be 11 (pr. m.); तपष्यमा(?)त्र॰ H; the other MSS. corr.; Bhav. seems to have read अप्यधात्; the meaning is पृथक्।

६ Thus U Be 11 H; ददास्यमषि F; येददास्मो B; यद्वास्मो Be, यद्वास्य (broken off) भितोदक्षिण॰ M; यद्वास्मो Tr; after अषि H ins. वैदेर्, Be B: मार्जालीये, Tr: मार्जालीयं; these MSS. om. तद्दे।

७ Thus Be 11 UHF; ॰स्थापयताभि॰ M Tr B Be.

अभिगृह्णातीन्द्रमिद्धरी वहत इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्यथोक्थ्यं गृह्णाति। समानं कर्मा दाक्षिणेभ्यो। दाक्षिणानि होष्यन्नाघत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवाꣳ स्रुवं वाससैतस्य वसनस्यान्तमायां दशायां निष्करज्जुः प्रग्रथिता[1] भवत्यैतत्तमादायाहेहि[2] यजमानेत्युत्तरेणाग्नीध्रीयं परीत्योत्तरेण[3] सदः परीत्याग्रेण शालां तिष्ठते[4] प्रतिप्रस्थाता एतानि शस्त्राणि प्रयच्छत्यथाहेहि यजमानेति। रथ एष दक्षिणे श्रोण्यन्ते रथवाहन आहितो भवति। तमुपावहरतीन्द्रस्य[5] वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयायं वृत्रं वध्यादित्यथैनं धूर्गृहीतमन्तर्वेद्यभ्यववर्तयन्ति[6] वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमदितिं नाम वचसा करामहे। यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश तस्यां नो देवः सविता धर्म साविषदित्यथाप्स्वश्वान्प्लावयत्यप्स्वन्तरमृतमप्सु[7] भेषजमपामुत प्रशस्तिष्वश्वा भवथ वाजिन इत्यथ दक्षिणं योग्यं युनक्ति वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वा

१ Thus Be 11 UF, Bhav., Keś.; °थिती the other MSS.

२ भवतीत्येन° M Tr.

३ पर्यावृत्य i. s. o. परीत्य Be B.

४ तिष्ठन् M; तिष्ठति F; तिष्ठते the other MSS.

५ Thus Tr Be 11 Be BU (sec. m.); pluralis verbi the other MSS.; °वतारयति Bhav. Keś.

६ Thus M Tr U (pr. m.); °भ्यावर्तयंति Be BTU (sec. m.), °वर्तयति H; प्रवेशयंति Keś.; cf. infra xii. 7 (p. 95, l. 10).

७ The first अप्सु om. MK.

गन्धर्वाः सप्तविंशतिः। ते अग्रे अश्वमयुञ्जन्ते अश्विस्वमादधुरित्यथास्य पृष्ठं मर्मृश्यते ऽपां नपादाशुहेमन्य ऊर्मिः ककुद्मान्प्रतूर्तिर्वाजसातमस्तेनायं वाजꣳ सेदित्येवमेवोत्तरं योग्यं युनक्ति तस्यैवमेवोत्तरतः प्रष्टिमुपनियुनक्ति तयोरेवमेव पृष्ठे[1] मर्मृश्यत एतस्य योगमनु सर्वमाणिवयुज्यते ऽधिकक्ष्याहस्तिनः कुर्वन्ति प्रवेष्टयन्ति वासोभारान्वसनानां दशासु निष्करज्जूः प्रग्रथ्नन्ति पूगशो दक्षिणा आयन्त्यथ सौरीभ्यामृग्भ्यां गार्हपत्ये जुहोति नयवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति[2] सृज्यन्ते[2]. दक्षिणा दक्षिणापथेन स यत्किंचिद्ददाति[3] हिरण्यमुखमेव दद्यादथ वासाꣳस्यथ[4] युक्तानि गोऽश्वꣳ हस्तिपुरुषमन्ततो[5] ऽदत्ता एवैते रथा अतिवर्तन्ते नैते ऽन्यस्य सन्त आजिं धावन्ति मनसैव स्वरथमध्वर्यवे ददाति मनसा समनुदिश्य[6] दक्षिणास्तिभिर्मरुत्वतीयैश्चरति सीदन्ति नाराशꣳसा आप्यायिता दक्षिणास्य हविर्धानस्यापालम्बमधोऽधो[7] माहेन्द्राय ॥ ६ ॥

---

१ पृष्ठे M Tr Be U; पृष्ठं BFH.

२ Thus M Tr Be 11 HF; जुहोत्युत्सृज्यन्ते Be B; जुहोति सृज्यंति U.

३ यत्किंचद्द॰ Tr.

४ Thus Tr HF; Be B समाꣳसि i.s. of अथ; M (injured): अथवा ...सि ददाति अथ युक्ता अनो।

५ Before पुरुष॰ Tr F ins. दास॰, H दासी; Bhav.: हस्तिपुरुषम्; cf. infra xii. 7.

६ समनुदिश्य UH Be 11; समुद्दिश्य M Tr Be B; समुद्दिश्यं F.

७ Thus, with पा, all, also Keś. but Be sec. m. ॰रवालंबम॰।

अथ याचति नैवारꣳ सप्तदशशरावꣳ स एष क्षीरे श्रृतो भवति । तेन चरति[1] बृहस्पतये ऽनुब्रूहि बृहस्पतिं यजेति । तमनिष्टस्विष्टकृतमपिधाय प्रज्ञातं निदधात्यथास्यैतत्पुरस्तादेवौदुम्बरे द्रोणे सर्वौषधं दध्नाज्येन समुदायुतं भवति । तस्यौदुम्बरेण स्रुवेणोपघातꣳ सप्तान्नहोमाञ्जुहोति वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अग्र इत्यभिषेकाय प्रत्येकं परिश्रिमत्यैनमपिधाय प्रज्ञातं निदधात्यथ पुरस्तादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्यथ यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति । तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्य सर्वौषधेन पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति । शीर्षतो ऽभिषिच्यात्या मुखादन्ववस्रावयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीन्द्रस्य त्वा[2] साम्राज्येनाभिषिञ्चामि[2] बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीति । सम्मृष्टे समुत्क्रोशन्त्यभ्यषेच्ययमसावामुष्यायणो ऽमुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो ऽमुष्य नप्ता वाजपेय्येनेत्यथ भूर्भुवः सुवरिति वाचं विसृजते । दर्भ्यां मुखं विमृष्टे । गायत्राग्निष्णुक्रमान्क्रमते[3] । ऽथोपरिष्टादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोती-

१ प्रचरति Be B.

२ Tr Be B U (sec. m.) om.; M places बृहस्पतेस्त्वा etc. before इन्द्रस्य त्वा ।

३ Thus Tr U Be 11 H F; गायत्र्याग्नि॰ M Be B.

क्रूराय स्वाहा घोषाय स्वाहेति । द्वादश भूतानामवेष्टीर्जुहोति पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेत्यथैतद्बार्हस्पत्यस्य शिष्टकृता चरत्यथैनमादायान्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रामत्युत्तरत[1] एते[2] रथा युक्तास्तिष्ठन्ति[3] । तदेतान्यजुर्युजो ऽश्वानवघ्रापयति वाजिनो वाजजितो वाजꣳ सरिष्यन्तो वाजं जेष्यन्तो बृहस्पतेर्भागमवजिघ्रतेत्यथैनमपिधाय प्रस्रातं निदधात्यथ रथमभिप्रैति विष्णोः क्रमो ऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसीत्यथ रथस्य पक्षसी संमृशत्यङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं याविति[4] । रथमातिष्ठति देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्येतस्मिन्काले चात्वाले रथचक्रं निमितं ब्रह्मारोहति । तमत[5] एवानुमन्त्रयते देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकꣳ रुहेयमित्यथ यजमानमन्वास्थायोज्जितीर्वाचयत्यग्निरेकाक्षरेण वाचमुदजयदिति । सप्तदशाग्रायाम्या अश्वाजनीः[6] प्रयच्छत्यश्वाजनि वाजिनि वाजेषु वाजिनीवत्यश्वान्त्समत्सु वाजयेति । तया यथायुक्तमश्वान्निवप-

---

१ °क्रामंत्यु° M U Be 11 Bo Be (pr. m.); °क्रामत्यु° Tr Be (sec. m.) Bhav., Keś.

२ एवैते Tr Be 11 U.

३ युक्तास् om. Be B.

४ Tr Be B ins. अथ

५ अतस्त i.s.o. अत M.

६ Thus Be 11 U F, Keś., Bhav. (one copy); अश्वाजनिं Tr; अश्वाजनी M; अश्वाजिनिं Be; अश्वाजिनं B; अश्वाजिनीं H.

त्यर्वासीति दक्षिणꣳ सप्तिरसीति मध्यमं वाज्यसीत्युत्तरमथै-तानाजिसृतो[1] ऽवस्थापयति[2] वाजिनो वाजं धावत मरुतां प्रसवे जयत वि योजना मिमीध्वमध्वन स्कभ्नीत काष्ठां गच्छते-त्यौदुम्बर्येषा स्थूणा संसद्मसु मध्याप्रव्याधेषु निमिता। तां काष्ठे-त्याचक्षते। तामाजिसृतो ऽतीत्य[3] मा[3] गच्छत[3] मो[4] एनाम-प्राप्य[4] निवर्ततामन्तःपक्षसमेनां[5] कृत्वा सव्यानवगृह्य दक्षिणैरनु-परिवर्तयाध्वैं[6] मो[6] अप्रसूताः[6] सर्पतेति[6]। ॥ ७ ॥ तृतीयः ॥

अथाहाभिसर्प यजमान माहेन्द्रं ग्रहं ग्रहीष्यामीत्यन्वारब्धे यजमाने माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति महाꣳ इन्द्रो य ओजसेत्यनु-द्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि महेन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्महेन्द्राय त्वेति। तदेतान्पञ्चे-न्द्रानतिग्राह्यान्सह सꣳसादयत्यथाप[7] उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति। स्तुवते

---

१ ०मथैतान० Be B Keś.; ०मथैनान० the other MSS.

२ Thus M Tr Be B F H Keś.; विष्ठाप० Be 11 U and Comm. on Taitt. S. Vol. I, p. 1024.

३ These three words only in Be B and Bhav.; the other MSS. and Keś. omit them.

४ Thus Tr Be B Keś.; मैनाम० the other MSS.

५ Thus Be B; निवर्ततांतः० Tr; निवर्तांतः० M Be 11 U; निवर्तांततः० H; निवर्त्यांत्वांतत० F.

६ Thus Be B; ०याध्वैमौं FH; ०यध्वंप्रसूतास्सर्पतेति Tr.; ०यध्वंमाप्रसूताः सर्पेति M; ०याध्वैमाः प्रसूताः सर्पतेति Keś.

७ ०सादयंत्य० MH Keś.

माहेन्द्राय[1] । प्रस्तुते साम्नि संप्रैषमाह ब्रह्मन्वाजिनाꣳ साम गायाजिसृत आजिं धावत दुन्दुभीन्समाघ्नताभिषोतारो[2] ऽभिषुणुताग्नीदाग्निरं विमयोलूखलमुद्वादय प्रतिप्रस्थातर्वारुणमेककपालं निर्वप सौम्यस्य विद्धीति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्ति । गायति ब्रह्मा वाजिनाꣳ साम । तं य एव कश्च[3] परिकर्म्यावेष्टयति । धावन्त्याजिसृत । आघ्नन्ति दुन्दुभीन्संप्रवदन्ति वाचः । संप्रोदिता[4] वाचो ऽनुमन्त्रयत इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्यथ रथान्धावतो ऽनुमन्त्रयते वाजेवाजे ऽवत वाजिनो न इति चतसृभिरनुष्टुप्छन्दसꣳ । शाम्यन्ति घोषाः प्रस्ताय । होत एषोत्तमेति प्राङ्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं माहेन्द्रं ग्रहमनूद्यच्छन्त इतरानुपोद्यच्छन्ते नाराशꣳसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा[5] यज सोम-

---

१ माहे॰ M Tr U Be B Be 11; महे॰ HF.

२ Thus (समाघ्नत, cp. Pitṛmedhasūtra, p. 37. 14) Tr U Be B Be 11; समाहत MHF.

३ Thus M Tr U Be B; कश्चन Be11 H; कश्चत F.

४ संप्रवदिता, संप्रदिता, संप्रवदंता or संप्रवदतो the MSS.; this last reading, presented by M, could also be defended, if we take the part. as an acc. pl. masc., but cp. Bhav. ता अनुमन्त्रयते and infra xii. 13, where the correct reading is given by M.

५ Be B ins. इति after श्रौषट् ।

स्वेति । वषट्कृते जुहोति । तदेतान्यप्येकेऽन्नमिवान्नाद्यस्य[1] जुह्वति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विर्धारा-ग्रꣳथाननुप्रकल्पयन्ति । द्विर्हुतो माहेन्द्रः परिश्रेत । आयन्ति रथा । आगतान्रथान्दृष्ट्वा याचत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवाꣳ । स यद्यस्मै रथश्रेषमाचक्षत आग्नीध्र[2] एतां जुहोत्युत स्माह द्रवत-स्तुरण्यत इत्युभयेनैव रथविमोचनीयं जुहोत्या मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादिति । ॥ ८ ॥

अथ याचति नैवारꣳ सप्तदशशरावꣳ सप्तदश सुवर्णानि[3] कृष्णलानि हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णमित्येतत्समादायान्तरेण चात्वालोत्करावुदङुपनिष्क्रामत्युत्तरत[4] एते रथा युक्ता-स्तिष्ठन्ति । तदेतान्यजुर्युजो ऽश्वानवघ्रापयति वाजिनो वाज-जितो वाजꣳ ससृवाꣳसो वाजं जिगिवाꣳसो बृहस्पतेर्भागे निमृड्ढमित्यथैनमपिधाय प्रज्ञातं निदधात्यथ रथाद्विमुच्य-मानाननुमन्त्रयत इयं वः सा सत्या संधाभूद्यमिन्द्रेण समधत्त-मिति । दुन्दुभीनवस्यतो ऽनुमन्त्रयते ऽजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति । तदेतं यजुर्युजꣳ रथं विमुञ्चति यथादत्तमितरान्व्यावर्तयन्त्युपसंगच्छन्त एनमेत आजिसृतस्तेभ्य एकैकं कृष्णलं व्युत्प्रयच्छति । तानि सार्धꣳ समादाय हिरण्य-पात्रं मधोः पूर्णमित्येकधा ब्रह्मण उपहरति । ॥ ९ ॥

१ तदेतान् om. Be B ; तदेतद् M.

२ चाग्नीध्रीय Be B.

३ सौवर्णानि U.

४ °क्रामत्यु° Tr HF; °क्रामंत्यु° MU Be B Be 11.

तद्वत्ता॰ग्निष्ठोपावरोहत्यथाग्नीध्रतो दक्षिणापथेनोपातीत्य दक्षिणाꣳ श्रोणिमभिनिश्रयध्वं[1] मा वत्सा अग्रेणाहवनीयं परीत्य दक्षिणमꣳसमुपसꣳश्रयध्वमिति[2] । तदेनान्विमिताभ्यामभिविघ्नन्त्यथाहेहि[3] यजमानेति । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य यजमानꣳ सोमग्रहानुपस्थापयति ॥ १० ॥

संपृच स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्तेति । विपृच स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्तेति सुराग्रहानेवैताꣳ सुराꣳ सप्तदशकांमादायैताꣳश्च सुराग्रहानाग्नीध्रेभ्य उपहरन्ति । तां ते पिबन्तो रममाणा महीयमाना आसते । ऽत्र यस्मादत्या अनवदानीयं तदुभयानन्तरेण[4] पर्णशाखासु न्यस्यति । तत्समुत्कुष्य[5] विमाथीकुर्वते[6] । ऽथ याचत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवां तार्प्यं दर्भमयमित्येतत्समादायाहेहि यजमानेत्यन्वग्यजमानो ऽनूचीं पत्न्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने वाजस्य प्रसवस्येति द्वादश स्रुवाहुतीरथ यजमानं तार्प्यं परिधापयति क्षत्रस्योल्बमसीति । क्षत्रस्य

---

१ ॰भिनिश्रय॰ Be (sec. m.) only.

२ Thus M Tr HF Keś.; उपश्रय॰ Bell U; अभिनिश्रय॰ B Be.

३ तदेतान् i.s.o. तदेनान् M Tr U Bell H F; अथैनान् Be B; अभिविघ्नंत्य॰ Be (sec. m.) Tr Bhav.; अभिनिघ्नंत्य॰ MU Bell F, निघ्नंत्य॰ H; अभिविचक्ष॰ B Be (pr. m.).

४ तदुभयोरंतरेण M.

५ Thus Be B; समुत्कृष्य M U Bell H; समुत्कृष्य F; सतत्कुम्भोवैः क्रोमन्तः Keś.

६ cp. Āp. xviii. 7. 8; विमाथं कुर्वते (as TBr. I. 3. 8. 4.) M.

योनिरसीति दर्भमयं पत्नीमयैताᳫं श्रितिं[1] यजमानायतना-त्प्राचीं वोदीचीं वा यूपमभ्याधातयत्यथ जायामामन्त्रयते जाय एहि सुवो रोहावेति । रोहाव हि सुवरितीतरा प्रत्याहाहं नावुभयोः सुवो रोक्ष्यामीति यजमानस्त्वं नावुभयोः सुवो रोहेति पत्नी । तां दक्षभिः कल्मै[2] रोहत्यायुर्यज्ञेन[2] कल्पतामित्यान्तं गत्वा बाहू उद्गृह्णाति सुवर्देवाᳫं अगन्मामृता अभूम प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्यथेमं लोकं प्रत्यवेक्षते समहं प्रजया सं मया प्रजा समहᳫं रायस्पोषेण सं मया रायस्पोष इत्यथैनामुपावरोहति । स यावति मन्यत एतावति मोदा-स्यन्तीति[3] तदेनमाषपुटैर्घ्नन्ति[4] ॥ ११ ॥

अन्नाय त्वेति पुरस्तादध्वर्युरन्नाद्याय त्वेति दक्षिणतो ब्रह्मा वाजाय त्वेति पश्चाद्धोता वाजजित्यायै त्वेत्युद्गातोत्तरतो । यद्यु वा एते न कामयन्तेऽध्वर्युरेव पुरस्ताद्धन्ति दक्षिणतः प्रति-

---

१ Thus M Tr Be B; श्रौतिं U Bell H F; श्रौतिं Bhav. (one copy), श्रितिरं (the other copies); Keś. has thrice श्रौतिं corrected from original श्रितिं or श्रौतिं ।

२ Thus (as TBr. I. 3. 7. 4.) M Tr UBF Dvaidhasūtra and Bhav. on this passage of the Dvaidha; कल्पेरारोह॰ Be H; thus also Bhav. on the passage of the Vājap.

३ Thus, conjecturally, corrected; मोदास्यंतीति M Tr; मेदास्यंतीति UHF; मांप्रास्यंतीति Be B.

४ कषपुटै॰ FH Be (pr. m.); although at the beginning of this praśna the कषपुटाः have been mentioned, माषपुटैः is here the correct reading, cp. Bhav. a. h. l.

प्रचरन्ति पश्चात्प्राचीनमुत्तरतोलोमं[1] तस्या विभागे कृष्णा दुन्दुभीनामर्धमात्रे[2] प्रत्यवरोहणत[3] आग्नीध्रीं निदधाति । तस्यां कृष्णाजिनमास्तृणाति कृष्णाजिने प्रतमानं हिरण्यमथ दक्षिणं पादं हिरण्ये[4] उपावरोहेत्यनूक्तमशीति[4] पुष्टिरसि प्रजननमसीति सव्यं कृष्णाजिने । ऽथैनमेतयाश्वस्त्या सह आवर्तन्त[5] वा[5] प्रजतंस्थापयन्त्येनमेते[5] चमसा । अथैतस्य वार्हस्पत्यस्येवाभ्युपक्रयत । इडोपहूतं माहेन्द्रं होता चैवाध्वर्युश्च संभक्षयतो नराशंसपीतेन नाराशंसमथैतेषामतिग्राह्याणां मुख्ये पात्रे संस्रावान्समवनीय यजमान एव प्रत्यक्षं भक्षयत्यपि वैनान्सर्वत्र एव चमसेषु व्यवनीय भक्षयेयुरित्येतदपरं । होतृचमसमेवैते सर्वः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्निन्य म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । आप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा

[1] Thus M Tr; उत्तरत उद्वेता all the other MSS.

[2] Thus Tr Be B Be 11 (sec. m.); चषाले UFH Be 11 (pr. m.); च॰ om. M.

[3] Thus corrected on account of the collateral passage xviii. 17 s. f. and the Vivarana: प्रत्यवरोह(ण)तः यत्र प्रत्यवरोहति तत्र; MSS. प्रत्यवरोहत ।

[4] हिरण्यमुपा॰ M U Be 11 H F; हिरण्यउपा॰ Be; हिरण्येउपा॰ B; हिरण्ये om. Tr.

[5] Thus Be 11; ॰वर्तस्वानामजत्व॰ U; ॰वर्तस्वपयानजांह॰ M; ॰प्रजांस॰ Tr Be B H F, but cp. Bhav.: तथैवाश्वस्त्योभय चक्षुः प्रापयन्ति स्वयमेव वा गच्छति ।

मार्जयन्ते । इन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेत्येवं त्रिभिरुक्थ्यपर्यायैश्चरति[1] । संतिष्ठते माध्यंदिनꣳ सवनम् । ॥ १२ ॥ चतुर्थः ॥

अथ सावित्रꣳ हुत्वा प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्ध-मादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णात्यथ षोडशिनमभिगृह्णा-त्यसावि सोम इन्द्र त इत्युद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्म पवमानात्पवमानेन चरित्वा स्वे धामन्पशुभिश्चरति[2] । तेषां नाना मनोता नाना देवता नाना प्रत्यभिमर्शना नाना वपाहोमाः समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिशो । नाना दिश इत्येके । समानं कर्मा ध्रुववद्भ्य-श्चमसेभ्यो । ध्रुववद्भिश्चमसैश्चरित्वा त्रिभिरुक्थ्यपर्यायैश्चरतीन्द्रा-वरुणाभ्यामिन्द्राबृहस्पतिभ्यामिन्द्राविष्णुभ्यामित्यथ[3] षोडशिना चरत्यथ प्राकाशयन्नाह होतृचमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वं च एव राजानमुन्नय मातिरीरिच इति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति यथोपपादमितरान्सर्वं च एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्ति । तदेतान्प्राजापत्यान्समꣳसादयन्त्यथाप उप-स्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपा-

---

१ Thus M Tr; चरंति UB Be H Be 11 F.

२ Thus M Tr BHF; चरंति Be 11 U.

३ °चरतीन्द्रा° M Tr; the other MSS. read plural.

करोति । स्तूयते । तदेतद्धृतसामैकविंशं वैष्णवीषु शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति । होत्र एषोऽत्तमेति प्राक्तंतुः कालात्पराक्रावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शंसति । प्रतिगृणाति । प्रविद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं होतृचमसमनूद्यच्छन्त इतरानुपोद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्याश्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति । वषट्कृते जुहोति । तदेताम्प्राजापत्यान्स्वाह जुह्वति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वांश्चमसाञ्जुह्वत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्षः प्रजापतिना पीतस्येत्यथैतेषां[१] प्राजापत्यानां मुख्ये पात्रे संस्रावान्समवनीय[२] यजमान एव प्रत्यक्षं भक्षयत्यपि वैनान्सर्वांश्च एव चमसेषु व्यवनीय भक्षयेयुरित्येतदपरमेव यस्मात्तत्या अनवदानीयं तद्बलिंगृह्य उपहरति[३] । तदेतत्समावच्छो[४] विभज्य प्राश्नन्ति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व स इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । ऽथ संप्रैषमाहाग्नीदौपयजानङ्गारानाहरोपयष्टरुपसीद ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीदग्नीन्सकृत्सकृत्संमृड्ढीत्याहर-

१ Thus M Tr U Be 11; चचैषां Be BFH.

२ Thus M Tr; संस्रावसमवनीय Be 11 UH Keś.; संस्रावानवनीय F; संस्रावान्प्रत्यवनीय B Be; cp. supra p. 81, 9.

३ •हरति Be BH Bhav.; हरंति M Tr F.

४ Thus MUHF; तमेषमा• Tr Be B; तदेतेषमा• Be (sec. m.).

ऽन्तमाग्नीध्रादौपयजानङ्गारांश्चात्वाले[1] होतारं निवमत्युप-
वीदत्युपयष्टा गुदतृतीयैश्चैतानि गुदतृतीयान्येकादशधा प्रती-
पयष्टोपयजति । समानमत ऊर्ध्वं । संतिष्ठते वाजपेयो ।
वाजपेयेनेष्ट्वा प्रत्यवरोहणीयेनाग्निष्टोमेन[2] यजेत । संतिष्ठते
वाजपेयः संतिष्ठते वाजपेयः[1] ॥ १२ ॥ पञ्चमः ॥

॥ इत्येकादशः प्रश्नः ॥

---

१ Thus (०चात्वाले) all exc. B, which has the sing. and M, which omits this passage altogether.

२ चतुष्टोमेन ins. Tr.

राजसूयेन[1] यक्ष्यमाणो भवति । स पुरस्तात्फाल्गुन्यै वा चैत्र्यै वा पौर्णमास्या आमावास्येन[1] हविषेष्ट्वा दीक्षते । तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसदः सुत्यायां प्रसुतः । संतिष्ठत एष प्रायणीयो ऽग्निष्टोमश्चतुष्टोमः सहस्रदक्षिण उदवसानीयायामि ऽथाष्टमे ऽन्वाहुमतं निर्वपति । हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं कर्माधिवपनादव्युप्य दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्याष्टौ कपाला- न्युपदधात्येकं प्रतिप्रस्थातोत्तरतो नैर्ऋताय । हविःप्रेष्ये प्रयच्छ- न्त्याच प्राचश्च प्रतीचश्च व्यवघ्रातयन्तौ पिष्टौति[2] । स ये प्राञ्चः शम्याया अवशीयन्ते तानध्वर्युः समुप्य संयुत्यानुमतं अपयत्यथ ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते तान्प्रतिप्रस्थाता समुप्य संयुत्य नैर्ऋतं अपयत्यादृत[3] एतं[4] नैर्ऋतमुपस्तीर्णा- भिघारितं[4] कृष्णं वासः कृष्णतूषमन्तमागारुदेकोल्मुकमुद- पाचमित्येतत्समादाय गार्हपत्ये स्रुवाहुतिं जुहोति वीहि स्वाहाहुतिं जुषाण इत्यथ दक्षिणया द्वारोपनिष्क्रम्य तां दिशं यन्ति यत्रास्य स्वकृतमिरिणं स्यात् भवति प्रदरो वा ।

---

१ ... १ Thus MT Be 11 (the last two om. however च); the other MSS.: राजा राजसूयेन यजेत फल्गुन्यै मा चैत्र्यै वा पुरस्तादामावास्येन । The Vivarana begins also: राजा राजसूयेन यजेतेति, but infra it cites the words यक्ष्यमाणो भवति and cp. comm. on T.S. i. 1.8 and on Tāṇḍ. br. xviii. 8.1.

२ पिंषीति M; the other MSS. still more corrupted.

३ Thus M; अपयित्वादृत T Bo 11; Be BU om. त्यादृत ।

४ Thus M; एतस्मै· all the other MSS.

तदेतदेकोल्मुकमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याभ्रुष्टाभ्यां[1] परिस्रुत्स्व नैर्ऋतं जुहोत्येष ते निर्ऋते भागो भूते हविष्मत्यसि मुञ्चेममंहसः स्वाहेत्यथ कृष्णं वासः कृष्णतूषं ददात्यथापो व्यतिषिच्य परास्य पात्रमनवेक्षमाणा आयन्ति हस्तपादान्प्रक्षाल्य तेनैव यथेतमेत्य गार्हपत्ये स्रुवाहुतिं जुहोति स्वाहा नमो य इदं चकारेत्यथानुमतेश्[2] संस्थां करोति। धेनुं ददाति[3]। ॥ १ ॥

अथ नवमे ऽह्न्यादित्यं चरुं निर्वपति। वरं ददात्यथ दशमे ऽह्न्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं। वामनं वहिनं ददात्यथैकादशे ऽह्न्यग्नीषोमीयमेकादशकपालꣳ। हिरण्यं ददात्यथ द्वादशे ऽह्न्यैन्द्रमेकादशकपालमृषभं वहिनं ददात्यथ त्रयोदशे ऽह्न्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रं दध्यृषभं वहिनं ददात्यथोपातीत्याग्रयणहवीꣳषि चतुर्दशे ऽह्नि सरस्वत्यै चरुं। वत्सतरीं ददात्यथ पञ्चदशे ऽह्नि सरस्वते चरुं। वत्सतरं ददाति। यद्यु वै चतुर्दश्यामेवोपवसथः संपद्यत एवमेवैतदहरेताभ्यामिष्टिभ्यां[4] नानाबर्हिभ्यां[5] यजेतापास्यैतदहर्विश्वेभ्यो देवेभ्यो वत्सा अपाकृता भवन्ति। वैश्वदेवं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य

---

१ ष्टीभ्यां i.s.o. भ्रुष्टाभ्यां B Be U.

२ ०चकारेत्यनुमतेः Be BU.

३ धेनुर्दक्षिणा Be BU.

४ एकमे० i.s.o. एवमे० M Be BU.

५ Thus M; ०बर्हिभ्यां Be BU; ०मौर्विभ्यां Be 11 T.

वाहृता तूष्णीं ग्राय श्वो भूते वैश्वदेवहविर्भिरिष्ट्वा पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते । ऽथ श्वो भूत इन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपत्यभिहितो रथ उभाकांस्यकवचो[१] गर्भिणीभिर्वा वडवाभिर्युक्तः षाण्डैर्वाश्वैरावैष्टो निष्कस्तद्ददात्यथ श्वो भूत इन्द्रायांहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपत्यनभिहितो रथो[२] ऽकांस्यकवचो[२] ऽगर्भिणीभिर्वा वडवाभिर्युक्तो निरष्टैर्वाश्वैः[३] सन्नूणको[३] ॰निष्कस्तद्ददाति ॥ २ ॥

एते संतनी इत्याचक्षते । ऽथ श्वो भूते संतनीभ्यामेव प्रतिपद्यते । स एवमेव संतनीभ्यामहरहर्विपर्यासं[४] यजमानश्चतुरो मास[५] एति[५] काममिष्ट्या कामं पशुबन्धेन कामं

१ Thus hesitatingly emended. उभे कंस्येकवचो M; इभैंकस्यकवचो T Be 11; उभौकांस्यकवचौ Be BU; Bhav. उभे कांस्यकवचो शिरस्त्राणम्; but this may be a periphrase of our compositum. So much, at any rate, is certain, that an adj. is required with the sense उभयतः कांस्यकैवच (cp. Kāty. xxii. 10. 30-31, Lāṭy. ix. 4. 14).

२ Again emended; रथो न उकंस्यो उकवची उग॰ M; could उ in Nandināgari represent the avagraha? Then the reading of M would be; रथो [न] ऽकंस्यो ऽकवचो ऽग॰; रथः कांस्यकवचो Be BU; इभैं-कस्यकवचो Be 11 T (omitting रथो).

३ ॰र्वाश्वै सन्नूणको M; ॰र्वाश्वैश्चनणका T Be 11; ॰र्वाश्वैसन्दूर्णसह॰ Be; ॰र्वाश्वैसवर्णसह॰ B, the last two om. निष्कम्।

४ Here and infra B Be U have sometimes विपर्यासाभ्यां; Be 11 T om. the word every time.

५ Thus here and infra M; मास इति B Be U; मासानेति Be 11 T.

यवाग्रयणेनाथ चतुर्षु मासेषु पर्यवेतेषु संतन्व्येष्ट्वा वरुणप्रघा-
सहविर्भिरिष्ट्वा पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते ।
ऽथ श्वो भूते संतनीभ्यामेव प्रतिपद्यते । स एवमेव संतनीभ्या-
महरहर्विपर्यासं यजमानो ऽपरांश्चतुरो मास एति काम-
मिष्ट्वा कामं पशुबन्धेन कामꣳ श्यामाकाग्रयणेनाथ चतुर्षु
मासेषु पर्यवेतेषु संतन्व्येष्ट्वा साकमेधहविर्भिरिष्ट्वा पौर्णमास-
वैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते । ऽथ श्वो भूते संतनीभ्या-
मेव प्रतिपद्यते । स एवमेव संतनीभ्यामहरहर्विपर्यासं यजमानो
ऽपरांश्चतुरो मास एति काममिष्ट्वा कामं पशुबन्धेन कामं
ग्रैष्माग्रयणेनाथ चतुर्षु मासेषु पर्यवेतेषु संतन्व्येष्ट्वा शुनासी-
रीयहविर्भिरिष्ट्वा पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते ।
ऽथ श्वो भूते संतनीभ्यामेव प्रतिपद्यते । स एवमेव संतनीभ्या-
महरहर्विपर्यासं यजमानः सप्ताहान्येति काममिष्ट्वा कामं
पशुबन्धेनाथाष्टमे ऽह्नीन्द्रतुरीयमाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति
रौद्रं गावीधुकं चरुमैन्द्रं दधि वारुणं यवमयं चरुमन्वाहार्य-
मासाद्य वशिनीं धेनुं ददाति ॥ ३ ॥

अथ तदानीमेव पञ्चेध्मीयेन प्रतिपद्यते । पञ्चधाङ्गारा-
न्विहृत्य पञ्चेध्मानभ्यादधाति पर्णमयं पुरस्तान्न्यग्रोधं दक्षिणत
आश्वत्थं पश्चादौदुम्बरमुत्तरतः प्लाक्षं मध्ये । ऽथैनानाज्येन
व्याघारयति ये देवाः पुरःसदो ऽग्निनेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु

१ Thus here and infra MT Bo 11; संतन्येष्ट्वा B Be.

ते नो ऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा दक्षिणसदो ये देवाः पश्चात्सदो ये देवा उत्तरसदो ये देवा उपरिषद इत्यथोपवेषेणाङ्गारान्समूहति[1] समूढꣳ रक्षः संदग्धꣳ रक्ष इहमदꣳ रक्षो ऽभिसंदहामीत्यथैनान्स्रुवाहुतिभिरभिजुहोत्यग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेति पञ्चभिश्च[2] प्रष्टिवाहिमꣳ रथं ददात्यथ याचति पर्णमयꣳ स्रुवमपामार्गसक्तून्प्रतिवसनीयं वासो ऽन्तमागारादेकोल्मुकमुदपात्रमित्येतत्समादायोदञ्चो निष्क्रम्य तां दिशं यन्ति यत्रास्य स्वकृतमिरिणꣳ स्पष्टं भवति प्रदरो वा । तदेतदेकोल्मुकमुपसमाधाय संपरिस्तीर्य पर्णमयेन स्रुवेणापामार्गसक्तूञ्जुहोति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ रक्षसो वधं जुहोमि स्वाहेति[4] । हतꣳ रक्ष इति स्रुवमनुप्रहरत्यवधिष्म[5] रक्ष इत्युपतिष्ठते[6] । ऽथ[7] यदस्ते तद्ददात्यथापो व्यतिषिच्य परास्य पात्रमनवेक्षमाणा आयन्ति हस्तपादान्प्रक्षाल्यैतेन यथेतमेत्यैन्द्रतुरीयेण सꣳस्थां करोत्यथ नवमे ऽह्नि पूर्वाह्णे देविकाहवीꣳषि निर्वपत्यनुमत्यै चरुꣳ राकायै चरुं धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालमित्यन्वाहार्य-

१ निरूहति Be T.

२ स्रुवाहुतीभि॰ M Be U; स्रुवाहुतीर॰ BT Be 11.

३ पंचभिर om. Be BU.

४ इति om. Be BU.

५ ॰नुप्रहृत्याव॰ Be BU.

६ उपोतिष्ठते MT Be 11, but cp. Āp. xviii. 9. 18.

७ om. B Be U.

मासाय[1] वत्सतरीं[2] ददात्यथ दशमे ऽहन्युत्तराणि देविकाहवींषि[3] निर्वपति सिनीवाल्यै चरुं कुह्वै चरुं धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालमित्यन्वाहार्यमासाय[4] वत्सतरं[5] ददात्यथैकादशे ऽह्नि त्रिषंयुक्तैः प्रतिपद्यत आग्नावैष्णवं निर्वपत्यैन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं वैष्णवं त्रिकपालं वामनमृषभं वहिनं ददात्यथ द्वादशे ऽह्न्यग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपत्यैन्द्रासोमीयमेकादशकपालं सौम्यं चरुं बभ्रुं ददात्यथ त्रयोदशे ऽह्नि सोमापौष्णं चरुं निर्वपत्यैन्द्रापौष्णं चरुं पौष्णं चरुं श्यामं ददात्यथ चतुर्दशे ऽह्नि वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति हिरण्यं ददात्यथ पञ्चदशे ऽह्नि वारुणं यवमयं चरुमश्वं ददाति ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

अथैनमामावास्येन हविषेजानं रत्निनः पर्यवयन्ति[6] दक्षिणतो वोदञ्चो पश्चाद्वा प्राञ्चस्तेषामवस्थितानां अथैव दक्षिणार्ध्यो वापरार्ध्यो वा भवति स[7] यत्किंच यज्ञपरिभोजनं[8] ब्राह्मण एव[9] तद्गृहे भवत्यथारण्योरग्नीन्समारोह्य ब्राह्मणो

१ इति om. T Be 11 U.

२ ॰तरं Be 11 T.

३ om. B Be U; the word should be supplied, also Vol. i. p. 264, 4.

४ इति om. all the MSS.

५ ॰तरीं Be 11 T.

६ पर्युपविशंति B Be U.

७ om. Be 11 T.

८ ॰भाजनं B Be U.

९ Thus M Be 11 T; एवैत॰ B Bc.

गृहानध्यवसाय मथित्वाग्नीन्निरुप्य बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे । शितिपृष्ठं ददात्यथारण्योरग्नीन्समारोह्य स्वान्यायतनान्यभिप्रव्रजति[1] । तं यजमानमनुमन्त्रयते ऽयं वो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्यथ स्वान्यायतनान्यध्यवसाय मथित्वाग्नीन्निरुप्यैन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रतिनिर्वपत्यथास्यैतदहः[2] श्वेतायै श्वेतवत्सायै पयो दोहयित्वा समातप्य निदधात्यथ श्वो भूते ऽरण्योरग्नीन्समारोह्य राजन्यस्य गृहानध्यवसाय मथित्वाग्नीन्निरुप्यैन्द्रमेकादशकपालꣳ राजन्यस्य गृहे । ऋषभं ददाति । तथारण्योरग्नीन्समारोह्य स्वान्येवाभ्यायतनान्यभिप्रव्रजति[4] । तं तथैव[5] यजमानमनुमन्त्रयते । यस्ययस्य गृहे यजते स सो ऽनुमन्त्रयते ऽयं वो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्यथ स्वान्येवाभ्यायतनान्यध्यवसाय मथित्वाग्नीन्निरुप्येन्द्रायाꣳहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रतिनिर्वपति । प्रज्ञातमेवास्यैतदहः श्वेतायै श्वेतवत्सायै पयो दोहयित्वा समातप्यैव[6] निदधात्यथ तृतीये ऽहन्यादित्यं चरुं महिष्यै गृहे । धेनुं ददात्यथ चतुर्थे ऽह्नि भगाय चरुं वावातायै गृहे । विपिष्टगर्भां पष्ठौहीं ददात्यथ पञ्चमे ऽह्नि

---

१ °रोप्य here and infra sometimes B Be U.

२ °व्रजंति MT Be Be 11 ; °व्रजति B.

३ प्रति om. MT Be 11 but cp. Āp. xviii. 10. 28.

४ एव after स्वानि om. MT Be 11 ; °व्रजति T Be 11. B ; °व्रजंति M Be.

५ Thus MUB Be ; एव om. Be 11 T.

६ सम् om. Be BU.

नैर्ऋतं चरुं परिवृक्त्यै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नं। कृष्णां कूटां दद्यादथ षष्ठे ऽहन्याग्नेयमष्टाकपालꣳ सेनान्यो गृहे। हिरण्यं दद्यादथ सप्तमे ऽहनि वारुणं दशकपालꣳ सूतस्य गृहे। महानिरष्टं दद्यादथाष्टमे ऽहनि मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे। पृश्निं दद्यादथ नवमे ऽहनि सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृह। उपध्वस्तं दद्यादथ दशमे ऽहन्याश्विनं द्विकपालꣳ संग्रहीतुर्गृहे। सवात्यौ दद्यादथैकादशे ऽहनि पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे। श्यामं दद्यादथ द्वादशे ऽहनि रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। शबलमुद्वारं ददाति। प्रसिद्धमेवास्यैतदहः[1] श्वेतायै श्वेतवत्सायै पयो दोहयित्वा[2] समानत्रैव[3] निदधात्यथ त्रयोदशे ऽहनि मैत्राबार्हस्पत्यं भवति। ॥ ५ ॥

अथ वै भवति श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे स्वयंमूर्ते स्वयंमथित आज्य आश्वत्थे पात्रे चतुःस्रक्तौ स्वयमवपन्नायै शाखायै कार्ष्णाꣳश्चाकार्ष्णाꣳश्च तण्डुलान्विचिनुयादित्यथ वै भवति स्वयंकृता वेदिर्भवति स्वयंदिनं बर्हिः स्वयंकृत इध्म इति। राजेवायꣳ[4] स्वयं कर्मभिः पूजितो भवति। स[5] स्वयमेव वेदिं करोति स्वयमिध्माबर्हिः संनह्यति स्वयमाश्वत्थं पात्रं चतुःस्रक्ति[6]

---

१ Thus B Be U; प्रसिद्धमेवास्यैतं द्वादशाहं M; अथ प्रसिद्धमेवास्यैद्वादशाहं T Be 11.

२ दोहयित्वादोहयित्वा M.

३ समानत्रसमानत्रैव M; तानर्धमाशादत्रैव Be 11 T.

४ corrected; राजैवायमु M Be BU; राजैवैषं Bo 11 T.

५ om. T Be 11.

६ स्रक्ति T Be 11, but cp. Āp. xviii. 11. 2.

करोति[1] श्वेतमजपक्षायै प्राच्यायै कर्णांश्चाकर्णांश्च तण्डुलान्विचिनोत्यथ वै भवति ये कर्णाः स पयसि बार्हस्पत्यो येऽकर्णाः स आज्ये मैत्र इत्यथोत्तरतो भस्मनिश्रानङ्गारान्निरूह्य तेषु नवं पात्रमधिश्रित्य तिरः पवित्रमाज्यमानीय[2] तिरः[2] पवित्रमकर्णानोप्य[2] तेन[2] बार्हस्पत्यमपिदधाति[3] । तं तथापिहितमन्तर्वेद्यासादयति[4] । समानं कर्म प्रयाजेभ्यः । पञ्च प्रयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य संस्रावेण बार्हस्पत्यमभिघार्य मैत्रमभिघारयति । बार्हस्पत्येन पूर्वेण प्रचरत्यथ मैत्रेण । बार्हस्पत्यस्य पूर्वस्य स्विष्टकृतेऽवद्यत्यथ मैत्रस्य । बार्हस्पत्यस्य पूर्वस्यैवामवद्यत्यथ मैत्रस्यान्वाहार्यमासाद्यैतामेव श्वेतां श्वेतवत्सां ददाति । संतिष्ठते मैत्राबार्हस्पत्यं हविः । ॥ ६ ॥ द्वितीयः ॥

अथैतस्मिन्नेव पूर्वपक्ष उक्थ्यायाभिषेचनीयाय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षाः षडुपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यतेऽमावास्यायै मे यज्ञिये[5] ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति ।

---

१ याचति B Be U.

२ Thus M; Be BT om. आज्यमानीय तिरः पवित्रं and Be BU have कर्णान् i.s.o. अकर्णान्।

३ अभिद॰ Be 11 T.

४ तैनमपिहित॰ T Be 11.

५ Thus MB Be; यज्ञीये U; यजनीये T Be 11; this latter might be the right reading, but as the expression यज्ञिये ऽहन् occurs several times infra, xvii. 55-61, without any various reading, I did not venture to write यजनीये in the text.

तस्य तथा संपद्यते । ऽथ प्रायणीयेन चरति । प्रायणीयेन चरित्वा पद्देन चरति । पद्देन चरित्वा रोहिते[1] चर्मणि राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्याथाप्रवर्ग्यमुपसद्भिश्चरत्यथाहवनीयं प्रणयत्याहवनीयं प्रणीय रथवाहने सदोहविर्धाने संमिनोति । रथवाहने सदोहविर्धाने संमित्याग्नीषोमौ प्रणयत्यग्नीषोमौ प्रणीय यूपमाहृत्य यूपमुच्छ्रयति । स्वरुवन्तं यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरोति । तस्य प्रसिद्धं वपया चरित्वा वसतीवरीर्गृहीत्वाथ पशुपुरोडाशं निर्वपति । तमनुवर्तन्ते ऽष्टौ देवसुवां हवींष्यग्नये गृहपतय इत्येतानि तेषामुक्तं चरणं यथाग्नेर्विधायामिडान्ताः पुरोडाशाः संतिष्ठन्ते । पत्नीसंयाजान्तः पशुर्हृदयशूलान्त इत्येके । ऽथैतान्पुनरौपभृतानुद्दिश्यमानाच्छयत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पशूंश्चि विश्रिष्योपवसन्त्यथातो महारात्र एव बुध्यन्ते । प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छेत्यग्निरदैत्वध्वर्य[2] क्रतुमुपैति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं[3] गृहीत्वा द्वे रशने आदाय यूपमभ्येति । स्वरुवन्तं यूपमुत्सृज्याग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्यैन्द्राग्न उपालम्भ्यो भवति । तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा प्रसर्पन्ति

१ Missing in M Be T, but cp. the Dvaidhasūtra.

२ ०चरैतु० Be U; ०चरैत्य० the other MSS.

३ om. M Be.

प्रातःसवनाय । तदृजुधा संतिष्ठते । प्रवर्तयन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । अभिषुतो ऽभिषवः । अभिषुतं यथा गृह्णन्ते । समानं कर्मा दाक्षिणेभ्यो । दाक्षिणानि होष्यन्नापयत्याज्यस्थालीं सस्रुवां स्रुवं वाथास्यैतस्य वसनस्यान्तमायां दशायां निष्करज्जुः प्रबधिता[1] भवत्येतत्समादायाहैहि[2] यजमानेत्युत्तरेणाग्नीध्रीयं परीत्योत्तरेण सदः परीत्यापरेण शालां तिष्ठते प्रतिप्रस्थाता एतानि प्रस्थानि प्रयच्छत्यथाहैहि यजमानेति । अथ एष दक्षिणे श्रोण्यन्ते रथवाहन आहितो भवति । तमुपावहरन्तीन्द्रस्य[3] वज्रो ऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयायं वृत्रं वध्यादित्यथैनं धूर्गृहीतमन्तर्वेद्यभ्यववर्तयन्ति[4] तूष्णीमथाश्वानपल्पूलयति तूष्णीमथ दक्षिणं योग्यं युनक्ति[5] मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मि यज्ञस्य योगेनेत्यथास्य पृष्ठं सम्मृज्यते तूष्णीमेवमेवोत्तरं योग्यं युनक्ति । तस्यैवमेवोत्तरतः प्रष्टिमुपनियुनक्ति । तयोरेवमेव पृष्ठे[6] सम्मृज्यत । एतस्य योगमनु सर्वमाणिवद्युज्यते । ऽधिकक्ष्यान्हस्तिनः कुर्वन्ति । प्रवेष्टयन्ति वासोभारान्वसनानां दशासु निष्करज्जूः प्रयच्छन्ति । पूगशो दक्षिणा आयातयत्यथ सौरीभ्यामृग्भ्यां गार्हपत्ये जुहोति ।

---

१ ॰धितो MSS.

२ भवतीत्येत॰ M.

३ ॰हरतो॰ Be BU ; ॰हरंति॰ MT Be 11.

४ Thus M only ; ॰भ्यवर्तयंति T Be 11 U Bo ; ॰भ्यावर्तयंति B.

५ Here Be BU ins. तस्यैवमेवोत्तरतः प्रष्टिमुपनियुनक्ति ।

६ Thus MB Bc U ; पृष्ठसुम्मृज्य T Bo 11.

मयवत्यर्चाऽग्नीध्रे जुहोति । सृज्यन्ते[1] दक्षिणा दक्षिणापथेन । स यत्किंचिद्ददाति[2] हिरण्यमुखमेव ददात्यथ वासाꣳस्यथ[3] युक्तानि[3] गोअश्वꣳ हस्तिपुरुषमन्ततो[4] ऽदत्ता एवैते रथा अतिवर्तन्ते[5] । नैते ऽन्यस्य सन्त आजिं धावन्ति । मनसैव स्वरथमध्वर्यवे ददाति । मनसा चतुष्पात्त्वेचं[6] ब्रह्मण आदि-शति । मनसा समनुदिश्य[7] दक्षिणास्त्रिभिर्मरुत्वतीयैश्चरति[8] । सीदन्ति नाराशꣳसा आप्यायिता दक्षिणस्य हविर्धानस्यापा-लम्बमधोऽधो[9] माहेन्द्राय । ॥ ७ ॥

अथ याचति वैतसं[10] द्रोणकलशꣳ षोडश[11] वायव्या-न्यथास्यैतत्पुरस्तादेव[12] षोडशतयं आपो दिग्भ्यः संभृता[13]

---

१ संसृज्यते T Bc 11.

२ यत्किंचद्° M.

३ Thus M; उत i.s. of अथ T Bc 11; B Bo again (cp. supra p. 73, 10) अनांसि i.s.o. अथ ।

४ Thus MUB Be; हस्तिदासपुरुष° T Be 11.

५ Thus M only; अतिनिर्वर्तन्ते Bc BU; अतिपतन्ते Bc 11 T.

६ चतुष्पात्स्वेचं all MSS. exc. M which has चतुष्पात्वेचं; one copy of Bhav. has the word with ā, another with a, cp. Ait. Br. viii. 20, 2.

७ Thus MB; समनुदिश्य Be U; सन्नुदिश्य Bc 11 T.

८ चरति M; चरंति the other MSS.

९ °स्वापालंब° Bc (sec. m.).

१० च ins. MT Be 11.

११ षोडशंच M.

१२ एताः i.s.o. एव Bo BU.

१३ Thus M Be; संभूता BU; सहाभृता Bc 11 T.

दक्षिणस्य[1] ऽभिषेचनीय प्राञ्चो ऽवभृथीयाश्च उपकल्-
पिताः स्युरिति । तासां वहन्त्यः पूर्वार्ध्या भवन्ति सारस्वत्यो
ऽपरार्ध्याः । स वहन्तीरभिजुहोत्यर्थेत स्थापो देवीर्मधुमतीर-
गृह्णन्नूर्जस्वती राजसूयाय चितानाः । याभिर्मित्रावरुणावभ्य-
षिञ्चन्याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः ॥ राष्ट्रदा स्थ राष्ट्रं दत्त
स्वाहेति । गृह्णाति पर्णमयेन राष्ट्रदा स्थ राष्ट्रममुष्मा आमुष्या-
यणायामुष्य पुत्रायामुष्य पौत्राय दत्तेत्यपां पतिरसीत्यपांप-
तीयाः पुंनाम्नो[2] वोत्सस्य[2] समुद्रिया वा । वृषास्यूर्मिरित्यौर्म्या ।
वृषसेनो ऽसीति पश्वस्या । व्रजक्षित स्थेति कूप्या । मरुतामोज
स्थेति निवेष्याः[3] । सूर्यवर्चस स्थेत्यतिदृश्याः[4] । सूर्यत्वचस स्थेत्यात-
पति वर्ष्या । मान्दा स्थेति ह्रादुन्यो[5] । वाशा स्थेति पृष्व्याः[6] ।
शक्करी स्थेति गोहल्या । विश्वभृत स्थेति पयो । जनभृत स्थेति
दध्यग्नेस्तेजस्या स्थेत्याज्यमपामोषधीनाꣳ रस स्थेति मध्वेव

---

१ Thus Be BU Bhav.; उत्तरस्य MT Be 11.

२ Thus M Bhav.; पुम्नाम्नोवात्सस्य Be U; पुम्नाम्ना वात्सस्य B; पुम्ना-मेवात्स्य Be 11 T.

३ Thus M Be11 T and the best MSS of the Karmānta-sūtra; परिवेष्याः B Be and Bhav.; निवेष्य the Vājasaneyins.

४ Thus only M and Bhav.; सूर्यवर्चसस्थेतिदृश्यं Be 11 T.; °स्थेति-दृश्याः Be; in BU the passage is missing; the Karmānta MSS. read अभिदृश्याः ।

५ Thus M Be; the other MSS. defective.

६ Thus M Be Bhav.; पृष्णि Be 11 T; but cp. TS. VII. 4. 13.

सारस्वतीरभिजुहोत्यपो[१] देवीर्मधुमतीरगृह्णन्नूर्जस्वती राजसूयाय चितानाः । याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन्याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः ॥ राष्ट्रदा स्थ राष्ट्रं दत्त स्वाहेति । गृह्णाति पर्णमयेन राष्ट्रदा स्थ राष्ट्रममुष्मा आमुष्यायणायामुष्य पुत्रायामुष्य पौत्राय दत्तेत्यथैना वैतसे द्रोणकलशे समवनयति देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वं महि वर्चः क्षत्रियाय वन्वाना इत्यथैना अन्तरेण होतुश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छंसिनश्च सादयत्यनाधृष्टाः सीदतोर्जस्वतीर्महि वर्चः क्षत्रियाय दधतीरित्यथ ये ऽर्थ्याः[२] परेका अध्वर्योस्तानावसथं हरन्त्यथ ये[३] ऽनर्थ्या[३] अपस्तानभ्यवहरन्त्यनभिहुतानां सारस्वतीनां वसतीवरीर्दशपेयाय परिशाययन्ति ॥ ८ ॥ तृतीयः ॥

अथात्रैव तिष्ठन्याचति दर्भनाडीं शतमानं[४] हिरण्यं चत्वारि नानावृक्ष्याणि पात्राणि[५] तार्प्यं चोष्णीषं चैकशतं च दर्भपुञ्जीलानि दध्युदुम्बरं शष्पाणि धनुश्चेषूंश्चेति[६] । स दर्भनाड्यां शतमानं हिरण्यं प्रग्रथ्नात्यनिभृष्टमसि वाचो बन्धुस्तपोजा इत्यथैनद्वैतसे[७] द्रोणकलशे ऽवदधाति सोमस्य

१ Thus M Be U ; the other MSS. more or less corrupted.

२ तीर्थ्याः M Be 11 T.

३ शेवतीर्थ्या M Be 11 T.

४ च ins. T Be 11.

५ यानि ins. Be BU.

६ इति om. Be BU.

७ Thus M only ; अथैतद्वै° Be BU ; अथैनद्वै° Be11 T.

द्रापमसीति। •हिरण्येनोत्पुनाति शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामि चन्द्राश्चन्द्रेणामृता अमृतेन स्वाहा राजसूयाय चितानां इति। गृह्णाति पर्णमयेन सधमादो द्युम्निनीरूर्ज एता अनिभृष्टा अपस्युवो वसानाः। पस्त्यासु चक्रे वरुणः सधस्थमपाꣳ शिशुर्मातृतमास्वन्तरिति। पुरस्तादासीनाय ब्राह्मणे प्रयच्छत्येतयैव गृहीत्वा दक्षिणत आसीनायौदुम्बरेण राजन्याय प्रयच्छत्येतयैव गृहीत्वा पश्चादासीनायाश्वत्थेन वैश्याय प्रयच्छत्येतयैव गृहीत्वोत्तरत आसीनाय नैयग्रोधेन जन्याय प्रयच्छत्येतं[1] प्रत्येकमाग्नीध्रꣳ[1] कृत्वापिधाय[1] प्रज्ञातं निदधात्यथ यजमानं तार्प्यं परिधापयति क्षत्रस्योल्बमसीति। क्षत्रस्य योनिरसीत्यासजते[2] तार्प्यमभीव नाभिमुष्णीषं पर्यस्यत्यथैनमेकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति नित्येन पवनेनाथैनमुन्मृजमानाग्रयति[3] दध्युदुम्बरꣳ शष्पाणीत्यथैनमाविद्भिः प्राश्नमानयत्याविन्नो अग्निर्गृहपतिरिति सप्तभिरनुच्छन्दसमथैनं यजमानायतने तिष्ठन्तं प्राहैष वो भरता राजेति येषाꣳ श्रेष्ठो[4] भवति। •सोमो ऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेतीतरे प्रत्याहुरथास्मै धनुः

---

१ Thus M only (reading however एवं i.s.o. एतं); Be U om. . आग्नीध्रं . Be 11 T are wholly corrupted.

२ Thus M Be B U; आपचते Be 11 T; Bhav. reads सचते or आसचते।

३ Uncertain reading: •मुन्मृजमानाग्रयति M U Be B; T Be 11 totally corrupted: •मुद्धुंवरमाग्रयति।

४ Thus T Be 11; राजा M U Be B.

प्रयच्छतीन्द्रस्य वज्रो ऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयायं वृत्रं वध्यादिति शत्रुबाधना स्थेतीषून्पञ्चमे[1] बाधध्वमितीतरः[2] प्रतिष्ठन्तीति पात मा प्रत्यञ्चं पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्चं मा पात दिग्भ्यो मा पात विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्यथ हिरण्यवर्णावुषसां विरोक इति त्रिष्टुभा[3] बाहू उद्गृह्णात्यथैनं संशास्ति मनसैव दिशो ऽनुप्रक्राम मनसोर्ध्वामनूज्जिहीष्वेत्यथैनं[4] वाचयति ॥ ९ ॥

समिधमातिष्ठोग्रामातिष्ठ विराजमातिष्ठोदीचीमातिष्ठोर्ध्वामातिष्ठेत्यथाचैव[5] तिष्ठन्वाचयति मारुतं चैकविंशतिकपालं वैश्वदेवीं चामिक्षां[6]। तस्य यो ऽरण्ये ऽनुवाक्यो गणस्तेन मध्यमानि कपालान्युपहितानि भवन्ति राजसूयगणाभ्यामितराणि। ताभ्यां चरति[7] मरुद्भ्यो ऽनुब्रूहि मरुतो यजेति विश्वेभ्यो देवेभ्यो ऽनुब्रूहि विश्वान्देवान्यजेत्यनिष्टस्विष्टकृते[8] एवैते हविषी[9] अपिधाय[9] प्रज्ञाते निदधात्यथ याचति प्राद्गु-

---

१ Before मे T Be 11 ins.: एवास्य बाधंत इति ब्राह्मणं, cp. TBr. I. 7. 6. 8.

२ Thus M Be 11 T; बाधयध्वमि॰ Be BU.

३ Be BU त्रिर् or त्रि, but cp. T Br. l. c.

४ Emended; ॰र्ध्वामनुजिहा॰ M; ॰र्ध्वामनूअजीष्वे॰ T Be 11; ॰र्ध्वाजिहीर्षत्व॰ Be BU; cp. TBr. I. 7.7.2 and Hir. XIII. 15: मनसोर्ध्वामनूज्जिहीते।

५ अथ om. Be BU.

६ All the MSS. exc. M om. च।

७ चरन्ति M T Be 11.

८ Before अनिष्टस्वि॰ M T Be 11 ins. चामिक्षया चरति।

९ Thus M Be BU; हवींषि भवतीपिधाय T Be 11.

चर्म सुवर्णरजतौ च[१] रुक्मौ वाराह्यौ उपानहौ सीसं च लोहितायसं च । दक्षिणतः क्लीब आस्ते । ऽथ पुरस्तादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्यथ यजमानायतने शार्दूलचर्म प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति । तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्यत्यमृतमसि मृत्योर्मा पाहीत्यधस्ताद्रजतमुपास्यति दिद्योन्मा पाहीत्युपरिष्टात्सुवर्णꣳ शताक्षमयावेष्टा दन्दशूका इति दक्षिणत आसीनं क्लीबꣳ सीसेन विध्यति । सव्येन पादेन लोहितायसं निरस्यति निरस्तं नमुचेः शिर इत्यथास्मा अभिषेकाय संप्रयच्छन्ति[२] । तान्सो ऽवेक्षते ॥ १० ॥

सोमो राजा वरुणो देवा धर्मसुवश्च ये । ते ते वाचꣳ सुवन्तां ते ते प्राणꣳ सुवन्तां ते ते चक्षुः सुवन्तां ते ते श्रोत्रꣳ सुवन्तामित्यथ ब्रह्मणः[३] पात्रमादाय तेनाभिषिञ्चत्यध्वर्युरेव[४] यजुर्जपत्यभिषिञ्चन्तोतरे सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चाम्यग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण मित्रावरुणयोर्वीर्येण मरुतामोजसा क्षत्राणां क्षत्रपतिरस्यति दिवस्पाह्यसावित्यथोर्ध्वा

---

१ om. MB.

२ Thus M; संप्रतिच्छन्ति T Be 11; चरंति i.s. of संप्रच्छंति Be BU; Bhav. periphrases: यजोयच्छन्ते।

३ Thus M Be U; ब्रह्मण B; ब्राह्मणाः Be 11 T.

४ तेनाभिषंचंत्य॰ T Be 11.

धाराः समुन्मृष्टे समावहन्त्वधरागुदीचीरहिं बुध्नियमनुसंचरन्तीस्ताः पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठे नावश्चरन्ति स्वसिच इयाना इत्यथैतेषामभिषेकाणां मुख्ये पात्रे सᳪंस्रावान्समवनीय[1] प्रतिष्ठितस्य गृहानेत्यथान्वारब्धयोः प्रतिष्ठिते च महिष्यां च जुहोति प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इत्यथास्मा एष प्रतिष्ठितो वरं ददात्यथ प्रतिष्ठिताय पात्रं प्रयच्छन्नाहेदं ते पात्रं दायाद्यमसवदा[2] त्वाभिषिञ्चामीदं ते ऽसदित्यथैतेनैव यथेतमेत्याग्नीध्रे[3] प्रत्येकं जुहोति रुद्र यत्ते क्रयी परं नाम तस्मै हुतमसि यमेष्टमसि स्वाहेत्यथास्मै धनुः प्रयच्छति यदि पुरस्तादप्रत्तं भवति । समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्त्यभ्यषेच्ययमसावामुष्यायणो ऽमुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो ऽमुष्य नप्ता राजसूयेनेत्यथ भूर्भुवः सुवरिति वाचं विसृजते । दाभ्यां मुखं विमृष्टे । गायत्राग्निर्विष्णुक्रमान्क्रमते[4] । अथोपरिष्टादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोतीन्द्राय स्वाहा घोषाय स्वाहेति । द्वादश भूतानामवेष्टीर्जुहोति पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेत्यथैतयोर्हविषोः स्विष्टकृता चरत्यथैने अपिधाय प्रज्ञाते निदधाति । ॥ ११ ॥

अथ वाराही उपानहावुपमुञ्चते पशूनां मन्युरसीति

---

१ °स्रावमवनीय M.

२ Thus M, which omits only सदा, but cp. infra XII. 13 s. f.; दायादंसमृदा Be U; the other three MSS. are wholly corrupted; my copies of Bhav. read सद् i.s.o. असद् ।

३ चाग्नीध्रे om. Be BU.

४ Thus Be 11 T; गायत्राग्नि° MU Be B.

दक्षिणे पादे॰ नवेव मे मन्युर्भूयादिति सव्ये। ऽथेमामभिमन्त्रयति नमो मात्रे पृथिव्या इति। तस्यां दक्षिणं पादमुपावहरति[1] माहं मातरं पृथिवीꣳ हिꣳसिषमिति मा मां माता पृथिवी हिꣳसीदिति सव्यमथान्तरेण चात्वालोत्करावुदङुपनिष्क्रामति[2] विष्णोः क्रमो ऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसीत्युत्तरत एते रथा युक्तास्तिष्ठन्ति। तान्दृष्ट्वैव प्रतिहितो ऽवतिष्ठत्यथ प्रतिहितस्य धनुरादायाधिज्यं कृत्वा रथमातिष्ठति मरुतां प्रसवे जेषमित्याप्तं मन इति कूबरमभिनिश्रयते[3]। तं तदानीमेव प्रतिहितो ऽन्वातिष्ठति प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रूनिति। त्रिष्टुभान्वारभत इति ब्राह्मणमथ[4] प्रतिहिताय[4] धनुः प्रयच्छन्नाह राजन्य एष षट्त्रिꣳशत्सु शम्याप्रव्याधेषु निर्जयेन[5] सहस्रेणावसितस्तस्मा[6]॰ इषुमस्यतादपैनꣳ[7] राध्नुताज्जित्वैनं[8] दक्षिणापथेनात्याकुरुतादिति। राजन्य

---

१ Thus MT Be 11; उपवहति Be BU.

२ ॰ष्क्रामति Be 11 T Be BU; ॰ष्क्रामंति M; Bhav. reads the plural, cf. p. 75, 3.

३ Thus corrected (cp. p. 79, 2; 105, 16); ॰धिनिश्यते M Be U; ॰धिश्रियते B; ॰धिश्रायते Be 11 T.

४ Thus M only; ब्राह्मणंथतिप्रतिहिताय Be 11 T; ब्राह्मणमथनिहिताय Be BU.

५ Thus MU Be B; निर्जयेण Be 11 T.

६ Thus Be BU; ॰वसितस्यास्मा M; ॰वसीततस्मा Be 11 T.

७ Thus corrected; ॰मस्यतादावैनं Be 11 T; ॰मस्यतादैवैनं M; ॰मास्यताउपैनां Be BU.

८ Thus corrected; ॰भुताज्जिलैनं Be BU; ॰भुताजलैनं T Be 11; ॰भुतांजिलैनं M.

एव संशिष्टो[1] भवति राजपुत्रस्य इषुमसिष्यति[2] स नावराध्यति[3] तस्मा उत्तरवर्गेण[4] संक्षेपुं[5] प्रयच्छतादिति । स तथा करोति । ॥ १२ ॥ चतुर्थः ॥

अथाहाभिसर्प यजमान माहेन्द्रं ग्रहं ग्रहीष्यामीत्यन्वारब्धे यजमाने माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति महाꣳ इन्द्रो य ओजसेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्महेन्द्राय त्वेत्यथैतान्मणीन्याचति राजतमौदुम्बरꣳ सौवर्णमिति । त एते[6] नानासूत्रेष्वोता भवन्ति । तानुत्तरस्य हविर्धानस्य मध्यमे वꣳशे प्रबध्याप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते माहेन्द्राय । प्रस्तुते साम्नि संप्रैषमाहाभिहृत

---

१ Thus corrected; संश्लष्टो M; शिष्टो T Be 11; संशिक्तो Be BU.

२ Thus corrected; इषुमासिष्यति Be BU; इषुमवसिष्यति M; इषुमस्यति T Be 11.

३ Thus corrected; °पराध्यति MSS.

४ Thus M Be BU; °वर्गेण T Be 11.

५ Thus M; समक्षेपुं T Be 11; सक्षेपुं Be BU. I subjoin the vivaraṇa of this difficult passage as found in my two copies: राजन्यः क्षत्रियः एष षट्त्रिंशत्सु समाचेष्टेषु जीतव्योन (read °व्येन) मौवर्चचेष्टाचितः स्थितः तस्मै राजन्याय इषुमस्यतादित्यभिप्रेत्य एनमपराभुतो (sic) सोपरि प्रहार्षीत् (sic) पार्श्वे विध्यतो जित्वा तं दक्षिणापथेन दक्षिणायनमार्गेण नयेति क्षत्रियः पूर्वमेव शिष्टो (read संशिष्टो) भवति राजपुत्रस्येषुमस्यति स त्वा नोपरि क्षिपति तस्मै उत्तरावर्गेण तमप्रक्षिप्तं (read °°पक्षि° ?) संक्षेप्य दद्यादिति तथैव संक्षेप्य प्रयच्छति ।

६ om. MT Be 11.

आजिं धावत दुन्दुभीन्समाघ्नताभिषोतारो[1] ऽभिषुणताग्नीदाग्निरं विनयोलूखलमुदादय प्रतिप्रस्थातर्वारुणमेककपालं निर्वप सौम्यस्य विद्धीति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्ति । धावन्त्याजिसृत । आघ्नन्ति दुन्दुभीन्संप्रवदन्ति वाचः । संप्रोदिता[2] वाचो ऽनुमन्त्रयते । शाम्यन्ति घोषाः शस्ताय । होत एषोत्तमेति प्राङ्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शंसति । प्रतिगृणाति । अभिषुतमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं माहेन्द्रं ग्रहमनूद्यच्छन्त इतरानुपोद्यच्छन्ते . नाराशंसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमस्येति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विर्नाराशंसाननुप्रकम्पयन्ति । द्विर्हुतो माहेन्द्रः परिशेत । आयन्ति रथा । आगतानथान्दृष्ट्वा जपति[3] समहमिन्द्रियेण वीर्येण सं मयेन्द्रियं वीर्यमित्यथान्तरेण चात्वालोत्करावुदङुपनिष्क्रामत्युत्तरत[4] एते रथा युक्तास्तिष्ठन्ति । तान्दृष्ट्वैव प्रतिहितो ऽवतिष्ठत्यथ प्रतिहितस्य धनुरादायाधिज्यं[5] कृत्वा रथमातिष्ठति मरुतां प्रसवे जेषमित्याप्तं मन इति कूबरमभिनिम्र-

१ ०समाहताभि० MB.

२ Thus only M; संप्रवदिता T Be 11; in the other MSS. this whole passage is missing.

३ Thus MU Be B; यजंति Be 11 T.

४ ०क्रामत्यु० Be BU; ०क्रामन्नु० M Be 11 T.

५ ०रादायाप्रज्यं M only.

यते[1] । तं तदानीमेव प्रतिहितो ऽन्वातिष्ठति प्रवसाहिषे पुरुहूत शत्रूनिति । त्रिष्टुभान्वारभत इति ब्राह्मणमथ प्रतिहिताय धनुः प्रयच्छन्नाहेदं ते धनुर्दायाद्यमसद्दा[2] त्वाभिषिञ्चामीदं ते ऽसदित्यथैतेनैव यथेतमेत्यान्तरेण चात्वालोत्करावुपातीत्य पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य प्राञ्चꣳ रथमावर्त्य[3] तिष्ठति । ॥ १३ ॥

तदेतान्मणीन्याचति राजतमौदुम्बरꣳ सौवर्णमिति । सव्ये हस्ते राजतं प्रतिमुञ्चत इयदस्यायुरस्यायुर्मे धेहीति दक्षिण औदुम्बरमूर्गस्यूर्जं मे धेहीति दक्षिण एव सौवर्णं शुक्रमसि वर्चो ऽसि वर्चो मयि धेहीत्यथास्मा आमिक्षामुपोद्यच्छते[4] । तस्यां दक्षिणꣳ हस्तमुपावहरति मित्रो ऽसीति वरुणो ऽसीति सव्यमथैनामभिमृशति[5] समहं विश्वैर्देवैरित्यथैनामपिधाय प्रज्ञातां[6] निदधाति । तदेतान्मणीनेकस्मिन्सूत्र आवयति[7] मध्यत औदुम्बरं करोति । तान्ग्रीवासु प्रतिमुच्यैतेनैव यथेत-

---

१ Thus M and cp. supra p. 79, 2; infra 103, 9; ०मधिषिञ्च० Be BU; ०मषिञ्च० Be 11; ०मपिञ्च० T.

२ All the MSS. are more or less corrupted exc. M, which has however ०यमसद्दा; cp. supra p. 102, 7.

३ ०इत्य all.

४ Plural M Be BU; singular Be 11 T.

५ सव्यमथैनामभि० Be 11 T.

६ प्रज्ञातामिद० Be; प्रज्ञातं the other MSS., exc. M the reading of which is uncertain (प्रज्ञातं or प्रज्ञातां)।

७ Thus M; आवपति Be 11 T; आनयति Be BU.

मेत्याग्रेणाग्नीध्रं[1] प्राञ्चꣳ रथमावर्त्यावतिष्ठत्यथाग्नीध्रे[2] रथविमोचनीया[3] जुहोत्यग्नये[3] गृहपतये स्वाहेति चतस्रः स्रुवाहुतीरथास्यैतत्पुरस्तादेवाग्रेणाग्नीध्रꣳ रथवाहनं प्राग्रीषं योग्यकृतमुपस्थितं भवति । तस्मिन्सह संग्रहीत्रा रथवाहने रथमादधाति । सुवर्गादेवैनं लोकादन्तर्दधाति । हꣳसः शुचिषदित्यादधाति[4] । ब्रह्मणैवैनमुपावहरति[4] ब्रह्मणादधात्यतिच्छन्दसादधातीति ब्राह्मणमथास्यैतत्पुरस्तादेव जघनेनाग्नीध्रं चतुरपस्रावं[5] वाष्टापस्रावं[5] वा विमितं कारितं भवति । तस्य मध्यत औदुम्बरीमासन्दीं निमिनोति क्षत्रस्य नाभिरसीति । तस्यामुत्तरमष्टनमधीवासमास्तृणाति[6] क्षत्रस्य योनिरसीत्यथैनामासीदत्यासीदन्तमनुमन्त्रयते स्योनामासीद सुषदामासीद मा त्वा हिꣳसीदिति । मा मा हिꣳसीदितीतरः प्रत्याहाथासन्नमभिमन्त्रयते[7] निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतु-

---

१ °Here and infra Be 11 T every time °आग्नीध्रीयं and °ध्रीये ।

२ रथमाहृत्य° MSS.

३ Thus (cp. TBr. I. 7. 9, 5) M Be U ; °विमोचनीयाञ्जु° Be 11 T; B corrupted.

४ °दधातीति ब्राह्मणमथैनमुपा° M ; the Brāhmaṇa (TBr. I. 7. 9. 6) is quoted in abbreviated form by all the MSS. exc. M.

५ Thus M, cp. infra XV. 2 and Āp. XVIII. 18. 5 ; °स्रपस्रावं U Be ; all the other MSS. and Bhav. both times °स्रावं ।

६ Thus M; उत्तरमष्टमं अधिवास° Be ; उत्तरमष्टन अधिवास° BU ; उत्तरमनधीवास° Be 11 T ; Bhav.: उत्तरमष्टनमुपरिष्टमाधिवासं ।

७ Thus MT Be 11 ; अनु i.s.o. अभि° B Be U.

रित्यथैनमृत्विजः पर्युपविशन्ति । पुरस्तादध्वर्युरुपविशति दक्षिणतो ब्रह्मा पश्चाद्धोतोद्गातोत्तरतस्ततः[1] प्राञ्चो वोदञ्चो वा रत्निनः । सो ऽध्वर्युमभिवदति[2] ॥ १४ ॥

[3]ब्रह्मा३न्निति । त्वꣳ राजन्ब्रह्मासीत्याहाध्वर्युः सवितासि सत्यसव इति । ब्रह्मा३न्निति ब्रह्माणं । त्वꣳ राजन्ब्रह्मासीत्याह ब्रह्मेन्द्रो ऽसि सत्यौजा इति । ब्रह्मा३न्निति होतारं । त्वꣳ राजन्ब्रह्मासीत्याह होता मित्रो ऽसि सुशेव इति । ब्रह्मा३न्नित्युद्गातारं । त्वꣳ राजन्ब्रह्मासीत्याहोद्गाता वरुणो ऽसि सत्यधर्मेति । सुश्लोका३ꣳ इति क्षत्तारं । त्वꣳ राजन्सुश्लोको ऽसीत्याह क्षत्ता । सुमङ्गला३ꣳ इति संग्रहीतारं । त्वꣳ राजन्सुमङ्गलो ऽसीत्याह संग्रहीता । सत्यराजा३न्निति भागदुघं । त्वꣳ राजन्सत्यराजासीत्याह भागधुक् । सप्त पुष्पनाम्नो ऽक्ष्णयायास्मै[4] स्फ्यं प्रयच्छतीन्द्रस्य वज्रो ऽसि वार्त्रघ्नस्तेन मे रध्येति । तेन[5] ते[5]रध्यासमितीतरः[5] प्रतिगृह्णाति । तꣳ संप्रयच्छति सूताय सूतग्रामण्ये सजाताय सजातग्रामण्ये संग्रहीत्रे ऽक्षावापगोव्यच्छाभ्यामन्ततस्तेन[6] तौ[6] मध्यतो ऽधिदेव-

---

१ ततः om. Be 11 T.

२ Thus M only ; all the other MSS. ध्वर्युरभिवदति ।

३ Here and in the following lines sometimes T Be 11, sometimes Be BU are defective ; M only is in good order.

४ Thus M only ; भज्य (i.s.o. अयुष) T Be 11 ; भ्यत्याय B Be U.

५ तेनमेरध्या॰ M ; नेनमेराध्या॰ Be 11 T ; तेनतेनराध्या॰ Be BU.

६ तेनतेमतो Be BU ; ततृतो M ; T Be 11 def.

-मुद्धृत्य[1] तिष्ठः पश्चाग्नतः सौवर्णान्वाचिवपतो ऽस्याश्मे-श्चाचानपच्छिद्य प्रयच्छति दिशो ऽभ्ययंश् राजाभूदिति। ताꣳस्तादानीमेवाचेष्वपिसृजत्यथैतमोदनमुद्धुवते। नानाꣳग्निनौ ब्रह्मा च यजमानश्च समानाꣳग्निनौ सूतग्रामण्यौ समानाꣳग्निनौ चत्तसंग्रहीतारौ। स श्वो नु मतात्र इव स राज्ञ आसन[2] उपविश्य[2] चतुःशतमचानपच्छिद्याहोद्भिनꣳ राज्ञ इति। तानेव[3] मनाक्यमन्तानिव[3] कृत्वाह कृतं॰ ब्राह्मणस्येत्यथैतमोदनमुद्धुवते। समानाꣳग्निनौ ब्रह्मा च यजमानश्च नानाꣳग्निनौ सूतग्रामण्यौ नानाꣳग्निनौ चत्तसंग्रहीतारौ। स यः पराजयते तस्यैनं कुले चत्ता पाचयति। यावदेष ओदनः पच्यते तावदेष होता शौनःशेपमाख्यापयते हिरण्मये कशिपावासीनस्तस्मा अध्वर्युः प्रतिगृणाति हिरण्मये कूर्च आसीनः[4] ॥ १५ ॥

ओꣳ होतस्तथा होतः सत्यꣳ[5] होतररात्स्म होतरिति। यद्धु वै होता नाध्येत्यन्य[6] उ[6] होत्राशꣳसी शꣳसति। तस्मा

---

१ चधीता i.s.o. उद्धत्य M.

२ चासनमुपविश्य M.

३ तानेवमन्यक्षम॰ M.

४ As the MSS. with the exception of M are hopelessly spoiled, the text of the last 13 lines has been reconstructed as best possible. Only the various reading of M is given, as the var. of the other MSS. is nearly worthless.

५ MSS. exc. M ins. च, cp. XVI. 8.

६ नाध्येत्यन्यो T Be 11; वधीत्यन्यउ (॰न्युउ) Be BU; नदाध्येत्यन्यꣳ M.

च प्रतिप्रस्थाता प्रतिमृणाति । परःशतं भवन्तीति ब्राह्मणं । यदैष ओदनः पक्वो भवत्यथैनमेकधोद्धृत्य ब्रह्मण उपहरति । तस्मा एताꣳस्त्वेव मणीन्ददाति[1] शतं विपथं चतुष्पात्स्तेचमथ[2] होत्रे ददाति शतं विपथꣳ हिरण्मयं कशिप्वथोद्गात्रे ददाति शतं विपथमथाध्वर्यवे[3] ददाति शतं विपथꣳ स्वरथं तिस्रः पञ्चाशतः सौवर्णानचान्हिरण्मयं कूर्चमित्यृत्विग्भ्य एतन्निर्जयꣳ[4] सहस्रं चतुर्धा कृत्वा ददात्यथैनमेतयासन्द्या सद आवहन्त्या[5] वा[5] प्रजत्यन्वायन्त्येनमेते[5] चमसा । अत्रैतयोर्हविषोरिडामुपह्वयत । इडोपहूतं माहेन्द्रꣳ होता चैवाध्वर्युश्च[6] संभक्षयतो । नराशꣳसपीतेन नाराशꣳसान् । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । आप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । ऽपेन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेत्येवं[7] त्रिभिरुक्थ्यपर्यायैश्चरति[8] । संतिष्ठते माध्यंदिनꣳ सवनं । प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्य-

---

१ सर्वान् before मणीन् ins. Be B; सर्वमणीन् U.

२ चतुष्पत्स्तेचं all (also Āp. XVIII 19. 7), but cp. supra p. 96, 5.

३ Thus M; अथ om. Be BU; विविधमथानिध्वर्यवे T Be 11.

४ एतंनिर्जयं all.

५ आवहंत्यावाप्रजंत्य॰ Be BUT Be 11; आवहंत्याप्रजंत्य॰ M, but cp. supra p. 81, 5.

६ एतत्पात्रं ins. T Be 11.

७ Thus MT Be 11; त्वेत्येव Be; त्वेत्येव एवं BU.

८ ॰श्चरति M Be BU; ॰श्चरंति T Be 11.

षड्ढेण परिव्राययणं स्थाल्यघोक्ष्यं स्थाति । समानं कर्म पवमानात्पवमानेन चरित्वा द्वे धामच्छद्भ्यां चरति । तयोर्नाना मनोते[1] नाना देवते[2] नाना प्रत्यभिमर्शनौ[3] नाना वषाहोमौ समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिशो । नाना दिश इत्येके । समानं कर्मावभृथादथैतस्मिन्नवभृथ उपाददते चार्मपद्यावुपानहौ[4] । प्रस्नाव्य वाराही चार्मपक्षीभ्यामुदेति[5] । सो ऽपामन्ते जुहोत्यपां नप्त्रे स्वाहेति । विषुवति दर्भस्तम्बे जुहोत्यूर्जो नप्त्रे स्वाहेति । पुनरेत्य[6] गार्हपत्ये जुहोत्यग्नये गृहपतये स्वाहेति । प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीयेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै प्रसिद्धं वपया चरित्वा नैव श्मश्रूणि वपते न केशान्संतिष्ठत एष उक्थ्यो ऽभिषेचनीयस्तुस्त्रिंशपवमानः[7] सहस्रदक्षिण उदवसानीयान्तः । ॥ १६ ॥ पञ्चमः ॥

अथास्यैषा पुरस्तादेव जुष्टे देवयजने सप्तसु शम्याप्रव्याधेषु शाला कारिता भवति । सो ऽत्रैवाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति ।

---

१ मनोते M Be 11 T; मनोता Be BU.

२ Thus M; देवता Be BU; T Be 11 om. this passage.

३ ०मर्शनौ M; ०मर्शने T Be 11; ०मर्श B; ०मर्शना Be.

४ Thus M; चर्मपद्या चपानहौ T Be 11; चापेद्या उपानहौ BU; चापिद्या उ० Be; cp. infra XVIII. 19 init.

५ Thus T Be 11; चार्मपक्षिभ्यौ० M; चर्मपक्षीभ्या० B; चर्मपक्षिभ्या० Be U.

६ Thus M; प्रातरेत्य Be BU; Be 11 T defective.

७ ०तुर्त्रिंशत्पव० U Bhav.

हिरण्यं ददाति । अम्यान्याय उदवसाय वसति । सारस्वतं चरुं । वत्सतरीं ददाति । द्वितीये अम्यान्याय उदवसाय वसति । सावित्रं द्वादशकपालमुपध्वस्तं ददाति । तृतीये अम्यान्याय उदवसाय वसति । पौष्णं चरुꣳ । श्यामं ददाति । चतुर्थे अम्यान्याय उदवसाय वसति । बार्हस्पत्यं चरुꣳ । शितिपृष्ठं ददाति । पञ्चमे अम्यान्याय उदवसाय वसत्यैन्द्रमेकादशकपालमृषभं ददाति । षष्ठे अम्यान्याय उदवसाय वसति । वारुणं दशकपालं । महानिरष्टं ददात्यथ सप्तमे ऽहन्क्षालामभ्यवस्यत्येतदेवाहर्दीक्षते[1] । ऽथ वै भवति सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति पुण्डरिस्रजां प्रयच्छतीत्यथैनं तीर्थादानीय पवयित्वा पुण्डरिस्रजिनमुदानीय दीक्षणीयामिष्टिं निर्वपति । तस्याꣳ संस्थितायां मुष्टी चैव न करोति वाचं च न यच्छति । निदधत्यस्मा एतद्धविरुच्छिष्टं व्रतभाजनमथ प्रायणीयामिष्टिं निर्वपति । हविष्कृता वाचं विसृजते । ऽथास्मा एतद्धविरुच्छिष्टं प्रयच्छन्ति[2] व्रतभाजनमथ प्रायणीयेन चरति । प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति । पदेन चरित्वा दशभिः पाण्डैर्वत्सतरै राजानं क्रीत्वातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्य पुरस्तादुपसदाꣳ सौम्यं चरुं । बभ्रुं ददात्यथ मध्यमे उपसदावन्तरेण त्वाष्ट्रमष्टाकपालꣳ । शुण्ठं ददात्यथोपरिष्टादुपसदां वैष्णवं त्रिकपालं । वामनं ददात्य-

---

१ दीक्षते Be BU, दीक्षंते M; दीक्षयंते T Be 11.

२ °यच्छंति M Be 11 T; °यच्छति Be BU.

चाह्वनीयं प्रचरत्याह्वनीयं प्रणीय सदोहविर्धाने संमिनोति। सदोहविर्धाने संमित्याग्नीषोमौ प्रणयत्यग्नीषोमौ प्रणीय यूपस्यावृता यूपमुच्छ्रयति। स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरोति। तस्य प्रसिद्धं वपया चरित्वा सारस्वतीर्वसतीवरीर्गृह्णात्यथ पशुपुरोडाशं निर्वपतीडान्तः पशुपुरोडाशः संतिष्ठते। पत्नीसंयाजान्तः पशुर्हृदयशूलान्त इत्येके। ऽथ वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विग्रिध्योपवसन्त्यथातो महारात्र एव बुध्यन्ते। प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति। परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यग्निहृदैति[१]। ॥ १७ ॥

अग्निष्टोमं क्रतुमुपैति। प्रसिद्धो ऽभिषवः। प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते। समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं[२] गृहीत्वा द्वे रशने आदाय यूपमभ्यैति[३]। स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नेयं पशुमुपाकरोति। तस्य प्राजापत्यस्तूपर उपालम्भ्यो भवति। तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय। पूर्वस्यां द्वारि[४] सूतग्रामण्यावुपतिष्ठतो[५] ऽपरस्यां क्षत्तसंग्रहीतारौ। प्रसर्पतः पृच्छतः का ते माता का ते[६] मातामहीति। स य

१ °हैति MT Be 11; °हेति Be BU.

२ om. MT Be 11.

३ °भ्यैति M Be BU; °भ्येति T Be 11.

४ द्विरि M.

५ °वुपतिष्ठतो B Be U; °वुपविशतो M; °वुपविश° T Be 11.

६ om. Be BU.

आ दृशन्ये[1] संपादयत्यति तꣳ हृजन्त्येव यो न संपादयति दीर्घवꣳशेन तमुपातुदन्ति[2] । स ह स्माह वैश्या मे माता सावित्रीति[3] वाति तꣳ हृजन्ति विप्रो विवाहान् गोभार इति वदन्तो । दृशदशाय चमसमभिसंजानत । ऋतुथा प्रातःसवनꣳ संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्मा दक्षिणेभ्यो । दक्षिणानि कृत्वा प्राकाशावध्वर्यवे ददाति स्रजमुद्गात्रे रुक्मꣳ होत्रे ऽश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्यां द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे वशां मैत्रावरुणायर्षभं ब्राह्मणाच्छꣳसिने वाससी नेष्टापोतृभ्याꣳ स्थूरि यवाचितमच्छावाकायानड्वाहमग्नीधे । भार्गवो होता भवति । श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति वारवन्तीयमग्निष्टोमसाममृतुथा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णाति । समानं कर्मा पवमानात्पवमानेन चरित्वा द्वे धामच्छद्भ्यां चरति । तयोर्नाना मनोते[4] नाना देवते[5] नाना प्रत्यभिमर्शनौ[6] नाना वषाहोमौ समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्समेववास्समानीडा समान्यो दिशो । नाना

---

१ Thus Be BU; दृशतन्ये M; T Be 11 om. this passage altogether.

२ Thus M Be U; तमुपावदंति B; तंवमुदंति T Be 11.

३ Thus MT; सावित्रीनि Be 11; सावित्रीवि Be BU.

४ मनौते MT Be 11; मनोता Be BU.

५ देवते M; देवता Be BU; om. T Be 11.

६ Thus T Be 11; °भिमर्शौ M; °भिमर्शना Be BU.

द्विष इत्येके । समानं कर्मावभृथात्संविष्टो ऽवभृथ । उदयनीयवेलायां मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै प्रचिन्त्र वपया चरित्वा दक्षिणे वेद्यन्ते श्मश्रूण्येव वपते न केशान्संतिष्ठत एषो ऽग्निष्टोमः सप्तदशो दशपेयः सहस्रदक्षिण उदवसानीयान्तः । ॥ १८ ॥ षष्ठः ॥

अथ पञ्चहविषा द्विरामवेष्ट्या यजते[1] । आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्यैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं चरुं मैत्रावरुणीमामिक्षां बार्हस्पत्यं चरुमित्यथ वै भवति हविषोहविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयतीति । स हविषोहविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयत्यन्वाहार्यमासाद्यैता[2] आदिष्टदक्षिणा ददात्यथ द्विपशुना पशुबन्धेन यजत । आदित्यां मल्हां गर्भिणीमालभते मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीं । गर्भिण्यादित्या भवत्यगर्भा[3] मारुत्यादित्यया पूर्वया प्रचरति मारुत्योत्तरयोच्चैरादित्याया आश्रावयत्युपांशु मारुत्यै । संतिष्ठते यथा द्विपशुः पशुबन्धस्तथाथ सात्यदूतानां[4] हविर्भिर्यजते । ऽश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति सरस्वते सत्यवाचे चरुं सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालमन्वाहार्यमासाद्य तिसृधन्वं शुष्कदृतिं ददाति । तं प्रतिराजभ्यः प्रहिणोति । स

---

१ यक्षत Be BU.

२ Thus M only; °मासाद्यता Be BU; °मासाद्येता T Be 11.

३ Thus M only; भवतिगर्भा Be BU; T Be 11 om. these words.

४ Thus M; the other MSS. are partly corrupted, partly incomplete.

यः प्रतिगृह्णाति मित्रो म इति तं वेदाथ यो न प्रतिगृह्णात्यमित्रो म इति तं वेदाथ पूर्वैः प्रयुजाꣳ हविर्भिर्यजत । आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुꣳ सावित्रं द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुं त्वाष्ट्रमष्टाकपालं वैश्वानरं द्वादशकपालमन्वाहार्यमासाद्य दक्षिणाꣳ रथवाहनवाहं[1] ददात्यथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वोत्तरैः प्रयुजाꣳ हविर्भिर्यजते । सारस्वतं चरुं निर्वपति पौष्णं चरुं मैत्रं चरुं वारुणं चरुं क्षैत्रपत्यं चरुमादित्यं चरुमन्वाहार्यमासाद्योत्तरꣳ रथवाहनवाहं[2] ददाति ।
॥ १९ ॥

अथैतद्द्वादशाहं व्रतं चरत्याङ्क्ते[3] । न दतो धावते । ऽभ्यङ्क्ते । न प्रमन्दयते । युध्यते युद्ध आगते । ऽग्निहोत्रोच्छेषणमतो वा[4] यजमानो भवति । अक्रमु[5] पत्न्या आहरन्त्यथास्यैतत्पुरस्तादेव जुष्टे देवयजने तिस्रः शालाः कारिता भवन्ति । स दक्षिणार्ध्याꣳ[6] शालामध्यवसाय मथित्वाग्नीन्वि-

---

१ Thus Be BU; रथवाहनं MT Be 11, but cp. Āp. XVIII. 22. 6, 8.

२ Thus again, Be BU; रथवाहं M; T Be 11 om.

३ These and the following words thus in M; चरत्याङ्क्ते नदतो धावतेऽभ्यंक्ते न प्रमंदयते Be BU; चरतिनात्मनेनदतोधावतेऽभ्यंक्ते न प्रमनयते Be 11 T; Bhav. reads प्रस्कन्दयते explaining this word, as it seems, by न चक्षुषा मेति न केशान्निकृषते ।

४ वा Be 11 T; च Be BU; M om.

५ M om. उ, but cp. vol. I. 67. 4.

६ दक्षिणार्धां T Be 11.

स्तय प्रतीचीनस्तोमाय केशवपनीयायातिरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्यां मे यजनीये[1] ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्याथ[2] वसतीवरीः परिहृत्य पथाऽसि विजिग्योपवसथधातो महारात्र एव बुध्यन्ते । प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छेत्याग्निष्टुदेत्यतिरात्रं[3] क्रतुमुपैति । प्रसिद्धो ऽभिप्लवः । प्रसिद्धं यथा गच्छन्ति । समानं कर्मावभृथात्प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै प्रसिद्धं वपया चरित्वा दक्षिणे वेद्यन्ते यानि कानि च लोमानि[4] वापयते । संतिष्ठत एष प्रतीचीनस्तोमः केशवपनीयो ऽतिरात्रः सहस्रदक्षिण उदवसानीयान्तो । ऽथ मध्यमाऽ शालामध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्य व्युष्टये द्विरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते द्विरात्रस्य मे[5] सतो[5] ऽमावास्याया[5] उपवसथीये[5]

१ Thus U Be (sec. m.); यज्ञीये Be (pr. m.) B; यज्ञिये M; Be 11 T om. the passage.

२ °थोपवस° M Be.

३ Thus M Be 11 T; °ष्टिद्वदेत्यातिरात्रं Be BU.

४ तानि ins. M.

५ Thus T Be 11 (only °वास्याये); मे before सतो om. M, but this MS.: मावास्याये म उप°; Be BU give मे before सतो and मा before उप°, reading °वास्याये ।

ऽहष्पूर्वमहः संपत्स्यत उत्तरस्मिन्नुत्तरमिति । संतिष्ठते व्युष्टिद्विरात्रो[1] । ऽथोत्तरार्ध्यां[2] शालामध्यवसाय मथित्वाग्नीन्निष्ट्योदयनीयायाग्निष्टोमाय दीक्षते । तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसदः सप्तम्यां प्रसुतः । संतिष्ठत एष उदयनीयो ऽग्निष्टोमश्चतुष्टोमः सहस्रदक्षिण उदवसानीयान्तो[3] । ऽथ देविकाहविर्भिर्यजते । ऽथ त्रैधातवीयया यजते । ऽथ सौत्रामण्या यजते । संतिष्ठते राजसूयो ऽर्धसप्तदशैर्मासैः । संतिष्ठते राजसूयः संतिष्ठते राजसूयः । ॥ २० ॥ सप्तमः ॥

॥ इति द्वादशः प्रश्नः ॥

१ Thus all; are we to correct व्युष्टिर्द्विरात्रो ?, cp. 117, 14.

२ Thus BeBUM (sec. m.); चोत्तरार्ध्यां M (pr. m.) T Be 11 Karmāntasūtra.

३ उदयनीयान्तो Be 11 T.

[1]अथात इष्टीर्व्याख्यास्यामस्तासाꣳ सकृत्प्रदिष्टमेव दार्शपौर्णमासिकं तन्त्रं । दार्शपौर्णमासिकः[2] संस्कारः[2] । सर्वाः प्रथमाः सर्वा मध्यमाः सर्वा उत्तमा[3] । यथाकालं पर्वतिथ्या निर्वपेद्या आदिष्टकाला । अथ या अनादिष्टकाला यानि पूर्वपक्षस्य पुण्याहान्येतत्तीर्याणि[4] भवन्ति या अनार्तेष्टयो ऽथ या आर्तेष्टय उपाधिगमकालास्ता भवन्ति । यद्येतदभ्युद्धृताभ्युदिताभिनिम्रुक्ताविजातेति । व्युदितमन्यस्याधाने । नित्यं व्रतोपायनं । यावत्सिद्धि याजमानमनुसंहरेदन्यथावापदेवताभ्यस्तासां याः सोपनामास्ता उपांश्वथेतरा उच्चैरादेशादेव । सप्तदश सामिधेन्यो आनीयाद्यथैतस्मान्नवौ स्तपौ धाय्ये कुर्यादुष्णिहककुभौ[5] धाय्ये त्रिष्टुभौ[6] संयाज्ये[6] । वार्त्रघ्नावाज्यभागौ पूर्वपक्षे । वृधन्वन्तावपरपक्ष इत्यौपमन्यवो । यानि हवींषि कामेन वा दक्षिणया वा व्यपेतानि[7] स्युर्नानाबर्हींष्येवं

१ The text of this first adhyāya is given principally according to M, in comparison with the vivaraṇa. All the other MSS. except D, contain a highly corrupted tradition. I do not give all their various readings, which are nearly ever so much corruptions.

२ Thus M and Bhav.; ॰मासिकाः संस्काराः all the other MSS.

३ चंतमा M.

४ ॰तीर्थानि M.

५ कुर्याद् om. M.

६ Thus only D; M om.; त्रिष्टुभौ धाय्ये UB; त्रिष्टुभौ धाय्ये Be; त्रिष्टुभ एवाग्नेर् Be 8.

७ व्यवेतानि M.

तामिं आग्नीध्रादाद्दिग्मादेव दक्षिणाग्न्यपेतं[1] समानबर्हिर्भवति यथा द्विग्राममवेष्टिर्नैष्ठीरूपांशुयाजो[2] ऽनुसमेति। यद्देवत्यं हविस्तद्देवत्ये याज्यापुरोऽनुवाक्ये। पुरस्तात्स्विष्टकृत उपहोमा यासामुक्ता उपहोमा। वासो दक्षिणाः काम्या इष्टयो या अर्मादिष्टदक्षिणा। गोदक्षिणः पशुबन्धो। नित्यो ऽन्वाहार्य इति[3] न्या[3] इमा[3] इष्टयो[3] व्याख्याताः। ॥ १ ॥ प्रथमः ॥

अथ वै भवत्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत्प्रजाकाम इति। तस्या एते भवत उभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या इत्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत्स्पर्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु वेति। तस्या एते भवत इन्द्राग्नी रोचना दिवः श्नथद्वृत्रमित्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत्संग्राममुपप्रयास्यन्निति। तस्या एते भवत इन्द्राग्नी नवतिं पुरः शुचिं नु स्तोममित्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत्संग्रामं जित्वेति। तस्या एते भवत उभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या इत्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेज्जनतामेष्यन्निति। तस्या एते भवत इन्द्राग्नी रोचना दिवः श्नथद्वृत्रमिति। पौष्णं चरुमनुनिर्वपेदिति। तस्या एते भवतो वयमु त्वा पथस्पते पथस्पथ इति। क्षेत्रपत्यं चरुं निर्वपेज्जनतामागत्येति। तस्या एते भवतः क्षेत्रस्य पतिना वयं क्षेत्रस्य पत इत्यैन्द्राग्न-

१ ०ग्न्यपेतं M.

२ द्विग्राममवेष्टीर्नै० M.

३ इतीष्टिमा इष्टीर्व्याख्याताः M; all the other MSS. have also इतिर् or इतीर्।

मेकादशकपालमुपरिष्टान्निर्वपेदिति । तस्या एते भवतो ये संग्रामं जिग्युषः । ॥ २ ॥

अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वातिपादयेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते पथो ऽन्तिकाद्बर्हिरनड्वाहं । तस्या एते भवतो ऽग्ने नया देवानामित्यन्वाहार्यमासाद्यानड्वाहं ददात्यग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निः सन्नव्रत्यमिव चरेदिति । तस्या एते भवतस्त्वमग्ने व्रतपा असि यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानीत्यग्नये रक्षोघ्ने पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यꣳ रक्षाꣳसि सचेरन्नित्यथ वै भवति निशितायां निर्वपेत्परिश्रिते याजयेदिति । स निशायां महारात्र उत्थायाग्नये रक्षोघ्ने पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । परिश्रिते याजयति । कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमित्येतस्यानुवाकस्य पञ्चदश सामिधेनीः पराचीरन्वाह । तस्या एते भवतो रक्षोहणं वि ज्योतिषेत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतिमुपजुहोत्युत स्वानासो दिवि षन्त्वग्नेरिति । ॥ ३ ॥

अग्नये रुद्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदभिचरन्निति । तस्या एते भवतस्त्वमग्ने रुद्र आ वो राजानमित्यग्नये सुरभिमते. पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्य गावो वा पुरुषा वा प्रमीयेरन्यो वा बिभीयादिति । तस्या एते भवतो ऽग्निर्होता साध्वीमकरित्यग्नये क्षामवते, पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्संग्रामे संयत्त इति । तस्या एते भवतो ऽक्रन्ददग्निस्त्वे वसूनीत्यथ वै

भवत्यभि वा एष एतानुच्यति येषां पूर्वापरा अन्वञ्चः प्रमीयन्ते। पुरुषाहुतिर्ह्यस्य प्रियतमाग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिति। तस्या एते भवतो ऽथ वै भवत्यभि वा एष एतस्य गृहानुच्यति यस्य गृहान्दहत्यग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिति। तस्या एते भवतः। ॥ ४ ॥

द्वितीयः ॥

अथ वै भवत्यग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यं कामो नोपनमेदिति। तस्या एते भवतस्तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाश्याम तं काममग्न इत्यग्नये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्स्पर्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु वेति। तस्या एते भवतः श्रेष्ठं यविष्ठ भारत स श्वितान इत्यग्नये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदभिचर्यमाण इति। तस्या एते भवतो ऽग्न आयुष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत सर्वमायुरियामिति। तस्या एते भवत आयुष्ट आयुर्दा अग्न इत्यग्नये जातवेदसे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्भूतिकाम इति। तस्या एते भवतस्तस्मै ते दिवस्परीत्यग्नये रुक्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्रुक्काम इति। तस्या एते भवतः शुचिः पावक दृशानो रुक्म इत्यग्नये तेजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्तेजस्काम इति। तस्या एते भवत आ यदिषे नृपतिं स तेजीयसेत्यग्नये साहन्त्याय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्सीक्षमाण इति। तस्या एते भवतो ऽग्ने सहन्तमाभर तमग्ने पृतनाषहं रयिमिति। ॥ ५ ॥

अग्नये ऽन्नवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नवान्स्यामिति। तस्या एते भवत उक्षान्नाय वशान्नाय वशा हि सूनो इत्यग्नये ऽन्नादाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नादः स्यामिति। तस्या एते भवतो। ऽग्नये ऽन्नपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नपतिः स्यामिति। तस्या एते भवतो। ऽग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये पावकायाग्नये शुचये ज्योगामयावीत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते हिरण्यं। तस्या एता भवन्त्यग्न आयूंषि पवसे ऽग्ने पवस्वाग्ने पावक स नः पावकाग्निः शुचिव्रततम उदग्ने शुचयस्तवेत्यन्वाहार्यमासाद्य हिरण्यं दद्यादेतामेव निर्वपेच्चक्षुष्काम इति। तस्या एता भवन्ति। ॥ ६ ॥

अग्नये पुत्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिन्द्राय पुत्रिणे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रजाकाम इति। तस्या एता भवन्ति यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानो यस्मै त्वं सुकृते जातवेदस्त्वे सुपुत्र श्रवस उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममादेत्यग्नये रसवते ऽजक्षीरे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत रसवान्स्यामिति। तस्या एते भवतो ऽग्ने रसेनापो अन्वचारिषमित्यग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत वसुमान्स्यामिति। तस्या एते भवतो वसुर्वसुपतिस्त्वामग्ने वसुपतिं वसूनामित्यग्नये वाजसृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्संग्रामे संयत्त इति। तस्या एते भवतस्त्वामग्ने वाजसातममयं नो अग्निरित्यग्नये ऽग्निवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यत्राग्नावग्निमभ्युद्धरेयुरिति। तस्या

एते भवतो ऽग्निनाग्निः समिध्यते त्वꣳ ह्यग्ने अग्निनेत्यग्नये ज्योतिष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्याग्निरुद्धृतो ऽहुते ऽग्निहोत्र उद्वायेदपर आदीप्यानूद्धृत्य इत्याहुस्तत्तथा न कार्यं यद्भागधेयमभि पूर्व उद्ध्रियते किमपरो ऽभ्युद्ध्रियेतेति तान्येवावक्षाणानि संनिधाय मन्थेदिति स तान्येवावक्षाणानि संनिधाय मन्थतीतः प्रथमं जज्ञे अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति छन्दोभिरेवैनꣳ स्वाद्योनेः प्रजनयतीति ब्राह्मणमग्नये ज्योतिष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिति तस्या एते भवत उदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषेति ॥ ७ ॥

तृतीयः ॥

अथ वै भवति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्वारुणं चरुं दधिक्राव्णे चरुमभिशस्यमान इत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते हिरण्यं तस्यां एता भवन्ति वैश्वानरो न ऊत्या त्वमग्ने शोचिषा शोशुचानो ऽव ते हेड उदुत्तमं दधिक्राव्णो अकारिषमा दधिक्रा इत्यन्वाहार्यमासाद्य हिरण्यं ददात्येतामेव निर्वपेत्प्रजाकाम इति तस्या एते भवन्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्पुत्रे जात इति तस्या एते भवतो वैश्वानरस्य दꣳसनाभ्यो बृहज्जातो यदग्न इति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदमावास्यां वा पौर्णमासीं वातिपाद्येति तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिवीत्याग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेद्वैश्वानरं द्वादशकपालमग्निमुद्वासयिष्यन्निति

तस्या एता भवन्त्यग्निर्मूर्धा भुवो वैश्वानरो न ऊत्या त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान इति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामकाम इत्यथ वै भवत्याहवनीये वैश्वानरमधिश्रयति गार्हपत्ये मारुतमनूच्यमान आसादयतीति। काले प्रत्यञ्चं वैश्वानरमासादयत्यनूच्यमानासु सामिधेनीषु मारुतं। तस्य एता भवन्ति वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिवि मरुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्मेति। ॥ ८ ॥

आदित्यं चरुं निर्वपेत्संग्राममुपप्रयास्यन्निति। तस्या एते भवतो ऽदितिर्न उरुष्यतु महीमू षु मातरमिति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदायतनं गत्वेति। तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्यास्माकमग्ने मघवत्सु धारयेति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्विद्विषाणयोरन्नं जग्ध्वेति। तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्यर्तावानमिति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्सममानयोः पूर्वो ऽभिद्रुह्येति। तस्या एते एव भवतो। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदविं प्रतिगृह्येति। तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्या त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान इति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदुभयादत्प्रतिगृह्याश्वं वा पुरुषं वेति। तस्या एते एव भवंतो। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्सनिमेष्यन्निति। तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्या वैश्वानरस्य सुमतौ स्यामेति। ॥ ९ ॥

अथ वै भवति यो वै संवत्सरं प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेदिति।

स एतमेव वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपति । यमेव प्रयुङ्क्ते तं भागधेन विमुञ्चति प्रतिष्ठित्या इति ब्राह्मणमथ वै भवति यथा रज्ज्वोत्तमां गामाजेत्तां भ्रातृव्याय प्रहिणुयादिति । स यथा रज्ज्वोत्तमां गामाजति तां भ्रातृव्याय प्रहित्य भ्रातृव्यस्य गोष्ठे न्यस्यति । निर्ऋतिमेवास्मै प्रहिणोतीति ब्राह्मणं । तस्या एते भवतः । ॥ १० ॥ चतुर्थः ॥

अथ वै भवत्यैन्द्रं चरुं निर्वपेत्पशुकाम इति । तस्या एते भवत इन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नर इतीन्द्रायेन्द्रियावते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत्पशुकाम इति । तस्या एते भवत इन्द्रियाणि शतक्रतो ऽनु ते दायीतीन्द्राय घर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकाम इति । तस्या एते भवत आ यस्मिन्सप्त वासवा आमासु पक्वमैरय इतीन्द्रायार्कवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदन्नकाम इति । तस्या एते भवत इन्द्रमिद्गाथिनो बृहद्गायन्ति त्वा गायत्रिण इतीन्द्राय घर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रायार्कवते भूतिकाम इति । तस्य एता भवन्त्या यस्मिन्सप्त वासवा आमासु पक्वमैरय इन्द्रियाणि शतक्रतो ऽनु ते दायीन्द्रमिद्गाथिनो बृहद्गायन्ति त्वा गायत्रिण इति । ॥ ११ ॥

इन्द्रायांहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः पाप्मना गृहीतः स्यादिति । तस्या एते भवतो ऽंहोमुचे विवेष यन्मेतीन्द्राय वैमृधाय पुरोडाशमेकादशकपालं निर्व-

पेद्यं मृधो ऽभि॰ प्रवेपेरन्नाम्नाणि वाभि समियुरिति । तस्या एते भवतो वि न इन्द्र मृधो जहि मृगो न भीम इतीन्द्राय चाचे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्बद्धो वा परियत्तो वेति । तस्या एते भवतस्त्रातारमिन्द्रं मा ते अस्याꣳ सहसावन्नितीन्द्रायार्काश्वमेधवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यं महायज्ञो नोपनमेदिति । तस्या एते भवतो ऽनवस्ते रथं वृष्णे यत्त इति । ॥ १२ ॥

इन्द्रायान्वृजवे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्ग्रामकाम इति । तस्या एते भवतो ऽन्वह मासा अनु ते दायीतीन्द्राण्यै चरुं निर्वपेद्यस्य सेनासꣳशितेव स्यादित्यथ वै भवति बल्बजानपीध्मे संनह्येत्ताम्सहैवेध्मेनाभ्यादध्यादिति । ताम्सहैवेध्मेनाभ्यादधाति । तस्या एते भवत इन्द्राणीमासु नारिषु नाहमिन्द्राणि रारणेतीन्द्राय मन्युमते मनस्वते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत्संग्रामे संयत्त इति । तया एते भवतो यो जात एवा ते मह इन्द्रो ऽत्युग्र इत्येतामेव निर्वपेद्यो हतमना इव स्यादिति । तस्या एते भवत । एतामेव निर्वपेद्यः स्वयंपाप इव स्यादिति । तस्या एते एव भवतः । ॥ १३ ॥

इन्द्राय दात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति । तस्या एते भवतो मा नो मर्धीरा तू भरेतीन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यस्मै प्रत्तमिव सन्न प्रदीयेतेति । तस्या एते भवतः प्रदातारꣳ हवामहे प्रदाता वज्रीतीन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाश-

मेकादशकपालं निर्वपेदपरुद्धो वापरुध्यमानो वेति । तस्या एते भवत इन्द्रः सुत्रामा तस्य वयꣳ सुमतौ यज्ञियस्येति । यो ऽलꣳ श्रियै सन्त्सदृङ् समानैः स्यात्तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेदित्यथ वै भवति रेवती पुरोऽनुवाक्या भवति शान्त्या अप्रदाहाय शक्वरी याज्येति । तस्या एते भवतो रेवतीर्नः प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिति । ॥ १४ ॥ पञ्चमः ॥

अथ वै भवत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेदभिचरन्त्सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुरित्यथ वै भवति प्रति वै परस्तादभिचरन्तमभिचरन्ति । द्वे द्वे पुरोऽनुवाक्ये कुर्यादतिप्रयुक्त्या इति । स द्विर्द्विः पुरोऽनुवाक्यामन्वाह । त्रिस्त्रिर्हविषामवद्यति । तस्या एता भवन्त्यग्नाविष्णू अग्नाविष्णू प्र णो देव्या नो दिवो उरुष्यत एवा पिब इत्येतयैव यजेताभिचर्यमाण इति । तस्या एता एव भवन्त्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेद्यं यज्ञो नोपनमेदिति । तस्या एते भवतो ऽग्नाविष्णू अग्नाविष्णू इत्याग्नावैष्णवं इते चरुं निर्वपेच्चक्षुष्काम इति । तस्या एते एव भवतः । ॥ १५ ॥

अथ वै भवतीन्द्रियं वै वीर्यं वृङ्क्ते भ्रातृव्यो यजमानो ऽयजमानस्याध्वरकल्पां प्रतिनिर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने । नास्येन्द्रियं वीर्यं वृङ्क्ते । पुरा वाचः प्रवदितोर्निर्वपेदिति । स पुरा वाचः प्रवदितोर्महारात्र उत्थायाग्नावैष्णवमष्टाकपालं निर्वपेत्प्रातःसवनस्याकाले । सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुरिति । तस्या एता भवन्त्यग्नाविष्णू अग्नाविष्णू प्र णो देव्या नो दिवो उरु-

स्यत एवा पिन्व इत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेन्माध्यंदिनस्य सवनस्याकाले। सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुरिति। तस्या एता एव भवन्त्याग्नावैष्णवं द्वादशकपालं निर्वपेत्तृतीयसवनस्याकाले। सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुरिति। तस्या एता एव भवन्ति। मैत्रावरुणमेककपालं निर्वपेद्वशायै काल इति। तस्या एते भवत आ नो मित्रावरुणा प्र बाहवेति। ॥ १६ ॥

यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एतꣳ सोमारौद्रं चरुं तिष्यापूर्णमासे निर्वपेदिति। स यो[1] ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्स तैष्यां पौर्णमास्याꣳ सोमारौद्रं चरुं निर्वपति। परिश्रिते याजयत्यथ[2] वै भवति श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धं मथितमाज्यं भवत्याज्यं प्रोक्षणमाज्येन मार्जयन्ते। यावदेव ब्रह्मवर्चसं तत्सर्वं करोत्यति ब्रह्मवर्चसं क्रियत इत्याङ्गिरौश्वरो दुश्चर्मा भवितोरिति। मानवी ऋचौ धाय्ये कुर्यादिति। मधू देववतो रघ-इत्येतासां द्वे धाय्यालोके[3] दधाति। तस्या एते भवतः सोमारुद्रा विवृहतं विषूचीꣳ सोमारुद्रा युवमेतानीति। ॥ १७ ॥

यदि बिभीयाद्दुश्चर्मा भविष्यामीति सोमापौष्णं चरुं निर्वपेदिति। तस्य एते भवतः सोमापूषणेमौ देवाविति। सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत्प्रजाकाम इति। तस्या एते भवतः सोमारुद्रा विवृहतं विषूचीꣳ सोमारुद्रा युवमेतानीति।

---

१ Thus M Be 8; यदि UD Be; B defect.

२ Thus M Be 8 UD; यजत्यथ Be B.

३ Thus MU Be; धाय्ये Be 8 B; धाय्ये लोके D.

सोमारौद्रं चरुं निर्वपेदभिचरन्निति । तस्या एते एव भवतः । सोमारौद्रं चरुं निर्वपेज्ज्योगामयावीत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते होतानड्वाहं[१] । तस्या एते एव भवतो । ऽन्वाहार्यमासाद्य होतानड्वाहं ददाति । सोमारौद्रं चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वे ऽस्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयेयमिति । सो ऽपरचेच-मर्यादायामध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्य सोमारौद्रं चरुं निर्वपत्यथ द्वे भवति वेदिं परिगृह्यार्धमुद्धन्यादर्धं नार्धं बर्हिष स्तृणीयादर्धं नार्धमिध्मस्याभ्यादध्यादर्धं न । स एवास्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयतीति ब्राह्मणं । तस्या एते भवतः । ॥ १८ ॥ षष्ठः ॥

अथ वै भवत्यैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामकाम इत्यथ वै भवत्याहवनीय ऐन्द्रमधिश्रयति गार्हपत्ये मारुतमनूच्यमान आसादयतीति । काले प्रत्यक्षमैन्द्रमासादयत्यनूच्यमानासु सामिधेनीषु मारुतं । तस्या एता भवन्तीन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरो मरुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्मेत्येतामेव निर्वपेद्यः कामयेत क्षत्राय च विशे च समदं दध्यामित्यैन्द्रस्यावद्यन्ब्रूयादिन्द्रायानुब्रूहीतीन्द्रं वो विश्वतस्परीत्यन्वाहात्याक्रम्याश्राव्याह मरुतो यजेति । या वः शर्मेति यजति । मारुतस्यावद्यन्ब्रूयान्मरुद्भ्यो ऽनुब्रूहीति । मरुतो यद्ध वो दिव इत्यन्वाहात्याक्रम्याश्राव्याहेन्द्रं यजेतीन्द्रं नर इति यजति । स एवैभ्यो भागधेये समदं दधाति विदृꣳहाणास्तिष्ठन्तीति ब्राह्मण-

१ Thus MDB; होतारमनड्वाहं Be U; Be 8 om., perhaps rightly, होता।

मैत्रामेव निर्वपेद्यः कामयेत कल्पेरन्निति । यथादेवतमवदाय यथादेवतं यजेद्भागधेयेनैवैनान्यथायथं कल्पयति । कल्पन्त एवेति ब्राह्मणं । तस्या एता भवन्ति याः पूर्वस्याः । ॥ १९ ॥

ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं ग्रामकाम इत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयत उपाध्याय्यपूर्वयं वासो ऽथ वै भवत्यैन्द्रस्यावदाय वैश्वदेवस्यावद्येदथैन्द्रस्योपरिष्टादिति । स ऐन्द्रस्यावदाय द्विर्वैश्वदेवस्यावद्यत्यथैन्द्रस्योपरिष्टादिन्द्रियेणैवास्मा उभयतः सजातान्परिगृह्णातीति ब्राह्मणं । तस्या एते भवतो भरेष्विन्द्रं ममत्तु न इत्यन्वाहार्यमासाद्योपाध्याय्यपूर्वयं वासो ददाति । पृश्नियै दुग्धे प्रैयङ्गवं चरुं निर्वपेन्मरुद्भ्यो ग्रामकाम इत्यथ वै भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये भवत इति । तस्या एते भवतः प्रिया वो नाम हुवे तुराणाꣳ श्रियसे कं भानुभिरिति । यः समानैर्मिथो विप्रियः स्यात्तमेतया संज्ञान्या याजयेदिति । स[1] यैः[1] संजिज्ञासीत[1] तेषूपसमेतेष्वग्नये[1] वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणायादित्यवते चरुमिति । तस्या एते भवतो ऽग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्यात्सं नो देवो वसुभिरिति । ॥ २० ॥

आदित्येभ्यो भुवद्वद्भ्यश्चरुं निर्वपेद्भूतिकाम इति । तस्या एते

---

१ Thus M only; all the other MSS. are badly corrupted: तस्यैवसंजिज्ञासीमतेषुयमतेष्व॰ U ; तस्यैवसंजिज्ञासीतेषुयमतेष्व॰ B ; तस्यैवसंज्ञासित तेषूपसमेतेष्व॰ Be 8 ; तस्यैव संजज्ञासीमतेषुपसतेष्व॰ Be ; तस्यैव संज्ञातेषुप्रसतेष्व॰ D.

भवतो यज्ञो देवानाꣳ शुचिरप इत्यादित्येभ्यो धारयद्भ्यश्चरुं निर्वपेदपरुद्धो वापरुध्यमानो वेत्यथादिते ऽनुमन्यस्वेत्यपरुध्यमानो ऽपरोद्धुः[1] पदपांसूनादत्ते[1] । ऽथैनानादायावरत्युपप्रेत[2] मरुतः सुदानव एना विश्पतिनाभ्यमुꣳ राजानमित्यथैनान्यजमानस्याञ्जलावावपति सत्याशीरितीह मन इत्युपनिष्क्रीते[3] । ऽथैतान्पदपांसूनसंचरे परावपत्यथ यं यजमानो द्वेष्टि तं मनसा ध्यायति । तस्या एते भवतो धारयन्त आदित्यासस्तिस्रो भूमीर्धारयन्निति । यः परस्ताद्ग्राम्यवादी स्यात्तस्य गृहाद्व्रीहीनाहरेच्छुक्लाꣳश्च कृष्णाꣳश्च विचिनुयादित्यथ वै भवति ये शुक्लाः स्युस्तमादित्यं चरुं निर्वपेदिति । तस्या एते भवतस्त्वासु यचियाम दक्षिणेत्यादित्या वै देवतया विड्विशमेवावगच्छतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यवगतास्य विडनवगतꣳ राष्ट्रमित्याद्ये कृष्णाः स्युस्तं वारुणं चरुं निर्वपेदिति । तस्या एते भवत इमं मे वरुण तत्त्वा यामीति । वारुणं वै राष्ट्रमुभे एव विशं च राष्ट्रं चावगच्छतीति ब्राह्मणम् । ॥ २१ ॥

अथ वै भवति यदि नावगच्छेदिममहमादित्येभ्यो[4] भागं निर्वपाम्यामुष्मादमुष्यै विशो ऽवगन्तोरिति निर्वपेदिति ।

---

[1] Thus M and Bhav.; परुध्यपद° Be BDU; °परुद्धः पद° Be 8.

[2] Thus M; येनानादायावरत्यु° Be 8; D om. आदाय; येनानायावरत्यु° Be BU.

[3] Thus M; मि om. all the other MSS.

[4] Corrected (cp. TS. II. 3. 1. 4); all the MSS. have इदम् i. s. o. इमम् only U! इदममहमा° ।

निरुप्योपरमत्यथावगच्छते सꣳसादयति। तस्या एते भवतो यन्नो देवानामादित्यानामवसा नूतनेनेत्यादित्या एवैनं भागधेयं प्रेप्सन्तो विशमवगमयन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति यदि नावगच्छेदाश्वत्थान्मयूखान्सप्त मध्यमेषायामुपहन्यादिति। प्रागीषमन्तो[1] ऽवस्थापयित्वाश्वत्थान्मयूखान्सप्त[1] मध्यमेषायामुपहन्ति[1]। मध्यममुपहत्य[2] त्रीन्प्रतीचस्त्रीन्प्राच आयातयतीदमहमादित्यान्बध्नाम्यामुष्मादमुष्यै विशो ऽवगन्तोरित्यादित्या एवैनं बहुवीरा विशमवगमयन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति यदि नावगच्छेदेतमेवादित्यं चरुं निर्वपेदिध्मे ऽपि मयूखान्संनह्येत्तान्सहैवेध्मेनाभ्यादध्यादिति। तान्सहैवेध्मेनाभ्यादधात्यनपरुध्यमेवावगच्छतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्याश्वत्था भवन्ति। मरुतां वा एतदोजो यदश्वत्थ। ओजसैव विशमवगच्छति। सप्त भवन्ति। सप्तगणा वै मरुतो। गणश एव विशमवगच्छतीति ब्राह्मणं। तस्या एते एव भवतः। ॥ २२ ॥ सप्तमः ॥

अथ वै भवति यो मृत्योर्बिभीयात्तस्मा एतां प्राजापत्याꣳ शतकृष्णलां निर्वपेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते शतꣳ सुवर्णानि कृष्णलानि नवं पात्रं प्रभूतमाज्यमित्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वा प्रजापतये जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्कृष्णलानां[3] निर्वपति। हविष्कृता वाचं विसृज्य

---

१ This passage is found in M only.

२ Thus Be 8; मध्यत उपहत्य Be BD; मध्यम उप॰ M; मध्य उप॰ U; मध्यमुपहत्य Bhav.

३ Thus M; कृष्णलाम् or कृष्णलां the other MSS.

गार्हपत्ये नवं पात्रमधिश्रित्य तिरः पवित्रमाज्यमानीय तिरः पवित्रं कृष्णलान्यावपत्यथाज्यं निर्वपत्यथाज्यमधिश्रित्योभयं[1] पर्यग्नि कृत्वान्तर्वेद्यासादयत्यथ वै भवति चत्वारिचत्वारि कृष्णलान्यवद्यति चतुरवत्तस्याप्त्या इत्यष्टौ देवताया अवद्यति चत्वारि स्विष्टकृते ऽष्टाविडायै[2] चत्वार्यवान्तरेडाया एकं प्राशित्रायैकं यजमानायाज्यमेव जुह्वतो जुह्वत्याज्यं प्राश्नन्तः[3] प्राश्नन्त्यथैनान्येकधोद्धृत्य[3] ब्रह्मण उपहरति । तस्या एते भवतो हिरण्यगर्भः प्रजापत इति । ॥ २३ ॥

यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एतꣳ सौर्यं चरुं निर्वपेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते पञ्च सुवर्णानि कृष्णलानि सुवर्णरजतौ च रुक्मावथैतं चरुꣳ श्रपयित्वाभिघार्योदञ्चमुद्वास्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां परिगृह्यान्तर्वेद्यासादयति । समानं कर्मा प्रयाजेभ्यो । ऽथ वै भवति प्रयाजेप्रयाजे कृष्णलं जुहोतीति । स प्रयाजेप्रयाज एव कृष्णलमन्ववधाय जुहोति । तस्या एते भवत उदु त्यं चित्रमित्यन्वाहार्यमासाद्य सुवर्णरजतौ रुक्मौ ददात्याग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्सावित्रं द्वादशकपालं भूम्यै चरुं यः कामयेत हिरण्यं विन्देय हिरण्यं मोपनमेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते हिरण्यं । तस्या एता

१ °मधिश्रयत्युभयं M.

२ चाष्टौ is found in M only.

३ Thus M; प्राश्नंतमेव प्राश्नंत्य° D; the other MSS. (i. s. o. प्राश्नन्ति) प्राश्नाते Be; प्राश्नंते U; प्राश्नते. B; प्राश्नाति Be 8.— उद्धृत्य M Be 8, उपहृत्य the other MSS., but cp. supra XII. 16 (p. 68, 18).

भवन्ति स॰ प्रसवन्ति काव्या हिरण्यपाणिमूतये वाममद्य सवितर्वंडित्या पर्वतानाꣳ सोमासखा विचारिणीत्यन्वाहार्यमाहाय हिरण्यं ददात्यैतामेव निर्वपेद्धिरण्यं वित्त्वेति । तस्या एता एव भवन्त्यैतामेव निर्वपेद्यस्य हिरण्यं नश्येदिति । तस्या एता एव भवन्ति ॥ २४ ॥

यः सोमवामी स्यात्तस्मा एतꣳ सोमेन्द्रꣳ श्यामाकं चरुं निर्वपेदिति । [१]तस्या एते भवत उदूद्रेणापान्तमन्युरिति । सोमवामी वा अन्यो भवत्यन्यः सोमातिपवितो भवति । यः सोमातिपवितः स्यात्तस्मा एतꣳ सोमेन्द्रꣳ श्यामाकं चरुं निर्वपेदिति[१] । तस्या एते भवतः प्र सुवानः सवाधस्त इत्यग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं पशुकाम इत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते दधि मधु घृतमपो यवानित्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वाग्नये दात्रे जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्व्रीहीणां निर्वपत्येतामेव प्रतिपदं कृत्वेन्द्राय प्रदात्रे जुष्टं निर्वपामीति चतुर एव व्रीहीणामेतामेव प्रतिपदं कृत्वा प्रजापतये जुष्टं निर्वपामीति चतुरो यवानां । तेषां व्रीहिष्वेव हविष्कृतमुद्वादयत्युपोप्यन्ते यवान्हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं

---

१ The passage marked between १ ... १ is not found in M Be BU. In the words as handed down by Be 8, I inserted चान्यो (l. 8, first time) and तस्मा (l. 9) and changed चान्यं (l. 8, second time) into चान्यः । D: सोमवामी चोन्यो भवत्यन्यं विदुः सोमातिपवितः (sic).

कर्म्याधिवपनादंशुष्य दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्याङ्गौ कपालान्यु-
पदधात्येकादशोत्तरतो । ऽथैतान्यवानुवृत्तौ परिवृत्य गार्हपत्य
एककपालमधिश्रित्य धाना भर्जन्ति[1] । यदैते[2] हविषी
अधिवृणक्ति तदैतां धानाघृतपृष्ठेनोपसृजति[3] दध्ना मधुना[4]
घृतेनाद्भिरिति । तस्या एता भवन्त्यग्ने दा दाशुषे रयिं दा
नो अग्ने प्रतिनः प्रदातारꣳ हवामहे प्रदाता वज्री घृतं न
पूतमुभे सुश्चन्द्र सर्पिष इति । ॥ २५ ॥

यो यज्ञविभ्रष्टः स्यात्तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टा-
कपालमैन्द्रमेकादशकपालꣳ सौम्यं चरुमित्यथ वै भवत्याग्नेयस्य
च सौम्यस्य चैन्द्रे समासेचयेदिति । स आग्नेयस्य च सौम्यस्य
चैन्द्रे समासेचयति । तेजस्वैवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं[5] च[5] समीचौ[5]
दधातीति ब्राह्मणं । तस्या एता भवन्ति स प्रत्नवन्ति काव्येन्द्रं
वो विश्वतस्परीन्द्रं नरस्त्वं नः सोम या ते धामानीत्यग्नीषोमी-
यमेकादशकपालं निर्वपेद्यं कामो नोपनमेदिति । तस्या एते
भवतो ऽग्नीषोमा सवेदसा युवमेतानीत्यग्नीषोमीयमष्टाकपालं
निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकाम इति । यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्सो ऽग्नी-
षोमीयमष्टाकपालꣳ श्यामाकानां निर्वपति । तस्या एते

---

१ Thus M (the same reading xvii. 31); भर्जयन्ति the other MSS.

२ Only found in M Be 8; BDU om.; Be has a lacuna of three akṣaras.

३ Thus M and Bhav.; the other MSS. have the plural.

४ मधुना M.

५ Thus corrected acc. to TS. II. 3. 3. 2; तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचौ MUDB Be; तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च ब्रह्मवर्चसं च समीचौ Be 8.

भवतो ऽग्नीषोमाविमं सु मे ऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्येति । सोमाय वाजिने श्यामाकं चरुं निर्वपेद्यः क्लैब्याद्बिभीयादिति । तस्या एते भवत आप्यायस्व सं त इति । ब्राह्मणस्पत्यमेकादशकपालं निर्वपेद्ग्रामकाम इत्यथ वै भवति गणवती याज्यानुवाक्ये भवत इति । तस्या एते भवतो गणानां त्वा गणपतिं हवामहे स इज्जनेनेत्येतामेव निर्वपेद्यः कामयेत ब्रह्मन्विशं माश्रयेयमिति । मारुती याज्यानुवाक्ये कुर्यादिति । तस्या एते भवतो मरुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्मेति । ॥ २६ ॥

अर्यम्णे चरुं निर्वपेत्सुवर्गकाम इति । तस्या एते भवतो ऽर्यमा याति ये ते ऽर्यमन्नित्यर्यम्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति । तस्या एते भवतो । ऽर्यम्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वस्ति जनतामियामिति । तस्या एते एव भवतो । यो राजन्य आनुजावरः स्यात्तस्मा एतमैन्द्रमानुषूकमेकादशकपालं निर्वपेदित्यथ वै भवति बुध्नवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवत इति । तस्या एते भवतो बुध्नादग्रमङ्गिरोभिर्गृणानो बुध्नादग्रेण विमिमाय मानैरिति । यो ब्राह्मण आनुजावरः स्यात्तस्मा एतं बार्हस्पत्यमानुषूकं चरुं निर्वपेदित्यथ वै भवति बुध्नवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवत इति । तस्या एते भवतो महान्मही अस्तभायद्बुध्नाद्यो अग्रमभ्यत्योजसेति । ॥ २७ ॥ अष्टमः ॥

अथ वै भवति यः पापयक्ष्मगृहीतः स्यात्तस्मा एतमादित्यं चरुममावास्यायां निर्वपेदिति । तस्या एते भवतो नवोनवो

भवति जायमानो यमादित्या अनूख्याप्यमयथन्तीति । यं कामयेतान्नादः स्यादिति तस्मा एतं त्रिधातुं निर्वपेदिन्द्राय राज्ञे पुरोडाशमेकादशकपालमिन्द्रायाधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञ इत्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वेन्द्राय राज्ञे जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्व्रीहीणां निर्वपत्येतामेव प्रतिपदं कृत्वेन्द्रायाधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञ इति चतुरश्चतुरो मुष्टीनेकैकस्यै देवतायै । हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं कर्माधिवपनादुद्धृत्य गार्हपत्य एकादशोत्तानानि कपालान्युपदधात्यथ वै भवत्युत्तानेषु कपालेष्वधिश्रयत्ययातयामत्वाय । त्रयः पुरोडाशा भवन्ति । त्रय इमे लोका । एषां लोकानामाप्त्या । उत्तरउत्तरो ज्यायान्भवतीति । स उत्तरमुत्तरमेव ज्यायांसं करोति । सर्वेषामभिगमयन्नवद्यतीति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय राज्ञे ऽनुब्रूहीति । प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि राजेत्यनूच्येन्द्रो जयाति न पराजयाता इति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्रायाधिराजायानुब्रूहीतीन्द्रो जयाति न पराजयाता इत्यनूच्यास्येदेव प्ररिरिचे महित्वमिति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय स्वराज्ञे ऽनुब्रूहीत्यस्येदेव प्ररिरिचे महित्वमित्यनूच्य प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि राजेति यजति । व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहायेति ब्राह्मणम् । ॥ २८ ॥

य इन्द्रियकामो वीर्यकामः स्यात्तमेतया सर्वपृष्ठया याजयेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते ऽश्वमृषभं वृष्णिं बस्तमित्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वेन्द्राय राथंतराय

जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्व्रीहीणां निर्वपत्येतामेव प्रतिपदं त्वेन्द्राय बार्हतायेन्द्राय वैरूपायेन्द्राय वैराजायेन्द्राय शाक्वरायेन्द्राय रैवतायेति चतुरश्चतुरो मुष्टीनेकैकस्यै देवतायै । हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं कर्माधिवपनाद्ध्युष्य गार्हपत्ये द्वादशोत्तानानि कपालान्युपदधात्यथ वै भवत्युत्तानेषु कपालेष्वधिश्रयत्ययातयामत्वाय । द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति वैश्वदेवत्वाय । समन्तं पर्यवद्यतीति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय राथंतरायानुब्रूहीत्यभि त्वा शूर नोनुम इत्यनूच्य त्वामिद्धि हवामह इति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय बार्हतायानुब्रूहीति । त्वामिद्धि हवामह इत्यनूच्य यद्द्याव इन्द्र त इति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय वैरूपायानुब्रूहीति । यद्द्याव इन्द्र त इत्यनूच्य पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वेति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय वैराजायानुब्रूहीति । पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वेत्यनूच्य कदा चन स्तरीरसीति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय शाक्वरायानुब्रूहीति । कदा चन स्तरीरसीत्यनूच्य रेवतीर्नः सधमाद इति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय रैवतायानुब्रूहीति । रेवतीर्नः सधमाद इत्यनूच्याभि त्वा शूर नोनुम इति यजति । व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहायेति ब्राह्मणम् । ॥ २९ ॥

अन्वाहार्यमासाद्याश्वमृषभं वृष्णिं बस्तमिति ददात्येतयैव यजेताभिशस्यमान इति । यैव[1] पूर्वा[1] सेयं[1] । यश्चतुष्कामः

१ Thus M; यैव पूर्वा सेति Be; यैव पूर्वसे Be°8; यैव पूर्वास्येति U; तस्या एते भवंति या पूर्वस्या BD.

स्यात्तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदग्नये भ्राजस्वते। पुरोडाशमष्टाकपालꣳ सौर्यं चरुमग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालमिति । तस्या एते भवन्त्युदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषोदु त्यं चित्रमुदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषेत्युपहूतायामिडायामनाहितमग्नीधे भवत्यथ यजमानाय चौल्पिण्डान्प्रयच्छत्युदु त्यं जातवेदसꣳ सप्त त्वा हरितो रथे चित्रं देवानामुदगादनीकमिति पिण्डान्प्रयच्छति । चक्षुरेवास्मै प्रयच्छति । यदेव तस्य तदिति ब्राह्मणं । वैश्वदेवीꣳ सांग्रहणीं निर्वपेद्ग्रामकाम इति । वैश्वदेवं चरुꣳ संग्रहन्त इव अपयन्त्यथ ध्रुवो ऽसि ध्रुवो ऽहꣳ सजातेषु भूयासमिति परिधीन्परिदधाति । तस्या एते भवतो विश्वे देवा विश्वे देवा इत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतीरुपजुहोत्यामनमस्यामनस्य[1] देवा इति तिस्रः । ॥ ३० ॥ नवमः ॥

अथ वै भवत्यग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमꣳ रसो । वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतीं वागग्नाविष्णू आत्मा यस्य ज्योगामयति । यो ज्योगामयावी स्याद्यो वा कामयेत सर्वमायुरियामिति तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते खादिरं नवं पात्रं नवनीतमाज्यं यावतीः समा एष्यन्मन्येत तावन्मात्रं च प्रवर्तमथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालꣳ सारस्वतं चरुमाग्नावैष्णवमेकादशकपाल-

---

१ स्रुवाहुतीरुपजुहोत्य॰ MBD; स्रुवाहुतीर्जुहोत्य॰ U Be; स्रुवाहुतिं जुहोत्य॰ Be 8.

मिति[१] । समानं कर्माज्यावेक्षणात्स आज्यावेक्षणे[२] ऽनुवर्तयति यदवमैत्तन्नवनीतमभवदिति । समानं कर्मा स्रुचाꣳ सादना-त्सादयित्वा स्रुचो ऽथैतं प्रवर्तं खादिरे नवे पात्र उपस्तीर्णाभिघारितꣳ सह हविर्भिरन्तर्वेद्यासादयति । समानं[३] कर्मा[३] प्रयाजेभ्यः[३] । प्रयाजैश्चरित्वा[३] हविर्भिश्चरति[३] । तस्या एता भवन्त्यायुष्ट आयुर्दा अग्न आप्यायस्व सं ते ऽव ते हेड उदुत्तमं प्र णो देव्या नो दिवो ऽग्नाविष्णू अग्नाविष्णू इत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतीरुपजुहोति ॥ ३१ ॥

अश्विनोः प्राणो ऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणो ऽसि स्वाहेन्द्रस्य प्राणो ऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणो ऽसि स्वाहा मित्रावरुणयोः प्राणो ऽसि तस्य ते दत्तां यस्य प्राणो ऽसि स्वाहा विश्वेषां देवानां प्राणो ऽसि तस्य ते ददतु येषां प्राणो ऽसि स्वाहेति । हुत्वाहुत्वैव सꣳस्रावैः[४] प्रवर्तमभिघारयति राडसि विराडसि सम्राडसि स्वराडसीत्यथैतं प्रवर्तमग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतो निदधात्यथ यजमानमाज्यमवेक्षयति घृतस्य धारामम्तस्य पन्थामिन्द्रेण दत्तां प्रयतां मरुद्भिः । तत्त्वा विष्णुः पर्यपश्यत्तत्त्वेडा गव्यैरयदित्यथ ब्रह्मणो हस्तमन्वारभ्यर्त्विजः[५] पर्याहुः पावमानेन त्वा स्तोमेन गायत्रस्य

१ Here BD ins. हविष्कृता वाचं विसृजते ।

२ Thus M Bhav.; स आज्यमवेक्षमाणो the other MSS.

३ om. M Be.

४ संस्रावैश्च Be 8.

५ ऋत्विजः only in M Be 8 D.

वर्तन्योपाꣳशोर्वीर्येण देवस्त्वा सविता सृजतु जीवातवे जीवनस्यायै बृहद्रथंतरयोस्त्वा स्तोमेन त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सविता सृजतु जीवातवे जीवनस्याया अग्नेस्त्वा मात्रया जगत्यै वर्तन्याग्रयणस्य वीर्येण देवस्त्वा सविता सृजतु जीवातवे जीवनस्याया इत्यथ हिरण्याहृतं निष्ठिवति। निष्ठिवन्तमनुमन्त्रयत इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि प्रियꣳ रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासदित्यथैतं[1] प्रवर्तमद्भिः प्रक्षाल्य दक्षिणे कर्ण आबध्नीत[2] आयुष्टे[2] विश्वतो दधदित्यथैनमनुपरिवर्तयत[3] आयुरसि विश्वायुरसि सर्वायुरसि सर्वमायुरसीत्यथास्य[4] ब्रह्मा हस्तं गृह्णात्यग्निरायुष्मानित्यान्तादनुवाकस्य। ॥ ३२ ॥

यावतो ऽश्वान्प्रतिगृह्णीयात्तावतो वारुणांश्चतुष्कपालान्निर्वपेदेकातिरिक्तानिति। तस्या एते भवत इमं मे वरुण तत्त्वा यामीति। यद्यपरं प्रतिग्राही स्यात्सौर्यमेककपालमनुनिर्वपेदिति। तस्या एते भवत उदु त्यं चित्रमित्यथापो[5] ऽवभृथमवैत्यथ[5] वै[5] भवत्यपोनप्त्रीयं[5] चरुं पुनरेत्य निर्वपेदिति।

१ Thus M; °थैनं all the other MSS.

२ Thus corrected, cp. infra XVII. 41 and XVIII. 9; आबध्नीताय° M; आबध्नात्यायु° the other MSS.

३ All exc. M ins. प्रवर्तम् after एनं।

४ After सर्वमायुरसि M has some words more: सर्वं म आयुर्भूयात्सर्वमायुर्गेषम्, cp. Āp XIX. 24. 10.

५ Thus MUD Bę, the last three omitting the words अथ वै भवति।° चित्रमित्यवभृथमेवैत्यपोन° Be 8; चित्रमित्यपोन° B.

तस्मा एते भवतो ऽपां नपात्समन्वा यन्नीति । यः पाप्मना[1] गृहीतः स्यात्तस्मा एतामैन्द्रावरुणीं पयस्यां निर्वपेदित्यैतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते दधि पय आमिक्षाया इत्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वेन्द्रावरुणाभ्यां जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्व्रीहीणां निर्वपति । हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं कर्माधिवपनादध्युष्य दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्यैकादश कपालान्युपदधाति । यदैतं पुरोडाशमधिश्रयति तदैतामामिक्षां गार्हपत्ये श्रपयत्यथैतं पुरोडाशमुपस्तीर्णाभिघारितमुद्वास्यामिक्षया संप्रच्छाद्यान्तर्वेद्यासादयति[2] । ॥ ३३ ॥

अथ वै भवति पयस्यायां पुरोडाशमवदधात्यात्मन्वन्तमेवैनं करोत्यथो आयतनवन्तमेव । चतुर्धा व्यूहति । दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति । पुनः समूहतीति । स आमिक्षां पुरोडाशांश्चतुर्धा[3] कृत्वा व्यूहति या वामिन्द्रावरुणा यतव्या तनूस्तयेममंहसो मुञ्चतं या वामिन्द्रावरुणा सहस्या रक्षस्या तेजस्या तनूस्तयेममंहसो मुञ्चतमिति । पुनः समूहति समूह्यावद्यतीति । तस्मा एते भवत इन्द्रावरुणयोरहमिन्द्रावरुणा युवमध्वराय न इत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतीरुपजुहोति यो वामिन्द्रावरुणावग्नौ स्रामस्तं वामेतेनावयज इत्यष्टौ । ॥ ३४ ॥ दशमः ॥

अथ वै भवति यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या

---

१ Thus M; पापयक्ष्म° the other MSS.

२ Thus M; संछाद्य° all the other MSS.

३ Thus M and Bhav.; पुरोडाशं चतुर्धा all the other MSS.

यजेताग्नये प्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये विबाधवतेऽग्नये प्रतीकवत इति। तस्या एता भवन्ति प्रप्रायमग्निः प्र ते यन्ति प्र त इयर्मि मन्म भुवो वि पाजसा वि ज्योतिषा स त्वमग्ने प्रतीकेन तꣳ सुप्रतीकꣳ सुदृशꣳ स्वञ्चमिति। यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्वा यजेतेन्द्रायाꣳहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावत इत्यंथ वै भवति त्रयस्त्रिꣳशत्कपालं पुरोडाशं निर्वपतीति य एवैते त्रय एकादशकपालास्त[1] एवैत[1] उक्ता[1] भवन्ति। तस्या एता भवन्त्यꣳहोमुचे विवेष यन्मा वि न इन्द्रेन्द्र त्वमिन्द्रियाणि शतक्रतो ऽनु ते दायीति। यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्वा यजेताग्नये संवर्गाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्तꣳ शृतमासन्नमेतेन यजुषाभिमृशेदिति। तꣳ शृतमासन्नमेतेन यजुषाभिमृशत्योजो ऽसि सहो ऽसि बलमसि भ्राजो ऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरहमनेन हविषामुं भ्रातृव्यमभिभूयासमिति। युक्ष्वा हि देवहूतमानित्येतस्यानुवाकस्य सप्तदश सामिधेनीः परास्तीरन्नाह। तस्या एते भवतः सखायः सं वः सम्यञ्चꣳ सꣳसमिद्युवसे वृषन्निति। ॥ ३५ ॥

यः प्रजाकामः स्यात्तस्मा एतं प्राजापत्यं गार्मुतं चरुं निर्वपेदिति। तस्या एते भवतः प्रजापते स वेदेति। यः पशुकामः

1 Thus Be 8; ता एवैत उक्ता M; त एवोक्ता Be BU; तवोक्ता D.

स्वात्तस्या एतꣳ सोमापौष्णं गार्मुतं चरुं निर्वपेदिति । तस्या एते भवतः सोमापूषणेमौ देवाविति । चित्रया यजेत पशुकाम इति । अश्वित्रयेत्युपवसत्यथ[1] प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं त्वाष्ट्रमष्टाकपालꣳ सरस्वत्यै चरुꣳ सरस्वते चरुꣳ सिनीवाल्यै चरुमैन्द्रमेकादशकपालमिति । तस्या एते भवन्त्यग्निना रयिमश्नवद्गोमाꣳ अग्न आप्यायस्व सं त इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपं प्र णो देव्या नो दिवः पीपिवाꣳसꣳ सरस्वतो ये ते सरस्व ऊर्मयः सिनीवालि या सुपाणिरिन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नर इत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतीरुपजुहोत्यग्ने गोभिर्न आगहीति पञ्चर्चो द्वे यजुषी । ॥ ३६ ॥ एकादशः ॥

कारीर्या यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते कृष्णं वासः कृष्णतूषं कृष्णमश्वं कृष्णꣳ संदानं कृष्णाजिनं कृष्णमधु[2] करीरसक्तून्कृष्णां कुम्भीमामपक्वां[3] कृष्णमनस्विगधं कृष्णामविं कृष्णं वर्षाह्वस्तम्बं[4] वैतसमिध्माबर्हिरित्यथ यजमानायतने कृष्णं वासः कृष्णतूषं निदधात्यथापरेणाहवनीयं कृष्णमश्वं कृष्णेन संदानेन

---

१ अश्विचियेत्यु॰ Be 8 Be; अश्विचेत्यु॰ BDU; अश्विचयेत्यु॰ M.

२ कृष्णंमधु DU.

३ Thus corrected acc. to a Prayoga; कसुंभीमामपक्वां D; instead of आमपक्वां Be 8 (pr. m): आमवाकार्थं, (sec. m.): आमपाचंकरीया; आमपाचकरीया U; आमपाचकरी B; आमपाचंकरीयत् Be; आमंमाचंकरीर्यां M.

४ वर्षाङ्ग॰ M here and later on consequently; thus also some of the other MSS.

संदित्यान्तर्वेदि[1] कृष्णाजिने कृष्णमधु करीरसक्तूनिवपत्युत्करे कुम्भीं निमिनोत्यथाग्रेणोत्करं प्राग्रीवमश्व स्थापयित्वा तस्याग्रेणोपस्तम्भनं कृष्णामविं निबध्नात्युत्तरेणाहवनीयं कृष्णं वर्षाह्वस्तम्बं वैतसमिध्माबर्हिरिति निदधात्यथ यजमानः कृष्णं वासः कृष्णतूषं परिधत्ते ॥ ३७ ॥

मारुतमसि मरुतामोजो ऽपां धारां भिन्द्धीति रमयत मरुतः श्येनमायिनमिति पश्चाद्वातं प्रतिमीवति पुरोवातमेव जनयति वर्षस्यावरुध्या इति ब्राह्मणमथैतमश्वं संदानात्प्रमुच्योत्तरवर्ग्येणाभिविक्षिपत्यभिक्रन्द[2] स्तनय गर्भमाधा इति स यदि विधूनुते[3] यदि मेहति यदि शकृत्करोति वर्षिष्यतीत्येव वेदाथ वातनामानि जुहोति पुरोवातो वर्षञ्जिन्वरावृत्स्वाहेत्यष्टावथान्तर्वेदि कृष्णाजिने मधुना करीरसक्तून्संयौति मान्दा वाशाः शुन्ध्यूरजिराः। ज्योतिष्मतीस्तमस्वरीरुन्दतीः सुफेनाः। मित्रभृतः क्षत्रभृतः सुराष्ट्रा इह मावतेति तिस्रः पिण्डीः कृत्वा समुच्चित्य कृष्णाजिनस्यान्तान्संदानेनोपनह्यति वृष्णो अश्वस्य संदानमसि वृष्ट्यै त्वोपनह्यामीत्यथैना अनसः प्रथमायां गधायामाबध्नाति ॥ ३८ ॥

देवा वसव्या अग्ने सोम सूर्येत्यहोरात्रे उपरमति द्विती-

---

१ Thus M only; संनह्यत्यान्तर्वेदि all the other MSS.

२ ०वर्ग्येण० M; ०वर्गेण the other MSS.; cp. supra p. 104. 2.— ०भिविक्षिपत्य० M.

३ विधुनुते BD.

यथाभागमश्नाति देवाः प्रमंहा मित्रावरुणार्यमन्नित्यहोरात्रे एवोपरमति । इतीयथाभागमश्नाति देवाः सपीतयो ऽपां नपादाश्वहेमन्नित्यहोरात्रे एवोपरमत्यथ वै भवति यदि वर्षिष्यावत्येव होतव्यमिति । यदि चैव वर्षति यदि नोभयेनैव पिण्डीर्जुहोति स्रुचोपस्तीर्णाभिघारिता दिवा चित्तमः कृण्वन्त्या यं नर उदीरयथा मरुतः समुद्रत इत्यथासां धूममन्वीक्षते ऽसितवर्णा हरयः सुपर्णा इति । यदि न वर्षेच्छ्वो भूते हविर्निर्वपेदग्नये धामच्छदे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं सौर्यमेककपालमिति । तस्या एता भवन्ति त्वं त्या चिदच्युताग्ने भूरीणि तव जातवेदो दिवो नो वृष्टिं मरुतो ररीध्वं पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानव उदु त्यं चित्रमित्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतीरुपजुहोत्यौर्वभृगुवच्छुचिमप्नवानवदाहुव इति तिस्रो ऽथैतां कुम्भीमद्भिः पूरयति सृजा वृष्टिं दिव आद्भिः समुद्रं पृणेति सा यदि दीर्यते यदि भिद्यते वर्षिष्यतीत्येव वेदाथाविमभिजुहोत्यब्जा[1] असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियमिति । सा यदि विधूनुते यदि मेहति यदि शकृत्करोति वर्षिष्यतीत्येव वेदाथ वर्षाहुत्यामभिजुहोति ॥ ३९ ॥

---

१ Thus M Be 8 Be; वेदाथ मेषा उपरि जुहोत्य॰ BUD; then follows in B the beginning of kh. 40; the passage यथाविमभिजुहोत्य॰ ... वर्षिष्यतीत्येव was given in this MS. already after the horse oracle.

उत्तभान पृथिवीं भिन्धीदं दिव्यं नभः। उद्नो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दृतिमित्यथैनमाहवनीये ऽनुप्रहरति हिरण्यकेशो रजसो विसार इत्यथास्य धूममन्वीक्षत आ ते सुपर्णा अमिनन्त एवैरित्यथान्तर्वेदि तिष्ठन्कृष्णाजिनमवधूनोति ये देवा दिविभागा इत्यान्तादनुवाकस्य। संतिष्ठते कारीर्यथातो ऽन्नःसवकारीर्याग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति श्रपयित्वाऽऽसादयति। तस्याः पञ्चदश सामिधेन्यः पञ्च प्रयाजा वार्त्रघ्नावाज्यभागावथ हविषो ऽग्निर्मूर्धा भुव इति। त्रिष्टुभौ संयाज्ये। याभिरेव पिण्डीरावध्नाति याभिश्च जुहोति याभ्यां च धूममन्वीक्षते ताः सꣳसिध्यन्ति[1]। संतिष्ठते ऽन्नःसवकारीरी।

॥ ४० ॥ द्वादशः ॥

अथ वै भवति त्रैधातवीयेन यजेताभिचरन्नभिचर्यमाणो वा सहस्रेण वा यक्ष्यमाणः[2] सहस्रेण वेजानो यो वा यक्ष्य इत्युक्त्वा न यजत इत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते सहस्रꣳ हिरण्यं तार्प्यं धेनुमित्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं त्वेन्द्राविष्णुभ्यां जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्व्रीहीणां निर्वपत्येतामेव प्रतिपदं त्वेन्द्राविष्णुभ्यां जुष्टं निर्वपामीति चतुरो यवानामेतामेव प्रतिपदं त्वेन्द्राविष्णुभ्यां जुष्टं निर्वपामीति चतुर एव व्रीहीणां। तेषां व्रीहिष्वेव हवि-

---

1 Thus M.; सं om. all the other MSS.

2 The following thus only in M; the other MSS. are partly corrupted partly incomplete.

कृतमुद्वादयत्युपोद्यच्छन्ते यवान्हविष्कृता वाचं विसृजते। समानं कर्माधिवपनादध्युष्य गार्हपत्ये द्वादश कपालान्युपदधात्यथ वै भवति द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति। ते त्रयश्चतुष्कपाला-स्त्रिष्षमृद्धत्वाय। त्रयः पुरोडाशा भवन्ति। त्रय इमे लोका। एषां लोकानामाप्त्या। उत्तरउत्तरो ज्यायान्भवतीति। स उत्तरमुत्तरमेव ज्यायांसं करोति यवमयं[1] मध्ये[1]। ऽथ वै भवति ॥ ४१ ॥

सर्वाणि छन्दांस्येतस्यामिष्ट्यामनूच्यानीत्याहुस्त्रिष्टुभो वा एतद्वीर्यं यत्ककुदुष्णिहा जगत्यै। यदुष्णिहककुभावन्वाह तेनैव सर्वाणि छन्दांस्यवरुन्द्ध इति। प्र णो अग्ने तवोति-भिरित्येतासां द्वे धाय्यालोके दधात्यथाग्ने त्री ते वाजिना त्री षधस्थेति त्रिवत्या परिदधाति सरूपत्वायेति ब्राह्मणं। सर्वेषामभिगमयन्नवद्यतीति। तस्या एते भवतः सं वां कर्म-णेमा जिग्यथुरित्यन्वाहार्यमासाद्य सहस्रं हिरण्यं तार्प्यं धेनुमिति ददाति। यं कामयेत राजन्यमनपोध्यो जायेत वृत्रान्घ्नंश्चरेदिति तस्मा एतमैन्द्राबार्हस्पत्यं चरुं निर्वपेदित्ये-तयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते. हिरण्मयं दाम। तस्या एते भवतो ऽस्मे इन्द्राबृहस्पती बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्चादित्य-न्वाहार्यमासाद्य हिरण्मयं दाम ददाति। ॥ ४२ ॥

१ Thus M only; यवमयमध्ये Be 8 Be; यवमयोमध्ये BU; यवमयं-रमध्ये D.

वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदनिश्चायपयोपेत नवानां जग्ध्वा यो वान्यस्याग्निषु यजेत यस्य वान्यो ऽग्निषु यजेत । यो ऽरण्योरग्नीन्समारोप्योद्वसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्य वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति[१] तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिवीत्यग्नये तन्तुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्विच्छिन्नाग्निहोत्रो यो वा कामयेत प्रजायै मे तन्तुर्न विच्छिद्येतेति । यो ऽरण्योरग्नीन्समारोप्योद्वसाय[१] मथित्वाग्नीन्विहृत्याग्नये तन्तुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिति । तस्या एते भवतस्त्वं नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने त्वं पन्था भवसि देवयानः । त्वयाग्ने पृष्ठं वयमारुहेम अथा देवैः सधमादं मदेम ॥ स्वयं कृण्वानः सुगमप्रवायं तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः । प्रत्नꣳ सधस्थमनुपश्यमान आ तन्तुमग्निर्दिव्यं ततानेति । स्विष्टवत्यौ संयाज्ये हव्यवाहमभिमातिषाहꣳ रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम् । ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरन्धिमग्निꣳ स्विष्टकृतमाहुवेम ॥ स्विष्टमग्ने अभितत्पृणाहि विश्वा देव पृतना अभिष्य । उरुं नः पन्थां प्रदिशन्विभाहि ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुरित्यग्नये व्रतभृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निरश्रु कुर्यादिति । तस्या एते भवतस्त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिर्देवाꣳ आसादया इह । अग्ने हव्याय वोढवे ॥ व्रता नु बिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यो यजानो देवाꣳ अजरः सुवीरः । दधद्रत्नानि सुवि-

---

१ Thus MDU; •रोप्योद्व• Be 8 Be; in B the last kh. is wanting.

द्वानो अग्ने गोपाय नो जीवसे जातवेद इत्यथ यथाग्रयो
हयाग्निभिः सङ्ख्ज्येरन्मिथो वान्यस्य वाग्निभिः सो ऽत्रोर-
ग्नीन्समारोप्योद्वसाय[1] मथित्वाग्नीन्निरूप्याग्नये विविचये पुरो-
डाशमष्टाकपालं निर्वपत्यग्नये[2] व्रतपतय इति । तस्या एता
५ भवन्ति वि ते विष्वग्वातजूतासो अग्ने त्वामग्ने मानुषीरीडते
विशस्त्वमग्ने व्रतपा असि यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानीति ।
संतिष्ठन्त इष्टयः संतिष्ठन्त इष्टयः । ॥ ४३ ॥ त्रयोदशः ॥

॥ इति त्रयोदशः प्रश्नः ॥

---

१ °रोप्योद्व° Be 8 Be.
२ च ins. M.

अथ वै भवति प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति । स तपो ऽतप्यत । स सर्पानसृजत । सो ऽकामयत प्रजाः सृजेयेति । स द्वितीयमतप्यत । स वयांस्यसृजत । सो ऽकामयत प्रजाः सृजेयेति । स तृतीयमतप्यत । स एतं दीक्षितवादमपश्यत्तमवदत्ततो वै स प्रजा असृजतेति । तत्पृच्छन्ति[1] कतमत्तत्तपो यत्तपस्तप्त्वा दीक्षितवादं वदतीत्यथ वै भवत्यङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो ऽप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्नप्सु स्नाति । साक्षादेव दीक्षातपसी अवरुन्द्ध इत्येतदिति ब्रूयादित्यथ वै भवति यद्वै दीक्षितो ऽमेध्यं पश्यत्यपास्माद्दीक्षा क्रामति । नीलमस्य हरो व्येतीति । सो ऽमेध्यं दृष्ट्वा जपत्यबद्धं मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषां श्रेष्ठो दीक्षे मा मा हासीरित्याह । नास्माद्दीक्षापक्रामति । नास्य नीलं न हरो व्येतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यद्वै दीक्षितमभिवर्षति दिव्या आपो ऽशान्ता ओजो बलं दीक्षां तपो ऽस्य निर्घ्नन्तीति । सो ऽभिवृष्यमाणो जपत्युन्दतीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे दीक्षां मा तपो निर्वधिष्टेत्याहैतदेव सर्वमात्मन्धत्ते । नास्यौजो बलं न दीक्षां न तपो निर्घ्नन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यग्निर्वै दीक्षितस्य देवता । सो ऽस्मादेतर्हि तिर इव यर्हि यातीति । सो ऽस्मात्समारूढस्तिर इव[2]

१ इच्छंति MG (pr. m.) U; इच्छति Be BG (sec. m.); the plural is correct, the subject being, according to Bhav., ब्रह्मवादिनः ।

२ यर्हि ins. M.

भवति । सोऽरण्योरग्नीन्समारोह्य बृहस्पतिवत्यर्चा प्रयाति । भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वित्याह । ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिस्तमेवान्वारभते । स एनꣳ संपारयतीति ब्राह्मणं । प्रज्ञातमपाꣳ संयानस्योत्क्रमध्यवसानस्याय[1] वै भवति यो वै सोमꣳ राजानꣳ साम्राज्यं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानाꣳ साम्राज्यं । छन्दाꣳसि खलु वै सोमस्य राज्ञः साम्राज्यो लोकः । पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभिमन्त्रयेतेति । स पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभिमन्त्रयते ॥ १ ॥

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोमानाꣳ साम्राज्यं गच्छेति मेऽसोमाय ब्रूतादिति । साम्राज्यमेवैनं लोकं गमयित्वा क्रीणाति । गच्छति स्वानाꣳ साम्राज्यमिति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै तानूनप्त्रस्य प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति । ब्रह्मवादिनो वदन्ति न प्राश्नन्ति न जुह्वत्यथ क्व तानूनप्त्रं प्रतितिष्ठतीति । प्रजापतौ मनसीति ब्रूयात्त्रिरवजिघ्रेदिति । स त्रिरवजिघ्रति प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमीत्येषा वै तानूनप्त्रस्य प्रतिष्ठा । य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति । यतो मन्येतानभिक्रम्य होष्यामीति तत्तिष्ठ-

---

१ Thus M Be G; °ध्यवसानस्य° B.

आश्रावयेदिति । स यतो मन्यतामभिक्रम्य होक्ष्यामीति तत्तिष्ठन्नाश्रावयत्येषा वा अध्वर्योः प्रतिष्ठा । य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यदभिक्रम्य जुहुयादप्रतिष्ठाया ईयात्संस्थाप्यमानस्य तिष्ठता होतव्यं प्रतिष्ठित्या इति । तदेतद्वचन हविर्यज्ञेभ्यो ऽभिक्रामं जुहोतीति हविर्यज्ञेषु भवत्यथ वै भवति यो वा अध्वर्योः स्वं वेद स्ववानेव भवति । स्रुग्वा अस्य स्वं वायव्यमस्य स्वं चमसो ऽस्य स्वं । यद्वायव्यं वा चमसं वानन्वारभ्याश्रावयेत्स्वादियादिति । स वायव्यं चैव चमसं चान्वारभ्याश्रावयति । स्वादेव नैतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः सोमो भवत्यप्रतिष्ठित स्तोमो ऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो यजमानो ऽप्रतिष्ठितो ऽध्वर्युर्वायव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा चमसो ऽस्य प्रतिष्ठा सोम स्तोमस्य स्तोम उक्थानां । ग्रहं वा गृहीत्वा चमसं वोन्नीय स्तोत्रमुपाकुर्यादित्युभयꣳ ह्येव[1] चमसस्य ग्रहणꣳ । स ग्रहं वैव गृहीत्वा चमसं वोन्नीय स्तोत्रमुपाकरोति । प्रत्येव सोमꣳ स्थापयति प्रति स्तोमं प्रत्युक्थानि । प्रति यजमानस्तिष्ठति प्रत्यध्वर्युरिति ब्राह्मणम् । ॥ २ ॥

अथ वै भवति यज्ञं वा एतत्संभरन्ति यत्सोमक्रयण्यै पदं । यज्ञमुखꣳ हविर्धाने । यर्हि हविर्धाने प्राची प्रवर्तयेयुस्तर्हि तेनाक्षमुपाञ्ज्यादिति । स यर्हि हविर्धाने प्राची

---

1 MGB ins. न; Bhav. cites the passage without the negative particle.

प्रवर्तयति[१] तर्हि[१] तेन पद्धतीयेन पत्न्यध्वधुरमुपानक्ति । यज्ञमुख एव यज्ञमनुसंतनोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति प्राञ्चमग्निं प्रहरन्त्युत्पत्नीमानयन्त्यन्वनाꣳसि प्रवर्तयन्त्यथ वा अस्यैष धिष्णियो हीयते यो ऽनुध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा प्रजां पशून्यजमानस्य शमयितोर्यर्हि पशुमाग्नीध्रमुदञ्चं नयन्ति तर्हि तस्य पशुश्रपणꣳ हरेदिति । स यर्हि पशुमाग्नीध्रमुदञ्चं नयन्ति तर्हि तस्य पशुश्रपणꣳ हरति । तेनैवैनं भागिनं करोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यजमानो वा आहवनीयो । यजमानं वा एतद्विकर्षन्ते यदाहवनीयात्पशुश्रपणꣳ हरन्ति । स वैव स्यान्निर्मन्थ्यं वा कुर्यादिति । स यद्यहैनं[२] करिष्यन्भवति नैनमन्वानयते । ऽजस्र एवायमेष दीप्यमानः शेते । यद्यु वा एनमन्वानयते तस्य पशुवेलायामुल्मुकमादायारणी उपसंसृज्य पूर्वः पशोः प्रतिपद्यते । निर्मन्थ्येनाच[३] पशुꣳ श्रपयन्ति । वपया[४] तत्सहोल्मुकमाहरन्ति यजमानस्य सात्मत्वायेति ब्राह्मणमथ वै भवति यदि पशोरवदानं नश्येदाज्यस्य प्रत्याख्यायमवद्येदिति । स यावन्ति पशोरवदानानि नश्यन्ति तावत्कृत्व आज्यस्य प्रत्याख्यायमवद्यति । सैव ततः प्रायश्चित्तिरिति ब्राह्मणमथ वै भवति ये पशुं विमथ्नीरन्यस्तान्कामयेता-

१ Thus M; प्रवर्तयेयुस्तर्हि the other MSS.

२ यद्युवैनं B Be; cp. infra p. 163, 5.

३ Thus M only; निर्मथ्येनाच the other MSS.

४ Thus MBG (sec. m.); पया Be G (pr. m.).

र्तिमार्च्छेयुरिति कुविदङ्गेति नमोवृक्तिवत्यर्चाग्नीध्रे जुहुयादिति। स कुविदङ्गेति नमोवृक्तिवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति। नमोवृक्तिमेवैषां वृङ्क्ते। ताजगार्तिमार्च्छन्तीति ब्राह्मणं। यद्यु वा एकचरं विमथ्नीते ग्रामिच एतां जुहोति[1]। प्रज्ञातमुपाकरणस्तोक्रमपाव्यानां[2] चरणं। ब्राह्मणमुत्तरम्। ॥ ३ ॥ प्रथमः ॥

अथ वै भवति यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्या देवताभ्यो वृश्च्यते पापीयान्भवति। यो यथादेवतं न देवताभ्य आवृश्च्यते वसीयान्भवत्याग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभिमृशेद्वैष्णव्या हविर्धानमाग्नेय्या स्रुचो वायव्यया वायव्यान्यैन्द्रिया सद इति। स आग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभिमृशति वैष्णव्या हविर्धानमाग्नेय्या स्रुचो वायव्यया वायव्यान्यैन्द्रिया सदो। यथादेवतमेव यज्ञमुपचरति। न देवताभ्य आवृश्च्यते वसीयान्भवतीति ब्राह्मणमुक्तमौदुम्बराणां महापरिधीनां [3]परिधानमुक्तꣳ स्रुचाꣳ सादनमुक्तं पात्राणामभिमर्शनमथ वै भवतीष्टर्गो वा अध्वर्युर्यजमानस्येष्टर्गः खलु वै पूर्वो ऽर्ष्टुः क्षीयत। आसन्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्याश्चिदभिशस्त्या इति पुरा प्रातरनुवाकाज्जुहुयादिति। पुरा प्रातरनुवाकाभ्याहाराच्च उत्थायाग्नीध्र आसन्यां जुहोत्यासन्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्याश्चिदभिशस्त्याः[4] स्वाहेत्यात्मन एव

१ BG ins. प्रज्ञात एतां जुहोति।

२ Thus M; उपाकरणीयस्य the other MSS.

३ From here unto निर्मन्थ्यो॰ (p. 158, 12) is left out in B.

४ ॰भिशस्त्या M B8 U and Padapāṭha at TS. III. 1. 7. 1; अभिशस्त्याः G.

तदध्वर्युः पुरस्तात्कर्म मन्यते ऽनात्यां इति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै छन्दोभिरभिभवति स सꣳस्तुभ्यतोरभिभवतीति। स सꣳस्तुभ्यतोर्महाराज उत्थायाग्नीध्रे तिस्रो ऽभिभूतीर्जुहोति संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा गायत्रिया अभिभूत्यै स्वाहा संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा त्रिष्टुभो ऽभिभूत्यै स्वाहा संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा जगत्या अभिभूत्यै स्वाहेत्यथ द्वे प्राणाहुती जुहोति प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टमित्यथ वै भवति देवतासु वा एते प्राणापानयोर्व्यायच्छन्ते येषाꣳ सोमः समृच्छते। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह। छन्दाꣳसि वै संवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवास्य छन्दाꣳसि वृङ्क्त इति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्य भूयाꣳसो यज्ञक्रतव इत्याहुः स देवता वृङ्क्त इति। यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यादुक्थ्यं कुर्वीतेत्युक्थ्यं क्रतुमुपैति। यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीतेत्यतिरात्रं क्रतुमुपैति। यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृङ्क्ते वसीयान्भवतीति ब्राह्मणमिति[1] न्वा[1] अध्वर्युतो[1]। ऽथ छन्दोगतः। प्रेतिवन्ति[2] चैतिवन्ति[2] चाज्यानि[2] भवन्त्यभिजित्यै। मरुत्वतीः प्रतिपदो विजित्या। उभे बृहद्रथंतरे भवत।

---

१. इतीन्वा चाध्व॰ BGU; इतीन्वध्व॰ M.

२ Thus only Bhavasvāmin; प्रेतिवंत च इतिवंति चा॰ M; प्रेतिवंति प्रइतिवेति चाज्य॰ G; प्रेतिवंति प्रइतिवोति चाज्य॰ U; प्रेतिप्रइतिवेचाज्य॰ Be; cp. also TS. III. 1. 7. 2 with the comm. Vol. III, p. 41 and T Br. I. 4. 6 1.

इति[1] मे[1] छन्दोगतो[1] । ऽथ होतृतः[2] । सजनीयꣳ शस्यं विहव्यꣳ शस्यमगस्त्यस्य कयाशुभीयꣳ शस्यमिति[3] मा[3] एकयाग्निनो[3] । ऽथ क्षत्रियाणां महाराज उत्थानं चैव समानं पद्माभिभूतीर्दे प्राणाहुती । ते यथाक्लृत्वेव यन्त्यादिष्टान्येवाहान्युपयन्त्युक्तं[4] निषाभ्यास्तु वाचनमथ वै भवत्योषधयो वै सोमस्य विशो । विशः खलु वै राज्ञः प्रदातोरीश्वरा । ऐन्द्रः सोम इति । सो ऽभिषोष्यमोषधीभ्यो ऽधि राजानं निर्यापते । ऽवीवृधं वो मनसा सुजाता ऋतप्रजाता भग इद्वः स्याम । इन्द्रेण देवीर्वीरुधः संविदाना अनुमन्यन्ताꣳ सवनाय सोममित्याहौषधीभ्य एवैनꣳ स्वायै विशः स्वायै देवतायै निर्याच्याभिषुणोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै सोमस्याभिषूयमाणस्य प्रथमो ऽꣳशुः स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्यजमानस्य निर्हन्तोस्तमभिमन्त्रयेतेति । स यः सोमस्याभिषूयमाणस्य प्रथमो ऽꣳशुः स्कन्दति तमभिमन्त्रयेता मास्कान्सह प्रजया सह रायस्पोषेणेन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्वधीरित्याशिषमेवैतामाशास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनामनिर्घातायेति ब्राह्मणमेवैषा द्रप्सानुमन्त्रणीया[5] । तामितराभिः सह वक्ष्यामो । ऽथ वै भवति ॥ ४ ॥

---

१ Corrected ; इति छंदोग॰ M ; इत्यु-छंदोग॰ Be UG.

२ होचतः M.

३ इतिम्नेकया॰ M ; इतीम्ना एकया॰ Be UG.

४ Thus M ; यंत्यादिष्टानि ह्यहान्युप॰ GU ; यत्यादिष्टाविष्ठहान्युप॰ Be.

५ Thus MBG ; ॰मथवा द्रप्सानुमंत्रणीया Be ; ॰मथैषा द्रप्सानुमंत्रणीया U.

यो वै देवान्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेन देवयशस्येव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु । याम्प्राचीनमाग्रयणाद्ग्रहाꣳस्तृणीयात्तानुपाꣳशु स्तृणीयाद्यानूर्ध्वाꣳस्तानुपब्दिमत इति । स याम्प्राचीनमाग्रयणाद्ग्रहाꣳस्तृणाति तानुपाꣳशु स्तृणाति । यानूर्ध्वाꣳस्तानुपब्दिमतो । देवानेव तद्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेन । देवयशस्येव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येष्विति ब्राह्मणं । ते यत्र बहिष्पवमानꣳ सर्पन्तो भवन्ति तेषु समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोत्यग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान्वैश्वानरो महिना विश्वशम्भूः । स नः पावको द्रविणं दधात्वायुष्मन्तः सहभक्षाः स्याम स्वाहेति । माध्यंदिने पवमाने तथैव समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोति विश्वे देवा मरुतो इन्द्रो अस्मानस्मिन्द्वितीये सवने न जह्युः । आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं देवानाꣳ सुमतौ स्याम स्वाहेत्यार्भवे पवमाने तथैव समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोतीदं तृतीयꣳ सवनं कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त । ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः स्विष्टिं नो अभि वसीयो नयन्तु स्वाहेत्यथ वै भवत्यायतनवतीर्वा अन्या आहुतयो हूयन्ते ऽनायतना अन्या । या आघारवतीस्ता आयतनवतीर्याः सौम्यास्ता अनायतना । ऐन्द्रवायवमादायाघारमाघारयेदिति । स ऐन्द्रवायवमादायाघारमाघारयत्यध्वरो यज्ञो ऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे नो जनाय । विश्वस्मै भूतायाध्वरो ऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोम स्वाहेति । सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः

कारोत्यायतनवान्भवति य एवं वेदाथो द्यावापृथिवी, एव एतेन ध्रुवन्ति। ते ध्रुवन्ते उपजीवनीये भवत। उपजीवनीयो भवति य एवं वेदेति ब्राह्मणमथ प्रतिप्रस्थातोत्तरार्धे आहवनीयस्य मन्थिनः सᳫंस्रावं जुहोत्येष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व विदेर्गौपत्यᳫं रायस्पोषᳫं सुवीर्यᳫं संवत्सरीणाᳫं स्वाहेत्यथ वै भवति मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत्स नाभानेदिष्ठं ब्रह्मचर्यं वसन्तं निरभजत्स आगच्छत्सो ऽब्रवीत्कथा मा निरभागिति। न त्वा निरभाक्षमित्यब्रवीदङ्गिरस इमे सत्त्रमासते। ते सुवर्गं लोकं न प्रजानन्ति। तेभ्य इदं ब्राह्मणं ब्रूहि। ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां पशवस्ताᳫंस्ते दास्यन्तीति। तदेभ्यो ऽब्रवीदिति। तत्पृच्छन्ति[1] किमेभ्यस्तद्वाचेत्यपाव्यानि सन्तनीर्द्रप्सानुमन्त्रणीया अच्छावाकीया[2] स्तोत्रीया:[2] शस्त्रीया: सत्यं वदत श्रद्धा वो मा विगादित्येतदेभ्यस्तद्वाचेति[3]। तं पशुभिस्तरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छदित्युक्तस्यैव कर्मणो ऽनुवादो। ऽथ द्वे प्रहुताहुती जुहोति। जुष्टो वाचो भूयासमित्या सोमᳫं समर्धयेत्युपरिष्टात्ततीया[4]। तासु[4] तत्रैव वक्ष्यामो। ऽथ द्रप्सानमन्त्रयते द्रप्सस्कन्द यस्ते द्रप्सो यो द्रप्सो यस्ते द्रप्स इत्यथ वै भवत्यध्वर्युर्वा ऋत्विजां प्रथमो युज्यते तेन

---

१ Thus MU; all the other MSS. read the singular.

२ Thus M only; all the other MSS. ॰वाकीयाशास्त्रीयाः।

३ Thus M; विग्राद् i.s. of विगाद् all the other MSS.

४ Thus M; ससीयाम् the other MSS.

सोमो योनाय इति । ते यत्र बहिष्पवमानꣳ सर्पन्ति तत्रैक एवाध्वर्युः प्रथमो बर्हिषो ध्रुवानः[1] सर्पति । वागग्रेगा अग्र एत्वृजुगा देवेभ्यो यशो मयि दधती प्राणान्पशुषु प्रजां मयि च यजमाने चेत्याह । वाचमेव तद्यज्ञमुखे युनक्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति वास्तु वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यद्ग्रहान्गृहीत्वा बहिष्पवमानꣳ सर्पन्ति । पराञ्चो हि यन्ति । पराचीभिस्तुवते । वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योपतिष्ठत इति । स वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योपतिष्ठते । यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाकर्विष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म यच्छ सहन्त्य । प्र ते धारा मधुश्चुत उत्सं दुह्रते अक्षितमित्याह । यदेवास्य शयानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेनाप्याययतीति ब्राह्मणम् । ॥ ५ ॥ द्वितीयः ॥

अथ वै भवति यो वै पवमानानामन्वारोहान्विद्वान्यजते ऽनु पवमानानारोहति । न पवमानेभ्यो ऽवच्छिद्यत इति । बहिष्पवमाने पञ्चम्यां प्रस्तुतायां वाचयति श्येनो ऽसि गायत्रच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेति । माध्यंदिने पवमाने ऽष्टम्यां प्रस्तुतायां वाचयति सुपर्णो ऽसि त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेत्यार्भवे पवमाने नवम्यां प्रस्तुतायां वाचयति सघासि जगतीच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेत्याहैते वै पवमानानामन्वारोहास्तान्य एवं विद्वान्यजते ऽनु पवमानानारोहति । न पवमानेभ्यो ऽवच्छिद्यत

---

१ ध्रुवानः (cp. infra XV. 29) BG; ध्रवानः J ; ध्रुवानः M, but with a न written above the व ; ध्रून्वानः Be.

इति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै पवमानस्य संततिं वेद सर्वमायुरेति। न पुरायुषः प्रमीयते। पशुमान्भवति। विन्दते प्रजां। पवमानस्य ग्रहा गृह्यन्ते ऽथ वा अस्यैते ऽगृहीता। द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत्तान्यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पवमानं विच्छिन्द्यात्तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणो ऽनु विच्छिद्येतोपयामगृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभिमृशेदिति। स प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभिमृशतीन्द्राय त्वेत्याधवनीयं। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृतं। पवमानमेव तत्संतनोति। सर्वमायुरेति। न पुरायुषः प्रमीयते। पशुमान्भवति। विन्दते प्रजामिति ब्राह्मणमथ वै भवति त्रीणि वाव सवनान्यथ तृतीयꣳ सवनमवलुम्पन्त्यनꣳशु कुर्वन्त। उपाꣳशुꣳ हुत्वोपाꣳशुपात्रे ऽꣳशुमवास्य तं तृतीयसवने ऽपिसृज्याभिषुणुयादिति। स[1] य[1] एवैष[1] उपाꣳशुपात्रे[1] ऽꣳशुः[1] प्रास्तो भवति तं माध्यंदिनीय ऋजीषे ऽपिसृज्याभिषुणोति। यदाप्याययति तेनाꣳशुमद्यदभिषुणोति तेनर्जीषि। सर्वाण्येव तत्सवनान्यꣳशुमन्ति शुक्रवन्ति समावद्वीर्याणि करोतीति ब्राह्मणम्॥ ६॥

अथातो दीर्णप्रवृत्तानामेव मीमाꣳसा। द्रोणकलशे दीर्णे वा प्रवृत्ते वा पात्र्यां चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने विधुं दद्राणꣳ समने बहूनां युवानꣳ सन्तं पलितो

१ Thus M; स एवैष etc. G; स वैष उपाꣳशुपात्रेꣳशुः BU; स एवैष उपाꣳशुपात्रेपशुः Be.

जगार । देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार स ह्यः समान स्वाहेत्यथ होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽध्यपो निःषिच्य तस्य स्वधाꣳ संभरति भूतिः सोमेन वर्धतां तस्य मेहस्य वीतस्य द्रविणमागम्यादिति स्रुचमनुमन्त्रयते भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति स यद्यह[1] दीर्णो भवति प्रतिखिम्पत्येनं[2] यद्यु वै प्रवृत्त उच्छ्रित्यैनं बर्हिषो ऽन्तर्धाय स्वधामानयत्यपोद्धृत्य बर्हिषो आग्रयणाद्ग्रहं प्रस्कन्दयत्याधवनीये दीर्णे वा प्रवृत्ते वा तथैव पात्र्यां चतुर्गृहीतं गृहीत्वाधवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने द्वौ समुद्रौ विततावजूर्यौ पर्यावर्तेते जठरेव पादाः । तयोः पश्यन्तो अतियन्त्यन्यमपश्यन्तः सेतुनातियन्त्यन्यꣳ स्वाहेत्यथ होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽध्यपो निःषिच्य तस्य तथैव स्वधाꣳ संभरति भूतिः सोमेन वर्धतां तस्य मेहस्य वीतस्य द्रविणमागम्यादिति स्रुचमनुमन्त्रयते भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति स यद्यह[1] दीर्णो भवति प्रतिलिम्पत्येनं यद्यु वै प्रवृत्त उच्छ्रित्यैनं बर्हिषो ऽन्तर्धाय स्वधामानयत्यपोद्धृत्य बर्हिषो आग्रयणादेवाग्रं प्रस्कन्दयति पूतभृति दीर्णे वा प्रवृत्ते वा तथैव पात्र्यां चतुर्गृहीतं गृहीत्वाधवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने द्वे द्रप्सौ

१ Thus here and infra (163. 15, 164. 6) M ; also Be at these last mentioned passages ; यदि the other MSS. and Be, here, but infra यद्यु ।

२ Thus here and infra M, the other MSS. every time the plural.

सचते वस्त एकः केशी विश्वा भुवनानि विद्वान् । तिरोधायैत्यसितं वसानः शुक्रमादत्ते अनुहाय जार्यै स्वाहेत्यथ होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽध्यपो निःषिच्य तस्य तथैव स्वधाꣳ संभरति भूतिः सोमेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणमागम्यादिति । स्कन्नमनुमन्त्रयते भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति । स यद्यह दीर्णो भवति प्रतिसिम्यत्येनं । यद्यु वै प्रवृत्त उच्छ्रित्यैनं बर्हिषी अन्तर्धाय स्वधामानयत्यपोद्धृत्य बर्हिषी आग्रयणादेवांशुं [1]प्रस्कन्दयत्याग्रयणे दीर्णे वा प्रवृत्ते वा तस्य पुरोरुचा कृत्वोच्छ्रित्यैनं बर्हिषी अन्तर्धाय स्वधामानयत्यपोद्धृत्य बर्हिषी द्रोणकलशादेवांशुं[1] प्रस्कन्दयत्यथान्यस्मिन्ग्रहे दीर्णे वा प्रवृत्ते वा तस्यैव पुरोरुचा कृत्वोच्छ्रित्यैनं बर्हिषी अन्तर्धाय स्वधामानयत्यपोद्धृत्य बर्हिषी आग्रयणादेवांशुं प्रस्कन्दयति ॥ ७ ॥

अथ वै भवति देवा वै यज्ञे ऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत । ते देवा एतं महायज्ञमपश्यन्तमतन्वताग्निहोत्रं व्रतमकुर्वत । तस्माद्द्विव्रतः स्याद्द्विरग्निहोत्रं जुह्वति । पौर्णमासं यज्ञमग्नीषोमीयं पशुमकुर्वत । दार्शं यज्ञमाग्नेयं पशुमकुर्वत । वैश्वदेवं प्रातःसवनमकुर्वत । वरुणप्रघासान्माध्यंदिनꣳ सवनꣳ साकमेधान्पितृयज्ञं त्र्यम्बकाꣳस्तृतीयसवनमकुर्वतेति । तत्पृच्छन्ति[2] कतमः[2] स महायज्ञ इत्ययमेव चातुर्मास्यः सोम उक्तो भवत्ययो

१ This passage is left out by all the MSS exc. M.

२ ०च्छति all the MSS. exc. M.

यस्तु य एवं॰ कस्य सौम्यो ऽध्वरः स यद्यायज्ञस्तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगाꣳसन्तं नान्ववायन्ते ऽध्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभूवन्निति । तदध्वरस्याध्वरत्वं । ततो देवा अभवन्परासुरा । य एवं विद्वान्सोमेन यजते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवतीति .ब्राह्मणमथ समस्तꣳ राजानमुपतिष्ठते परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वान्देवान्परिभूर्माꣳ सह ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमर्वते शꣳ राजन्नोषधीभ्यो ऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितारः स्याम । तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृज इति । चत्वारो ब्राह्मणसंपन्नाः कामास्तेषां यं[1] कामं[1] कामयते[1] तमादिश्योन्मृष्टे । ऽथावकाशैश्चरति । प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्युपाꣳशुपात्रमवेक्षते । ऽपाना-येत्यन्तर्यामपात्रं[2] । व्यानायेत्युपाꣳशुसवनं । वाच इत्यैन्द्रवा-यवं । दक्षक्रतुभ्यामिति मैत्रावरुणꣳ । श्रोत्रायेत्याश्विनं । चक्षुर्भ्यामिति शुक्रामन्थिनावात्मन इत्याग्रयणमङ्गेभ्य इत्युक्थ्य-मायुष इति ध्रुवं । प्रतिष्ठाया इत्यृतुपात्रे माध्यंदिने सवने । न प्रातःसवने । वीर्यायेत्यतिग्राह्यं वा षोडशिनं वावेक्षते । विष्णोर्जठरमसीति द्रोणकलशमवेक्षत । इन्द्रस्य जठरमसीत्या-धवनीयं । विश्वेषां देवानां जठरमसीति पूतभृतमथ समस्तमेव राजानमुपतिष्ठते को ऽसि को नाम कस्मै त्वा काय त्वा यं

---

1. Thus M; यंयं कामं कामयते Be; यं कामं कामयेत UG; यं कामयेत B.
2. यांतर्यामं i.s.o. ऽन्तर्यामपात्रं M.

त्वा सोमेनातीतृपं यं त्वा सोमेनामीमदꣳ सुप्रजाः प्रजया भूयासꣳ सुवीरो वीरैः सुवर्चा वर्चसा सुपोषैः पोषैर्विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदा वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृज इति । चत्वारो ब्राह्मणसंपन्नाः कामास्तेषां यं[1] कामं[1] कामयते[1] तमादिश्योन्मृष्ट आयुरुन्मृजे भूतिमुन्मृजे ब्रह्मवर्चसमुन्मृजेऽमुष्य प्राणमुन्मृज इदमुन्मृज[2] इति । यमेव तर्पयति स एनं तृप्तः प्राणापानाभ्यां वाचो दक्षक्रतुभ्यां चक्षुर्भ्याꣳ श्रोत्राभ्यामात्मनो ऽङ्गेभ्य आयुषो ऽन्तरेति । ताजक् प्रधन्वतीति ब्राह्मणमुक्तꣳ स्फ्यविघनानामुपस्थानमुक्तꣳ संप्रसर्पणान्तोक्तो भक्षानुवाकः । ॥ ८ ॥ तृतीयः ॥

उक्तं पृषदाज्यस्याविज्ञातस्य प्रचरणमुक्तो दधिघर्मो । ऽथ वै भवति यत्कृष्णशकुनः पृषदाज्यमवमृशेच्छूद्रा अस्य प्रमायुकाः स्युर्यच्छ्वावमृशेच्चतुष्पादो ऽस्य पशवः प्रमायुकाः स्युर्यत्स्कन्देद्यजमानः प्रमायुकः स्यादित्यथ वै भवति पशवो वै पृषदाज्यं । पशवो वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यꣳ स्कन्दति । यत्पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति पशूनेवास्मै पुनर्गृह्णातीति ब्राह्मणमथ वै भवति प्राणो वै पृषदाज्यं । प्राणो वा एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यꣳ स्कन्दति । यत्पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्मै पुनर्गृह्णाति[3] ।

---

१ Thus M again; यं कामं कामयेत UBG; यंयं का॰ कामयेत Be.

२ om. U Be.

३ इति ins. BG.

हिरण्यमवधाय[1] गृह्णातीति। स्कन्ने पृषदाज्ये कꣳसं वा चमसं वा याचति। तमन्तर्वेदि निधाय तस्य स्वधाꣳ संभरति भूतिर्दध्ना घृतेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणमागम्यादिति। स्कन्नमनुमन्त्रयते भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेत्यथैतस्याꣳ[2] स्रुच्यवदधाति शतमानꣳ हिरण्यं। नित्ये ग्रहणे वैष्णवीमृचमनुवर्तयति विष्णो त्वं नो अन्तम इत्यपोद्धृत्य हिरण्यमश्वमवघ्राप्य सादयत्यथातोऽमेध्यभूतस्यैव श्वावघ्रातस्य ध्वाङ्क्षावमृष्टस्य कीटावपन्नस्येति यद्[3] चान्यदमेध्यं[3] मन्यते। सर्वंश एवैताꣳ स्रुचमप्सु प्रवेश्याथान्यस्याꣳ स्रुच्यवदधाति शतमानꣳ हिरण्यं। नित्ये ग्रहणे वैष्णवीमृचमनुवर्तयति विष्णो त्वं नो अन्तम इत्यपोद्धृत्य हिरण्यमश्वमवघ्राप्यैव सादयत्यथ वै भवति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यस्य पृषदाज्यꣳ स्कन्दति। वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णातीति। स वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति। यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञꣳ संतनोतीति ब्राह्मणं। ते यत्रान्तःशालं प्रचरिष्यन्तो भवन्ति तदाह ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतर्घर्ममभिष्टुहीति। तद्ब्रह्मा प्रसौति देव सवितरेतत्ते प्राह तत्प्र च सुव प्र च यज बृहस्पतिर्ब्रह्मा स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पाह्यों प्रचरतेति

---

१ गृह्णाति हिरण्यमवधाय om. U.

२ °थैनं M.

३ यच चान्यद° M.

प्रतितिष्ठतीह[1] हविर्यज्ञेषु भवति । अथाह ब्रह्मन्स्तोष्यामः प्रशास्तरिति तद्ब्रह्मा प्रसौति देव सवितरेतत्ते प्राह तत्प्र च सुव प्र च यज बृहस्पतिर्ब्रह्मायुष्मत्या ऋचो मा गात तनूपात्साम्नः सत्या व आशिषः सन्तु सत्या आकूतय ऋतं च सत्यं च वदत स्तुत देवस्य सवितुः प्रसवे भूरिन्द्रवन्त स्तुतेति प्रातःसवने । भुव इन्द्रवन्त स्तुतेति माध्यंदिने । सुवरिन्द्रवन्त स्तुतेति तृतीयसवने । स्तुते स्तुतस्य दोहं वाचयति स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं मह्यꣳ स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्यादिति । शस्त्रे शस्त्रस्य दोहं वाचयति शस्त्रस्य शस्त्रमस्यूर्जं मह्यꣳ शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादिति । तयोरुभयोरभ्यासं[2] वाचयतीन्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषꣳ सा मे सत्याशीर्देवेषु भूयाद्ब्रह्मवर्चसं मागम्यादित्यथ यज्ञस्य पुनरालम्भं जपति यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्रजज्ञे स वावृधे । स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्माꣳ अधिपतीन्करोतु वयꣳ स्याम पतयो रयीणामित्यथ वै भवति यज्ञो वा वै यज्ञपतिं दुहे यज्ञपतिर्वा यज्ञं दुहे । स य स्तुतशस्त्रयोर्दोहमविद्वान्यजते तं यज्ञो दुहे । स इष्ट्वा पापीयान्भवति । य एनयोर्दोहं विद्वान्यजते स यज्ञं दुहे । स इष्ट्वा वसीयान्भवति । स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं मह्यꣳ स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्रमस्यूर्जं मह्यꣳ शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादित्याहैष वै स्तुतशस्त्र-

---

१ B om. इह ; Bhav. comments upon it.

२ Thus M; °ध्यासं BG; °ध्याभ्यासं Be U.

योदीहसं य एवं विद्वान्यजते दुह एव यज्ञमिडां वसीयान्भवतीति ब्राह्मणमुक्तꣳ होत्रकाणाꣳ संतर्पणमुक्तानि[1] वैश्वकर्मणान्युक्तमाग्निरोऽवनयनमुक्ता भुवस्य चर्यां च वै भवति ॥ ९ ॥

यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्रवर्तयत्युक्थशा इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्येति स उक्थमुक्थं वैव प्रतिगीर्योक्थशा इत्याह सवनꣳसवनं[2] वोक्थं[2] वाचीत्याह माध्यंदिनꣳ सवनं प्रतिगीर्योक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्य सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्वरी शाक्वरो वज्रो वज्रेणैव तृतीयसवने वज्रमन्तर्धत्त इति ब्राह्मणमथ वै भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो यथासवनं प्रतिगरे छन्दाꣳसि संपादयेत्तेजः प्रातःसवन आत्मन्दधीतेन्द्रियं माध्यंदिने सवने पशूꣳस्तृतीयसवन इत्युक्थशा इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्योक्थं वाचीत्याह माध्यंदिनꣳ सवनं प्रतिगीर्योक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्य सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्वरी शाक्वराः पशवो जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवन एव प्रतिगरे छन्दाꣳसि संपादयत्यथो पशवो वै जगती पशवस्तृतीयसवनं पशूनेव तृतीयसवन आत्मन्धत्त इति

१ Thus M Be G (pr. m.); सर्पण॰ the other MSS.

२ Thus, without any various reading all the Dvaidha MSS.; प्रातःसवनं सवनं वोक्थं M pr. m., but प्रातः is expunged and the second सवनं is changed into प्रतिगीर्य; प्रतिसवनं वोक्थं B Be; प्रातःसवनं वो॰ UG.

ब्राह्मणमथ वै भवति यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयत आत्मन्वाग्नि-
न्दधाति । तद्यदाप्पहनीत पुरास्य संवत्सरादूढ आवेवीरञ्छोंऽसा
मोद इवेति प्रत्याह्वयत इति । सो ऽभ्याहूतः शोंऽसा मोद
इवेति प्रत्याह्वयते । तेनैव तदपहत इति ब्राह्मणमथ वै भवति
यथा वा आयतां प्रतीक्षत एवमध्वर्युः प्रतिगरं प्रतीक्षते । ९
यदभिप्रतिगृणीयाद्यथायतया समृच्छते तादृगेव तद्यदर्धर्चाल्लुप्येत
यथा धावद्भ्यो हीयते तादृगेव तत्प्रदाऽऊर्ध्वाप्रतिगरौ स्यादो-
म्प्रतिगरौ ह वा अपि[१] वा प्रतिगृणात्यर्धर्चाद्वा लुप्यते ।
प्रणौतीत्येव[२] प्रणौयादपानितीत्येवापान्याद्[३] एवं विद्वान्प्रति-
गृणात्यन्नाद एव भवत्यास्य प्रजायां वाजी जायत इति १०
ब्राह्मणमथ वै भवतीयं वै होतासावध्वर्युर्यदासीनः शंसत्यस्या
एव तद्धोता नैत्यास्त इव हीयमथो इमामेव तेन यजमानो
दुहे । यत्तिष्ठन्प्रतिगृणात्यमुष्या एव तदध्वर्युर्नैति । तिष्ठतीव
ह्यसावथो[४] अमुमेव[४] तेन यजमानो दुहे । यदासीनः शंसति
तस्मादितःप्रदानं देवा उपजीवन्ति । यत्तिष्ठन्प्रतिगृणाति ११
तस्मादमुतःप्रदानं मनुष्या उपजीवन्ति । यत्प्राङासीनः शंसति

---

१ अपि all, but cp. TS. III. 2. 9. 5.

२ Thus M only; प्रणौतामेव the other MSS.

३ एव after अपानितीति only found in M. The sense of these words is "only if he perceives that the hotar makes the praṇava, he should make the praṇava; only if he perceives that the hotar draws breath, he should draw breath," cp. S'at. Br. IV. 3. 2. 6.

४ °थोसुमेव M.

प्रत्यङ् तिष्ठन्प्रतिगृह्णाति तस्मात्प्राचीनꣳ रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्त इति ब्राह्मणमथ वै भवति यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्रवर्तयति। पराङावर्तत इति। यो ऽभ्याहूतः पराङावर्तते। वज्रमेव तन्निकरोतीति ब्राह्मणमुक्तं प्रतिनिर्ग्राह्याणां ग्रहणमुक्तꣳ[1] सꣳस्रावस्यापिधानमुक्तमुपाꣳश्वन्तर्यामयोरनुमन्त्रणमुक्ता द्विदेवत्यानां चर्या[2]। ॥ १० ॥

चतुर्थः ॥

अथातो ऽतिग्राह्याणामेव ग्रहणꣳ। स यद्येको यदि वा बहव आग्रयणमेवैनान्गृहीत्वा गृह्णाति। माहेन्द्रस्यैव होममनु ह्रियन्ते[3]। स आग्नेयं गृह्णात्यग्न आयूꣳषि पवस इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यग्नये त्वा तेजस्वते जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरग्नये त्वा तेजस्वत इत्यथैनꣳ होष्यन्नवेक्षते ऽग्ने तेजस्विन्तेजस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुर्विति। जुहोति दीक्षायै च त्वा तपसश्च तेजसे जुहोमीति। हुत्वा वाचयति तेजोविदसि तेजो मा मा हासीन्माहं तेजो हासिषं मा मां तेजो हासीदिति। भक्षयति मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधात्वित्यथैन्द्रं गृह्णात्युत्तिष्ठन्नोजसा सहेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वौजस्वते जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय

१ These two words are left out in all the MSS. exc. M.

२ चर्याः Be.

३ Thus (and cp. Āp. XIII. 8. 7) MU ; ह्रियते Be ; ह्रियंते BG.

त्वौजस्वत इत्यथैनꣳ होष्यन्नवेक्षत इन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेषु भूया ओजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुर्विति। जुहोति ब्रह्मणस्त्वा वचस ओजसे जुहोमीति। हुत्वा वाचयत्योजोविदस्योजो मा मा हासीन्माहमोजो हासिषं मा मामोजो हासीदिति। भक्षयति मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधात्वित्यथ सौर्यपा[1] सौर्यं गृह्णाति तरणिर्विश्वदर्शत इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वते जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वत इत्यथैनꣳ होष्यन्नवेक्षते सूर्य भ्राजस्विन्भ्राजस्वी त्वं देवेषु भूया भ्राजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुर्विति। जुहोति वायोस्त्वापां च भ्राजसे जुहोमीति। हुत्वा वाचयति सुवर्विदसि सुवर्मा मा हासीन्माहꣳ सुवर्हासिषं मा माꣳ सुवर्हासीदिति। भक्षयति मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधात्विति। ते वा एते पृष्ठ्यस्य षडहस्योत्तरेष्वहःसु गृह्यन्त एकविꣳशे त्रिणवे त्रयस्त्रिꣳशे विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सवीर्यत्वायाप्यग्निष्टोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सतनुत्वायेति ब्राह्मणमथोपाकरणं[2] जपति वायुर्हिंकर्तेत्यार्त्विज्यं वा[3] करिष्यन्कस्त्वं वा प्रतिगरिष्यन्नेतद्-

---

१ Found in M only.

२ The brāhmaṇa cited here is found T.S. VI. 6. 8. 2.

३ om. M Be.

जुर्जपतीडा देवहूरिति ' प्रियो हैवार्त्विज्यस्य भवति प्रश्नꣳ संव्याख्यास्यन्नेतद्यजुर्जपन्सभां प्रपद्यते ' ऽभि हैव[१] तं[१] प्रश्नं जयति ' ॥ ११ ॥

अथातो ऽꣳशवदाभ्ययोरेव ग्रहणमꣳशवदाभ्यौ ग्रहीष्यन्नुपकल्पयते द्वे औदुम्बरे नवे पात्रे तयोश्चतुःस्रक्त्यꣳशुपात्रं भवति स्रक्त्यमदाभ्यपात्रं ते सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्यस्ते भवतः शतमानं च हिरण्मयोपनद्धस्य राज्ञस्त्रीनꣳशून्प्रवृहति वसवस्त्वा प्रवृहन्तु गायत्रेण छन्दसाग्नेः प्रियं पाथ उपेहि रुद्रास्त्वा प्रवृहन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथ उपेह्यादित्यास्त्वा प्रवृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियं पाथ उपेहीत्यथ होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽध्यपो निःषिच्य द्वादशभिराधावैराधूनोति मान्दासु ते शुक्र शुक्रमाधूनोमीति प्रतिपद्य शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमाधूनोमीत्यातो ' ऽथैतस्मिन्नदाभ्यपात्रे ऽꣳशूनुपसंगृह्य गृह्णाति शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णाम्यह्नो रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः । आस्मिन्नुग्रा अचुच्यवुर्दिवो धारा असश्चतेत्यथैनमादायोपोत्तिष्ठति ककुहꣳ रूपं वृषभस्य रोचते बृहदित्यैति सोमः सोमस्य पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगा इत्येत्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहेत्यथ प्रदक्षिणमावृत्य राजन्येवाꣳशूनपिसृजत्युशिक् त्वं

१ Thus MUG; हैवस Be; हैवैतं B.

देव सोम गायत्रेण छन्दसाग्नेः प्रियं पाथो अपीहि वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथो अपीह्यस्मत्सखा त्वं देव सोम जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियं पाथो अपीहीत्यथाह प्रतिप्रस्थातरुदकꣳसेन वा[1] मोदचमसेन[1] वा जघनेनाहवनीयं प्रत्युपलम्बस्वेति। स तथा करोत्यथैत-द्धिरण्यमद्भिः प्रक्षाल्य मध्यमायामङ्गुलौ बध्नीते नामि-कायां वा प्रपद्यात्यथ सकृदभिषुतस्य राज्ञो ऽꣳशुं गृह्णाति वामदेव्यमिति साम मनसा गायमानो ऽनवानं प्रजापतये[2] त्वेति[2] गृह्णाति[2] प्रजापतये त्वेति जुहोत्यथ हिरण्यमभिव्यनित्या[3] नः प्राण एतु परावत आन्तरिक्षाद्दिवस्परि। आयुः पृथिव्या अध्यमृतमसि प्राणाय त्वेत्यथान्तर्वेद्यद्भिर्मार्जयत इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुतां वर्चः सोमो बृहस्पतिः। वर्चो मे विश्वे देवा वर्चो मे धत्तमश्विना॥ दधन्वे वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेरु तत्। परि विश्वानि काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवदित्यध्वर्योरेतद्धिरण्यं भवति[4] ब्राह्मणमुत्तरम्॥१२॥ पञ्चमः॥

अथातः पृश्नीनामेव ग्रहणꣳ संहतꣳ राजानं दशधा व्यूह्याभिमृशति वायुरसि प्राणो नामेति दशभिर्दश ते वा

---

१ Thus M; चौदचम॰ all the other MSS., omitting वा।

२ om. Be.

३ Thus MUG; ॰व्यानित्या B Be; cp. T.S. III. 3. 4. 3.

४ All the MSS. exc. M ins. इति।

एते संवत्सरस्याशीयेष्वहःसु[1] गृह्यन्ते । यत्र ह वैवैनास्तह्री-त्यादित्येतदपरमेषांतः[2] परःसामानेव यद्यर्थं । ते वा एते परःसामानः पुरस्ताद्वैषुवताद्ग्रहमन्वहमितः पराञ्चो गृह्यन्ते । अथ वैषुवते[3] ऽह्नि पराञ्चश्चार्वाञ्चश्च गृह्यन्ते । अथोर्ध्वं वैषुवताद्ग्रहमन्वहमावृत्तानेव गृह्णाति । प्रजापतिर्देवासुरान-सृजतेति ब्राह्मणमेवांथ[4] वै भवत्यावृश्च्यते वा एतद्यजमानो ऽग्निभ्यां यदेनयोः शृतंकृत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्यवभृथमवैष्यञ्जुहुयादिति । यो ऽवभृथमवैष्यन्नायुर्दां त्वग्नौ जुहोत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि । घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि-रक्षतादिमं स्वाहेत्याहुत्यैवैनौ शमयति नार्तिमार्च्छति यजमान इति ब्राह्मणमुक्तं बर्हिषः पर्युपोषणमुक्तं[5] सकृद्धोमस्त्वाथ वै भवति यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्ये जुहुया-दिति । स्नातकः पुपूषमाणो ऽरण्ये प्रत्ताव्यं [6]दहन्तमुपाधि-गम्याञ्जलिनोपस्तीर्णाभिघारितान्सक्तून्प्रदाव्ये जुहोति विश्वलोप

---

१ Thus M; ॰स्याशीयेषु॰ all the other MSS.; probably we have here a heteroclitic loc. from स्याशीयम् (स्याह्नम् of the other ritual texts), cp. infra XVI. 16 init.

२ ऐव before एताम् om. M.

३ वैषवतीये M and Bhav.

४ ब्राह्मणमेणेव M.

५ पर्युपोषण॰ M, उपोषण॰ all the other MSS.

६ Thus M; दवन्तमुपा॰ UBG; द्रवन्तमुपा॰ Be.

विश्वदावस्य त्वायञ्जुहोमि स्वाहेति । हुत्वा प्रध्वꣳसयते ऽघादेको ऽकृतादेकः समसनादेकः । ते नः कृण्वन्तु भेषजꣳ सदः सहो वरेण्यमित्यथैनं त्रिभिर्दर्भपुञ्जीलैः पवयति पवमानः सुवर्जन इत्येतेनानुवाकेन । शुद्धो हैव शुचिः पूतो मेध्यो भवत्यथ वै भवत्यक्कां विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावं पक्त्वा प्रातरेतेन कक्षमुपोषेदिति[1] । यमो[2] विजिज्ञासमानो महाराज उत्थायाक्कां विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावं पक्त्वा प्रातरुदित आदित्ये विप्रुषित[3] आददत एतमपूपमुपस्तीर्णाभिघारितं पर्णसेवाभ्यां परिगृह्य । तस्मिन्ह पूतितृणानि [4]भवन्त्यन्तमागारादेकोल्मुकमुदपात्रमित्येतत्समादाय तां दिशं यन्ति यत्रास्य कक्षः स्पष्टो भवति । तदेतदेकोल्मुकमुपसमाधायापूपमादीपयति पर्णसेवाभ्यां परिगृह्य । तस्मिन्ह पूतितृणानि[4] भवन्ति । तेन कक्षमुपोषत्यथैनमुद्गृह्णात्यन्त[5] विज्ञानमुपैति । यदि दहति पुण्यसमं भवति यदि न दहति पापसममेतेन ह स्म वा ऋषयः पुरा विज्ञानेन दीर्घसत्त्रमुपयन्तीति ब्राह्मणम् । मन्त्रैतमपूपं प्राश्नाप[6] उपस्पृश्य गृहानेत्यृषभो गोषु जीर्यति

---

१ ॰मुपोषेदिति MU.

२ Thus only M; यक्कां all the other MSS.

३ Thus M; विप्रव्युषित BG; विप्रदूषित Be U; Bhav. comments: उदिते ऽवश्याये ।

४—४ This passage is left out in all etc. M.

५ ॰मुपोषत्य॰ M.

६ प्राश्याप M, perhaps rightly.

तेन यक्ष्यमाणो भवति । तस्य तदुपाकृतं भवति यत्पशुना यक्ष्यमाणस्याथ[1] पशुरुत्सृष्टो भवति[1] तस्य निहत्य[2] इषिवं वर्धिमापयति शिवस्त्वष्टः पिशङ्गरूप इति द्वाभ्यामथैनं गोष्वपिसृजते ॥ १३ ॥

एतं युवानं परि वो ददामीत्यपियन्तमनुमन्त्रयते तस्मै गावो ऽसृजत राज्याय त्वाऽँ हवन्त मरुतः स्वर्काः । वर्षन्वषड्ककुभि श्रिश्रियाणस्ततो न उग्रो विभज वसूनीत्यथैतरं त्वाष्ट्रं वैन्द्रं वा प्राजापत्यं वा पशुमालभते[3] । एता हि साक्षात् देवतास्तस्योपाकरणीययोरनुवर्तयति नमो महिम्न उत चक्षुषे त इत्यथास्य वपां जुहोति देवानामेष उपनाह आसीदित्यथास्य हविर्जुहोति पिता वत्सानां पतिरघ्नियानामिति । समानमुत्तरं पशुकर्म । वशया यक्ष्यमाण आह गर्भमीक्षध्वमिति । ते चेद्गर्भं पश्यन्ति संप्रच्छाद्य वशां वपयाऽऽचरन्त्यथास्यै वपां जुहोति सूर्यो देवो दिविषद्भ्यो धाता क्षत्राय वायुः प्रजाभ्यः । बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मतीं जुहोतु स्वाहेति । वशामनुमन्त्रयते यस्यास्ते हरितो गर्भो ऽथो योनिर्हिरण्ययी । अङ्गान्यह्रुता यस्यै तां देवैः समजीगममित्यथ यावत्यष्टाप्रुड्ढिरण्यं क्षौमं चान्तरक्षौमं च वासश्चोष्णीषं

---

१ •माणस्याथैनमुत्सृज्य• M.

२ Thus MGB ; नित्य U ; नित्यं Be.

३ पशुम• M ; पशुन• all the other MSS.

चाथैतद्धिरण्यमद्भिः[1] प्रक्षाल्य वाससोपनह्योष्णीषेण विग्रथ्य दक्षे कोष्ठे ऽवधाय महति कोष्ठे ऽवदधाति । स आह प्रत्यञ्चं गर्भमन्तरेणं सक्थिनी प्रतिनिवर्तयतेति । तं निवर्त्यमानमनुमन्त्रयत आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र नर्दबुद । भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरावर्तया पुनरित्युखाद्गर्भं विस्रस्यमानमनुमन्त्रयते वि ते भिनद्मि तकरीं वि योनिं वि गवीन्यौ । वि मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायु च । बहिस्ते अस्तु बालितीत्यथैतं[2] गर्भꣳ संदꣳशेन परिगृह्याद्भिरभ्युक्ष्य शामित्रे प्रतितपति । तस्याभ्यर्धाद्वपाहोमं[3] प्रस्तोतयत्यथैतं गर्भमन्तरेण चात्वालोत्करावन्तरेण यूपं चाहवनीयं चोपातिहृत्य[4] तं दक्षिणतः प्राञ्चमायातयन्पञ्चहोत्रा[5] सादयत्यथ[5] वपायै हविषा चरत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतो गर्भस्यावद्यन्नाह विष्णवे शिपिविष्टायानुब्रूहीत्यथ वै भवति पुरस्तान्नाभ्या अन्यदवद्येदुपरिष्टादन्यदिति । स पुरस्तान्नाभ्या अन्यदवद्यत्युपरिष्टादन्यद्द्विरभिघारयत्याश्राव्याह विष्णुꣳ शिपिविष्टं यजेति । वषट्कृते जुहोत्युरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुः पवमानो धीर आनञ्ज गर्भम् । एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी

---

१ Thus M; चाथैन॰ all the other MSS.

२ Thus M; ॰थैनं the other MSS.

३ Thus M; तस्याभ्यर्धे BG; तस्याभ्यर्धंवपा॰ Be U.

४ Thus M; चोपातीत्य the other MSS.

५ प्राञ्चमासादयत्यथ (sec. m. ॰मायातयत्यथ), omitting the partic. and पञ्चहोत्रा M.

सप्तपद्यष्टापदी भुवनानु प्रथताꣳ स्वाहेत्यथ विशस्ता यस्यैतं गर्भं यथाकृतं प्रतिपर्यावृत्योत्तरार्धे[1] आहवनीयस्य प्रत्यञ्चमायात्य भस्मनाभिसमूहति मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षतां पिपृतां नो भरीमभिरित्यध्वर्यो कृतत्कोपमिश्रं भवति। ब्राह्मणमुत्तरम्। ॥ १४ ॥ षष्ठः ॥

अनवप्रया यक्ष्यमाणो भवति। स यान्यहान्यमेध्यसंपन्नानि मन्यते तेष्वाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। या[2] एता[2] ब्राह्मणाभिविहिता देवतास्तासामेनामेकस्यै देवताया आलभते। [3]तस्या [3]उपाकरणीययोरनुवर्तयत्या वायो भूष शुचिपा इति। नियोजने ऽनुवर्तयत्याकूत्यै त्वा कामाय त्वा[4] समृधे[4] त्वेति। पर्यग्नौ क्रियमाणे पशू[4] किक्किटाकारं जुहोति किक्किटा ते मनः प्रजापतये स्वाहा किक्किटा ते प्राणं वायवे स्वाहा किक्किटा ते चक्षुः सूर्याय स्वाहा किक्किटा ते श्रोत्रं द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहा किक्किटा ते वाचꣳ सरस्वत्यै स्वाहेत्यथैनामन्तरेण चात्वालोत्करावुदीचीं नीयमानामनुमन्त्रयते त्वं तुरीया वशिनी वशासि सकृद्यत्त्वा मनसा गर्भ आशयत्। वशा त्वं वशिनी गच्छ देवान्सत्याः सन्तु यजमानस्य कामा इत्युपासने ऽनुवर्तयत्यजासि रयिष्ठा पृथिव्याꣳ सीदोर्ध्वान्त-

---

१ प्रतिपरिवृत्य॰ M.

२ Thus M; वायो इत्य GU; वाया इत्य Be; वायोभा B.

३ तस्योपा॰ M.

४ om. M.

रिच्छमुपतिष्ठस्व दिवि ते बृहद्भा इत्यथास्मै कर्णं जुहोति तन्तुं तन्वन्नजसो भानुमन्विहीत्यथास्मै हविर्जुहोति मनसो हविरसि प्रजापतेर्वर्ण इत्यथास्या अवदानानां[1] प्राश्नाति गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्मेत्यथ वै भवति तस्यै वा एतस्या एकमेवादेवयजनं यदालब्धायामभ्रो भवति यदालब्धायामभ्रः स्यादप्सु वा प्रवेशयेत्सर्वं वा प्राश्नीयादित्युत्सर्गमेतस्या अप्सु प्रवेशनमैतेनैवास्मै मन्त्रेणावदानानां प्राश्यावेतरदप्स्वनुप्रहरेदिति बौधायनो[2] ऽनुनिधायमेनामद्यादित्याश्मीमविरित्यथ[3] वै भवति सा वा एषा त्रयाणामेवावरुद्धा संवत्सरसदः सहस्रयाजिनो गृहमेधिनस्त एवैतया यजेरन्नेतेषामेवैषाप्तेति तेषामु हैवैनयैका[4] यजते ॥ १५ ॥

अथातो जयानामेव होमो जयान्होष्यन्नुपकल्पयते बाधकं स्रुवं च स्रुचं च बाधकान्परिधीञ्छरमयं बर्हिर्वैभीदकमिध्ममित्यथ[5] हृत्याग्निमुपसमाधाय शरमयं बर्हिः स्तीर्त्वा बाधकान्परिधीन्परिधाय वैभीदकमिध्ममभ्यज्य[5] स्वाहाकारेणाभ्याधाय बाधकेन स्रुवेणोपघातं जुहोति चित्तं च स्वाहा चित्तिश्च स्वाहेति त्रयोदश स्रुवाहुतीरपि वा बाधकेन स्रुवेण बाधकया

---

1 अवदानानि M but cp. infra l. 7.

2 Thus MU; बौधायनो Be BG.

3 अवयेद् i.s.o. अद्याद् M.

4 Thus MBG; तेषामुहैवनयैको Be U.

5 Thus M; °वैभीतक° the other MSS.

स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सर्वान्मन्त्रान्समनुद्रुत्य जुहोति चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञानं च मनश्च शक्वरीश्च दर्शश्च पूर्णमासश्च बृहच्च रथंतरं च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतनाज्येषु तस्मै विशः समनमन्त सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बभूव स्वाहेत्यथ वै भवति देवासुराः संयत्ता आसंस्त इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एताञ्जयान्प्रायच्छत्तानजुहोत्ततो वै देवा असुरानजयन्यदजयंस्तज्जयानां जयत्वꣳ । स्पर्धमानेनैते होतव्या । जयत्येव तां पृतनामिति ब्राह्मणमथ वै भवति येन कर्मणेर्त्सेत्तत्र होतव्या इति । स यत्कर्मेर्त्सेदिदं[1] मे समृध्येतेति तस्मिन्नभ्यातानाञ्जुहुयादित्यभ्यातानान्होष्यन्नुपकल्पयते पर्णमयꣳ स्रुवं च स्रुचं च पर्णमयान्परिधीन्कुशमयं बर्हिः पर्णमयमिध्ममित्यथ वृथाग्निमुपसमाधाय कुशमयं बर्हि स्तीर्त्वा पर्णमयान्परिधीन्परिधाय पर्णमयमिध्ममभ्यज्य स्वाहाकारेणाभ्याधाय पर्णमयेन स्रुवेणोपघातं जुहोत्यग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विति सप्तदश स्रुवाहुतीर्हुत्वा वाचयति पितरः पितामहा इत्यपि वा पर्णमयेन स्रुवेण पर्णमय्याꣳ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सर्वान्मन्त्रान्समनुद्रुत्य हुत्वान्ततो वाचयति पितरः पितामहा इत्यथ समस्तानामेव होमो । ऽभ्यातानानेवाग्रे जुहुयादथ जयानथ राष्ट्रभृतो । ब्राह्मणमुत्तरम् । ॥ १६ ॥ सप्तमः ॥

---

1 Thus M; यत्कर्मणेर्त्से° the other MSS.

अथ वै भवति राष्ट्रकामाय होतव्या इति । राष्ट्रकामाय होष्यन्नुपकल्पयते शम्यापरिधीनित्यथ[1] वृथाग्निमुपसमाधाय शम्यापरिधीन्परिधाय निशायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोत्यृताषाडृतधामेति । राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो । राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमवरुन्द्धे । राष्ट्रमेव भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यात्मने होतव्या इत्यात्मने होष्यन्वृथाग्निमुपसमाधाय निशायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोति । राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो । राष्ट्रं प्रजा । राष्ट्रं पशवो । राष्ट्रं यच्छ्रेष्ठो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमवरुन्द्धे । वसिष्ठः समानानां भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवति ग्रामकामाय होतव्या इति । ग्रामकामाय होष्यन्नधिदेवने वृथाग्निमुपसमाधाय निशायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोति । राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो । राष्ट्रꣳ सजाता । राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रꣳ सजातानवरुन्द्धे । ग्राम्येव भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवन एवास्मै सजातानवरुन्द्धे । त एनमवरुद्धा उपतिष्ठन्त इति ब्राह्मणमथ वै भवति रथमुख ओजस्कामस्य होतव्या इत्योजस्कामस्य[2] होष्यन्नुपर्यग्नौ रथमुखं प्रगृह्य[3] निशायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोत्योजो वै राष्ट्रभृत । ओजो रथ । ओजसैवास्मा ओजोऽवरुन्द्धे । ओजस्व्येव भवतीति ब्राह्मणमथ

---

१ Thus MGB; शम्याःपरि॰ U Be.

२ ॰कामाय MSS. exc. M.

३ परिगृह्य MSS. exc. M.

वै भवति यो राष्ट्रादपभूतः स्यात्तस्मै होतव्या । यावन्तो ऽस्य रथाः स्युस्तान्ब्रूयाद्युङ्ध्वमिति । राष्ट्रमेवास्मै युनक्तीति ब्राह्मणमथ वै भवत्याकूतयो वा एतस्याकॢप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पते । स्वरथस्य दक्षिणं चक्रं प्रवृह्य नाडीमभिजुहुयादिति । स[1] स्वरथस्यैव दक्षिणं चक्रं प्रवृह्योपर्यग्नौ रथनाडीं प्रगृह्य[2] निधायाग्न्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोत्याकूतीरेवास्य कल्पयति । ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनुकल्पत इति ब्राह्मणम् । ॥ १७ ॥

अथ वै भवति संग्रामे संयत्ते होतव्या इति । संग्रामे संयत्ते होष्यन्नुपकल्पयते मान्धुकमिध्ममित्यथ प्रत्यमित्रमग्निमुपसमाधाय मान्धुकमिध्ममभ्यज्य स्वाहाकारेणाभ्याधाय निधायाग्न्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां प्रतिवेष्टयन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति य उन्मादेत्तस्मै होतव्या इत्युन्मत्ताय होष्यन्नुपकल्पयते नैयग्रोधमौदुम्बरमाश्वत्थं प्लाक्षमिध्ममित्यथ वृथाग्निमुपसमाधायैतमिध्ममभ्यज्य स्वाहाकारेणाभ्याधाय निधायाग्न्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो [3]जुहोत्येते वै गन्धर्वाप्सरसां गृहाः । स्व एवैनानायतने शमयतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यभिचरता प्रतिलोमꣳ होतव्या इत्यभिचरन्होष्यन्स्वकृत[4]

---

१ only given by M.

२ प्रगृह्य M Be ; प्रवृह्य the other MSS.

३ ... ३ (p. 184, 2) left out in M.

४ probably read ! इति सोऽभिचरन्हो० ।

हरिणे प्रदरे वाप्सुतो ऽर्वाञ्चो वृषाग्निमुपसमाधाय शिग्रायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ[१] राष्ट्रभृतो[२] जुहोति । यद्वाचः क्रूरं तेन वषट्करोति । वाच एवैनं क्रूरेण प्रवृश्चति । ताजगार्तिमार्च्छतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्य कामयेताद्यमाददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत इति तृणानि संगृह्णीयादिति । स यस्य कामयेताद्यमाददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत इति तृणानि संगृह्णात्यथैनान्यादाय हरतीदमहममुष्यामुष्यायणस्याद्यꣳ हरामीत्याद्यमेवास्य हरति । षड्भिर्हरतीति ब्राह्मणमथैनानि स्वस्यां वा सभायाꣳ स्वेषु वामात्येष्वपिसृजति । प्रजापतिनैवास्याद्यमादायर्तवो ऽस्मा अनुप्रयच्छन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तꣳ स्थले ऽवसाय्य ब्रह्मौदनं चतुःशरावं पक्त्वा तस्मै होतव्या इति । स यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तꣳ स्थले ऽवसाय्य ब्रह्मौदनं चतुःशरावं पक्त्वा शिग्रायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोति । वर्ष्म वै राष्ट्रभृतो । वर्ष्म स्थलं । वर्ष्मणैवैनं वर्ष्म समानानां गमयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति चतुःशरावो भवति । दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति । क्षीरे भवति । रुचमेवास्मिन्दधात्युद्धरति शृतत्वाय । सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय । चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति । दिशामेव ज्योतिषि जुहोतीति ब्राह्मणम् । ॥ १८ ॥

---

१ ०कारेण the MSS.

२ (p. 183,17) २...२ left out in M.

अथ वै भवति देविका निर्वपेत्प्रजाकाम इति। प्रथमं धातारं प्रजाकामस्य करोति। प्रथमं पशुकामस्य। मध्यतो ग्रामकामस्य। मध्यतो ज्योगामयाविनः। प्रथमं यक्ष्यमाणस्योत्तममीजानस्य। प्रथमं मेधाकामस्य। मध्यतो रुक्कामस्य। ता वा एताः क्षीरे शृता भवन्ति। ता यत्सह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनं प्रदहो। द्वे प्रथमे निरुप्य धातुस्तृतीयं निर्वपेत्तथो एवोत्तरे निर्वपेत्तथैनं न प्रदहन्त्यथो यस्मै कामाय निरुप्यते तमेवाभिरुपाप्नोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यत्सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टका एव ता उपधत्ते यजमानो ऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यत्सायंप्रातर्जुहोत्यहोरात्राण्येवाप्त्वेष्टकाः कृत्वोपधत्ते। दश समानत्र जुहोति। दशाक्षरा विराड्विराजमेवाप्त्वेष्टकां कृत्वोपधत्ते। ऽथो विराज्येव यज्ञमाप्नोति। चित्यश्चित्यो ऽस्य भवति। तस्माद्यत्र दशोषित्वा प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत्ततो ऽर्वाचीनमिति। स यत्र दशोषित्वा प्रयास्यन्भवति तदग्निष्ठे ऽनसि समवप्रमयन्ते[1] यदस्य[1] समवप्रमयितव्यं[1] भवत्यवास्त्वेव तद्यत्ततो ऽर्वाचीनꣳ। रुद्रः खलु वै वास्तोष्पतिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयं प्रयायाद्रुद्र एनं भूत्वाग्निरनूत्थाय हन्याद्वास्तोष्पतीयं जुहोति। भागधेयेनैवैनꣳ शमयति। नार्तिमार्च्छति यजमान इति ब्राह्मणमथ वै भवति यद्युक्ते जुहुयाद्यथा प्रयाते वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्यदयुक्ते

---

१ Thus M only; all the other MSS. are here wholly corrupted.

जुहुयाद्यथा चेम आहुतिं जुहोति तादृगेव तदेतद्धैतमस्य वास्तोष्पतीयꣳ स्याद्दक्षिणो युक्तो भवति सव्यो ऽयुक्तो ऽथ वास्तोष्पतीयं जुहोतीति । स यत्र दक्षिणो युक्तो भवति सव्यो ऽयुक्तस्तत्प्रत्याच्छेद्यां[1] पर्णमय्याꣳ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये वास्तोष्पतीयं जुहोति । वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मानित्यनुद्रुत्य वास्तोष्पते शग्मया सꣳसदा त इति जुहोत्यथैताꣳ स्रुचमुपनिधाय सव्यं युक्त्वा प्रयात्युभयमेवाकरपरिवर्गमेवैनꣳ शमयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यदेकया जुहुयाद्दर्विहोमं कुर्यात्पुरोनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति सदेवत्वायेति ब्राह्मणमथ वै भवति यद्युत आदध्याद्रुद्रं गृहानन्वारोहयेद्यदवसानान्यसंप्राप्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वा दहनं वा तादृगेव तदयं ते योनिरृत्विय इत्यरण्योः समारोहयत्येष वा अग्नेर्योनिः । स एवैनं योनौ समारोहयत्यथो खल्वाहुर्यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत्पुनराधेयः स्यादिति । या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहेत्यात्मन्समारोहयत इति । स आत्मन्समारोहयते या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहात्मात्मानमच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि । यज्ञो भूत्वा यज्ञमासीद स्वां योनिं जातवेदो भुव आजायमानः सक्षय एहीत्यथैनमुपावरोहयत उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वं देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन् । आयुः प्रजाꣳ रयिमस्मासु धेह्यजस्रो

१ Thus MGUB, Bhav.; प्रत्याद्देयां Be. This word occurs also in the Baudh. pitṛmedhasūtra (p. 13, 1).

दीदिहि नो ऽद्युरोण इति । यजमानो वा अग्नेर्योनिः । स्वायामेवैनं योन्याꣳ समारोहयत इति ब्राह्मणम् । ॥ १९ ॥ अष्टमः ॥

अतो ऽन्वारम्भो । ऽथ वै भवत्युभयथा वा इदं प्रत्यक्षं नाप्रत्यक्षं वसिष्ठः प्रत्यक्षमपश्यत्सो ऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः प्रजाः प्रजनिष्यन्ते ऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्रवोच इति । तस्मा एतान्स्तोमभागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्तेति । तस्माद्वासिष्ठं ब्रह्मत्वमिति । स यत्राह ब्रह्मन्स्तोष्यामः प्रशास्तरिति तद्ब्रह्मा[1] प्रसौति देव सवितरित्येतां प्रतिपदं कृत्वा रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वेत्येतस्यानुवाकस्यैकैकमुपादाय प्रसौति । स एवमेव प्रसुवन्दशभिरग्निष्टोमं प्रसौति त्रयोदशभिरत्यग्निष्टोमं पञ्चदशभिरुक्थ्यꣳ षोडशभिः षोडशिनꣳ सप्तदशभिर्वाजपेयमेकान्नत्रिꣳशतातिरात्रꣳ सर्वैरप्तोर्यामꣳ । स यत्र राथंतराय सन्धये प्रसर्पन्ति तदाह वसुको ऽसि वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीति । स एवमेव प्रसौत्याप्तोर्यामादथातो[2] ऽतिक्रमाणामेवाभिचरन्भ्रातृव्यवान्स्पर्धमानो ऽभिचरणीयग्निष्वान्यायात्य संवत्सरमेतैः क्रमैः क्रमेताग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमेन रथंतरेण साम्ना वषट्कारेण वज्रेण पूर्वजान्भ्रातृव्यानधरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्येनान्नुदे ऽस्मिन्क्षये ऽस्मिन्भूमिलोके यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येनान्क्रामामीन्द्रेण देवेन पृतना जयामि

१ तद् is left out in all MSS. exc. M.
२ प्रसौत्यप्तोर्या॰ M.

त्रैष्टुभेन छन्दसा [1]पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण सहजान्भ्रातृव्यानधरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्येनान्नुदे ऽस्मिन्क्षये ऽस्मिन्भूमिलोके यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येनान्क्रामामि[1] विश्वेभिर्देवेभिः पृतना जयामि जागतेन [1]छन्दसा सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन साम्ना वषट्कारेण वज्रेणापरजान्भ्रातृव्यानधरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्येनान्नुदे ऽस्मिन्क्षये ऽस्मिन्भूमिलोके यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येना[1]न्क्रामामीत्यपि वाभिचरणीयास्विष्टिष्वनुवर्तेतापि वापोद्धृत्येतरान्क्रमान्संवत्सरमेतैः क्रमैः क्रमेतान्कꣳ शुक्रामन्थिनोरधिद्रवणमथातो ऽतौमोचाणामेव[2] वैश्वकर्मणानि हुत्वा गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा गार्हपत्ये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने ॥ २० ॥

ये देवा यज्ञहनो पृथिव्यामध्यासते। अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा गार्हपत्य एव जुहोति ये देवा यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासते। अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्यथाग्नीध्रमभिप्रेत्यागन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणां भागो युवयोर्यो अस्ति। नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठे अधि रोचने दिव इत्यथाग्नीध्रं हुत्वा स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाग्नीध्रे जुहोत्यन्वारब्धे

[1],[1] The two passages marked at the beginning and the close by [1] and [1] are left out by all the MSS. exc. M.

[2] °तौमो° MBG (sec. m.); °तिमो° Bc UG (pr. m.).

यजमाने ये देवा यज्ञहनो ऽन्तरिक्षे ऽध्यासते । वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाग्नीध्र एव जुहोति ये देवा यज्ञमुषो ऽन्तरिक्षे ऽध्यासते । वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्यथाहवनीयमभिप्रैति यास्ते रात्रीः सवितर्देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति । गृहैश्च सर्वैः प्रजया न्वग्रे सुवो रुहाणास्तरता रजाꣳसीत्यथाहवनीयं द्रुत्वा स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने ये देवा यज्ञहनो दिव्यध्यासते । सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीय एव जुहोति ये देवा यज्ञमुषो दिव्यध्यासते । सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्यथाहवनीयमुपतिष्ठते येनेन्द्राय समभरः पयाꣳस्युत्तमेन हविषा जातवेदः । तेनाग्ने त्वमुत वर्धयेमꣳ सजातानꣳ श्रैष्ठ्य आधेह्येनमिति । यज्ञहनो वै देवा यज्ञमुषः सन्ति त एषु लोकेष्वासत आददाना विमथ्नाना यो ददाति यो यजते तस्य ये देवा यज्ञहनः पृथिव्यामध्यासते ये अन्तरिक्षे ये दिवीत्याहेमानेव लोकाꣳस्तीर्त्वा सगृहः सपशुः सुवर्गं लोकमेतीति ब्राह्मणमपि वा तिस्र एव गार्हपत्ये जुहोति तिस्र आग्नीध्रे तिस्र आहवनीये ऽपि वा गार्हपत्याज्जपन्ननुद्रवेदाहवनीयादुत्क्रोदवसानीयेष्टिरेतां[1] तृतीयां प्रवृताहुतिं जुहोति सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरन्तरिक्षाद्यजमानो ऽग्निर्मा पातु चक्षुषः

१ ॰जपन्ननुद्रवेद॰ M Be; ॰जपन्नुद्रवेद॰ BUG.

स्वाहेत्यथाभिचरन्बभ्रुवे बभ्रुवत्सायै कार्ष्मर्यमयेन[1] पात्रेण पयो जुहोति सच्च शूष सवितर्विश्वचर्षण एतेभिः सोम नामभिर्विधेम ते तेभिः सोम नामभिर्विधेम ते स्वाहेति । साचादस्य हृदयं भित्त्वान्त्राणि परिक्रामयातै[1] । स्तृणुते हैव[2] तं[2] भ्रातृव्यमथ येनास्यर्त्विजां स्पर्धा स्यात्तमाह मास्य चमसमनुप्रसृप्तादभिमर्शनं[3] करिष्यामीति । तस्यैतेनैव मन्त्रेण चमसं जुहुयात्तमूर्ध्वो ऽवाङ्वा[4] राजातिपवत । उक्तं पात्नीवतस्य [5]अयणमुक्तमादित्यग्रहस्योद्धननमुक्तं[6] प्रायणीयस्य सुताहुतिरुक्तोदयनीयस्योक्तं यूपस्योपस्थानम् । ॥ २१ ॥ नवमः ॥

उक्तानि पत्नीयजूंष्येवमेवैताः स्रुचो यथैतद्ब्राह्मणमुक्तो दधिग्रहो । ऽथ वै भवत्याज्यग्रहं गृह्णीयात्तेजस्कामस्येति । बर्हिषी अन्तर्धायाज्यग्रहं गृह्णाति । सोमग्रहं गृह्णीयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्येत्यंशूनुपसंगृह्य सोमग्रहं गृह्णात्यथैतं महाव्रतीये ऽग्निं प्राजापत्यमतिग्राह्यं गृह्णाति त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्व इत्यनु-

---

१ Thus M; ॰कामयातैच Be; ॰क्रासयातौह B; ॰कासयान्कैच U; ॰कासयातैह G (pr. m.), ॰क्रासयातैह G (sec. m.). परिक्रासयातेर्निष्क्रामति (var. निष्कामयति) Bhav.

२ Thus M Bhav.; चैवेतं The other MSS.

३ Thus M; ॰नुप्रसृप्ताद॰ BUG; ॰नुपसृत्याद॰ Be.

४ Thus M; i.s.o. ऽवाङ्वा राजाति॰ Be U : वाराद्वाष्ठाति॰; G : वाराद्वाष्ठाति; B : वारोद्वाष्ठाति॰ ।

५ Thus (अयण॰) M Be (cp. viii. 14 श्रीणाति); अपण॰ BU; अमण॰ G.

६ Corrected (उद्धनन॰) according to viii. 9 s.f. (उद्धन्ति); उद्धाननन॰ MUGB; Be wholly corr.

ध्रुवोपयामगृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः प्रजापतये त्वेत्यथातः प्राणभृतामेव ग्रहणꣳ। संक्रमꣳ राजानं पुञ्जीकृत्वा[१] नवाꣳशून्प्राच आयातयत्ययं पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वसन्तः प्राणायनो गायत्री वासन्ती गायत्र्यै गायत्रं गायत्रादुपाꣳशुरुपाꣳशोस्त्रिवृत्त्रिवृतो रथंतरꣳ रथंतराद्वसिष्ठ ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्य इत्ययं दक्षिणा विश्वकर्मेति नव दक्षिणायातयत्ययं[२] पश्चाद्विश्वव्यचा इति नव प्रतीच आयातयतीदमुत्तरात्स्वरिति नवोदीच आयातयतीयमुपरि मतिरिति नवोपरिष्टात्प्रदक्षिणं प्रर्यायातयति। तामपानभृद्भिः प्रत्यूहति प्राची दिशां वसन्त ऋतूनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं त्रिवृत्स्तोमः स उ पञ्चदशवर्तनिस्त्र्यविर्वयः कृतमयानां पुरोवातो वातः सानग ऋषिरिति। वाचयति पितरः पितामहाः परे ऽवर इति ये पुरस्ताद्भवन्ति। दक्षिणा दिशामिति ये दक्षिणतो भवन्ति। प्रतीची दिशामिति ये पश्चाद्भवन्त्युदीची दिशामिति य उत्तरतो भवन्त्यूर्ध्वा दिशामिति य उपरिष्टात्प्रदक्षिणं पर्यायातिता[३] भवन्ति। ते वा एते प्रोषणीयोदयनीययोरेव

---

१ Thus (पुञ्जी॰) M; पुंजं BG; पुंजं Bo U.

२ Thus M; दक्षिणायायातयत्य॰ Bo GU; B defect.

३ Conjecturally; पर्याश्रातिता BG; पर्यासातिता M; पर्यातिश्रातिता U; पर्यतिश्रातिता Bo.

नियुक्ता दशमे ऽहꣳस्तदु[1] रात्रिसत्त्रेष्वप्यग्निष्टोम[1] आमयाविन उपसृतो वा गृह्णीयादगदो हैव भवति । ॥ २२ ॥ दशमः ॥

अथ वै भवत्युभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्तेति ब्राह्मणमेव । युवꣳ सुराममश्विनेति सौत्रामण्यामेव[2] भवत्यथ वै भवतीयं वा अग्निहोत्रीयं वा एतस्य निषीदति यस्याग्निहोत्री निषीदति । तामुत्थापयेदिति । स यस्याग्निहोत्री निषीदति तामुत्थापयत्युदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूप्यायुर्यज्ञपतावधात् । इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्यथ वै भवत्यवर्तिं वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति । तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्याद्यस्यान्नं नाद्यादिति । स यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति तामेतदेव दुग्ध्वा ब्राह्मणाय ददाति । न चाश्नात ऊर्ध्वमन्नमत्त्यथ वै भवति पृथिवीं वा एतस्य पयः प्रविशति यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति । तदभिमन्त्रयेतेति । स यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति तदभिमन्त्रयते । यदद्य दुग्धं पृथिवीमसृक्त यदोषधीरप्यसरद्यदापः । पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह । पय एवात्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते । ऽप उपसृजत्यद्भिरेवैनदाप्नोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै यज्ञस्यार्तेनानार्तꣳ सꣳसृजत्युभे वै ते तर्ह्यार्च्छत । आर्च्छति खलु वा

१ Thus M; B and G (sec. m.) om. अपि; तदुरात्रिसत्त्रेष्वष्टोम U; तदतिरात्रे सत्रे ष्टोम Be; तदुरात्रिसत्त्रेष्टोम G (pr. m.).

२ एष i.s.o. एव M.

अथातः पुरोडाशान्व्याख्यास्यामः । सर्व एवाग्नेया अष्टाकपाला अन्यत्र पौनराधेयिकात्सर्व एवैन्द्राग्ना एकादशकपाला अन्यत्राग्रयणाच्च शुनासीरीयाच्च । सर्व एवैन्द्रा एकादशकपाला अन्यत्र शुनासीरीयात्सर्व एवाग्नीषोमीया एकादशकपाला अन्यत्र श्यामाकात्सर्व एव पशुपुरोडाशा एकादशकपाला अन्यत्र वायव्याद्यद्देवत्यः पशुस्तद्देवत्यः पशुपुरोडाशो ऽन्यत्र वायव्याद्भवति । सर्व एवाग्नावैष्णवा एकादशकपाला अन्यत्राध्वरकल्पायै । तत्रैवाष्टाकपालश्च[1] द्वादशकपालश्च भवतः । सर्व एव सावित्रा द्वादशकपाला अन्यत्राश्वमेधिकेभ्यस्तत्रैवाष्टाकपालश्चैकादशकपालश्च भवतः सावित्रो ऽष्टाकपाल इति च । सर्व एव मारुताः सप्तकपाला अन्यत्राश्वमेधिकानां चातुर्मास्यपशूनां पशुपुरोडाशेभ्यो मारुताच्चैकविंशतिकपालादन्यत्र राजसूयिकात्पञ्चशारदीयानां च पशूनां पशुपुरोडाशेभ्यः । किमनुख्यानि नु[2] खलु ते[3] विलेख्यानि कपालानि भवन्तीति । विज्ञायते[4] वैश्वानरं द्वादशकपालं मृगाखरे भूमिकपालं निर्वपेदित्येतदनुख्यानि भवन्तीत्यथ एतत्संख्याः । पञ्चप्रयाजस्य

---

१ Thus C Ben U (pr. m.); ०कपालो H Be G U (sec. m.).

२ नु H D C V, तु Ben Be G U.

३ om. H G (sec. m.), found in Ben Be U D C G (pr. m.) V. According to Vc it stands for तानि. Is the word to be cancelled? The Vivarana makes no mention of it.

४ Cp. T Br. III, 9, 17, 3.

नवप्रयाजश्चैकादशप्रयाजश्चेति प्रयाजाः पूर्वसंख्याः । पर्यग्निकरणं पशोरुपांश्वभिषवो ऽग्निष्टोमे गवामयने चतुर्विंशमहस्तदपि विज्ञायते तस्य त्रीणि च शतानि षष्टिश्च स्तोत्रीयास्तावतीः संवत्सरस्य रात्रय इति । ॥ १० ॥

अथ राजयज्ञा । राजसूयो ऽश्वमेधः पुरुषमेधः सर्वमेधः सोमसवः पृथिसवो[1] मृत्युसवः कानान्धयज्ञः शुनस्कर्णयज्ञ इति चाथादितिदेवता । अग्न्याधेये त्वेव प्रथमश्चरुश्चातुर्मास्येषु द्वितीयः । प्रायणीयोदयनीययोरग्निर्दीक्षणीयायां । त्रयो राजसूये रत्निमानेषु[2] च प्रायुजेषु चादित्यां मल्हां गर्भिणीमालभत इति चैक इष्टिकल्प । एको व्रात्यस्तोमे । चत्वारो ऽश्वमेधे ऽदित्यै विष्णुपत्न्यै चरुरदित्यै इंसमाचिरदित्यै त्रयो रोहितैतास्तिस्रो मेध्य आदित्या । द्वौ सौत्रामण्यामादित्याविवंशा । षष्ठो ऽष्टादश इति च । त्रीणि तन्त्राणि यज्ञमन्वायत्तानि भवन्ति पञ्चप्रयाजं नवप्रयाजमेकादशप्रयाजमिति । पञ्चप्रयाजेन दर्शपूर्णमासौ काम्या इष्टय इति वर्तन्ते । नवप्रयाजेन चातुर्मास्यान्येकादशप्रयाजेन पशुः सोम इति । षडिमानि सर्वकल्पे सर्वाभिप्रायिकाणि भवन्ति । यथैतदग्न्याधेय-

---

१ पृथिवीसवो or पृथिविसवो all, cp. XVIII 6.

२ Thus H Ben D C V, रत्निनेषु G Be U the Viv. (one copy), रत्निनिषु the Viv. (another copy). Read probably रत्निनीषु (sc. इष्टिषु).

मग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यानि पशुः सोम इति । तदपि विज्ञायते ऽथ यदस्याग्निमुद्धरति सहस्रं तेन कामदुघा[1] अवरुन्द्धे[1] । ऽथ यदग्निहोत्रं जुहोति सहस्रं तेन या वै वैश्वदेवस्य मात्रैतदा एतेषामवममतोऽतो वा उत्तराणि श्रेयाꣳसि भवन्ति[2] । सर्वाल्लोकान्पशुवन्त्यथाभिजयत्येकस्मै[3] वै कामायान्ये यज्ञक्रतव आलभ्यन्ते । सर्वेभ्यः कामेभ्यः पशुः सोम इति । ॥ ११ ॥ षष्ठः ॥

अग्नीनाधास्यमानः प्रज्यमात्मानं कुर्वीत । येनास्याकुशलꣳ[4] स्यात्तेन कुशलं कुर्वीत । यान्यृणान्युत्थितकालानि स्युस्तानि व्यवहरेदनुज्ञापयीत वाथाप्यग्न्याधेय एवलिङ्गां वरणं प्रथममुदाहरामस्तस्य चेत्पूर्वं पुरुषैर्वृताः स्युस्तानेव नातिवृणीताव्यवच्छिन्नाश्चेत्कौलेनाध्ययनेन मानुषेण शीलवृत्ताभ्याꣳ स्युरिति । किंगत उ खल्वतिवरणं वावरणं वा भवतीति । स्तेयमचारी-

1 Thus Be G (sec. m.), ॰दुघोवरु॰ U D C* H V, दुघावरु॰ Ben G (pr. m.).

2 भवन्तीति C Ben.

3 After ॰जयति Be and G(sec. m.) ins. इति ।

4 Thus (and cp. XXV. 4 init.) U G D C Be and the Viv. (one copy). येनास्य कुशलं H Ben V and the Viv. (another copy). The Vivaraṇa runs: येनास्याकुशलं स्यात् क्षमादिकम् तेन साम्यं कुर्वीत, the Bhāṣya of Veṅkaṭeśvara: येनास्य कुशलं स्यात् तेन संभारो नास्ति तं संपादयेदित्यर्थः ।

दभ्यमङ्स्थादयाज्यमयाजयत्सादितं[1] कर्म तद्ध ह्यास्थित[1] इत्येतेषामेकस्मिन्नतिवरणं वावरणं वा भवतीति । ताङ्स्वे-हृणीताव्यापन्नाङ्गानेव वृणीत । कं नु खल्वेषां प्रथमं वृणीत । यो ऽस्य सङ्स्तुततमः[2] स्यात्तं प्रथमं वृणीत । तेन सचिवेनान्यान्लिप्सेत । यद्यु वै यथाज्येष्ठं ब्रह्माणं प्रथमं वृणीताथ होतारमथोद्गातारमथाध्वर्युं । ब्रह्मणो वानन्तर-मध्वर्युं । पूर्वं वोत्तरं वा यथाक्रमं चेत्स्यात्सृष्टेन धनेनर्त्विजः प्रतिसंत्रसीत । त्रीण्यधिकरणान्यृत्विजां विनापि[3] यच्छ्ये[3]

---

१ Thus (सभ्यमङ्स्थात्) all. I guess this word to be a corruption from an original सभ्यमङ्स्थ । The commentaries find the word सम 'sickness' in it. V.: साभिमुख्येन रोगवत् बाधकत्वेन स्थितः। The Viv.: सात्मानं (var. सप्तीनं) जिघांसति । सम रोगे । साभिमुख्येन रोगभूत (var. रोगहत) स्तिष्ठति । सभ्यमंस्था इति लेट् सिचः (var. लेटचः) रोगत्वेन स्थितः ।—सादितं all the MSS. exc. Be (सातं), G (sec. m. सौदं) and U C (यत्कुत्सितं); कुत्सितं, however, seems to be the periphrase of our word in the commentaries; V.: सादितं कुत्सितं कर्म सेवाभिचारयजनादि। Perhaps the original reading of our passage has been: स्तेयमचारी-दभ्यमङ्स्थायाज्यमयाजयद्यत्सादितं कर्म तद्ध ह्यास्थितेति । सास्थित 3rd sing. root aor. med. from सातिष्ठते । Moreover instead of the impf. सया-जयत् we expect an aorist.

२ संस्कृततमः D and U (sec. m.).

३ Thus (विनापि यच्छ्ये) all (also Vt, Ve). exc. C, which has विना यियच्छ्ये; the correct reading (see the Viv. and the Bhāṣya: यच्छु-मिच्छामि) seems to be either विना यियच्छे (see the reading of C) or विनापीयच्छ्ये (इयच्छ्ये for regular इयच्छे, cp. the remark on XXIII, 17; 176, 12).

ऽज्याग्निषि[१] भार्यामक्षणीति । को नु खल्वृत्विजां धर्म इति ।
य आचार्य इति । कथमर्हण इति । ॥ १२ ॥

आगमन्नागम इत्येकमृतुमुखमृतुमुख इत्येकं । संवत्सरस्य
पार इत्येकं । यज्ञाधिगम इत्येतदपरं । को नु खल्वृत्विजां
५ धर्म इति । न न्यस्तमार्त्विज्यं कुर्यान्नानुध्यातं । नावक्रीतो
याजयेन्नावृतो याजयेन्नातिवृतो याजयेन्नानूद्देश्यं[२] याजयेन्न
I. 36. 7. नीतदक्षिणं[३] याजयेन्नापरपक्षे याजयेन्नाति याजयेन्न मृतं याज-
येन्न त्रिकिणिनं याजयेन्न परिखातिक्रान्तं[४] याजयेन्नान्तगं

---

१ Thus Be G and U (sec. m.) and both copies of the Viv.; ऽज्यायिषि U H Ben, Vt. Vc; C corrupt; the Viv.: राजकुलचोरादिभिः कृतसर्वस्वो ऽस्मि, the Bhāṣya: राजाद्युपद्रवादिना कृतसर्वस्वो ऽस्मि ॥ On ज्याग्निषि for original ज्यानिषि cp. Indog. Forsch. XVIII. 421, M.S.L. XIV. 192. See also infra XXIV. 18 : 202. 2.

२ Thus G Ben U D G (pr. m.) Vt, and cp. T Br. III. 11. 8. 8 with the remark of Sāyaṇa a. h. l.; नुद्देश्यं Be, the Viv. (one copy); °नुद्देश्य' G (sec. m.) C, the Viv. (another copy): नूद्देश्य' H. The Viv.: ऋत्विजां यत्र ऽन्यस्मै चोद्देश्य करोति; the Bhāṣya: अन्यस्य कृत-मुद्दिश्य स्वयमस्वतन्त्रः सन्यो यजति तम् ।

३ Thus (as S'āṅkh. śrs. V. 1. 10) G C, the Viv.; नीचदक्षिणं (as Āśv. gṛhs. I. 23. 20) the other MSS. The Bhāṣya (दक्षिणानयनानन्तरं यस्य कस्य चिदृत्विजो ऽनुपपत्तौ सत्यां तस्यार्त्विज्यं न कुर्यादित्यर्थः) and the Vivaraṇa (दक्षिणादानोत्तरकालम्) derive नीत from नयति; it is rather the partic. from न्येति; cp. नीतस्य XVIII 41 : 393. 7.

४ परिखा° Be Ben C D V.

याजयेन्नान्यजं[1] याजयेन्नाननूचानं याजयेदपि वैतेषां[2] तं याजयेद्यः कपालान्युपहन्यादृत्तिप्रेप्से वर्तमाने । तदपि दाशतये विज्ञायते ऽवर्त्या शुन आन्त्राणि पेचे न देवेषु विविदे मर्डितारम् । अपश्यं जायाममहीयमानामधा मे श्येनो मध्वाजभारेति । नैतेषामयाज्यः सहस्रदक्षिण इति । ॥ १३

॥ सप्तमः ॥

I. 53. 3. ऊषाश्च सिकताश्चेति । ये भस्मरा इवोषाः स्युस्तानाहा-
I. 53. 4.रयेदारण्यस्य वराहस्य विहतादाहारयेदारण्यस्याखोरुत्करादा-
हारयेद्यो ऽनुपदासी सूदः स्यात्तत आहारयेत्सूदे ऽविद्यमाने
I. 53. 6.कुलीरसुषिरादाहारयेदप्रनिहते ऽविद्यमाने शीतहृतमाहा-
I. 53. 7.रयेद्वातहृतं वा । चित्रियस्याश्वत्थस्येति । येन ग्रामो वा नगरं
I. 53. 9.वा नदी वा तीर्थं वा ज्ञायते तत आहारयेदश्वं पूर्ववाह-
मिति । युवानमित्येवेदमुक्तं भवति । त्रीन्हिरण्यशल्कानिति[3] ।
षडिमान्कारयेत्सौवर्णा[3] उपासनार्था[4] राजता अतिप्रदानार्था

---

१ Thus Be, नांतजं G D C. Viv., Vt; तात्मजं H; Ben. om. the word; the Bhāṣya: पूर्वोक्त (sc श्लोक्ष्ण) देशजातम् । शूद्रस्त्रियामुत्पन्नमित्यन्ये ।

२ Thus H Be U (sec. m.) the Viv.; चैतेषां Ben G C U (pr. m.) and Ve. (अपि च अपि वेत्यर्थः) ।

३ Uncertain reading. H G U (sec. m.) Be (only °शल्कोनिति) and U (sec., only शल्काकानिति) read as given in the text; त्रीन्हिरण्यशल्का (शकला D C) न्कारयेत्सौ° Ben D C; षड्हिरण्यशल्कान्कारयेत्सौ° Vt. Are we to correct °षड्हिरण्यशल्कानिति । त्रीन्सौनिमान्कारयेत् ?

४ Thus Ben C H D G (pr. m.) Vt; औपास° Be G (sec. m.) the Vivaraṇa.

54. 10. उभौ मानुषेणालङ्कारेणालङ्कृतौ भवतो ऽहतवाससाविति ।
सर्वं एवान्यो मानुषो ऽलङ्कारो ऽन्यत्र नलदादार्तार्थैवैतदुदा-
हरन्ति । स्रजमु हैके प्रतिषेधयन्ति । ॥ १४ ॥

ताः संवत्सरे पुरस्तादादध्यादिति । त्र्यहे षडहे द्वादशाहे
वा । संवत्सरे ऽपर्यवेतं उद्वायति कथं तत्र कुर्यादिति । पुन-
रेव ब्रह्मौदनꣳ समुत्थापयेद्वा समिधामभ्याधानान्न त केशश्मश्रु
वापयीत । पुरस्तात्त्वेवैतत्संवत्सरꣳ[1] संचयीत । प्रायश्चित्तार्थं
एष उक्तो[2] भवति । स यावत्कृत्व उद्वायेदेवमेव कुर्यात्पर्यवेते
नोपनमेदेवमेव कुर्यादुपनमत्युपवसथगविप्रभृति कर्म तायते ।
द्विब्रह्मौदनमु[3] हैके ब्रुवत उच्छेषणीयो हेतरः[4] सान्त्वकरण
1. 59. 4. उत्तरो । ऽथ संभारेषूषान्निवपन्यददश्चन्द्रमसि कृष्णं तन्मनसा
ध्यायेत्तदपीहेति । सामानि चेन्न प्रत्यधीयीत योनीर्निगदे-
दपि वा व्याहृतीभिरपि वा हिंकारेण । प्रणीतालोकेन
. 63. 14. "रथचक्रं प्रवर्तयेत्तस्य चेदादधानस्य पुरस्ताच्चन्द्रमा दृश्येत कथं
तत्र कुर्यादिति । यः कर्मान्त आरब्धः स्यात्तं परिनिष्ठाप्य
कर्मान्तेनोपरमेच्छ्वो भूते परिनिस्तिष्ठेदित्यथ चेदिध्मे ऽभ्याहिते

---

१ Thus Be G; °स्तात्वेवैनंसंवत्सरं U (sec. m.); एतत् (एतत्) not found in Ben U (pr. m.) D C Vt.; in H the whole passage is left out.

२ Found in G Be U (sec. m.) only.

३ Thus G Be U Ben; द्विभ्रे° H G D C, the Viv.

४ Thus Be U (sec. m.) the Viv.; हीतरः Ben H G C U (pr. m.) Vt; हितरः D.

दृश्येत कथं तत्र कुर्यादिति । पूर्णाहुत्यन्तं कर्म कृत्वा कर्मान्ते-
नोपरमेच्छ्वो भूते परिनिष्ठिष्ठेदिति । ॥ १५ ॥ अष्टमः ॥

I. 53. 13. अथात ऋतुनक्षत्राणामेव मीमांसा । ऋतूनेवाग्रे व्याख्या-
स्यामो ऽथ छन्दांसीति । वसन्ते ब्राह्मणो ऽग्निमादधीत ग्रीष्मे
राजन्यः शरदि वैश्यो वर्षासु रथकारं इति । सर्वेषां त्वेव
वसन्त आधानं सर्वेषां रोहिण्यां । यथावर्णं त्वेव छन्दां-
स्यपि तु नु खलु कामनियुक्तान्यग्न्याधेयानि भवन्ति । यथै-
तद्भवति कृत्तिकास्वग्निमादधीत रोहिण्यामग्निमादधीत पुनर्व-
स्वोरग्निमादधीत पूर्वयोः फल्गुन्योरुत्तरयोः फल्गुन्योश्चित्राया-
I. 53. 16. मिति । सद्यस्कालान्येतानि भवन्ति[1] । ग्रीष्मे राजन्यः शरदि
वैश्य इति नैते सद्यस्काले भवतो । ऽथात आर्तिजान्यग्न्या-
धेयानि व्याख्यास्यामो । विपक्ष आपूर्यमाणपक्षे विपक्षे ऽपक्षी-
यमाणपक्ष इति । •विपक्ष आपूर्यमाणपक्ष आदधानो यावान-
त्रावकाशः[2] स्यात्तमभिविदधीत । पौर्णमास्यां तु[3] सद्यस्कालं+
विपक्षे ऽपक्षीयमाणपक्ष आदधानो[4] नात्रावकाशः[4] काङ्क्षणाय
विद्यते । सर्वमेवैतदह्नः॰ सद्यस्कालं कुर्याच्चतुर्होतारं सारस्वतौ
होमावन्वारम्भेष्टिमिति । ॥ १६ ॥

---

१ भवंतीति Be.

२ Thus G Be H U (sec. m.), the other MSS. and the Viv. om. अत्र ।

३ Found in Be U (sec. m.) only.

४ आदधीत यावानत्रावकाशः U (sec. m.) only. Are we to read आदधाने with Vc ?

अथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वामावास्यामेव ततः काङ्क्षेदथ
यदमावास्यायाꣳ सद्यस्कालममावास्यान्तमथ सारस्वतौ होमौ
. 65. 2. जुहुयादृचैवर्चमुपसंदध्यादेवं पूर्णदर्वे । एवं वास्तोष्पतीये । कथमु
खलु पूर्णाहुतिं जुहुयादग्नये पृथिव्यै वायवे ऽन्तरिक्षाय सूर्याय
. 65. 3. दिवे वरुणायाद्भ्यः स्वाहेति जुहुयादथेदं तूष्णीमग्निहोत्रमग्नि-
सꣳस्कारार्थं दृष्टं भवति । तदाज्येनैव जुहुयादवाचीनमवमृ-
ज्योर्ध्वमुन्मार्ष्ट्युभे एवैते सायंप्रातरग्निहोत्रे प्रतिजुह्वन्नन्यत
. 66. 3. औपवसथिकायै रात्रेः । सामिधेनीरनुवक्ष्यन्दशहोतारं व्याख्याय
व्याहृतीरुक्त्वाथ[1] हिंकुर्यादथानुब्रूयादेतदत्रानुपूर्व्यं[2] भवति ।
कथमु खल्वग्न्याधेये सोम इति । पूर्णाहुत्यन्तं कर्म कृत्वा
शालामध्यवस्येद्दीक्षणीयामाग्नेयो ऽष्टाकपालो ऽनुवर्तेत प्रायणी-
यामैन्द्राग्नश्चादित्यश्च[3] चरुरातिथ्यामग्नये[1] पवमानाय पुरोडाशो
ऽष्टाकपालो ऽग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशमग्नये पावकायाग्नये
शुचये प्रातःसवनीयानन्वारम्भेष्टिरपि वा सर्वाण्येवाग्न्याधेयि-
कानि हवीꣳषि परिनिष्ठाप्य शालामध्यवस्येदुदवसानीया-
मन्वारम्भेष्टिरिति[4] । ॥ १७ ॥ नवमः ॥

---

१ अथ om Be.

२ ॰पूर्वं H.

३ Thus G U (sec. m.) and cp. XX, 19 : 20, 24; ॰मैन्द्राग्नश्चादित्य-श्च॰ U Vt. ॰मैन्द्राग्न्यदित्यश्च॰ Be.

४ Thus Be only (sc. अनुवर्तेत), cp. the Viv.: उदवसानीयामन्वार-म्भारम्भेष्टिः । All the other MSS. and V: उदवसानीयायामन्वा॰ ।

I. 69. 1. अथेदं पुनराधेयं । कियन्नु खलु पुनराधेयं भवतीत्यग्नी-
नाधाय पापीयानभूवमज्याशिषि[1] पुत्रो मे मृत[2] इत्येत-
स्मिꣳस्त्वेवैतत्संवत्सरे दृष्टं भवति । कस्मिन्नु खल्वेनत्काले
I. 69. 6. समुत्थापयेदिति । या याषाढ्याः पौर्णमास्याः पुरस्तादमा-
वास्या[3] भवति या सकृत्संवत्सरस्य पुनर्वसुभ्याꣳ संपद्यते तस्या-
मादधीतेति । तस्या उपवसथे ऽरण्योरग्नीन्समारोप्योद्वसाय[4]
मथित्वाग्नीन्विहृत्योद्वासन्येद्वाग्नीन्समारोप्य[5] गच्छेत्पुनरेतद-
न्यगारꣳ[6] सꣳस्कारयेदन्यद्वा नवं कारयेत्पुनरेतानि यज्ञ-
I. 70. 16. पात्राणि संलेखयेदन्यानि वा नवानि कारयेत्पुनर्निष्कृतो
रथो दक्षिणेति पुनःसꣳस्कृत एवैष उक्तो भवति । पुनरुत्स्यूतं

---

१ Thus again (and cp. XXIV, 12: 197, 1) Ben Be G, the Viv. and Vc (twice); ज्यासिषि H U Vt and Rudradatta on Āp. V, 26. 3. D and C are defective. Here Bhavasvāmin remarks: ज्याशिषि शब्दच्छिन्नयः (Var. शब्दस्नेःषचि)। यमरमनमातां सक् चेति (Pāṇ. VII, 2, 73). स स्यात्तथा ज्यासिषीति भवितव्यं। वर्णव्यत्ययेन सकारस्य शकारः स्यात्। जीर्णो ऽस्मि धनशरीरादिना।

२ Thus all; probably the original reading was: पुत्रो मे ऽस्रवेति।

३ Instead of पुरस्तात् G H Be उपरिष्टात्।

४ Thus Be Viv.: °समारोप्यो° H Ben C Vt.

५ Instead of उद्वासन्ये° one copy of the Viv. and Vt: उद्वासिन्ये°, another copy of the Viv.: उद्वासने°। — The reading °ग्नीन्समारोप्य is uncertain: thus read H G U C D, °ग्नीन्परोप्य Be, °ग्नीरोप्य Ben, °ग्नीनरोप्य Vt (pr. m.), °ग्नीनवोप्य Vt (sec m.) Vc. The Viv. gives the periphrase: तथैवाग्नीनुत्सृज्य, cp. Āp. V, 27, 3.

६ Thus Ben U (pr. m.) Vt, पुनरेवाग्न्य° G H Be U (sec. m.).

वाम इति पुनःसंस्कृतमेवैतदुक्तं[१] भवति । पुनरुत्सृष्टो ऽनड्वानित्यवकीर्णिगव एवैष उक्तो भवत्यथेमान्युपांशुधर्माणि भवन्ति यथैतदग्न्याधेयं पुनराधेयं पितृयज्ञो दीक्षणीया प्रायणीयातिथ्योपसदः प्रातरनुवाकः पत्नीसंयाजा[२] अवभृथ उदयनीयोदवसानीया चितिप्रणयनीयं त्वाष्ट्रो यूपविरोहणीयो ऽष्टापदी[३] गर्भवती[४] च[४] । सहकारिप्रत्यया[५] भवन्ति[५] । यथो एतद्बौधायनस्य कल्पं वेदयन्ते ॥ १८ ॥

II. 41. 2. सर्पराज्ञिया[६] अग्निं गार्हपत्यमादधातीत्यपोद्धृत्य घर्मम्बिर एतस्य स्थाने सर्पराज्ञीरावपेदित्येनोपस्थाय पौनराधेयिकेनोपतिष्ठेत । सिद्धमत ऊर्ध्वमीजानस्य पुनराद्धानस्य संनये३ न[७] संनये३ दिति[७] । संनयेदित्येक आहुरथ हैक आहुर्न संनयेदिति । शरीरसंस्पर्शी ह यज्ञो भवति यदैव[८] पुनर्य-

---

१ उक्तं supplied by me.

२ Thus Ben U (pr. m.) D C, °याजाः अवभृ° Vc, °याजोवभृ° G H Be U (sec. m.).

३ ष्टापद्यै G and U (sec. m.) Be.

४ Thus D C U (pr. m.) Vt; गर्भ इति G and U (sec. m.) Be; गर्भवती इति च Ben, गर्भवति च H

५ °कारी U (sec. m.) D.— °प्रत्ययाद्भव° (°यात् भव°) Vt Vc. and Be; the word occurs also II. 2 : 35, 16.

६ Thus G U D C Ben V; °राज्ञीया Be, सार्पराज्ञिया H.

७ Plutimark only in Ben U Vt.

८ Thus Ben U D V; यदेव G H, यदेत्व Be, यद्वैव C.

I. 70. 12. जेताय संनयेच्छन्ताक्षरा भवन्तीत्यक्षरपङ्क्तय[१] एतास्तस्य एकैका
I. 71. 12. पञ्चविंशत्यक्षरा । तच्छतमथेदं तृतीयाधेयं[२] । कतरत्तु
खल्विदमुपिनिश्रयतीत्यग्न्याधेयं वा पुनराधेयं वेत्यग्न्याधेय-
I. 72. 1. मित्येव ब्रूयाद्यथापहृताग्नेर्नष्टारणीकस्य च[३] ब्रह्मौदनेनैव प्रति-
पद्यते । सिद्धमग्न्याधेयम् । ॥ १९ ॥ दशमः ॥

I. 1. 4. अथेमौ दर्शपूर्णमासौ पौर्णमास्युपक्रमावमावास्यासंस्था-
वाचार्या[४] ब्रुवते । तत्रोदाहरन्त्यूर्ध्वं मध्यरात्रात्पौर्णमास्यां
चन्द्रमाः पूर्यते । स एतं चापररात्रं पूर्णो भवति सर्वं चाह-
रुत्तरस्याश्च रात्रेरा *मध्यरात्रादथामावास्याया*[५] उपवसथीये
ऽहन्यूर्ध्वं मध्यंदिनाच्चन्द्रमसमादित्यो लभते । स एतं चापराह्णं
लब्धो भवति सर्वां च रात्रिमुत्तरस्य चाह्न आ मध्यंदिनादेतं
सन्धिमभि[६]यजेतेति । रात्रिर्हं पौर्णमास्यां संधेया भवत्य-
हरमावास्यायां । द्वे पौर्णमास्यौ द्वे अमावास्ये । पूर्वांपूर्वां पौर्ण-
मासीमुत्तरामुत्तराममावास्यां । या पूर्वा पौर्णमासी सानुमति-

---

१ ०पंक्तय H Be G Vc; ०पंक्त्या Ben Vt, ०पंक्ताय U C, पक्तय D; cp. TS. I, 5, 2, 1; the four akṣarapaṅktis are TS. IV, 4, 4, w-z.

२ Thus G Be Ben the Viv. (and thus is to be read also III, 3 : 71, 17 instead of तृतीय आधान); तृतीयमग्न्याधेयं H U D C V.

३ Found in Ben D G U C only.

४ Thus U G D C Be V and the Viv.; पौर्णमासोप० H Ben, see also Pitṛmedhasūtra I, 1 : 16.

५ अथ found in Be G (sec. m.) U and the Viv.

६ ०मभितो G and U (sec. m.).

योत्तरा सा राका या पूर्वामावास्या सा सिनीवाली योत्तरा सा कुहूर्गायत्री वा अनुमतिस्त्रिष्टुब्राकेति पौर्णमास्ये नामधेये जगती सिनीवाल्यनुष्टुप् कुहूरित्यमावास्यायै नामधेये ॥ २० ॥

अथायं चन्द्रमाः षोडशकलस्तस्य[1] पञ्चदशभिः[1] पक्षो[1]ऽभिविहितो[1] भवति । षोडशी त्वियं कला बहुधा विप्रविष्टा ब्राह्मणेष्वप्स्वोषधीषु वनस्पतिषु पशुष्विति । स यदेतानि यज्ञे क्रियन्ते तेनैषा संभ्रियते । ऽथोपवसथस्थानानि चतुर्दशी पञ्चदशी षोडशी । न तु त्रयोदशी सप्तदशी भवतः । सोऽयमाहिताग्निरुपवसथीये ऽहन्पुरा प्रातरग्निहोत्रात्पिञ्जूलानुपसादयेदन्वाधानार्थान्व्रतोपायनीयं[2] पाचयीत । तस्याशितौ भवतः । सर्पिर्मिश्रं दधिमिश्रमक्षारलवणमपिशितं[3] । सर्वमेवैतदहः[4] कौशीधान्यं[5] वर्जयेदन्यत्र तिलेभ्यस्तस्य ब्राह्मणं प्रति-

---

१ Thus Be H, G and U (sec. m.) ; ॰कलः स षोडशभिर्हपक्षोभिवि॰ D C ; ॰कलः शभिर्हपक्षोभिवि॰ Ben ; ॰कलः स पंचदशभिर्हपक्षोभिर्वि॰ Vt ; Vc : शुक्लपक्षे स चन्द्रमाः पञ्चदशभिः पक्षोभिस्तिथिभिः प्रतिपत्प्रभृतिपौर्णमासीपर्यन्तैः विहृतः कल्पितो भवति ।

२ Thus (पिंञ्जूलान्) U H D C and a citation by Sāyaṇa ; पिंजलान् Be Vt Vc, पिञ्जूलानि the Viv., पिटकान् Ben G. Sāyaṇa : स्थूलकाष्ठविशेषान्, Veṅkāteśvara : स्थूलकाष्ठानि, Bhavasvāmin : काष्ठानि स्थूलानि ।

३ Thus (अक्षारलवणम्) Be D and a citation by Sāyaṇa ; ॰क्षारलवण॰ H, ॰क्षारमलवण॰ G U C, Vt, Vc.

४ Thus H G Be U (sec. m.) and a cit. by Sāyaṇa ; एव om. Ben D C V.

५ Thus (and cp. II. 20 : 67, 1) G Ben, कोशी(षि)॰ D C U H V Be and a citation by Sāyaṇa.

पाद्याश्नीयान्नैतदहः शूद्रायोच्छिष्टं दद्यात्पत्न्या एवैतदहरुच्छिष्टं
दद्यान्न खट्वाꣳ शयीत न स्त्रियमुपेयात्कामं त्वेवोपरि शयीत
स्त्रियं त्वेव नोपेयाद्व्रतचारी त्वेव स्यात्स यदि केशश्मश्रु वाप-
यिष्यमाणः स्यात्केशश्मश्रु वापयित्वा लोमानि सꣳहृत्य नखानि
निकृन्तयीत। स्नायादभ्यञ्जीताञ्जीत। दीक्षायै रूपं कुर्वीता-
I. 1. 5; III. 3. 4. ग्नीनन्वादध्यादपरस्थं कृत्वा गार्हपत्यमूर्ध्वज्ञुरन्वाहार्यपचनं प्रक्र
आहवनीयं तिष्ठन्दशमीं निगदेदिति। ॥ २१ ॥ एकादशः ॥

अन्वाहिताश्चेदग्नय उद्वायेयुः सवनीयं गार्हपत्यस्याहवनीय
उद्वाते भस्मोद्वाप्य शकृत्पिण्डेन परिलिप्य ज्वलन्तमाहवनीय-
मुद्धृत्य न्युप्योपसमाधाय पुनरन्वाधाय व्याहृतीभिरुपतिष्ठेताथ
यदन्वाहार्यपचन[1] उद्वायेदेवमेवैनꣳ हरेद्दनार्ता ह्येषा देवता
यदन्वाहार्यपचन इति। पुनरन्वाधाय व्याहृतीभिरुपतिष्ठेताथ
II. 193. 17. sqq. यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्यस्तमियादाभ्युदियाद्वा यथासूत्रं[2]
वा कुर्यादपि वा संतनीं[3] जुहुयान्मनो ज्योतिर्जुषतां त्रय-
स्त्रिꣳशत्तन्तव इत्येते स्रुवाहुती हुत्वा व्याहृतीभिरुपतिष्ठेता-
थाभ्यस्तमिते वारुणीꣳ स्रुवाहुतिꣳ हुत्वा व्याहृतीभिरुपतिष्ठे-
ताथाभ्युदिते मैत्रीꣳ स्रुवाहुतिꣳ हुत्वा व्याहृतीभिरुपतिष्ठेत।
व्याहृतीभिरेवान्वाहार्यपचनमथारण्योरग्निषु समारूढेष्वात्मनि

१ यदन्वा॰ Ben H, यद्यन्वा॰ B G U, यद् om. C.
२ See XIV, 24 : 193, 19 sqq.
३ Thus (cp. III, 14 : 84, 9) Be G D U; संततिं H, संततीं C, संतनि Ben.

वाध्वगते न प्रायश्चित्तमाचार्या ब्रुवते । तचोदाहरन्ति काममात्मनि समारूढेष्वरण्योरुपावरोह्य मन्थेदपि वामात्यं विहृत्य[1] तस्मिन्नुपावरोह्य जुहुयादथारण्योः समारूढेषु मथित्वाग्नीन्विहृत्य जुहुयादपि वामात्यं विहृत्याग्नीनन्तरारणी[2] निधाय जुहुयात् ॥ २२ ॥

यथा राजविग्राममेवं[3] निर्मन्थ्यो वृथाग्नेस्तत्सिद्धमेके[4] ब्रुवते । यावति कृष्णमृग उपविशेत्तावदवरार्धो[5] ऽध्वगतो[5] विहारो ।
I. 1. 7 ; III. 5. 9. ऽग्नीनन्वादध्याद्व्रतमुपेयाद्व्रतोपेतस्य पर्णशाखामाच्छेयादेतदत्रा-

१ Ben H U D मथित्वा instead of विहृत्य; विहृत्य मथित्वा Be; G om. pr. m. विहृत्य, sec. m. मथित्वा ।

२ Thus H Be G D U (sec. m.); Ben U (pr. m.) ins. मथित्वा before विहृत्य ।— °न्तरारणी Be G U, °न्तराणि Ben H, °न्तराणी D. In C this whole passage runs as follows: अपि वामात्यं मथित्वा तस्मिन्नुपावरोह्य जुहुयादथारण्योः समारूढेषु मथित्वाग्नीन्विहृत्य जुहुयादपि वामात्यं मथित्वा विहृत्याग्नीनन्तराग्नी विधाय जुहुयात् ॥ २२ ॥ Cp. also Rudr. on Āp. IX. 3. 3.

३ राजा° Ben C and one copy of the Viv.; this seems to be the better reading.

४ Thus Ben D U (pr. m.) C and the Viv.; मन्त्र सिद्ध° Be H G U (sec. m.). About the meaning of these words I am uncertain.

५ Uncertain reading. G as given in our text; °वराध्योध्वगतो H; °वरार्ध्योध्वगतो U; °परार्ध्योध्वगते C; °परार्द्धोर्ध्वगते Ben; °वरार्ध्योर्ध्वगतो Be; °परार्ध्वोर्ध्वगतो D. The Vivaraṇa runs: तावदवरार्ध्यो जघन्यावस्थानत ऊर्ध्वो न (one copy om. न) भवति ऊर्ध्वं द्वादशसु विक्रमेष्वित्याद्यग्नेर्विहरण- (°विहार another copy) भूमिक्रमः ।

नुपूर्व्यं भवत्यथेमानि[१] त्रीणि पलाशजातानि भवन्ति श्लक्ष्णको लोमशको व्रततिरिति । लोमशकस्यैवैषा[२] छेत्तव्या भवति । यावन्मात्रे गौर्निकर्षेत[३] न[३] तत[३] ऊर्ध्वं छिन्द्यादपशव्यात ऊर्ध्वं[८] स्यात्सं यद्यु हाग्निहोत्रोच्छेषणात्प्रमाद्येत्तत्पुनरेवाग्निहोत्रं[४] जुहुयादथेमाः सांनाय्यदुहः षडवमाः[५] समाम्नाता भवन्ति । तास्वेत्तिस्र एव स्युः प्रथमां वोत्तमां वा चतुर्विगृह्णीयादथ चेद्वे एव स्यातामितरेतरां त्रिस्त्रिर्विगृह्णीयादथ
I. 5. 5. चेदेकैव स्यात्तामेव षट्कृत्वो विगृह्णीयाद्दिस्पृष्टवागनन्वारभ्योत्तरा[६] दोहयेदित्यपरिमितानामेवैतदुक्तं[७] भवतीति । ॥ २३ ॥

द्वादशः ॥

I. 6. 2. द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि संपाद्यानीति स्फ्यश्च कपालानि चेति पञ्च । वत्सं चोपावसृजत्युखां चाधिश्रयतीति सप्त । तानि द्वादशामावास्यायामेवैतत्संनयत[८]

---

१ Only Be has इति after भवति ।

२ Thus U (sec. m.) and a citation by Sāyaṇa; एव om. D Be C H G; एवैषा om. Ben.

३ Equally uncertain. निकर्षेतेननत U (sec. m.), निकर्षेते न तत a citation by Sāyaṇa; निकषेतेनत G D, निकषेननत Ben, निकर्षेतेन C, निकर्षेतेनत Be U (pr. m.), निकषेनत H.

४ Thus G U, प्रमाद्येत्पु॰ Ben C D, प्रमाद्येत्पु॰ Be, प्रमाद्येत्पु॰ the other MSS. The Viv. om. तत्, as also Rudr. on Āp. I. 11. 1.

५ षडवराः D C and a cit. by Sāyaṇa.

६ After गृह्णीयात् G and U (pr. m.) ins. त्रिर्मन्त्रेण त्रिस्तूष्णीम् ।

७ दोहयत्य॰ instead of दोहयेदित्य॰ Be G U; दोहयित्वादित्य॰ C.

८ एव om G and U (sec. m.), H Be.

उपपद्यते नासंनयतो । ऽथेयं दार्शपौर्णमासिकी[1] वेदिर्यजमानमात्री भवत्यपरिमिता वा । यथासन्नानि हवींषि संभवेदेवं तिरश्ची । प्राञ्ची वेद्यंसावुन्नयत्याहवनीयस्य परिगृहीत्यै । प्रतीची श्रोणी निह्रदति गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै । पुरस्तादंहीयसी पश्चात्प्रथीयसी मध्ये संनततरा भवतीत्येवमिव[2] हि योषेति । तस्यै वदतीयतीं खनति[3] प्रजापतिना यजमानमुखेन संमितामा प्रतिष्ठायै खनतीति । द्व्यङ्गुलं खनेत्येकेषां । त्र्यङ्गुलं खनेत्येकेषां । चतुरङ्गुलं खनेत्येकेषां । सीतामात्रीत्येकेषां । रथवर्त्ममात्रीत्येकेषां । यावत्पार्ष्ण्यै श्वेतमित्येकेषामेतदेव सदन्येषामनुनिक्रान्ततरं भवति । नैतामात्रा अतिखनेद्दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति । पुरीषवतीं करोति । प्राचीमुदीचीं प्रवणां निस्तिष्ठन्तीतीयन्तं[4] गृह्णातीति प्रस्तरस्य वदति । ॥ २४ ॥

— संनखमात्रो गृहीतव्य इत्येकेषां । विशारुको[5] गृहीतव्य

---

१ दर्शपूर्णमा॰ G, दर्शपौर्णमा॰ Be; cp. V. 5: 133. 13.

२ इति found in H G U only.

३ G Ben H and a citation by Sāyaṇa ins. इति, but cp. TS. II. 6. 4. 2, TBr. III. 2. 9. 10.

४ Thus Ben U (pr. m.) and a citation by Sāyaṇa; निस्तिष्ठतीतीयंतं D H C, निस्तिष्ठतेतीयंतं U (sec. m.) G Be.

५ Thus H U (pr. m.) and Sāyaṇa (twice, in a citation); विषारुको Ben, विशालुको Be G U (sec. m.), the Viv.; C D om. this passage Sāyaṇa (and Bhavasvāmin) remarks: विशाखकः विसरणदेशः छेदनप्रदेशो मूलमित्यर्थः, Bhav. adds: सर्वत्र मूलत एवोक्ता ।

इत्येकेषाꣳ । स्रुग्दण्डमात्रो ग्रहीतव्य इत्येकेषाꣳ । स्रुवदण्डमात्रो
ग्रहीतव्य इत्येकेषामुर्वस्थिमात्रो[१] ग्रहीतव्य इत्येकेषामङ्गुष्ठपरुषा[२]
संमितो[२] ग्रहितव्य इत्येकेषामपरिमितो ग्रहीतव्य इत्येकेषा-
मियतीर्भवन्तीति समिधां वदति । प्रादेशमात्रीरेवैता उक्ता
भवन्त्यनेन संमिताः कार्या इत्याङ्करनेन ह्यग्रे प्रजापतिः प्रजा
I. 6. 11.असृजतेति । किंदेवत्ये उ खलु पवित्रे किंपूते भवत इति ।
वैष्णवी वायुपूते इत्येव ब्रूयादनखच्छिन्ने स्यातां । प्रणीताः
प्रणयन्ननयापः प्रणयामीति पृथिवीं मनसा ध्यायेत्समान्येतानि
कुर्यात्प्रणीता आहवनीयं ब्रह्माणमिध्माबर्हिरिति यज्ञस्य शिर
I 8. 18.इत्येतदाचक्षते । किंप्रोक्षिता उ खलु प्रोक्षिण्यो भवन्तीति ।
विज्ञायते ब्रह्मवादिनो वदन्त्यद्भिर्हवीꣳषि प्रौक्षीः केनाप
I. 9. 11.इति । ब्रह्मणेति । ब्रह्मप्रोक्षिता एव भवन्ति । हविष्कृदेहीति
ब्राह्मणस्य वदति हविष्कृदागहीति राजन्यस्य हविष्कृदाद्रवेति
वैश्यस्य । हविष्कृदेहीति पर्जन्य एवैष उक्तो भवत्यथाप्युदा-
I. 9. 12.हरन्ति हविःसꣳस्कारीमेवैतदाहेति[३] । दृषदुपले दृषारवेणोच्चैः
समाहन्तीति । विज्ञायते ब्राह्मणमुच्चैः समाहन्तवा आह

१ Thus (उर्वस्थि, not ऊर्वस्थि) all. Sāyaṇa remarks : छान्दसो ह्रस्वः ।

२ Thus Sāyaṇa (cit.), ०परुषामात्रो Ben, ०परुटसंमितो Be G, ०परु-संमितो U G (sec. m.), ०पर्वसंमितो H. Sāyaṇa comments : अंगुष्ठस्य परुः पर्व परुषा संमितः अंगुष्ठपर्वपरिमाण इत्यर्थः ।

३ Thus Ben Sāy., ०संस्कारामे० D C, ०संस्कारिमे० U (pr. m.), ०संस्का-रिणमे० Be H G U (sec. m.). Sāyaṇa remarks : हविःसंस्कारिणस्य मुख्यं हविष्कृतं इति संस्कारीमिति छान्दसः ।

विजित्यै । यावन्तो ऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्दतामुप-
श्रृण्वन्ति ते [1]पराभवन्तीति । द्विर्द्विर्दृषदि[2] सकृत्सकृदुपलायां[2] ।
नवकृत्वः संपादयतीति विज्ञायते । ॥ २५ ॥ त्रयोदशः ॥
I. 11. 8. अपाग्ने ऽग्निमामादं जहीति । को नु खल्वामाद्भवती-
त्यपराग्निरेवैष उक्तो भवति । निष्क्रव्यादꣳ सेधेत्यादहनाग्नि-
रेवैष उक्तो भवत्या देवयजं वहेत्याहवनीय एवैष उक्तो भवति ।
को[3] नु[3] खलु कव्यवाहन इत्यन्वाहार्यपचन इत्येव ब्रूयाद्वि-
ज्ञायते यदग्ने कव्यवाहन पितॄन्यक्ष्यृतावृध इति । कुतो नु
I. 13. 14. खलु पिष्टानि संवपेत्कृष्णाजिनादित्येव ब्रूयात्संवपन्पिष्टानि
वाचं यच्छति । तामविदहन्तः[4] अपयतेत्येव वाचं विसृजते ।
यो विदग्धः स नैर्ऋतो यो ऽशृतः स रौद्रो यः शृतः स
I. 13. 13. सदेव इति । साधुशृतꣳ अपयतीत्येवेदमुक्तं भवति । सं
ब्रह्मणा पृच्यस्वेति । विज्ञायते वाग्वै ब्रह्म[5] वाचैवैनमेत-
I. 13. 16. त्संपृणक्ति । क उ खलु हविः पृक्तꣳ[6] अप्यत इति । यद्दैवै-
तदाप्येभ्यो[7] निनयत्येकताय स्वाहा द्विताय स्वाहा त्रिताय

१ U (sec. m.) ins. सर्वे but cp. TBr. III. 2. 5. 9.

२ द्विः and सकृत् once H Sây.; सकृत् once G.

३ Thus Ben C D U (pr. m.), Sāyaṇa; क उ H, कौ उ Be U (sec. m.), क G.

४ With the visarga Ben G U D C Sây., without Be H; I. 10: 13. 9 is to be corrected accordingly.

५ ब्रह्मा H Be G U (sec. m.).

६ प्रत्तं G D C U (sec. m.), Sāyaṇa (cit.).

७ Thus Ben U (pr. m.), Sāyaṇa (twice); यद्देवतेदाप्ये॰ D C, यद्दैवै-नमाप्ये॰ Be U (sec. m.), यद्देवैनमाप्ये॰ G H.

स्वाहेति । को नु खल्वेकतः को द्वितः कस्त्रित इति । पिता पितामहः प्रपितामह इत्येके । पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौरित्येके । अग्निरादित्यो वैद्युत इत्येके । ॥ २६ ॥

अग्नेस्त्रयो ज्यायांसो भ्रातर आसन्नित्येक[१] । ऋषय एतन्नामधेया[२] बभूवुरित्येके । ते देवा आप्येष्वमृजतेत्याप्य- नामधेया[३] देवा भवन्ति । क उ खलु पौर्णमास्यां पितृभ्यो

I. 19. 19. द्रीयत इति । यदेवैतच्छ्रोण्योर्निनयतीति[४] । किमभिघारितं

I. 87. 2 नु खल्वाज्यं भवतीति । सत्याभिघारितमित्येव ब्रूयादिति ज्ञायते

I. 87. 4. सत्येन त्वाभिघारयामि तस्य ते भक्षीयेति[५] । पञ्चानां त्वा वातानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामीत्यनुदिशं वाता । विष्वग्वात एवैषां पञ्चमो भवति । पञ्चानां त्वर्तूनां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामीति हेमन्तशिशिरावत्र समासं गच्छतः । पञ्चानां त्वा दिशां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामीतीयमेवासामूर्ध्वा दिक् पञ्चमी भवति । पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामीति देवा मनुष्या असुरा राक्षसा । गन्धर्वा एवैषां[६] पञ्चमा भवन्ति । चरोस्त्वा पञ्चबिलस्य यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामीत्यय-

---

१ Thus (°त्येके) C only, °त्येते all the other MSS. and cit. by Sāy.

२ एवंनाम° Ben C D; ऋषयस्तांनाम° Be.

३ Thus G H Be U (sec. m.), °त्याप्यानाम° Ben D C U (pr. m.) Sāyaṇa.

४ Thus G U D C and cit. Sāyaṇa यदेवै° Ben, यदेवैन° Be.

५ इति om. G.

६ Thus Ben U D C, एषां H Be G, एतेषां a cit. by Sāyaṇa.

मेवैष आकाशश्चरुः पञ्चबिलो भवति । दिशो ऽस्य पञ्च बिलानि भवन्ति वायुर्मेक्षणमित्यथाप्युदाहरन्ति संवत्सर एवापि चरुः पञ्चबिलो भवत्यृतवो ऽस्य बिलानि भवन्ति वायुर्मेक्षणमिति । ॥ २७ ॥ चतुर्दशः ॥

अथाध्वर्योश्च होतुश्च प्रपदनमन्तरेण वेद्युत्करौ प्रागावृत्तो[1]
23. 18. ऽध्वर्युः प्रपद्यते प्रत्यगावृत्तो होताध्वर्युरनन्तरो ऽग्नेः स्यादार्षेयमसंप्रजानानस्य प्रवरं ब्रूहीति मनुष्वद्भरतवन्मनुवदित्येव ब्रूयाद्विज्ञायते मानव्यो हि प्रजा इति ब्राह्मणं । पुरोहितप्रवरो[2] वा[2] राज्ञो । ऽथाप्रज्ञातबन्धुराचार्यामुष्यायणमनुब्रवी-
. 25. 16.१० ताचार्यप्रवरमु[3] हैव[3] प्रवृणीताथ होतारं प्रवरयेत्यथसा दैवतमभिवर्धयेद्ध्रुवा स्विष्टकृतं व्यतिषज्यैवाङ्गुली[4] अवद्येदङ्गुष्ठपर्वमात्राणि[4] दैवतान्यवदानानि भवन्ति ज्यायांसि सौविष्टकृतान्यैडानि च । चतुर्धाकरणानि[5] ब्रह्म[5] प्रतिष्ठेति[5] । कृत्वा

---

१ प्राक्वाद्द॰ G U.

२ Thus Be U (pr. m.) Sāyaṇa; ॰प्रवरोव C D, ॰प्रवरेण (omitting वा) H Be G (sec. m.) U (sec. m.). Is राजा to be read?

३ थाप्रज्ञात॰ G (sec. m.) D C U, the Viv. and Sāyaṇa; यप्रज्ञात॰ Be Ben H G (pr. m.).— ॰बंधोरा॰ C and Sāyaṇa.— ॰ब्रवीत॰ all (Sāyaṇa alone ॰ब्रुवीत), cp. Āp. XXIV. 10. 17.— ॰प्रवरमुचैव C D and Sāyaṇa; ॰प्रवरमुह्वै G (sec. m.) U (pr. m.), ॰प्रवरमुवै Ben, ॰प्रवरमनुवैव Be U H; cp. Āp. l. c.

४ Thus G U D C and Sāyaṇa; ॰वांगुली आव॰ H Ben, वांगुलीरव॰ Be. The Viv. also has the dual.

५ These words are effaced in G.

I. 26. 8. स्विष्टकृतꣳ स्रुचमद्भिः पूरयित्वान्तःपरिधि निनयेद्वैश्वानरे हविरिदं जुहोमीति। किमु खल्वसमुदितं[1] भवतीति प्रागानूयाजिकात्संप्रैषादित्येव ब्रूयात्। ॥ २८ ॥

किंदक्षिणमग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ काम्या इष्टयः पशुबन्ध इत्युपदोहदक्षिणमग्निहोत्रमित्येके। अरावदक्षिणमग्निहोत्रमित्येके। यत्सायं जुहोति रात्रिमेव तेन दक्षिणां कुरुते। यत्प्रातरहरेव तेन दक्षिणां कुरुते। यत्ततो ददाति सा दक्षिणेति। यदहोरात्रयोर्ददातीत्येवेदमुक्तं भवत्यथ दर्शपूर्णमासयोरन्वाहार्यश्च पुरोडाशस्य च[2] चतुर्धाकरणं। विज्ञायते[3] दक्षिणैवास्यैषा यो यज्ञस्यैव छिद्रमपिदधातीति। यथैवादः[4] सौम्ये ऽध्वर आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्त एवमेवापि
II. 120. 4. दक्षिणं पुरोडाशं चतुर्धा कृत्वा बर्हिषदं करोति। वासोदक्षिणाः काम्या इष्टयो या[5] अनादिष्टदक्षिणा[5]। गोदक्षिणः पशुबन्धो।
III. 32. 10. नित्यो ऽन्वाहार्यो। यथो एतच्छालीकेः कल्पं वेदयन्ते पत्नीसंयाजेषु सर्व एवोत्तरेण गार्हपत्यं परिक्रामेयुरित्यनभ्यावृत्यैवात्र फलीकरणहोमो होतव्यो भवत्यथ हैके राकां च सिनीवालीं च कुहूं चानुमतिं च पत्नीहोमं च नारिष्ठौ च होमौ

१ °दितानि H U G (pr. m.) Ben, °दिता C.

२ Given by U (pr. m.) only and by Sāyaṇa in a citation.

३ See TS. I. 7. 3. 1.

४ यथैवम Ben, यथापि Be.

५ Thus Ben G (sec. m.), यायानादि° H U D C G (pr. m.), इष्टय अनादि° Be; cp. XIII. 1: 120. 4.

पुरस्ताद्गृहपतेरुपजुहृति सं पत्नी पत्या सुकृतेन गच्छतां यज्ञस्य
युक्तौ धुर्यावभूताम् । संजानानौ विजहतामरातीर्दिवि ज्योति-
रजरमारभेताꣳ स्वाहा ॥ दश ते तनुवो यज्ञ यज्ञियास्ताः
प्रीणातु यजमानो घृतेन । नारिष्ठयोः प्रशिषमीडमानो
देवानां दैव्ये ऽपि यजमानो ऽमृतो ऽभूत्स्वाहा ॥ यं वां देवा
अकल्पयन्नूर्जो भागꣳ शतक्रतू । एतद्वां तेन प्रीणानि तेन
तृप्यतमꣳहहौ स्वाहेति । ॥ २९ ॥ पञ्चदशः ॥

I. 72. 3. अथेदमग्निहोत्रꣳ सायमुपक्रमं प्रातरपवर्गमाचार्या ब्रुवते ।
तत्रोदाहरन्ति ज्योतिषी इमे संनिपतिते भवत आदित्यस्य
चाग्नेश्च । ते न व्यवेयात्सायमाहवनीयमुद्धरन्पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखो
निवपेत्प्रातराहवनीयमुद्धरन्पश्चात्प्राङ्मुखो निवपेत्सायमग्निहोत्रꣳ
होष्यन्नग्रेण परीत्य जुहुयात्प्रातरग्निहोत्रꣳ होष्यन्नपरेण परीत्य
I. 72. 6. जुहुयादेवमस्यैते ज्योतिषी अव्यवेते भवतो । ऽथायमुद्धरण-
-मन्त्रो वाचा त्वा होत्रा प्राणेनोद्गात्रा चक्षुषाध्वर्युणा मनसा
ब्रह्मणा श्रोत्रेणाग्नीधैतैस्त्वा पञ्चभिर्दैव्यैर्ऋत्विग्भिरुद्धरामि भूर्भुवः
सुवरुद्ध्रियमाण उद्धर पाप्मानो मा यदविद्वान्यच्च विद्वाꣳ-
श्चकार । अह्ना यदेनः कृतमस्ति पापꣳ सर्वस्मान्मोद्धृतो मुञ्च
तस्मादिति सायꣳ । रात्रिया यदेनः कृतमस्ति पापꣳ सर्व-
. 72. 12. स्मान्मोद्धृतो मुञ्च तस्मादिति प्रातरग्निं निदधात्यमृताहुति-
ममृतायां जुहोम्यग्निं पृथिव्याममृतस्य जित्यै । तयानन्त[1]

---

[1] Corrected; तेना° MSS.

काममितो जयेम प्रजापतिर्यं प्रथमो जिगायाग्निमग्नौ वैश्वानरे ऽमृतं जुहोमि स्वाहेति सायꣳ सूर्यमग्नौ वैश्वानरे ऽमृतं जुहोमि स्वाहेति प्रातरेतद्ध[1] वा अग्नेरग्निहोत्रं पयोहोत्र-

I. 73. 7. मितरद्धोम्यन्यथाहितमग्नीन्परिषिञ्चेद्धुत्वाहवनीयमेवैकं परिषिञ्चेद्धाप्यꣳ स्वेव हुत्वा चाहवनीयमेवैकं परिषिञ्चेन्नैव परिषिञ्चेदित्येतदपरमथेदं परोचोपस्थानं भवतीहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि । तिरो मा सन्त-

I. 77. 6. मायुर्मा प्रहासीज्ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठ इत्यथेमाꣳ समिधं प्रवसतस्तूष्णीमभ्यादध्यात्प्रवसन्याजमानं[2] कुरुते ॥ ३० ॥

अथेमꣳ समस्तहोमं यायावरधर्मेण विद्यमानमाचार्या ब्रुवते तत्रोदाहरन्ति यायावरा ह वै नामर्षय आसꣳस्ते ऽध्वन्यश्राम्यꣳस्ते[3] समस्तमजुहवुस्तस्माद्यायावरधर्मेणाध्वनि[4] समस्तꣳ होतव्यं तस्यानिमित्तो[5] होमः संवेशनेन वा निमीलनेन वोपसमाधानेन वान्तर्दध्यान्न शूद्रगव्यै[6] अग्निहोत्र[6]-

१ ह ins. Be G (sec. m.); C om. ह (प्रातरेतद्वा)।

२ प्रवसन्या° G (sec. m.) and the Viv.

३ Thus Ben H U D G (pr. m.), धन्विन्य° (i.e. धन्वन्य°?) Be G (sec. m.). Instead of अश्राम्यन् Be अधाम्यन्।

४ °णधन्विनि Be G (sec. m.).

५ Uncertain; °स्यानिमित्तो Be C D U G (pr. m.), °स्यनिमित्तो G (sec. m.), °स्यानिमित्तो Ben H

६ Conjecturally; °द्रगव्याया अ° H G (pr. m.) U (sec. m.), °द्राग-व्याया अ° Ben D C U (pr. m.), °द्रगव्याग्नि° Be G (sec. m). Probably we have here the genit. (dative) of °गवी, cp. उपवेषगवी, अग्न्यगवी।

जुहुयान्नाहितायै न मृतवत्सायै न वहत्सायै न वाहिन्यै[1] न वान्यायै न वान्यवत्सायै नानुदेश्यप्रतिगृहीतायै[2] नानुस्तरणी-प्रतिगृहीतायै[3]। नैकस्मै दुग्धेन बहवो जुहुयुर्न बहूनामेवैको[4]। दुग्धं लभमानस्योपसादनप्रभृति स्वकानुमन्त्रणं भवति। दीप्यमानेष्वहूयमानेषु[5] यावन्त्यग्निहोत्राण्यभ्यतिक्रान्तानि[6] स्यु-स्तानि प्रतिसंख्याय प्रतिजुहुयात्स। यद्यनस्तमिते जुहुयात्पुन-रेवास्तमिते जुहुयादथ यदि महारात्रे जुहुयात्पुनरेवौषसं जुहुयादिति। ॥ ३१ ॥ षोडशः ॥

80. 11.
कथमु खलु जीवपितुः पिण्डदानं भवतीति। येभ्य एव पिता ददाति तेभ्यः पुत्रो ददाति। द्वाभ्यां जीवपिता ददात्येकस्मै जीवपितामहो ददाति। न जीवन्तमतिदद्या-दित्येके। पितृव्यस्य चेत्सगोत्रस्य दायमुपयच्छेत[7] कथं तत्र पिण्डदानं भवतीति। यस्मिन्काले पित्रे पिण्डं ददाति

१ Emended; वत्सान्यायै Be G Ben U, हान्यायै H D, वाहळायै C.

२ I am uncertain if we are to read here also अनूदेश्य (cp. XXIV. 13: 197. 6); नानुदेश्य° Be Ben C D, °नानुदेश्य° G U, नानुदेभ्य° H; अनुदेश्य one copy of the Viv., अनूदेश्य another.

३ These words found in Ben D C U only; they are mentioned in the Vivaraṇa.

४ एव effaced in G.

५ Thus Be H G; °मानेष्ववहूय° D C, °मानेषुहूय° Ben U; cp. Rudradatta on Āp. IX. 8. 5.

६ अभि om. Ben U (pr. m.) C.

७ यच्छेत G (sec. m.) only; cp. XX. 10: 23. 12.

तस्मिन्काले ऽस्य पिण्डं निपृणुयादथ चेदसगोत्रस्य दायमुपयच्छेत[1] कथं तत्र पिण्डदानं भवतीति । स्वेभ्यो दत्त्वा प्रतिवेशं बर्हि स्तीर्त्वा बर्हिःप्रभृति पिण्डं दद्यादपि वागार एव स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा बर्हिःप्रभृत्येव पिण्डं दद्यात्कथमु खलु पुत्रिकापुत्रस्य पिण्डदानं भवतीत्येतत्ते ऽमुष्मै तत मम पितामह ये च त्वामन्वेतत्ते ऽमुष्मै पितामह मम प्रपितामह ये च त्वामन्वेतत्ते ऽमुष्मै प्रपितामह मम प्रप्रपितामह[2] ये च त्वामन्विति । प्रविदानकल्पेन वा दद्यात्स्वधा पितृभ्यः पृथिवीषद्भ्यः स्वधा पितृभ्यो ऽन्तरिक्षसद्भ्यः स्वधा पितृभ्यो दिविषद्भ्य इति । पितुश्चेत्पितामहस्य प्रपितामहस्येति नामानि न जानीयात्कथं तत्र पिण्डदानं भवतीति । प्रविदानकल्पेन वा दद्यादपि वैतत्ते तत ये च त्वामन्वेतत्ते पितामह ये च त्वामन्वेतत्ते प्रपितामह ये च त्वामन्वित्युत्तर आयुषि लोम
I. 81. 2. छिन्दीतेति । कस्मिन्नु खल्वेतत्काले छेत्तव्यं भवतीत्यूर्ध्वꣳ षट्षष्टिभ्यश्च[3] वर्षेभ्यो ऽष्टाभ्यश्च मासेभ्य इत्येतस्मिन्नेवैतत्काले छेत्तव्यं भवतीति[4] । कथमु खल्वनाहिताग्नेः पिण्डपितृयज्ञो भवतीत्यनिरुप्तꣳ स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वाग्निमुपसमाधाय

---

१ यच्छेत G (sec. m.) only ; cp. XX. 10 : 23. 12.

२ Thus G (sec. m.) only ; all the other MSS. om. the first. प्र ।

३ Thus Ben C U (pr. m.) ; षट् षष्टिश्च D, षट्षष्टिभ्यो H G U (sec. m.), षष्टिभ्यो Be.

४ Thus Ben D C U (pr. m.) ; भवति om. H Be G U (sec. m.).

संपरिस्तीर्याहुतीर्हुत्वा दक्षिणेनाग्निं दक्षिणाग्रं बर्हिः स्तीर्त्वा
बर्हिःप्रभृति पिण्डं दद्यादपि वागार एव स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा
बर्हिःप्रभृत्येव पिण्डं दद्याद्यज्ञोपवीत्येव प्राजापत्ययर्चैतमग्नि-
मुपतिष्ठेतेति । ॥ ३२ ॥

I. 82. 6; I. 48. 16. अथो एतद्बौधायनस्य कल्पं वेदयन्ते हविष्कृता वाचं
विसृज्याज्यानीर्जुहुयात्कस्मिन्नु खल्वेनाः काले जुहुयादिति ।
प्रस्कन्दनान्तं कर्म कृत्वैतस्मिन्नेनाः काले जुहुयात्कथमु खल्व-
नाहिताग्नेराग्रयणं भवतीत्यनिरुप्तꣳ स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा-
ग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याघारावाघार्याज्यभागाविष्ट्वाग्रयण-
देवताभ्यः स्विष्टकृच्चतुर्थीभ्यो जुहुयात्कामं[1] पुरस्तात्स्विष्टकृतो
I. 83. 3. ऽज्यानीरुपजुहुयात्तस्यैतेनैव मन्त्रेण प्राश्नीयाद्भद्रान्नः श्रेयः
समनैष्ट देवा इत्यपि वा श्रुतवतो ब्राह्मणस्य कृतोच्छेषणा-
I. 84. 15. ल्लिप्सेत । समानः प्राशनमन्त्रः । कथमु खल्वन्तर्विराजं बर्हि-
र्विराजमन्तर्बर्हिर्विराजमिति जानीयान्नित्येनोपस्थाय विराज-
क्रमैरुपतिष्ठेत प्रोष्य[2] पुनरागम्य[3] विराजक्रमैरुपस्थाय नित्ये-
नैवोपतिष्ठेतै तेनैव[4] बर्हिर्विराजमुक्रमन्तर्बर्हिर्विराजं चेति । सो
I. 83. 16. ऽधः संवेश्यमाꣳसाश्यस्त्युपायी प्रवसति । विपरीतनामधेय एष

१ Thus G (sec. m.) only; काम Be, कर्म. D, कर्मु C, कर्म U, कर्मं Ben, कथं H.

२ Thus G, पोष्य Be D, प्रोष्यन् Ben C U, प्राप्य H.

३ ॰गत्य G and U (sec. m.).

४ अपि instead of the last एव Ben D C U (pr. m.).

I. 86. 5 भवति। स खिद्यथेदं प्रायश्चित्तं मध्ये[1] पतितमाश्विनो द्विकपालस्तमन्तमेव[2] परिणये'द्दीक्षणीयायां चेन्नश्येत्प्रायणीयामनुवर्तेत। प्रायणीयायां चेन्नश्येदातिथ्यामनुवर्तेतातिथ्यायां चेन्नश्येदग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशमुत्तरमुत्तरं[3] तन्त्रमनुवर्ती[3] स्यादथ चेदग्निर्दीक्षणीयायां नश्येत्कस्मिन्नु खल्वेनं काले निर्वपेदिति। दीक्षाकृतीर्कृत्वैतस्मिन्नेनं काले निर्वपेदपि वा

III. 54. 4. प्रागौद्ग्रहणाद्यथो एतद्बौधायनस्य कल्पं वेदयन्ते प्रवसतः प्रस्तरेणैवास्य सह यजमानभागमनुप्रहरेद्ध्रुवायै वाज्येन पर्युपस्तीर्य[4] जुह्वामवधाय जुहुयात्प्रस्तरभूयं यजमानभागो गच्छतीति प्रवसतः प्रस्तरेणैवास्य सह यजमानभागमनुप्रहरेदिति।

॥ ३३ ॥ सप्तदशः ॥

III. 55. 4. अथायं पशुः सोपवसथस्तस्य कः कर्मण उपक्रमो भवतीत्यजस्रैरग्निभिरुदवसाय षड्ढोतारं[5] हुत्वा यूपाहुतिं हुत्वा यूपं सयजुषं कृत्वा[5] वेदिं विमाय व्रतोपायनीयमग्निलाग्नीनन्वादध्याद्व्रतमुपेयाद्विध्माबर्हिः संनह्योपवसेदथ प्रातराग्नेयेनाष्टाकपालेन यजेतेति नु बौधायनस्य कल्पो। नाग्नीनन्वा-

1 मध्य H Be G U D C.

2 Thus (॰स्तमंतमेव) G H U (sec. m.), ॰मंतमेव C, ॰मततमेव Be, ॰स्ततमेव Ben U (pr. m.) D.

3 Thus Ben U (pr. m.) D C; ॰मुत्तरमुत्तरं तचेममनु॰ Be U (sec. m.), ॰मुत्तरं तचेममनु॰ H G (pr. m.), ॰मुत्तरं तंचमनु॰ G (sec. m.).

4 वा ins. G Be U (sec. m.) H, not Ben D C.

5 The words षड्ढोतारं unto कृत्वा are given by G (sec. m.) after उपेयात् (l. 15).

दध्याद्व्रतमुपेयात्पाणी संमृशीत । परिस्तृणीयात्पात्राणि निर्णिज्य सꣳसादयेद्ब्रह्माणं दक्षिणत उपवेशयेत्तूष्णीं[1] । प्रणीते त्वौत्तरवेदिके मन्त्रेणोपविशेत्प्रोक्षणीः सꣳस्कृत्य पात्राणि प्रोक्षेदाज्यं निरुप्याधिश्रित्य पर्यग्नि कृत्वा स्फ्यहस्तः प्राङेत्य स्तम्बयजुर्हरेत्सिद्धमत ऊर्ध्वमथ शालीकेररण्योरग्नीन्समारोह्योदवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्यैवमेव[2] षड्ढोतारꣳ हुत्वा यूपाहुतिꣳ हुत्वा यूपꣳ सयजुषं कृत्वा वेदिं विमायाग्नीनन्वादध्याद्व्रतमुपेयादिध्माबर्हिः संनह्येत्पाणी संमृशीत । परिस्तृणीयात्पात्राणि निर्णिज्य सꣳसादयेद्ब्रह्माणं दक्षिणत उपवेशयेत्तूष्णीं । प्रणीते त्वौत्तरवेदिके[3] मन्त्रेणोपविशेत्प्रोक्षणीः सꣳस्कृत्य पात्राणि प्रोक्षेदाज्यं निरुप्याधिश्रित्य पर्यग्नि कृत्वा गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा समिद्वत्याहवनीये पूर्णाहुतिꣳ हुत्वा स्फ्यहस्तः प्राङेत्य स्तम्बयजुर्हरेत्सिद्धमत ऊर्ध्वम् । ॥ ३४ ॥

III. 55. 9. स्फ्यो यूपो भवतीति । कथमु खल्वस्य खदिरधिमन्थने[4] यूपशकले[4] इति[4] भवन्तीत्येतस्यैवावतक्ष्णुयादपि वान्यस्य

१ Thus Ben C D U (pr. m.), तूष्णीकं G Be H U (sec. m.).

२ After विहृत्य G ins. (on the margin): षड्ढोतारं हुत्वा यूपं सयजुषं कृत्वा वेदिं विमाय व्रतोपायनीयमग्निनाग्नीनन्वादध्याद्व्रतमुपेयादिध्माबर्हिः संनह्योपवसेत् ।

३ त्वौत्त॰ Be.

४ Not wholly certain; ॰मंथनेयूपशकल इति Ben U C D G (pr. m.), ॰मंथनयूपशकलो इति H G (sec. m.), ॰मंथनेयूपशकलमिति H. The Vivaraṇa, although not clear, gives ॰मन्थने as *viṣayasaptamī*. It seems more probable we have here a dual.

तज्जातीयस्य वृक्षस्य कुर्याद्चषाल एष भवति। प्रोक्षणप्रभृति मन्त्रान्साधयेदा परिव्ययणात्तृतीयवेलायां परिव्ययेदेवमुपरसंमितायां। पञ्चारत्निप्रभृतयः पाशुबन्धिका यूपा भवन्त्या नवारत्नेर्नवारत्निप्रभृतय आग्निष्टोमिका यूपा भवन्त्यैकविंशत्यरत्नेस्त्र्यरत्निश्चतुररत्निर्वा निरूढपशुबन्धस्य पालाशो यूपः। किमु खलु प्रवसतः पशुबन्धः सिध्यती३[1] न सिध्यती३[1] इति। सिध्यतीत्येक आहुरथ हैक आहुर्न सिध्यतीति। लोकाग्नीन्खल्विमान्द्वितीयमन्त्याधेयं ब्रुवते। न[2] तु[2] खलु[2] प्रवसतः पशुबन्धः सिध्यतीति। ॥ ३५ ॥ अष्टादशः ॥

कियन्नु खलु पशुबन्धे याजमानं भवतीति। व्रतोपायनव्रतविसर्जने[3] यज्ञस्य पुनरालम्भ। आज्यावकाशमु हैके ब्रुवत उपप्रैषाश्रावण इति। किंदेवत्यं[4] नु खल्विदं भवतीति। मृत्युदेवत्यमित्येव[4] ब्रूयादथेमाः पशुबन्धे षट् प्रोक्षण्यस्तिस्रो ह[5] मन्त्रवत्यस्तिस्रस्तूष्णीका। यवमतीरिन्द्रघोषवतीः पशुप्रोक्षणीरिति तूष्णीकाः। पशुपुरोडाशीयप्रोक्षणीः पात्रप्रोक्षणीरिध्माबर्हिःप्रोक्षणीरिति मन्त्रसंस्कृताः। पशुबन्धे चेदा-

---

१ Pluti signs only in Ben C D U.

२ नतुखलु Be G, ननुखलु Ben, ननुखलु H, नखलु U C, न D.

३ व्रतोपायने Be (instead of •पायन•)।

४ Thus corrected (in accordance with the TS.) ; •दैवतं or दैवतं the MSS.

५ हि U (sec. m.).

ज्यभागावुदाजिह्मीर्षेत्कस्मिन्नु खल्वेनौ काले यजेदिति ।
स्वाहाकृतिप्रैषेण चरित्वा प्राग्वपायै । पुरस्तात्स्वाहाकृतयो वा
अन्ये देवा उपरिष्टात्स्वाहाकृतयो ऽन्य इत्यादित्यस्यैवैते रश्मयः
I. 121. 3. प्राचीनाश्च प्रतीचीनाश्च भवन्त्यथायं पशुपुरोडाशस्तस्य कः
कर्मण उपक्रमो भवतीति । जघनेन गार्हपत्यꣳ स्फ्यं निद-
ध्यात्स्फ्योपरि पात्रीं । पात्र्यां व्रीहीनावपेच्छूर्पादानप्रभृति
कर्मान्तस्तायत आप्यनिनयनान्तो । जघनेन गार्हपत्यमाप्येभ्यो
निनयेत्प्राचणीशेषेण पुरोडाशीयानि[1] पिष्टानि संयौयादेवꣳ[2]
सवनीयानां । यथो एतद्बौधायनस्य कल्पं वेदयन्ते ॥ ३६ ॥
III. 64. 4. निरवदायैवास्य स्विष्टकृतमिडामवद्येत्कथमत्र चतुरवत्तं
भवतीत्युपस्तीर्य पुरोडाशं द्वेधा कृत्वाभिघारयेदेवमस्य[3] चतु-
रवत्तं भवत्यथ हैक आचार्या एकादश धर्मान्पशुबन्ध उत्सा-
दयन्त्यग्न्यन्वाधानं व्रतोपायनं पृष्ठ्यां प्रणीतां याजमानमाज्य-
भागौ प्राशित्रं यजमानभागब्रह्मभागौ चतुर्धाकरणं विष्णु-
क्रमानिति । कियन्नु खलु पशुबन्धे दर्विहोमा दृष्टा भवन्तीति ।
I. 122. 17. षड्ढोता यूपाहुति स्तोक्या दिशांप्रतीज्यौपयज इति । किंदे-
I. 124. 7. वत्या उ खलु मनोता भवतीत्याग्नेयीत्येव ब्रूयात्किंदेवत्य उ
खलु वनस्पतिर्भवतीति । वैष्णव इत्येव ब्रूयाद्विज्ञायते वैष्णवा
वै वनस्पतय इत्यथाप्युदाहरन्ति यज्ञो वै विष्णुरित्यथायं

---

१ पुरो° Ben G (sec. m.), पौरो° the other MSS.

२ Thus U H Be G ; संयुयादेवं Be, संयुत्यादेवꣳ C.

३ °मत्र Ben U' (pr. m). D C.

पशुः सार्वत्रैष्टुभो भवत्येकादश प्रयाजा एकादशानूयाजा एकादशकपालः पशुपुरोडाश एकादशावदानान्येकादशोपयाजा इत्येवं पशुः सार्वत्रैष्टुभो भवति । यथो एतच्छालीकेः कल्प[१] वेदयन्ते ऽरण्योरग्नीन्समारोह्योद्वसेत्तं[२] चेत्तत्र चेष्टन्तमादित्यो ऽभ्यस्तमियात्कथं तत्र प्रायश्चित्तꣳ सिध्यती३[३] न सिध्यती३[३] इति । सिध्यतीत्येक आहुरथ हैक आहुर्न सिध्यतीति । यत्राभिपरीत एष[४] आकाशो भवति । नैव सिध्यतीतीन्वा[५] अयं पशुः सार्वत्रैष्टुभो व्याख्यातः । ॥ ३७ ॥

एकोनविꣳशः ॥

अथातः काम्यान्पशून्व्याख्यास्यामः । को नु खल्वेषामुपाꣳशु भवतीति । य एवाश्वमेधिकाः प्राजापत्याः सावित्राः सारस्वताः पौष्णा याम्याः पितृदेवत्या द्यावापृथिव्या वायव्याः सौर्या वैश्वकर्मणा इति । गर्भिण्यो भवन्तीति कथमत्र प्रायश्चित्तꣳ सिध्यती३ न सिध्यती३ इति । सिध्यतीत्येक आहुरथ हैक आहुर्न सिध्यतीत्येतत्समुद्दूय एता भवन्ति । नैव सिध्यतीत्यादित्यां मल्हां गर्भिणीमालभत इत्यृषिनामधेयमेवैत-

---

१ The kalpa of Śālīki here alluded to I have not traced in our Dvaidhapraśnas; the prāyaścitta is, according to the Vivaraṇa, the one treated of in XIV. 24 init.

२ Thus G (sec. m.) Be. ०समारोप्यो० the other MSS.

३ Pluti signs not given by all the MSS. here and infra.

४ एष om. H Ben C.

५ सिध्यतीतीषा H, सिध्यतीतिन्वा (or षा) or सिध्यतिन्वा the other MSS.

इवत्यपशवदती[1] भवतीत्यशीनदतीत्येवेदमुक्तं भवत्यथेयं दशर्षभा संवत्सरमभि विहिता[2] । प्राजापत्य[3] एवैषां कद्रुर्दशमो भवतीति[4] । कथमत्र ब्रह्मचर्यꣳ सिध्यती३ न सिध्यती३ इति । सिध्यतीत्येक आहुरथ हैक आहुर्न सिध्यतीति । संतिष्ठते । नैव सिध्यतीति । पर्यारिणी भवतीति । परिहारसूरित्येक आहुरथ हैक आहुरनुजैवैषोक्ता भवति । वेहदित्येतामाचक्षते । ॥ ३८ ॥

सोमापौष्णं त्रेतमालभेतेति । त्रयाणामेवैष उक्तो भवत्यथाप्युदाहरन्ति यस्मिन्सो धयतीति । त्वाष्ट्रं वडबमालभेतेति । यमेवैतं पुमाꣳसꣳ सन्तमधिरोहति स वडबो । विषम आलभेतेति । देवयजन[5] वा विषमꣳ स्याद्यस्मिन्वा पशुमालभेतापां चौषधीनां च सन्धावालभत इत्युदकान्त इत्येक आहुरथ हैक आहुः प्रावृषि वा शरदि वेति । यस्याश्विने शस्यमाने सूर्यो नाविर्भवति सौर्यं बहुरूपमालभेतेति । प्रायणीये चेदतिरात्रे न दृश्येतारुणीयस्याहुः सवनीयस्योपालम्भ्यं

---

1 Uncertain; इत्युषीनाम॰ Be, इत्युषिनाम॰ Ben C G D, इत्युषिम॰ H, इत्युश्विनाम॰ U (pr. m.), इत्युदश्विनाम॰ U (sec. m.). Read perhaps इत्यशीनामधेय॰ ?

2 Thus Ben C D G (pr. m.), विहिताः Be U H G (sec. m.).

3 Thus Ben C U D G (pr. m.), ॰पत्या Be H G (sec. m.).

4 इति only in Be.

5 Before देव॰ all the MSS. exc. Be ins. यद् or य ।

कुर्यादथ चेदुदयनीये ऽतिरात्रे न दृश्येतैकाहिके वानूबन्ध्य-स्योपालम्भ्यं कुर्युरपि वोदवसायैवैतेन पशुना यजेरन्नितीष्ट्वा[1] इमे काम्याः पशवो व्याख्याताः ॥ ३९ ॥ विंशः ॥

॥ इति चतुर्विंशः प्रश्नः ॥

---

१ ०तीष्ट्वा some of the MSS. ; इति इष्ट्वा Viv.

III. 69. 2. कथमु खलु यावज्जीवप्रयुक्तानां चातुर्मास्यानामनुप्रयोगो
भवतीति । फाल्गुन्यां वा चैत्र्यां वा पौर्णमास्याꣳ शुनासी-
रीयपरुषा यजेताथ वैश्वदेवायोपवसेद्वैश्वदेवेनेष्ट्वा पौर्णमास-
वैमृधाभ्यां यजेताथ चेदिष्ट्या पशुना सोमेन वा यजेत कथं
तत्र कुर्यादिति । प्रतिकृष्यैतस्य पक्षस्य शुनासीरीयपरुषा
यजेताथैतेषामेकेन यजेताथ वैश्वदेवायोपवसेद्वैश्वदेवेनेष्ट्वा पौर्ण-
ib. मासवैमृधाभ्यां यजेतेति । यथो एतद्बौधायनस्य कल्पं वेद-
यन्ते यावज्जीवप्रयुक्तान्येव चातुर्मास्यानि स्युरन्तर्मिथुनानि ।
प्रथमे त्वेव संवत्सरे व्रतं चरेदिति कथमत्रेष्टिपशुबन्धा इति ।
काममिष्ट्या कामं पशुबन्धेनेति । क उ खलु चातुर्मास्यानि
समासं गच्छन्तीति । राजसूये च चातुर्मास्येषु च सोमेष्वित्येव
ब्रूयादथाप्युदाहरन्ति द्वादशाहे ऽपि चातुर्मास्यैर्यजेत । वैश्व-
देवेनेष्ट्वा[१] चतुर्थ्यां वरुणप्रघासैरष्टम्यां च[२] नवम्यां च साक-
मेधैर्द्वादश्याꣳ शुनासीरीयपरुषा यजेतेति । विज्ञायते संव-
I. 130. 5. त्सरप्रतिमा वै द्वादशरात्रयो भवन्तीति । त्रिवृद्बर्हिर्भवतीति ।
तूष्णीकानि हान्तराणि भवन्तीति मन्त्रवदु[१]ह[१]बाह्यमेतदेव[३]
I. 134. 3. यदन्यत्रेष्टिसंनिपाते[३] विपरीतं भवतीति । क उ खलु करम्भ-

१ Before वैश्व॰ D G U C ins. प्रथमायां, which, strictly spoken, is superfluous.

२ च om. U G D Ben C and Rudradatta on Âp. VIII. 1. 2; it is found in Bc H and the Vivaraṇa.

३ Thus G; D Ben (pr. m.) U (pr. m.) C present the same reading, leaving out only ह; U (sec. m.) Ben (sec. m.) Bc ins. एतद्: between मन्त्रवद् and उ; H reads as G, only ॰तदेवतावदन्यत्रे॰; Ben ॰वदेतदुहाह्यमेतदुपसंहन्यत्रे॰, Be: ॰वदेहतदुहवाह्यमेतदुपसदन्यत्रे॰ ।

पात्राणि प्रथमं मन्त्रं लभन्त इति । प्रोक्षण[1] इत्येव[1] ब्रूयात्सह
हविर्भिः करम्भपात्राण्यभिपर्यग्नि कुर्यात् । किंदेवत्यानि नु खलु
करम्भपात्राणि भवन्तीति । वारुणानीत्येव ब्रूयाद्विज्ञायते
ऽन्यमेव[2] वरुणमवयजत इत्यस्तं प्रेत सुदानव इति गृहान्प्रेङ्खे-
III. 72. 1. तेत्येवेदमुक्तं भवति । तौ व्यतिचारꣳ स्तम्बयजुषी हरेयाता-
मितस्त्वामुतस्त्व[3] यन्तं[3] प्रतिप्रस्थाताध्वर्युं परिगृह्णीयात्सह[4] निरु-
प्तस्य प्रतिप्रस्थातापो निःषिच्याध्वर्योराज्यस्य[5] वाचयेदथेध्मयो-
रतिप्रणयनादादायाध्वर्युः स्वमिध्ममपक्रम्यैव तिष्ठति । ॥ १ ॥

अथायं प्रतिप्रस्थातान्तरेणेध्मं[6] चाहवनीयं चोपातीत्य
स्वमिध्ममाददीत । तावपसलैः[7] पर्यावृत्येध्मौ हरेयातामथा-
मुतः[8] प्रदक्षिणमावृत्येध्मौ प्रतिष्ठाप्यैतेनैव यथेतमेत्य प्रतिनि-

---

१ Thus Be G (sec. m.), the Viv.; प्रोक्षणाप्रभृतीन्येव U G (sec. m.) Ben H, प्रोक्षणप्रभृत्येव D, प्रोक्षप्रभृत्येव C.

२ Thus all, cp. the Calcutta edition of TS, vol. II, p. 41, l. 5 from bottom (TBr. I. 6. 5. 4 ?).

३ °त्वायंतं Be G U (pr. m.).

४ Thus G U (sec. m.) and the Viv.; प्रतिप्र° D C U (pr. m.) Be Ben; H om. the prepos.; cp. Āp. VIII. 5. 12.

५ °ध्वर्युरा° H Ben (pr. m.).—After वाज्यस्य C D Be G U (pr. m.) ins. च, U (sec. m.) चार्धं ।

६ Thus Ben H U (sec. m.) and the Vivaraṇa; °स्थातोत्तरेण Be G C U (pr. m.) D.

७ Thus G U C and the Viv., the other MSS. om. तौ ।

८ परिहरेयाताम° U (sec. m.).

वेष्टयते प्रतिप्रस्थातान्तरेण वेदी प्राचीनमुपयमनीहारो[१] ।
ऽथेमा अध्वर्युः प्रोक्षणी दक्षिणेन प्रतिप्रस्थातारं परिगृह्या-
138. 4. सादयेदेवमेताभिरनभिपरिहृतो भवत्यथेयं[२] मारुती दक्षिणां
वेदिं गच्छति सप्तमी[३] हविषामधिश्रीयते[३] । कथमेतयाव्य-
वेतानि भवन्तीति । प्रतिकृष्यैनामग्रेण दक्षिणेन[४] हवींष्य-
नभिघारितामुद्रासयेदथैनां पुनरधिश्रित्याभिघारितामुद्रा-
स्यान्तर्वेद्यासादयेदेवमेतान्यव्यवेतानि भवन्त्यथायं प्रतिप्रस्थाता
मारुत्यै दैवतस्य सकृदेवानुवाचयेत्सकृदाश्रावयेद्यथान्यत्राध्वर्योः
कृतानुकारो भवतीति । तद्यदिहाश्रावयतीह[५] यजतीति
तत्प्रतिप्रस्थाता कृतानुकार एव भवत्यथेदं मारुत्यै मेक्षण-
I. 73. 3. मग्रेणौत्तरवेदिकमग्निं[६] परिगृह्यानुप्रहरेद्यथो[७] एतदौपमन्यवस्य

१ Thus G U C D, ॰यमनिहारो the other MSS.

२ इति after भवति ins. D U Ben C.

३ Uncertain reading and meaning, the Vivaraṇa of this passage is missing. G (sec. m.) reads as given above; सप्तम्यस हविषामधिश्रि॰ Ben (pr. m.) C, सप्तम्या हविषामधिश्रि (or श्र)यते Be U (sec. m.) Ben (sec. m.) G (pr. m.), सप्तयस्यविषधमिश्रयते H.

४ Instead of दक्षिणेन (thus G, Ben sec. m. Be) दक्षिणा U (sec. m.), दक्षिणानि C Ben (pr. m.) U (pr. m.) H D.

५ Thus Ben (sec. m.) G (sec. m.), the last MS ins. इति also after ॰श्रावयति) H (only ॰वयतिह) and the Viv. (reading यदी॰): तद्यदाहा॰ Ben (sec. m.), तद्यद्दाश्रावयतीह Be, तद्यदिहाश्रावयतीति तत्-प्रतिप्रस्था॰ C.

६ ॰ग्रेणोत्तर॰ Be H.

७ पर्याहृत्यानु॰ U (sec. m.).

कल्पं वेदयन्ते तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवेयादिति दैवतं
प्रदाय स्विष्टकृतं प्रयच्छेत्तुषान्संप्रकीर्योदकान्तं प्रत्यस्येत्सिद्धमत
I. 141. 18. ऊर्ध्वमथायं गृहमेधीय आज्यभागप्रतिपत्क्रेडान्तः[1] संतिष्ठते ।
III. 74. 10. तत्र नास्ति प्राशित्रं । तूष्णीꣳ [2]समन्ताच्छाकलान्परिधीनग्ना-
I. 143. 18. वनुप्रहरेदभिवान्यायामविद्यमानायाꣳ मंथिनीक्षीरं दोहये-
दिति । ॥ २ ॥ **प्रथमः** ॥

I. 143. 17. अथायं महापितृयज्ञस्तस्य कः कर्मण उपक्रमो भवतीति ।
बर्हिर्यजुषा कुर्याद्देवानां पितॄणां परिषूतमसि देवपितृबर्हिर्मा
त्वान्वङ्मा तिरश्चपर्व ते राध्यासमित्यपहतो ऽररुः पृथिव्यै देव-
पितृयजन्या इत्यपहतो ऽररुः पृथिव्या अदेवपितृयजन इत्येव-
मेतेष्वधिकरणेषु कुर्याद्यत्र देवाश्च पितरश्च संनिगच्छेयुः ।
पाणी संमृशीत । परिस्तृणीयात्पात्राणि निर्णिज्य प्रसादये-
ब्रह्माणं दक्षिणत उपवेश्यात्रैवोत्तरत उदपात्रं निधाय जघनेन
गार्हपत्यꣳ स्फ्यं निदध्यात्स्फ्योपरि[3] पात्रीं । पात्र्यां व्रीहीना-
वपेच्छूर्पादानप्रभृति कर्मान्तस्तायत आप्यान्तो । जघनेन
I. 147. 4 गार्हपत्यमाप्येभ्यो निनयेद्विपरिक्रामन्त्येत ऋत्विजो । ऽध्वर्यु-
रनन्तरो ऽग्नेः स्यादथ यजमानो ऽथ ब्रह्माथाग्नीध्रो । ऽपि

१ Thus G U D Ben C °त्क्रेडांत Be, °त्क्रेडांता H; read °प्रतिपत्क इडान्तः ?

२ Thus (and cp. XXI. 3 : 74. 10) Ben U H, °ख्कला° D C, °शाखाका° G (sec. m.) Be.

३ निधाय instead of निदध्यात् Ben U (sec. m.).

वाग्नीध्र एवानन्तरो ऽग्नेः स्यादथ यजमानो ऽथ ब्रह्माथाध्वर्यु-
ib. र्विपरिहरन्ति हवीꣳष्यग्रेण पुरोडाशं धाना जघनेन धानाः
करम्भमित्येवं विपरिहृतानामेवैतेषाꣳ हविषामेकैकमुद्वास-
येत् । क उ खलु त्रैयम्बका निरुप्यन्त इत्युद्वास्य हवीꣳषि
रुद्रायाम्बिकायै जुष्टं निर्वपामीति यस्य मन्त्रवन्तः । कायेति
कायं निर्वपेत्कायानुब्रूहीत्यनुब्रूयात्कं यजेति यजेत्क उ खलु
153. 1 त्रैयम्बकाणाꣳ सौविष्टकृतं भवतीति । यदेवातो मूत आस-
जतीत्यसमुदित ऋषभं ददातीति[1] । महाहविषामेवैषो ऽसमु-
दिते[2] दातव्यो भवति । सर्वमेव याजमानं पितृयज्ञ उत्सौ-
देत्पशुबन्धे सौम्ये ऽध्वरे ऽन्यत्रतत्रोत्पत्तिवचनात्सर्व[3] एवाग्नि-
र्याजमानो ऽग्निचये सर्वमेवाग्न्याधेयच्छन्दो[4] याजमानमग्न्या-
धेये । ॥ ३ ॥ द्वितीयः ॥

156. 1. अग्निष्टोमेन यक्ष्यमाणः प्रज्यमात्मानं कुर्वीत । येनास्या-
कुशलꣳ[5] स्यात्तेन कुशलं कुर्वीत । यान्यृणान्युत्थितकालानि
स्युस्तानि व्यवहरेदनुज्ञापयीत वा । स पुरस्तादेवोपकल्पयते

---

[1] इति om. Ben H.

[2] Emended; समुदितो MSS.

[3] Thus U Ben C D H; न्यत्रचोत्पत्ति॰ G and the Viv.; न्यत्रचोत्प- पत्ति॰ Be.

[4] Thus G U (sec. m.) and the Viv.; ॰धेयंछंदसो H Ben D C, ॰धेयच्छंदसो Be.

[5] Thus (and cp. XXIV. 12: 195. 8) Be D U C, ॰स्याऽकुशलं G. ॰स्याकुशलं Ben H.

I. 156. 6. प्रभूतं ह्यण्वंशं पश्वाज्यं स्थाल्यमत्रं कुम्भं च कुरीरं चेति । विदलमु ह कुम्भं भवति जालमु कुरीरं । द्वादशशतं दक्षिणानां । विज्ञायते छन्दोगब्राह्मणं वीरहा वा एष देवानां यः सोममभिषुणोतीति । शतेन वीरं निरवदयते । दशभिर्दश प्राणान्यैकादशी तयात्मानं । यैव द्वादशी सा दक्षिणेत्यथ[१] हैक एकविंशतिदक्षिणेन यजन्त एकविंशं यज्ञायज्ञियमिति वदन्तो । ऽथ हैके सप्तगुना यजन्ते सोमक्रयण्यातिथिगव्यनूबन्ध्यास्वतस्रो[२] मध्यतस्तदपि दाशतये[३] विज्ञायते प्र सप्तगुमृतधीतिं सुमेधामिति । ॥ ४ ॥

156. 9. अथातो देवयजनकल्पः । स एतद्देवयजनकल्पं जोषयते पुरस्तादुदकमनूषरमनुपह्वितमविस्रग्दार्यनिरिणमसुषिरमभङ्गुरमवल्मीकं[४] बहुलौषधि[४] यत्रान्यास्न्या ओषधयो व्यतिषक्ताः

१ दक्षिणेत्यथ Be Ben (sec. m.) On this passage cp. Pañc. br. XVI. 1. 12.

२ After ॰गव्य॰ G ins. (on the margin), ॰र्घ्यचेत्य, thus also the Vivaraṇa.

३ See Ṛgveda X. 47. 6.

४ ॰नुपह्वितम॰ Be G (sec. m), the Viv.; ॰नूपह्वितम॰ the other MSS.—॰विस्रग्दार्यनि॰ G and one copy of the Viv.; ॰विस्रग्दार्यनि॰ Ben and another copy of the Viv.; ॰विरंदार्यनि॰ U; these MSS. point to a reading चविस्र(स)ग्दारि; ॰विस्रग्दीर्यमनि॰ D, ॰वि(पि)स्रग्दीर्य(र्ष)मस्रण॰ Ben C H D; these MSS. point to a reading चविस्रग्दार्यम्. Both readings occur equally in Baudh. pitṛmedha I. 4: 7. 14 (cp. Hir. pi. sū. I. 1: 33. 3). Gārgya Gopālayajvan comments: चविस्रग्दारि यत्र विविधं दारणं प्रदरादिकं विदारणं न विद्य तदविस्रग्दार्यम्।—बहुलौषधि G U D C. the Viv.; ॰षधी Be ॰षधिकं Ben ॰षधीकं H.

सु: प्रागुदक्प्रवणं यथा चात्वालमार्गोराप: स्वर्गातिप्रवणं यस्मादन्यत्पुरस्तात्समन्तिकं देवयजनं न विन्देयुस्तदेतां प्राचीनवंशाꣳ शालां मापयन्ति । कृत्तिका: खल्विमा: प्राचीं दिशं न परिजहति[1] । तासाꣳ संदर्शनेन मापयेदित्येतदेकꣳ ।
५ श्रोणासंदर्शनेन मापयेदित्येतदेकं । चित्रास्वात्योरन्तरेणेत्येत-
I. 156. 11. दपरं । दिक्षतीकाशा भवतीति[2] । द्वाभिरेवैषा[3] दिक्षतीकाशा भवत्यथाप्युदाहरन्ति[4] वꣳशानामेवातीकाशाङ्कुर्यादिति । द्वौ स्तोमौ प्रात:सवनं वहत इति[5] । त्रिवृत्पञ्चदशौ प्रात:सवनं वहत: । पञ्चदशसप्तदशौ माध्यन्दिनꣳ सवनꣳ । सप्तदशैकविꣳशौ तृतीयसवनमेष एव षꣳस्तुष्टोमो भवति । चत्वारो हि स्तोमा भवन्त्येष एव सन्द्वादशस्तोमो[6] भवति ।
III. 88. 17 द्वादश हि[7] स्तोत्राणि भवन्ति । यथो एतद्दीपमन्यवस्य कल्पं वेदयन्ते पुरस्तादेवैतत्तैविध्यगतेषु देवयजनमध्यवसेदित्यायते सा वा इयꣳ सर्वैव वेदिरिति । ॥ ५ ॥ तृतीय: ॥
I. 159. 9. ११ अथेममाशावैष्णवमेके प्रागपुदीच्याये ब्रुवत उपरिष्टाद्वा[8] ।

१ MSS., exc. H. ०जहंति (०जाहनंति Be).
२ भवंतीति MSS., but दिक्षतीकाशा is adj., sc शाला ।
३ ०वैषां MSS.
४ Thus (भवति) U only, भवंत्य० H, भवंतीत्य० all the other MSS.
५ See TS. VII. 1. 1. 1.
६ Thus C and the Viv., all the other MSS. unanimously ०स्तोमौ ।
७ Om. G U D C.
८ Thus Be G U D Ben (sec. m.); उपरिष्टाद्वायं H Ben (pr.m.) and the Viv. one copy another, sec. m., originally reading उपरिष्टादयं ; the Viv. explains यथा कल्पे ।

क उ खलु दीक्षणीयायै बर्हिर्यजुषा कुर्यादिति व्युपनिधाय[१]
I. 159. 10 संभारान्प्राक् पाणिसंमर्शनाद्यजमानं व्रतमुपनयति न पत्नीं
संनह्यतीत्यध्वरदीक्षायै व्रतं प्रयुङ्क्ते । सर्वैवैषा व्रतोपायनीया
I. 159. 11 भवतीष्टिरग्रमु पत्नीसंनहनं । न यजमानभागं करोति न
ब्रह्मभागमित्याशीःसंयोजनावेवैतावुक्तौ[२] भवतः । किमुपक्रम-
माणो यज्ञमाशिषं वदेदित्यथापि सुभिक्षो व्रतोपायनीयस्य
भवतीति । कस्मै[३] किं सुभिक्षायावद्येद्यजमानभागस्य खलू-
त्सादनाद्ब्रह्मभाग उत्सीदति । संयुक्तौ ह्येतौ यजमानभागब्रह्म-
I. 159 12. भागाविति । न बर्हिषदं पुरोडाशं करोति नान्वाहार्यं याच-
तीति । दक्षिणोक्तावेवैतावुक्तौ[४] भवतो । ऽन्या उ खल्विह १०
ib. दक्षिणाः प्रतिख्याता भवन्ति । न फलीकरणहोमेन चरति
न समिष्टयजुर्होतीत्यन्तपरिक्रमिणावेवैतावुक्तौ[५] भवतः ।
I. 159. 13. किमुपक्रममाणो यज्ञमन्तं परिणयेदिति । न पूर्णपात्रे यज-
मानं वाचयति न विष्णुक्रमान्क्रमत इत्यवभृथोक्तः खलु पूर्ण-

---

१ Thus Be G (sec. m) and the Viv. adh. 1 and as cited elsewhere; the prep. वि om. D U Ben H C.

२ Thus Be U (sec. m) G (only ॰वैवै॰); एव H U (pr. m.), ॰संयोजनाव--- D, ॰संयोजनायेवैतावु॰ Ben and a citation by Sāyaṇa; ॰संयोजनावैमानायु॰ C.

३ The Viv. seems to read तस्मै ।

४ Thus Be G U (sec. m.) Ben (sec. m.) and the Viv.; दक्षिणो-कार्यावेवैतावु॰ Ben and U (pr. m.), दक्षिणेकार्यौ एवैतावु॰ D, दक्षिणेकार्यौ एवैतावु॰ C, तत्रमयोक्तादक्षिणंकार्यावेवैतावु॰ H.

५ ॰क्रमणावे॰ D C, ॰क्रामिणावे॰ Be.

पात्रो भवत्यन्यः खल्विहावभृथः प्रतिख्यातो भवत्यन्तपरि-
क्रमिणो विष्णुक्रमाः । किमुपक्रममाणो यज्ञमन्तं परिणये-
दिति । ॥ ६ ॥

I. 159. 18. द्वादश वात्सबन्धान्युदयच्छन्निति[१] । कतमानि खल्वि-
मानि वात्सबन्धानि भवन्तीत्येता एव स्रुवाहुतीरन्यत्र स्वाहा-
I. 160. 10. कारादित्यथाप्युदाहरन्ति समानसंख्यानो ऽग्निर्रुचि[२] तिस्रो
देवतास्तानि द्वादशाथेदं कृष्णाजिनं नौरुक्तं[३] भवत्याच्च जान्वे-
I. 163. 5. तत्पार्श्वत एवाभिमर्पेद्दक्षिणं प्रति रन्ध्रं यथा नावं । नक्तं चेद-
मेध्यं पश्येदाहवनीयमेवैतेन यजुषोपतिष्ठेताथेमानि दैक्षाणि
व्रतानि सायमुपक्रमाणि प्रातरपवर्गाण्यथौपसदानि प्रातरुप-
I. 164. 2 क्रमाणि सायमपवर्गाण्यथेदं[४] दैक्ष[४] व्रतं परिश्रित्यैव व्रतयेदा-
हवनीय एवैतत्पुराग्निहोत्रं हूयते स मानुध्यास्यतीति[५] ।
॥ ७ ॥ चतुर्थः ॥

---

१ See TS. VI. 1. 2. 5.

२ ग्निरुचि G (sec. m.), निरुचि Be, ग्नीनिति U (sec. m.), ग्निनिति C, ग्निरिति the other MSS.

३ See TS. I. 2. 2. e (last pāda).

४ Thus Ben (pr. m.) G (sec. m.), °थैतद्दैक्षं °थैतं दैक्ष H C U D G (pr. m.) Ben (sec. m.).

५ Thus H, समनुध्यास्यतीति Be Ben, स मानुध्यासीदिति C U D G (pr. m.), समनुध्यस्यासीदिति G (pr. m.). The Vivaraṇa seems to have read as C, etc.: स आहवनीयोऽनुध्यासीत् आत्मीयमन्यत्र हूयमानं दृष्ट्वेति, but we expect a future: 'if the Āhavanīya sees that I offer somewhere else, it will... .'

I. 167. 3. अथायं प्रायणीयस्तस्य कः कर्मण उपक्रमो भवतीति । बर्हिर्यजुषा कुर्याद्यदि पुरस्तादयजुष्कृतꣳ स्यात्पाणी संमृशीत । परिस्तृणीयात्पात्राणि निर्णिज्य सꣳसादयेद्ब्राह्मणं दक्षिणत उपवेश्यात्रैवोत्तरत उदपात्रं निधाय जघनेन गार्हपत्यꣳ स्फ्यं निदध्यात्स्फ्योपरि पात्रीं । पात्र्यां व्रीहीनावपेच्छूर्पादानप्रभृति कर्मान्तस्तायत आ प्रस्कन्दनात्प्रस्कन्दनान्तं कर्म कृत्वाहवनीये स्रुवाहुतिꣳ हुत्वोपनिष्क्रम्य संप्रैषमुक्त्वाभिप्रपद्य तिरः पवित्रमप आनीयाधिश्रित्य तिरः पवित्रं तण्डुलानावपेद्यथाज्यं निर्वपेद्यथाज्यमधिश्रयेदुभयं पर्यग्नि कृत्वा स्फ्यहस्तः प्राङेत्य स्तम्बयजुर्हरेत्सिद्धमत ऊर्ध्वꣳ । शंय्वन्तः[1] प्रायणीयः संतिष्ठते । को नु खल्वस्य कर्मणो ऽवशेषो भवतीत्या स्रुचां विमोकान्न चरुहविषामाप्यनिनयनं विद्यत इति[2] । स्थालीभिस्त्वेव चरू
I. 169. 20. निर्वपेदिति नु[3] बौधायनस्य कल्पः । किंदेवत्या उ खलु पदाकृतिर्भवतीत्याग्नेयीत्येके । वैष्णवीत्येके । प्राजापत्येत्येके ।
I. 172. 19. वाग्देवत्येत्येव[4] ब्रूयात्कृष्णायोर्णास्तुकया सोमविक्रयिणमन्तरेण
I. 172. 15. भ्रूमके[5] विध्यति । राजानं प्रत्यपोर्णुते यजमानः ॥ ८ ॥

---

१ शंयुवंतः G D C U (pr. m.), शंयवतः Be.

२ Effaced in G.

३ Om. Be H.

४ Thus H, ॰देवतेत्येव the other MSS.

५ Thus G U (sec. m.) and the Viv. (both copies); भ्रमेके Be, भ्रूमध्यके Ben H Keś., भ्रुवोर्मध्ये C D; cp. Baudh. gṛhs. I. 1: चर्चेमाभ्यन्तरेण भ्रूमके दर्भेण संमार्ष्टि।

वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रमित्येतयाथ यदि न सोमविक्रयी
स्याद्येण यूपावटकालं पलाशशाखां निहत्य समुपनह्य राजानं
पलाशशाखायाꣳ समासज्योपासीताथ यदि कश्चित्प्रसवसंयुक्तं
व्याहरेत्क्षिप्रमिति वा त्वरध्वमिति वा कुरुतेति वा[1] तद्राजा-
I. 173. 19. नमादद्दीत । न संवादा आवर्तेरन्स्वं सोमविक्रयी स्याद्येवं
I. 174. 14. प्रथमा सुब्रह्मण्योंकारान्तैवैषोक्ता भवत्यथायमातिथ्यस्तस्य कः
कर्मण उपक्रमो भवतीति । बर्हिर्यजुषा कुर्याद्यदि पुरस्ता-
दयजुष्कृतꣳ स्यात्पाणी संमृशीत । परिस्तृणीयात्पात्राणि
निर्णिज्य सꣳसादयेद्ब्रह्माणं दक्षिणत उपवेश्य दक्षिणमनड्वाहं
विमुच्यान्वैवोत्तरत उदपात्रं निधाय जघनेन गार्हपत्यꣳ स्फ्यं
निदध्यात्तस्योपरि पात्रीं । पात्र्यां व्रीहीनावपेच्छूर्पादानप्रभृति
कर्मान्तस्तायत आ प्रस्कन्दनात्प्रस्कन्दनान्तं कर्म कृत्वोत्तरमन-
ड्वाहं विमुच्य राजानं प्रपादयेत्सिद्धमताग्निष्टोमिकं[2] कर्म
175. 19. जानीयाद्वा संप्रैषात्कृष्णाजिनावधवनेनैवातिथ्यं[3] प्रतिपद्यते ।
सिद्धमत ऊर्ध्वम् । ॥ ६ ॥ पञ्चमः ॥

स दर्भपुञ्जीलमुद्गृह्णाति । कतरत्तु खल्विदं दर्भपुञ्जीलं
भवतीति । यदेवैतद्द्रोदानयोर्निदधातीति ॥ सप्त गिरीन्भि-
न्त्वेति । कतमे नु खल्विमे गिरयो भवन्तीति । प्रयाजानू-

---

१ वेति or वोति MSS. exc. H; om. C.

२ °ष्टौमिकं G U D C.

३ °धवने° G and the Viv.; °श्रवने° Be, °धवनिने° Ben, °धवने° D U C.—°तिथ्यं G, °तिथ्य Be, तिथ्यस्य the other MSS

I. याजा[१] एवैता उक्ता भवन्तीति दीक्षणीयायाः प्रायणीयाया
आतिथ्याया अग्नीषोमीयस्येत्यथाप्युदाहरन्ति[२] दीक्षणीया प्राय-
णीयातिथ्योपसदो ऽग्नीषोमीयः सप्तम इति ॥ यज्ञो देवेभ्यो
निलायतेति । कतमो नु खल्वयं यज्ञो भवतीति । य एवैष
इडान्त आतिथ्यः संतिष्ठते ॥ तं देवा हस्ताभ्याꣳरभ्येच्छन्निति ।
यदेवैतत्तानूनप्त्रꣳ समवमृशन्तीति[३] ॥ तमिन्द्र उपर्युपर्यत्यक्राम-
दिति । यदेवैतदुपसद्भिश्चरन्तीति ॥ तमेभ्यो यज्ञ एव यज्ञ-
माहरदिति । कतमो[४] नु खल्वयं यज्ञो यज्ञमाहरदिति[४] ।
दीक्षणीया प्रायणीयातिथ्यैष एव यज्ञो यज्ञमाहरदिति[५] ॥
वराहो ऽयं वाममोष इति । सुत्यमह्नां वर्षिष्ठं । तद्यजमानं
वामं वसु मुष्णातीति ॥ के नु खल्वातिथ्यस्यानूयाजा[१] भव-
न्तीत्युपसद इत्येव ब्रूयात्किंदेवत्या उ खलूपसदो भवन्ती-
I. 178. 19. त्याग्नेय्य इत्येव ब्रूयात्कथमु खलूपसदामुपक्रमो भवतीति ।
बर्हिर्यजुषा कुर्याद्यदि पुरस्तादयजुष्कृतꣳ स्यात्पाणी संमृशीत । —
परिस्तृणीयात्पात्राणि निर्णिज्य सꣳसादयेन्मदन्तीः सꣳस्कृत्य
पात्राणि प्रोक्षेदाज्यं निरुप्याधिश्रित्य पर्यग्नि कृत्वा स्फ्यहस्तः
प्राङेत्य स्तम्बयजुर्हरेत्सिद्धमत ऊर्ध्वं । यथा प्रकृत्यामेवं प्रय-

---

१ °नुयाजा MSS

२ °षोमीयस्य चेत्यथा G U (sec. m.)

३ सम् found in Be G U D C only

४ From कतमो upto आहरदिति missing in G H; इति missing in Ben C Be D U.

५ इति missing in G U C.

मायामुपसदि स्रुचः सादयेदभ्यूढा द्वितीयस्यामभ्यूढतरास्तृती-
यस्याꣳ[1] । संत्वरमाणा इवोपसद्भिः प्रचरेयुर्नाक्षतमाद्रिये-
रन्संमग्राङ्गुलिः[2] स्रुवमादायाग्निवोपसदं जुहुयादिति ।
॥ १० ॥ षष्ठः ॥

क उ खल्वग्नीषोमीयस्य बर्हिर्यजुषा कुर्यादित्युद्दास्य
I. 188. 13. प्रवर्ग्यं प्रागाहवनीयस्य प्रणयनात्सवनीयेभ्यश्च वत्सानुपाकुर्या-
द्ध्रुवच्छिन्न आहवनीये गार्हपत्ये पदहतीयमुपवपेदेवमुपय-
I. 183. 14. मनीष्वथेयमौदुम्बरी[3] स्थूणा यजमानेन संमिता कार्या
भवत्यथायं यूपो यजमानस्यारत्निभिर्विमितो भवति ।
सशोपर[4] इत्येके[4] । ऽन्तो हैवैतानि[5] कुर्याद्यूपावटं तु[6] परि-
I. 194. 11. लिख्य पाणी संमृज्जीत । परिस्तृणीयात्पात्राणि निर्णिज्य
सꣳसादयेत्प्रोक्षणीः सꣳस्कृत्य पात्राणि प्रोक्षेदाज्यं निरुप्या-
धिश्रित्य पर्यग्नि कृत्वा स्रुचः संमार्ष्टि । ता उत्तरवेदिꣳ
हरन्ति प्रोक्षणीश्चाथ प्रतिप्रस्थाता पत्नीमभिसंनह्यत्यौरोडा-

---

१ °ढतरास्तृ° H Ben U Be; °ढतरांस्तृ° G, °ढतरास्तृ° D C.

२ Thus G D Ben CU (pr. m.), °मग्रांगुलि Be, °मग्रंगुलीभिः U (sec. m.). H defective. The Viv.: परिग्रहीतमूलं प्रस्तरमादाय ।

३ Between उपवपेदेवम् and उपयमनीषु H Ben ins. इध्मम्, not G U Be D C.

४ Conjectural reading; सशोपर इत्येके G C Be U. सशोपरेत्येके Ben, समोपर इत्येके H, ससोमपर इत्येके D; सोपर इ° the Viv.

५ हैवैमानि all the MSS., with °त° the Viv. (one copy) = वक्ष्यमाणानि ।

६ om. H.

ग्निकेनाथैनां गार्हपत्यमीक्षयेदथैनामाज्यमवेक्षयित्वाज्येनाद्रवेत्यत्वा[1] तदवेक्षितमुपयच्छीत[2] तेजोऽसीत्यथैनच्छकलेनोपयत्य हरेत्तेजोऽनु प्रेहीत्यथैनदाहवनीयेऽधिश्रयेदग्निस्ते तेजो मा विनैदित्यथैनद्धृत्वोत्तरेण प्रोक्षणीः सादयित्वावेक्षेतोत्पुनुयादाज्यवतीभ्यां प्रोक्षणीः । प्रसिद्धमाहवनीयसकाशे
III. 97. 11. पृषदाज्यवन्त्याज्यानि गृह्णीतेति विज्ञायत ऊर्ध्वं । यथो एतच्छालीकेः कल्पं वेदयन्ते पत्नीग्राह एवाग्नीषोमस्याज्यानि गृह्णीयात्तानि खरे सादयेदिति । समन्वानीय वासमन्वानीय[3] वा पुराणगार्हपत्यं पाणी संमृशीत । परिस्तृणीयात्पात्राणि निर्णिज्य सꣳसादयेत्प्रोक्षणीः सꣳस्कृत्य पात्राणि प्रोक्षेदाज्यं निरुप्याधिश्रित्य पर्यग्नि कृत्वा स्रुचः संमार्ष्टि । ता अत्रैव सह सꣳसादयन्ति प्रोक्षणीश्च । न[4] प्रतिप्रस्थाता पत्नीमभिसंनह्येत्यौरोडाग्निकेन[5] । नैनां[5] गार्हपत्यमीक्षयेदथैनामाज्यमवेक्षयित्वाज्येनाद्रवेत्यत्वा तदवेक्षितमुपयच्छीत तेजोऽसीत्यथैनच्छकलेनोपयत्य हरेत्तेजोऽनु प्रेहीत्यथैनद्गार्हपत्येऽधिश्रयेदग्निस्ते तेजो मा विनैदित्यथैनद्धृत्वोत्तरेण प्रोक्षणीः

१ ०मोद्रवे० instead of ०नाद्रवे० G here and infra l. 14. Is उद्वेत् the better reading?

२ Thus here and l. 14 G Be D C Ben U (sec. m.), ०यच्छेत H U (pr. m.).

३ Only given by G U (sec. m.).

४ Thus G U D Be, C H Ben om.

५ Thus Be C only, the other MSS. om. न reading ०डाग्निकेनैनां।

सादयित्वावेक्षेतोत्पुनुयादाज्यवतीभ्यां प्रोक्षणीः प्रसिद्धं गार्हपत्यसकाशे पृषदाज्यवन्त्याज्यानि गृहीत्वा ॥ ११ ॥

I. 194. 17. परिक्रमिभ्य उत्प्रदाय ब्रह्मणे राजानमुत्प्रयच्छेत्संप्रच्छन्नेषु स्रुवाहुती[1] जुहुयात्संप्रच्छन्नास्त्वेव गच्छेयुराहवनीयाद्राजा दक्षिणार्ध्यः स्यादथाग्निरथ ग्रावोवायव्यान्युत्तरार्ध्यान्याज्यान्यपि वाग्निर्दक्षिणार्ध्यः स्यादथ राजाथ ग्रावोवायव्यान्युत्तरार्ध्यान्येवाज्यानि । पूर्वया द्वारोपनिष्क्रम्योत्तरेण सदः परीत्याग्नीध्रागारेऽग्निं निधायाभिहुत्य प्रोक्षणीहस्त उत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्णियं प्रतिपद्यते[2] । ऽन्वञ्च आज्यैराहवनीये हुत्वेध्मं प्रोक्ष्य वेदिं प्रोक्ष्य बर्हिः प्रोक्ष्य बर्हिरासन्नं प्रोक्ष्योपनिनीय पुरस्तादाश्ववालं प्रस्तरं गृहीत्वा पञ्चविधं बर्हि स्तीर्त्वा प्रस्तरपाणिः प्राङभिसृप्य कार्ष्मर्यमयान्परिधीन्परिधायोर्ध्वे समिधावभ्याधाय बर्हिर्मुष्टिं विधृती प्रस्तरमित्येतत्समादाय प्रदक्षिणमावृत्य पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपद्योत्तरार्धे खरस्य बर्हिर्मुष्टिꣳ स्तृणीयाद्बर्हिषि विधृती । विधृत्योराश्ववालं प्रस्तरं । प्रस्तरे जुहूं । बर्हिषीतरा । एता असदन्निति समभिमृश्याप उपस्पृश्य ब्रह्मणो राजानमादाय पूर्वया द्वारा हविर्धानं

१ स्रुवाहुतीर्जु॰ MSS., but cp. the Viv.: त्वं सोम जुषाण इति (TS. I. 3. 4. *a* and *b*).

२ प्रतिपद्यते Be G॰U D C, प्रतिपद्यंते Ben, ॰समतिपद्यंते H.

I प्रपादयेदात्मानमभिपरिहरमाण[1] इव । विद्रुमत ऊर्ध्वम् ।
॥ १२ ॥ सप्तमः ॥

क उ खलु शिल्पवद्विश्वावर्हिरपवर्गं गच्छतीत्यग्नीषोमीय
इत्येव ब्रूयात्क उ खल्वग्नीषोमीयः सुत्यमहरनुसमेतीति ।
सद्यस्क्रियामित्येव[2] ब्रूयात्क उ खलु प्रवर्ग्यः सुत्यमहरनुसमे-
तीति । सद्यस्क्रियामित्येव[2] ब्रूयात्का उ खलु देवता
सुब्रह्मण्या प्रथमाह्वयत इति । वागेव वाचमाह्वयतीति । क
I. 197. 2. उ खलु पितापुत्रीया[3] सुब्रह्मण्या प्रथमाह्वयत इत्यग्नीषोमी-
यस्य हुतायां वपायां परिहृतासु वसतीवरीषु द्वितीया ।
प्रातरनुवाके तृतीया । दक्षिणानासु ह काल एक आह्वयन्ती-
I. 197. 8. त्यथ यो वीडितः कुम्भस्तं याचतीति दृढ इत्येवेदमुक्तं
I. 198. 17. भवति । पयस्व सक्तूꣳस्त्व कुरुतेति अयणार्थे एवैते उक्ते
I. 199. 1. भवतस्तिस्रो रशनास्तिस्रो वपाश्रपणीर्द्वयमिश्वावर्हिरिति
सवनीयस्य चानूबन्ध्यस्य चैतानि भवन्ति । कास्तस्र स्थाली-
र्वायव्याः सोमग्रहणीरित्यादित्यस्थाल्युक्थ्यस्थाल्याग्रयणस्थाली
ध्रुवस्थालीत्यथेमानि द्वादशोर्ध्वपात्राणि भवन्ति दधिग्रहपात्र-
मपांशुवन्तर्यामयोर्द्विदेवत्यानाꣳ शुक्रामन्थिनोर्ऋतुपात्रे आदि-

---

१ Thus Ben C Be G D U (sec. m.); °त्मानमपरिह° H, °त्मानमनभिपरिह° U (pr. m.).

२ Thus Ben C G (sec. m.) U (pr. m.); °स्क्रियायामित्येव H Be U (sec. m.).

३ °पुत्रिया G U.

त्यस्थाल्या औपशयं पात्रमुक्थ्यस्थाल्या औपशयं पात्रमथेम एकादश चमसा भवन्ति यजमानस्य ब्रह्मणो होतुरुद्गातुर्मैत्रावरुणस्य ब्राह्मणाच्छंसिनो ऽच्छावाकस्य सदस्यस्याग्नीधः पोतुर्नेष्टुरिति । तेषां त्सरूणि सरूपाणि कारयेन्नैयग्रोधानां । विज्ञायत उत्तरस्यां[1] ततौ[1] यदत्सरुकैश्चमसैर्भक्षयन्ति न्यग्रोधचमसैरित्यैतस्मान्नैयग्रोधा एव भवन्ति । रश्मिरसि[2] स[2] इत्यदाभ्य एवैष उक्तो भवत्यधिपतिरसि स इति प्राजापत्य एष दधिग्रहो भवति । सारस्वतस्य मे पौष्णस्य[3] स[3] इति[3] वसतीवरीरित्येक आहुरथ हैक आह राजसूयिक एष महाग्रहो भवति । पोषणाद्[4] ह[4] पौष्णो भवति ग्रहणाद्[5] सारस्वत इति । ॥ १३ ॥ अष्टमः ॥

I. 200. 5. III. 98. 16. अथेदं महारात्रिकं कर्म । तस्य कः कर्मण उपक्रमो भवतीति । हस्तपादान्प्रक्षाल्यान्तरेण चात्वालोत्करौ देवयजनमभि प्रपद्यन्ते । तेषां यथासंप्रैषं विहितानि कर्माणि भवन्त्यथाध्वर्युराग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभिमृशेद्वैष्णव्या हविर्धानमित्यथोपरमत्यथैष आग्नीध्रः पूर्वः पत्नीशालं द्रुत्वाग्नीनुपसमाधाय

---

१ The first citation from the *uttarātatiḥ* seems XVIII. 21 300. 13, the second I have not been able to point out.

२ °स्मस H ; Ben om. स ।

३ Thus G D U C, पोष्णस्य स H. पौष्णस्येति Ben, पौष्ण इति Be.

४ Thus G U ; पौषणाद्ध ह H D C, पोषणादहि Ben Be.

५ Thus emended : ग्रहणात्तु G U Ben Be, ग्रहणात्तु C. ग्रहणात्तु D, ग्रहणात्त H.

संपरिस्तीर्य पात्राणि निर्णिज्य सꣳसाद्याज्यं विलाप्योपास्ते । ऽपरः[1] प्रतिप्रस्थाता प्रोक्षणीः सꣳस्कृत्य पात्राणि प्रोक्षेदाज्यं निरुप्याधिश्रित्य पर्यग्नि कृत्वा स्रुचः संमार्ष्टि । ता उत्तरवेदिꣳ हरन्ति प्रोक्षणीस्ताथाध्वर्युराग्नेय्यर्चा स्रुचो ऽभिमृशति । संमृष्टानि द्विधा पात्राण्यभिमृक्ष्यन्त[2]' इति । वायव्यया वायव्यान्यैन्द्र्या[3] सदो । ऽथैष उन्नेता ग्रावोवायव्यꣳ संप्रक्षाल्य द्रोणकलशे दशापवित्रे समवधाय दक्षिणस्य हविर्धानस्य पुरोऽक्षꣳ सꣳसादयत्युपकल्पयते प्रतिप्रस्थाता पृषदाज्याय दध्याग्नीध्र इध्माबर्हिरुपसादयत्यथ प्रतिप्रस्थाता पत्नीमभिसंनह्येत्पौरोडाशिकेनाथैनां गार्हपत्यमीक्षयेदथैनामाज्यमवेक्षयित्वाज्येनाद्रवेत्यथ्या[4] तदेवेक्षितमुपयच्छीत[5] तेजो ऽसीत्यथैनच्छकलेनोपयत्य हरेत्तेजो ऽनु प्रेहीत्यथैनदाहवनीये ऽधिश्रयेदग्निस्ते तेजो मा विनैदित्यथैनद्धृत्वोत्तरेण प्रोक्षणीः सादयित्वावेक्षेतेत्युत्पुनुयादाज्यवतीभ्यां प्रोक्षणीः प्रसिद्धमाहव-

[1] ऽपरः U (pr. m.), परः D C, अपरः Beu (pr. m), अपरः the other MSS. H. wholly corrupt.

[2] Uncertain reading ०मृक्ष्यन्त Ben. ०मृक्ष्यंत G (sec. m.), °मृर्षंत G (pr. m.), ०मृक्ष्यन्त Be C U, ०मृमत D, ०मृक्ष्यंत D. The Viv. (one copy) ०मृक्ष्य changed into ०मृक्ष्य, and thus also the other copy.

[3] ०यैन्द्रिया G C.

[4] ०मोद्रवे० again G.

[5] ०यच्छीत G (sec. m.), U (pr. m.) D C Ben, ०यच्छेत G (pr. m.) Be H U (sec. m.).

नौयसकाशे पृषदाज्यवन्त्याज्यानि गृह्णीते । सिद्धमत ऊर्ध्वम् ।
॥ १४ ॥

I. 98. 17. अथ शालीकेरेवमेवैषां यथासंप्रैषं विहितानि कर्माणि भवन्त्यथाध्वर्युराग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभिमृशेद्वैष्णव्या हविर्धानमित्यथोपरमत्यथैव आग्नीध्रः पूर्वः पत्नीशालं हृत्वाग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्य पात्राणि निर्णिज्य सꣳसाद्याज्यं विलाप्योपास्ते ऽपरः प्रतिप्रस्थाता प्रोक्षणीः सꣳस्कृत्य पात्राणि प्रोक्षेदाज्यं निरुप्याधिश्रित्य पर्यग्नि कृत्वा स्रुचः संमार्ष्टि । ता आग्नीध्रꣳ हरन्ति प्रोक्षणीश्चाथाध्वर्युराग्नेय्यर्चा स्रुचो ऽभिमृशति संमृष्टानि द्विधा पात्राण्यभिमृश्यन्त[1] इति । वायव्यया वायव्यान्यैन्द्र्या[2] सदो । ऽथैष उन्नेता ग्रावोवायव्यꣳ संप्रक्षाल्य द्रोणकलशे दशापवित्रे समवधाय दक्षिणस्य हविर्धानस्य पुरोऽक्षꣳ सꣳसादयत्युपकल्पयते प्रतिप्रस्थाता पृषदाज्याय दध्याग्नीध्र इध्माबर्हिरुपसादयति । न प्रतिप्रस्थाता पत्नीमभिसंनह्योत्पौरोडाशिकेन[3] । नैनां[3] गार्हपत्यमीक्षयेद्यैनामाज्यमवेक्षयित्वाज्येनाद्रवेत्यत्वा[4] तदवेक्षितमुपयच्छेत[5] तेजो ऽसीत्य

१ °मृश्यंत Be G, -मृश्यत U C, °मृशंत D; H and Ben. abbreviate this passage.

२ °न्यैन्द्रिया G U C, °न्यैंद्रीया Be.

३ Thus G (pr. m.) D Be C Ben; °केनैनां G (sec. m.) H; °केनायेनां U (sec. m.).

४ °मोद्रवे° again G.

५ °यच्छीत all (H. abbreviates).

थैनच्छकलेनोपयत्य हरेत्तेजो ऽनु प्रेहीत्यथैनदाग्नीध्रीये ऽधिश्रयेदग्निस्ते तेजो मा विनैदित्यथैनदुल्मुकोत्तरेण प्रोक्षणीः सादयित्वावेक्षेतोत्पुनुयादाज्यवतीभ्यां प्रोक्षणीः । प्रसिद्धमाग्नीध्रीयमकार्ष प्रषदाज्यवन्त्याज्यानि गृहीत्वा परिकर्मिभ्य उत्प्रदाय प्रोक्षणीहस्त उत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्णियं प्रतिपद्यते । ऽन्वञ्च आज्यैरथेध्मं प्रोक्ष्य वेदिं प्रोक्ष्य बर्हिः प्रोक्ष्य बर्हिरासन्नं प्रोक्ष्योपनिनीय पुरस्तात्प्रस्तरं गृहीत्वैकविधं[1] बर्हि[1] स्तीर्त्वा[1] प्रस्तरपाणिः प्राङभिसृप्यौदुम्बरान्परिधीन्परिधायोर्ध्वे समिधावभ्याधाय बर्हिर्मुष्टिं विधृती प्रस्तरमित्येतत्समादाय प्रदक्षिणमावृत्य पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपद्योत्तरार्धे खरस्य बर्हिर्मुष्टिꣳ स्तृणीयाद्बर्हिषि विधृती । विधृत्योः प्रस्तरं । प्रस्तरे जुहूं । बर्हिषीतरा । एता असदन्निति समभिमृश्य योगेन युनक्ति । सिद्धमत ऊर्ध्वम् । ॥ १५ ॥ **नवमः** ॥

किमग्निहोत्रो दीक्षितः किमौपसदः किंप्रसुत इति । विज्ञायते व्रतमेव दीक्षितस्याग्निहोत्रं । घर्मोच्छिष्टमौपसदस्योपाꣳश्वन्तर्यामौ[2] प्रसुतस्य । यो ह्यनुदिते स सायमग्निहोत्रभक्तिर्य उदिते स प्रातरग्निहोत्रभक्तिः । किंदर्शपूर्णमास[3]

१ The three words **एक °ब° स्तीर्त्वा** effaced in G.

२ Thus G U D C Be; **°पसदस्युपाꣳश्व°** H, **°पसदस्यापाꣳश्व°** Ben, the Vivaraṇa also has **औपसदस्य**।

३ Thus Be G U (sec. m.), the Viv.; **°दर्शपूर्णमासस्य** H, **दार्श** (or **दर्श**) **पौर्णमासस्य** (or **सस**) H D C Ben (pr. m.), all without **इति**; **°मास इति** Ben (sec. m.). **°दर्शपौर्णमास इति** U (pr. m.).

इति । विज्ञायते पौर्णमासं यज्ञमग्नीषोमीयं पशुमकुर्वत
II. 99. 11. दार्शं यज्ञमाग्नेयं पशुमकुर्वतेति । अथो एतदौपमन्यवस्य कल्पं वेदयन्ते प्रातःसवन एव सर्वेभ्यः सवनेभ्यः सवनीयान्निर्वपेत्सकृदुपहितान्येव कपालानि स्युः समभिवासनात्संसृष्टं कर्म तायते[1] । तेषामेकैकमुद्वासयेदनुसवनं येनयेन प्रचरिष्यन्स्यादपि वा अभिमृष्टानां पिण्डानां परिशाययीतेतरयोः[2] सवनयोर्यद्येककपालश्चिकीर्षितः[3] स्यात्प्रातःसवनिकैरेव[4] वर्तयेत्कृतान्तात्पौरोडाशिकं कर्म प्रत्याददीतेतरयोः[5] सवनयोरनुसवनमङ्गाराध्यूहनेनैव कपालेषु प्रतिपद्येत । भिन्नमत ऊर्ध्वम् ।

॥ १६ ॥ दशमः ॥

II. 96. 6 अथो एतद्बौधायनस्य कल्पं वेदयन्त उभयतःशुक्रा आदित्यवतीर्वसतीवरीर्गृह्णीयात्ताः शुक्रास्ताभिराप्याययेत्ताभिरभिषुणुयादित्युपर्यर्धं होतृचमसं कृत्वेत्येतेनैवापि तृतीयेन वर्तयेत्तयोरपः पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपादयेद्धोतृचमसीया वसतीवरीया मैत्रावरुणचमसीया इति दक्षिणेन होतारं परिगृह्यापरया[6] द्वारैकधनानेतस्मिꣳस्तु काले सर्वश एव मैत्रा-

१ Thus Ben, ज्ञायते C D, तायत H (reading एषाम् instead of तेषाम्), वर्तयेत् G Be U (sec. m.) and the Viv.

२ इतरयोः Be G (pr. m.), उत्तरयोः Ben C U D G (sec. m.).

३ यद्येक° H and the Viv., यदेक° G U Ben Be; C defective.

४ °सवनिकै° G U D, Viv., °सवनीकै° the other MSS.

५ उत्तरयोः MSS.

६ परिप्रगृह्या° Be U.

वहृणाचमसौया: पर्यस्येत्तृतीयं वसतीवरीणामवनयेत्तृतीयमेक-
II. 190. 12. धनानामेवमस्य प्राक्रेवत: शुक्रो भवति । सोमग्रहं गृह्णीयाद्ब्र-
ह्मवर्चसकामस्येत्यनिरुक्तस्यैवैष राज्ञो गृहीतव्यो भवति । का
उ खलु देवता: प्रथमꣳ सोमं भक्षयन्तीत्यापि इत्येव ब्रूया-
दिति विज्ञायत उपहूता: सोमस्य पिबतोपहूतो युष्माकꣳ सोम:
पिबत्विति । क उ खलु सोमस्य सोमपीथो भवतीति ।
विज्ञायते यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम
सोमाय स्वाहेत्येष एवापि सोमस्य सोमपीथस्तेषाꣳ संनिपति-
तानामानुपूर्वतेति[1] । निग्राभ्यासु वाचयित्वादाभ्येन चरेदथो-
पाꣳशुसवनमाददीताथ राजानं निर्वपेत्सिद्धमत्याग्निष्टोमिकं
कर्म जानीयादा फलकयोरभिमर्शनात्फलके अभिमृश्य
पृश्निभिश्चरेदथ प्राणग्रहैश्चरेदथाꣳशूनुपसंगृह्णीयादथाꣳशुना
चरेदथोपाꣳशुना । काले ऽन्तर्यामेण । सिद्धमत ऊर्ध्वम् ।

॥ १७ ॥ एकादश: ॥

III 101. 7. अथो एतद्बौधायनस्य कल्पं वेदयन्त आग्रयणस्य ग्रहणे
द्वयोर्धारयो: प्रात:सवने गृह्णीयात्तिसृणां माध्यंदिने सवने
चतसृणां तृतीयसवन इत्युपाꣳश्वन्तर्यामयोश्च सꣳस्राव: संततश्च
शुक्र एते द्वे प्रात:सवने । संततस्यैव शुक्र आग्रयणस्योदचनेन

---

१ Thus G U D, °पातितानां° H Ben, °पतितानां° C, °पोभानां Be.— °मानुपूर्वतेति G U (sec. m.), °मानुपूर्वते H, चानुपूर्वतेति Be, °मानुपूर्व्यतेति Ben U (pr. m.), °मनुपूर्व्यतेति C D.

च[1] तृतीया माध्यंदिने सवन । आदित्यस्थाल्यामतिशिष्टो[2]
राजादित्यग्रहस्य च सꣳस्राव आग्रयणस्यैवोद्चनेन[3] च चतुर्थी
तृतीयसवने । संपूतꣳ राजानं त्रयेण श्रीणीयात्पयसा सक्तु-
भिर्हिरण्येनेति । स यं कं चन ग्रहं गृह्णात्युभयत[4] उद्बुध्नꣳ
हिरण्यश्रयणमेवैनं करोति । तिष्ठता ग्रहा होतव्या अन्यत्र
. 101. 9. प्राजापत्याच्च मन्थिसꣳस्रावाच्चेति । यथो एतच्छालीकिः कल्पं
वेदयन्ते द्रप्सानुमन्त्रणीयास्विति स्रुवाहुतीरेवैता जुहुयात्क-
स्मिन्नु खल्वेनाः काले जुहुयादिति । संततौड्लैतस्मिन्नेनाः[5]
. 212. 6. काले जुहुयादित्यथोक्लेतरित्याह प्राञ्चꣳ राजानं पूतभृतमभि
संपवयताद्दशाभिराधवनीयं मृष्ट्वा न्युब्जतादित्युक्तसंप्रैष[6] एष
प्रेत[7] आवकाशेभ्यो । ऽवकाशैरुपस्थाय दशाभिरेवैनं[8] मृष्ट्वा
न्युब्जति । ॥ १८ ॥

समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादित्या[9] धिष्ण्यव्याघारणसंपा-

---

१ Given by G U D only.

२ °स्थाल्या अति° Ben H.

३ एव om. Be G U D.

४ गृह्णीयादिति instead of गृह्णाति Be G (sec. m.).

५ संततौ° Be, सततौड्ढ° H.

६ Thus Ben H, °त्युक्तः सं° the other MSS.

७ घोते G U D C, एते Be, दाते Ben, H. corrupt.

८ Thus G (sec. m.) U D, दशभिरेनं C, दशाभिरेवैनां the other MSS.

९ Viv.: समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादिति यदोच्यते (e.g. XI. 3 : 67. 17) तत्रा-यमेव विधिः ।

I. 213. 20. तादित्येष समुद्देशो[१] भवति । कथमु खलु धिष्ण्यानां यथान्युप्तं व्याघारणं भवतीति । विभुवे प्रवाहणाय स्वाहेति व्याघार्य रौद्रेणानीकेन पाहि माग्ने पिपृहि मा मा मा
I. 214. 8. हिꣳसीरिति । सप्त वृणीत इति । होतैवैषाꣳ सप्तमो भवत्य-पवर्गेण उत्तरेष्वहःसु प्रातःसवनिकं प्रसर्पणं कथꣳ स्वादित्याहवनीयोपस्थानप्रभृतीत्येव ब्रूयात्सकृत् स्फ्यविघनानामुपस्थानं ।
I. 217 6. कथमु खल्वेषां विसꣳस्थितसंचरः स्यादित्यन्तरेण होतुश्च धिष्ण्यं ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्च ये ऽधिष्ण्या । अथ धिष्ण्यवन्तः स्वꣳस्वमेव धिष्ण्यमुत्तरेण परिक्रामेयुरथेमावध्वर्यू अचमसौ[२] भवतः । क उ खल्वेतयोर्भक्षो भवतीति । होतृचमस इत्येव ब्रूयात्क उ खल्वृत्विजामेकाहे सोमं न भक्षयन्तीत्युन्नेता ग्रावस्तुत्सुब्रह्मण्य इत्येव ब्रूयात्क उ खलु सत्त्रे दीक्षिता भक्षयेयुरिति । नेष्टुश्चमस उन्नेता भक्षयेदच्छावाकचमसे ग्रावस्तुदुद्गातृचमसे[३] सुब्रह्मण्यो । ऽपि वा सर्व एवाग्नीध्रचमसे भक्षयेयुर्विज्ञायत उत्तरस्यां ततौ[४] तेषां य एवाग्नीध्रः स ग्रावस्तुत्स सुब्रह्मण्यः स उन्नेतेति । ॥ १९ ॥ द्वादशः ॥

I. 217. 11. III. 104. 7. यथो एतद्बौधायनस्य कल्पं वेदयन्ते समानपात्र्यामेव

---

१ °देश्यो G (sec. m.)

२ Thus H Ben (pr. m.) C D U (pr. m.), °मसिनौ Ben (sec. m.) Be G U (sec. m.).

३ °द्गातुचमसे H only.

४ See XVII. 21 : 301. 2.

सवनीयानुद्वासयेत्पुरोडाशस्यैवैषो ऽङ्गारो दृष्टो भवति[1]। मध्यतः पुरोडाशमुपस्तीर्णाभिघारितमुद्वासयेत्पुरस्ताद्धाना दक्षिणतः करम्भं पश्चात्परिवापमामिक्षामुत्तरतः। कथमु
217. 13. खल्वेषाꣳ संचरौ[2] स्यादिति। प्रज्ञातो हविष्पथो। ऽथापरं। पूर्वया द्वारोपनिर्हृत्यापरया द्वारा सदः प्रपाद्याग्रेण कर्तॄन् जघनेन धिष्ण्यानुत्तरेणाच्छावाकस्य धिष्ण्यं पर्याहृत्यान्यस्मै प्रदायैतेनैव यथेतमेत्योत्तरेण सदः परीत्य पूर्वया द्वारोपनिर्हृत्योत्तरेणाग्नीध्रीयं पर्याहृत्यान्तर्वेद्यासादयेदध्वर्युश्चेद्धविर्धानं[3] प्रपन्नः स्यादुपनिष्क्राम मा त्वाभिपरिहारिष-
218. 12. मित्येव ब्रूयाद्यथो एतद्बौधायनस्य कल्पं वेदयन्ते द्विदेवत्येषूत्तरतस्तिष्ठते प्रतिप्रस्थात्रे प्रतिनिर्ग्राह्यं[4] प्रयच्छतीति यदाध्वर्युः पुरोडाशान्प्रत्यङ् हरेत्तद्धविर्धानं प्रपद्यमानं प्रतिप्रस्थातारं परिगृह्णीयाद्ग्रहावादायोपनिष्क्रामत्युपनिष्क्रान्तस्यैवाध्वर्युर्ग्रहानादत्ते। ऽपरेण परिक्रान्तायोत्तरतस्तिष्ठते प्रतिप्रस्थात्रे

---

१ °तीति Ben.

२ Thus Ben C U and G (pr. m.) the Viv. (one copy); संचरि D H the Viv. (another copy), संचारौ Be G (sec. m.), संचरः U (sec. m.). The Viv.: संचरणं संचरो गमनं तस्यास्ति संचरौ (°रि) मार्गः. cp. XXVI. 24.

३ Thus H G (pr m.) Kes'., the other MSS. ins अथ before अध्वर्यु°

४ प्रतिनिग्रा° Ben Be and one copy of the Viv

प्रतिनिर्ग्राह्यं[1] प्रयच्छतीति । हुत्वा व्यवनीय[2] प्रदक्षिणमावृत्य[2] प्रतिप्रस्थाताध्वर्युं परिगृह्णीयादध्वर्युः प्रतिप्रस्थातारं प्रत्यङ् द्रवन्यात्रेण । सिद्धमत ऊर्ध्वमथेमे द्विदेवत्या अननुवषट्कारा भवन्ति । क्व[3] उ खल्वेषामनुवषट्कारो भवतीति । विज्ञायते द्विदेवत्यानृतुयाजान्यश्च पात्नीवतो ग्रहः । आदित्यग्रह-
I. 106. 2. सावित्रौ[4] तान्स्म[5] मानुवषट्कृथा[5] इति । यथो एतदौपम-
न्यवस्य कल्पं वेदयन्ते द्विदेवत्येषु दीर्घभक्षेणैवेनाभक्षयेद्धृदेहि[6] माविशेति प्रतिपद्य कल्पे दक्षाय रायस्पोषाय सुवीरताया इत्यातः । प्रत्यभिमृशते मा मा राजन्विबीभिषो मा मे हार्दि त्विषा वधीः । वृषणे शुष्मायायुषे वर्चस इत्यथानुसवनभक्षेणैव[7] सवनमुखीयान्भक्षयेदिति । ॥ २० ॥ त्रयोदशः ॥

क्व उ खलु वसतीवरस्य स्तोत्रभक्तिर्भवति शस्त्रभक्तिश्चेति । विश्वरूपासु ह्यस्य स्तोत्रभक्तिर्भवति प्रातरनुवाके[8] ह शस्त्रभक्तिः । क्व उ खलूपांश्वन्तर्यामयोर्द्विदेवत्यानां स्तोत्रशस्त्र-

१ प्रतिनिग्रा? Ben Be and one copy of the Viv.

२ °णीयाप्रदक्षिण° G U D C.

३ क्व उ U Be, Ben C, Viv., क्व G H.

४ °सावित्रं Be Ben (sec. m.), °सावित्रान् Ben (pr. m.)

५ Thus G (pr. m.) U D C and cp. Āśv. śrs. v. 5. 21 (Vait. sū. 20. 4); मास्मतानुवष° Ben (pr. m.), मास्मताननुवष° G (sec. m.), तास्मामानुवष° H, ममास्मतानुवष° Be.

६ °भक्षणेनैवै° Be G.

७ °भक्षणेनैव Be G U (sec. m.).

८ °वाको Be G C U (sec. m.).

भक्तिर्भवतीति । यदुपांशु शंसति तदुपांश्वन्तर्यामयोः । I. 226. 1. प्रउग उक्थे[1] द्विदेवत्यानामथायं प्रतिप्रस्थातर्तुग्रहेष्वध्वर्योरन्तरतःसेवी भवतीतस्मादुतस्य यन्तं प्रतिप्रस्थाताध्वर्युं परिगृह्णीयादथाध्वर्युः प्रतिप्रस्थातारं प्रत्यङ् द्रवन्पात्रेण । सिद्धमत ऊर्ध्वं । किंदेवत्या उ खल्वृतुयाजा भवन्तीत्यृतुदेवता इत्येतदेकमथापरमिन्द्रꣳ होता यजति । मरुतः पोता यजति । ग्रावो नेष्टा यजत्यग्निमाग्नीध्रो यजतीन्द्रं ब्राह्मणाच्छꣳसी यजति । मित्रावरुणौ मैत्रावरुणो । देवं द्रविणोदां चत्वारो ऽश्विनाध्वर्यू अध्वर्यू[2] । अग्निं[2] गृहपतिं गृहपतिः । क उ खल्वैन्द्राग्नस्य स्तोत्रभक्तिर्भवतीति । बहिष्पवमान इत्येव ब्रूयाद्ये के चन ग्रहा अस्तोत्राः पवमान एव[3] तेषाꣳ[4] स्तोत्राणि भवन्ति[4] । क उ खलु माध्यंदिनीयाः सवनीया निरुप्यन्त इति । क्षुल्लकवैश्वदेवस्य स्तोत्र इत्येव ब्रूयात्क[5] तृतीयसवनीया । माहेन्द्रस्य स्तोत्र इत्येव ब्रूयात् । ॥ २१ ॥

नाराशꣳसमुपदस्तꣳ ऋतादेवैनꣳ[6] होतृचमसाद्गृह्णीया-

---

[1] Thus U (sec. m.), Viv.: उक्थो G U (pr. m.), उक्थ्ये Be Ben H C. Acc. to the Viv. it is synonymous to शस्त्रे।

[2] Thus G U D C; अध्वर्येवाग्निं Ben H Be.

[3] Thus G Be, एवैतेषां Ben D H U C.

[4] भवंतीति Ben H.

[5] उ खलु ins. G U D C.

[6] Thus G U (sec. m.), ऋतादेवैनं H D C U (pr. m.), ऋतंदेवैनं Ben (sec. m.) Be; ऋतादेवं Ben (pr. m.)

द्विनाराशꣳसं प्रातःसवनं च माध्यंदिनसवनं चैकनाराशꣳसं तृतीयसवनं । चत्वार्युन्नीयमानसूक्तानि[1] भवन्तीति[2] । सवनमुखेषु[3] चाच्छावाकचमसे[3] च[3] । त्रयो दीर्घभक्षाः । क उ खलु प्रवर्ग्यः सुत्यमहरनुसमेतीति । दधिघर्म इत्येव ब्रूयात् I. 234. 1. त्किमुपसदाꣳ । सौम्यस्य परीज्येति । तिरश्चर्मन्फलके ग्राव्णोदादयतीति । शुष्काभिषव इत्येतदाचक्षते । कथमु खलु रथंतरपृष्ठे माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णीयान्महाꣳ इन्द्रो य ओजसेत्येतया गायत्र्या माहेन्द्रं गृह्णीयादथ बृहत्पृष्ठे महाँ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा इत्येतया त्रिष्टुभा माहेन्द्रमथोभयपृष्ठे[4] यथा पृष्ठं तथा गृह्णीयात्पुरोरुचमितरां कुर्यादिति । ॥ २२ ॥ चतुर्दशः ॥

कथमु खलु सवनीयस्य पशोश्चर्याया उपक्रमो भवतीतीडसूनꣳ सꣳस्तीर्य पृषदाज्यं विहृत्य[5] जुह्वाꣳ समानीयान्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रम्य संवदेताभिघारयेदासादयेत्यशुं पञ्चहोत्रा चतसृभिरुपस्तृणीते । मनोताप्रभृतिनेडान्तेन चरेत्स्विष्टकृत ऊर्ध्वमथोक्थ्यविग्रहेषु य एव प्रातःसवनिको[6]

---

१ ॰र्युन्नीयमानानिसू॰ Ben H, ॰र्युन्नीयमानिसू॰ Be, ॰र्युन्नीयसू॰ C.

२ इति om. G.

३ । Thus, hesitatingly, emended. सवनमुखेष्वाच्छावाकच (॰कस्य॰) मसेच सवनेच C U D; सवनमुखेष्वच्छावाकचमसे च सवनमुखेषु G (sec. m.); सवनमुखेषाच्छावाकचमसे च सवने च Be Ben, सवनमुखेच्छावाकचमसेवसवने च H

४ After माहेन्द्रम् G U D ins. ग्रहम् ।

५ Thus H, विहृत्य the other MSS. (G is indistinct).

६ ॰सावनीको or ॰सवनीको some of the MSS.

ग्रहणमन्त्रः स एव माध्यंदिनीयः स तृतीयसवनिको[१] ।
. 251. 1. देवतामेव व्यञ्जयेच्चमसायचमसायैव त्रीꣳस्त्रीन्पुरोडाशशक-
लानुपास्येन्नव[२] होतृचमस इति । त्रयाणामेवैष उक्तो भवत्य-
थायमाग्रयणस्त्रयस्त्रिꣳशतो देवतानां गृह्यते । क उ खल्वेताः
प्रदाने विज्ञायन्त इति । पात्नीवते । विज्ञायते पत्नीवत-
254. 12. स्त्रिꣳशतं त्रीꣳश्च देवानिति । कथमु खलु पात्नीवतं भक्षये-
दादित्यवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य
जगतीच्छन्दसो ऽग्निना वैश्वानरेण पत्नीवता त्वष्ट्रा पीतस्य
मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । ॥ २३ ॥

कथमु खल्वन्तरुक्थ्यो भवतीति । प्रसिद्धं तृतीयसवन
आग्रयणं गृहीत्वोक्थ्यं गृह्णीयादथैनं ध्रुवमुपस्थाप्य त्रिषूर्ध्वं
पात्रेषु विगृह्णीयादुपयामगृहीतो ऽसि देवेभ्यस्त्वा देवायुव-
मुक्थ्येभ्य उक्थायुवं यज्ञस्यायुष इन्द्रावरुणाभ्यां[३] जुष्टं गृह्णा-
मीति । पुनर्हविरसीत्युक्थ्यस्थालीं प्रत्यभिमृशति । परिमृज्य
सादयत्येष ते योनिरिन्द्रावरुणाभ्यां त्वेति । तदानीमेवापरं[४]
गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि देवेभ्यस्त्वा देवायुवमुक्थ्येभ्य उक्था-

१ ॰सावनीको or ॰सवनीको some of the MSS.

२ Thus D G U (pr. m.) C Ben (pr. m.), ॰पास्येतन H, ॰पास्यैरन्नव Ben (sec. m.), ॰पास्येरंनव Be.

३ Nearly all the MSS. insert here and infra त्वा before जुष्टं ।

४ MSS., exc. Be once and Ben once (sec. m.), read ॰ापरेण instead of ॰ापरं ।

युवं यज्ञस्यायुष इन्द्राबृहस्पतिभ्यां[१] जुष्टं गृह्णामीति । पुनर्ह-
विरसीत्युक्थ्यस्थाल्यौ प्रत्यभिमृशति । परिमृज्य सादयत्येष
ते योनिरिन्द्राबृहस्पतिभ्यां त्वेति । तदानीमेवापरं गृह्णात्यु-
पयामगृहीतोऽसि देवेभ्यस्त्वा देवायुवमुक्थेभ्य उक्थायुवं
यज्ञस्यायुष इन्द्राविष्णुभ्यां जुष्टं गृह्णामीति । नात्र पुनर्हविर-
सीत्युक्थ्यस्थाल्यौ प्रत्यभिमृशति । दशाभिरेवैनां मृष्ट्वा न्युब्जति ।
परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राविष्णुभ्यां त्वेत्यथैनान्भुवे
ऽवनीय होतृचमसेऽवनयेत्स्तोत्रे स्तोत्राण्यावपेच्छस्त्रे शस्त्राणि ।
तस्य प्रत्तस्य[२] भक्ष इन्द्रावरुणाभ्यामिन्द्राबृहस्पतिभ्यामिन्द्रा-
विष्णुभ्यामग्निना वैश्वानरेण मरुद्भिः पीतस्य मधुमत उपहू-
तस्योपहूतो भक्षयामीत्येतेनैव वा भक्षयेदपि वा नित्यपूर्व-
णादित्यवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य
जगतीछन्दस इन्द्रावरुणाभ्यामिन्द्राबृहस्पतिभ्यामिन्द्राविष्णुभ्या-
मग्निना वैश्वानरेण मरुद्भिः पीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो
III, 113. 2. भक्षयामीति । अथो एतदौपमन्यवस्य कल्पं वेदयन्ते पुरस्ता-
न्मिन्द्राहुती जुहुयान्मिन्द्राहुती हुत्वा हारियोजनं ग्रहं
I. 326. 12. गृह्णीयादित्यथ हैके चात्वालदेशेऽवभृथं निधाय दध्ना
पयसा मधुमिश्रेण नैक्षयनैर्ऋजीषमभिजुह्वति यत्ते ग्राव्णा

---

१ Here begins M (see Introd. to Vol. II, p. IV).

२ Thus U M, प्रतस्य D, प्रतस्य Be, thus or प्रतस्य Ben., प्रतिर H G. om. the word altogether, प्रत C.

चिच्छिदुः सोम राजन्नित्यवभृथयजूंषि जुहोतीति[1] । कतमानि खल्विमान्यवभृथयजूंषि भवन्तीति । यदेवैनदाहवनीये शाकलैश्चरन्ति देवकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि मनुष्यकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि पितृकृतस्यैनसो ऽवयजनमसीत्यवभृथा-
261. 5. हुताविति । कतमा उ खल्वियमवभृथाहुतिर्भवतीत्यप उद्गृह्य[2] जुहोति यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः । सूक्तवाके नमोवाके विधेम स्वाहेति । तिष्ठन्त एवावभृथेन प्रचरेयुः ।
261. 17. पराङावृत्तः प्रपदेनोदकान्तं प्रत्यस्येत्सिद्धमत ऊर्ध्वम् ।

॥ २४ ॥ पञ्चदशः ॥

262. 6. अथायमुदयनीयस्तस्य कः कर्मण उपक्रमो भवतीति । बर्हिर्यजुषा कुर्यात्पाणी संमृशीत । परिस्तृणीयात्पात्राणि निर्णिज्य सꣳसादयेद्ब्रह्माणं दक्षिणत उपवेश्याचैवोत्तरत उदपात्रं निधाय जघनेन गार्हपत्यꣳ स्फ्यं निदध्यात्स्फ्योपरि पात्र्यौ । पात्र्यां व्रीहीनावपेच्छूर्पादानप्रभृति[3] कर्मान्तस्तायत आ प्रस्कन्दनात्प्रस्कन्दनान्तं कर्म कृत्वा तिरः पवित्रमप आनीयाधिश्रित्य तिरः पवित्रं तण्डुलानावपेदथाज्यं[3] निर्वपेदथाज्यमधिश्रयेदुभयं पर्यग्नि कृत्वा जघनेन गार्हपत्यमौपसदायां वेद्याꣳ स्तम्बयजुर्हरेत्सिद्धमत ऊर्ध्वं । तस्य प्रतस्यासादनं । दक्षिणं परिधिसन्धिमपरं विमुच्य दक्षिणं वा परि-

---

१ See TS. VI. 6. 3. 1.

२ Thus G U M D C, उद्दत्य Ben हृत्य H.

३ From वापेच्छूर्पा॰ unto तंडुलान om. G Be and Ben (sec. m.).

धिमग्रेण प्राञ्चं प्रायणीयमासादयेत्प्रत्यञ्चमुदयनीयमग्निमुखा
श्च देवता इज्यन्ते । शंय्वन्त[१] उदयनीयः संतिष्ठत । ॥ २५ ॥
I. 263. 2. अथ यदि पशुरुपक्लृप्तः स्यात्पाणी संमृशीत । परि-
स्तृणीयात्पात्राणि निर्णिज्य सꣳसादयेत्प्रोक्षणीः सꣳस्कृत्य
पात्राणि प्रोक्षेदाज्यं निरुप्याधिश्रित्य पर्यग्नि कृत्वा स्फ्यमाद-
दीत । संप्रैषप्रभृति पाशुबन्धिकं कर्म तायते । सिद्धमत ऊर्ध्वं ।
II. 114. 17. अथो एतच्छालीकेः कल्पं वेदयन्ते मैत्रावरुण्यामिक्षया यजेतेति
तस्यै सह सवनीयैर्वत्सापाकरणꣳ[२] सह सायंदोहमुदयनीयेन
चरित्वा पाणी संमृशीत । परिस्तृणीयात्पात्राणि निर्णिज्य
सꣳसादयेत्प्रोक्षणीः सꣳस्कृत्य पात्राणि प्रोक्षेदथ प्रातर्दोहं
धेनूर्दोहयेदथैनां[३] गार्हपत्ये श्रपयित्वानभिघारितामुद्वासयेद-
थाज्यं[४] निर्वपेदथाज्यमधिश्रयेदुभयं पर्यग्नि कृत्वाहवनीये
वैदलकान्परिधीन्परिधायाथैनां[५] पुनरधिश्रित्याभिघारिता-
मुद्वास्यान्तर्वेद्यासादयेदथाग्नये सोमायेत्याज्यभागाभ्यां चरेदाज्य-
भागान्तं कर्म कृत्वा दक्षिणे वेद्यन्ते केशश्मश्रु वपते नखानि

---

१ Thus write G M U (sec. m.), शंयुवंतः Be U (pr. m.) C, शंयवंतं H, शंयुतं D.

२ Thus M Be Ben, वत्सानामपाक॰ G U D C, वत्सापाक॰ H.

३ ॰कं Ben (pr. m.) Be.

४ Thus H U D C G (pr. m.) Ben (pr. m.); ॰त्वामभिघारितमु॰ M, ॰त्वाभिघारितमु॰ G (sec. m.) Be Ben (sec. m.).

५ वैदल॰ M only.

निहन्यते[1] ऽथाज्यभागप्रतिपत्केडान्ता[1] संतिष्ठते ऽथेयमुद्व-
I. 263. 9. मानीयोपांशु भवति पुनराधेयधर्मे[2] हि[2] महन्महावेद्यै स्तम्बयजुषो हरणमसंनद्धा पत्नी यज्ञपुच्छमन्वास्ते ॥ २६ ॥

षोडशः ॥

अथेममग्निचयं त्र्युपसत्कꣳ षडुपसत्कं द्वादशोपसत्कमिति[3] चिन्वते स यदि साहस्रं त्र्युपसत्कं चेष्यमाणो भवति पूर्वाह्णे प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य प्रथमां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताहुती[4] जुहोति द्वितीयां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताहुती जुहोति श्वो भूते प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य तृतीयां चितिं चतुर्थीं चितिं पञ्चमीं चितिꣳ षष्ठीं चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताहुती जुहोत्यौपवसथिकैव तृतीयाथ यदि साहस्रꣳ षडुपसत्कं चेष्यमाणो भवति पूर्वाह्णे प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य प्रथमां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताहुती जुहोति श्वो[5] भूते प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य द्वितीयां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताहुती जुहोति[5] स एवमेव पञ्चाहमौपवसथिकैव षष्ठ्यथ यदि साहस्रं द्वादशोपसत्कं चेष्यमाणो भवति यथासूत्रं[6] तथाथ

---

१ ॰न चाज्य॰ Ben H.

२ Thus G Ben C D; ॰धर्म्यांहि U, ॰धर्म्यंहि M, ॰धर्मांहिण H, ॰यंमामाह Be.

३ ॰कं वेमि Ben H.

४ Here and infra some of the MSS. read ॰हुतीर्जुहो॰ ।

५ The passage from श्वो unto जुहोति om. M Be, in G it is effaced.

६ यथासूत्रमथ H G (sec. m.).

यदि द्विषाहस्रं[1] त्र्युपसत्कं चेष्यमाणो भवति पूर्वाह्णे प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य प्रथमां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताकृती कृत्वाहार्याꣳ सपुरीषामुपदधाति[2] । द्वितीयां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताकृती कृत्वाहार्याꣳ सपुरीषामुपदधाति । श्वो भूते प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य तृतीयां चितिं चतुर्थीं चितिं पञ्चमीं चितिꣳ षष्ठीं चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताकृती कृत्वाहार्याꣳ[3] सपुरीषामुपदधात्यौपवसथिकैव तृतीयाथ यदि द्विषाहस्रꣳ षडुपसत्कं चेष्यमाणो भवति पूर्वाह्णे प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य प्रथमां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताकृती कृत्वाहार्याꣳ सपुरीषामुपदधाति । श्वो[4] भूते प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य द्वितीयां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताकृती कृत्वाहार्याꣳ सपुरीषामुपदधाति[4] । स एवमेव पञ्चाहमौपवसथिकैव षष्ठ्यथ यदि द्विषाहस्रं द्वादशोपसत्कं चेष्यमाणो भवति पूर्वाह्णे प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य प्रथमां चितिमुपधायाध्यस्तपुरीष[5] एताꣳ रात्रिं वसति । श्वो भूते प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य पुरीषमुपधाय संचिताकृती कृत्वाहार्याꣳ[6] सपुरीषामुपदधाति[6] ।

१ हिषा॰ and द्विषा॰ the MSS. promiscue; thus also त्रिषा॰, त्रिसा॰ ।

२ Thus Be G M, ॰मुपधाय the other MSS.

३ ॰हार्यꣳ M here and infra each time.

४ From श्वो unto ॰दधाति effaced in G.

५ Most of the MSS. ins. सपुरीषाम् after चितिम्, but cp. the following chapter.

६ कृत्वा द्वे द्वे चात्वार्ये सपुरीषे उप॰ M.

स एवमेव यथासूत्रं तथा वर्तमानः पुरीषंपुरीषमुपधाय संचिताङ्कृती कृत्वाहार्याꣳ सपुरीषामुपदधात्यौपवसथिकैव[1] द्वादश्यौ । ॥ २७ ॥

अथ यदि त्रिषाहस्रं त्र्युपसत्कं चेष्यमाणो भवति पूर्वाह्णे प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य प्रथमां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताङ्कृती कृत्वा द्वे आहार्ये सपुरीषे उपदधाति । द्वितीयां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताङ्कृती कृत्वा द्वे आहार्ये सपुरीषे उपदधाति । श्वो भूते प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य तृतीयां चितिं चतुर्थीं चितिं पञ्चमीं चितिꣳ षष्ठीं चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताङ्कृती कृत्वा द्वेद्वे आहार्ये सपुरीषे उपदधात्यौपवसथिकैव तृतीयाथ यदि त्रिषाहस्रꣳ षडुपसत्कं चेष्यमाणो भवति पूर्वाह्णे प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य प्रथमां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताङ्कृती कृत्वा द्वे आहार्ये सपुरीषे उपदधाति । श्वो[2] भूते प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य द्वितीयां चितिꣳ सपुरीषामुपधाय संचिताङ्कृती कृत्वा द्वे आहार्ये सपुरीषे उपदधाति[2] । स एवमेव पञ्चाहमौपवसथिकैव षष्ठ्यथ यदि त्रिषाहस्रं द्वादशोपसत्कं चेष्यमाणो भवति पूर्वाह्णे प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य प्रथमां चितिमुपधायाध्यस्तपुरीष एताꣳ रात्रिं वसति । श्वो भूते प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचर्य पुरीषमुपधाय संचिताङ्कृती कृत्वा द्वे आहार्ये सपुरीषे उपदधाति । स एवमेव यथासूत्रं तथा

१ कृत्वा द्वेद्वे आहार्ये सपुरीषे उप० M.

२...२ Effaced in G.

वर्तमानः पुरीषंपुरीषमुपधाय संचिताकृती कृत्वा द्वे आहार्ये सपुरीषे उपदधात्यौपवसथिकेव द्वादशी। कथमु[१] खल्वन्तरुपसत्कं बहिरुपसत्कमन्तर्बहिरुपसत्कमिति विजानीयादि[?]त्यस्य संवत्सरस्य द्वादशावशिष्य राजानं क्रीणीयात्सो ऽन्तरुपसत्कः। संवत्सरे पर्यवेते राजानं क्रीणीयात्स बहिरुपसत्को। द्वैत्यस्य संवत्सरस्य षडवशिष्य राजानं क्रीणीयात्तास्योपसदः स्युरुत्तरश्च षड्डाचः सो ऽन्तर्बहिरुपसत्कः। ॥ २८ ॥ सप्तदशः ॥

II. 1. 8. मृद्मेताꣳ समां बिलेन करोतीति[२]। समां[३] भूम्यां

II. 1. 16. निदधातीत्येवेदमुक्तं भवत्यथैतावश्वगर्दभावुत्तरत उपस्थापयति[४]

पुरस्ताद्वा प्रत्यञ्चौ। स यदि पुरस्तात्प्रत्यञ्चौ दक्षिणो ऽश्व

उत्तरो गर्दभो। ऽथ यद्युत्तरतः पूर्वो ऽश्वो[५] ऽपरो[५] गर्दभो।

ऽग्निभ्यः पशूनालभत इति। पश्चात्तं पशूनां ब्राह्मणं भवति।

स यद्यु[६] हैतान्पशूनुपाकरोत्या बर्हिष उपासनात्याश्रुबन्धिकं

कर्म वर्तयित्वा शिराꣳसि प्रच्छिद्यापो देहानभ्यवहरेयुरपो

---

[१] Thus U G (pr. m.) C Ben (pr. m.) H M D, कथ G (sec. m.) Ben (sec. m.)

[२] इति given by G U and a citation in the Mahāgnisarvasva.

[३] समां D H U (pr. m.) C, समं M U (sec. m.) Ben (sec. m.) Be.

[४] Thus (singul.) U (sec. m.) the Viv. and the Mahāgnis., plural the other MSS.

[५] Thus (ऽश्वो ऽपरो) M D C U (pr. m.) the Viv. and Ms., ऽश्व उत्तरतो Be Ben G U (sec. m.); H corrupt.

[६] यद्य M. (i.e. *yady aha*).

देवानभ्यवहरन्तीति विज्ञायते । मासमेतं[1] ब्रह्मचर्यं चरति ।
यो ऽधःसंवेश्यमाꣳसाश्यस्त्र्युपायो भवति पूर्वदीक्षेत्येतामाचक्षते[2] ।
14. 7. त्रयोदशमेवैतं मासमभि दीक्षमाणो मन्यते । ऽत्र कृष्णाजिने
यजमानं वाचयति मुष्टी चैव न करोति वाचं च न यच्छ-
तीति । कृष्णाजिनप्रभृति कर्मान्त एष भवत्यावेदनात्प्रथमाया-
मुपसदि वेदिं विमिमीते[3] स्तम्बयजुर्हरतीति । कर्मवश-
18. 16. कारितमेवैतद्भवत्यथ[4] संभारेषूषान्निवपन्यददश्चन्द्रमसि कृष्णं
तन्मनसा ध्यायेत्तदपीहेति । ॥ २९ ॥

24. 1. उत्तरमुत्तरं प्रति बलीवर्दमुत्तरामुत्तराꣳ सीतां कृषन्स-
28. 9. वौषधं वपन्स्वयमातृण्णावकाशं नावक्रामेदित्यथ[5] हैके[6] पुरुषे
37. 8 च स्वयमातृण्णायां च साम गायन्ति । किमु खलु स्वयमातृ-
ण्णानिक्रीतं भवतीति । हिरण्येष्टका मण्डलेष्टका रेतःसिगित्येव
ब्रूयाद्यंयमिष्टकागणमुपदध्यात्तंतं न व्यवेयाद्दक्षिणेन दक्षिण-
मुत्तरेणोत्तरꣳ । स यदि दक्षिणतः पुरस्ताद्वेष्टका उपदध्या-
दपसलैरावर्तेताथ यद्युत्तरतः पश्चाद्वा प्रदक्षिणमावृत्य
13. 15. स्वयमातृण्णामेवाभिमुख इष्टका उपदध्यात्कृत्तिका उपदधा-

---

१ Thus D C M (sec. m.) Ben Ms; मासमेकं Be H G U M (pr. m.).

२ पूर्वा दी॰ Ben H.

३ मिमीते Ben H.

४ एव om. M G D C; मद् instead of शनद् Ben (sec. m.) Be.

५ नावक्रा° M D C H U (pr. m.) Ms; नातिक्रा° G U (sec. m.) Be Ben.

६ All the MSS. ins. ब्रुवते, only Ms. om.

तीति । कतमा उ खल्विमाः कृत्तिका भवन्तीति । विद्युत
इत्येव ब्रूयाद्स्रवणार्थे[1] बौधायनस्याग्नावग्नौ पुनश्चितिः । सह
सा न पुरीषचितिः षष्ठ्या चित्या दृष्टिजेति । दृष्टिजैवेति
45. 17. शालीकिः । षष्ठं प्रच्छादमाहरमाणः कस्मिन्नु खल्वेनत्काल
आहरेदिति । नक्षत्रेष्टका उपधायेत्येव ब्रूयात्स त्रिभिः कर्म-
भिरभिप्रैति पुरीषस्योपधानेन साहस्रवता प्रोक्षणेन धेनुकरणे-
नेति । सो ऽष्टाभिः कर्मभिरभिप्रैत्युत्तमे संचिताहुती शत-
रुद्रीयं नमस्काराः परिषेचनं विकर्षणꣳ सर्पाहुतीः सामभिरु-
पस्थानमनुशꣳसनमिति । ॥ ३० ॥ अष्टादशः ॥
133. 1. अथ किं[2] नानाबीजानां निर्वपणे तन्त्रमिति[2] । स्रुगादानं
तन्त्रꣳ शूर्पादानं तन्त्रं [3]धूःप्रभृतयः शकटमन्त्राः सर्वे तन्त्रं
भवत्या[4] सावित्राद्बीजंबीजमभ्यावर्तते सावित्रं । तन्त्रं
दशहोताभिप्रव्रजनं परिदानमिति तन्त्रं भवति । तन्त्रं
कृष्णाजिनावधवनं तन्त्रमुलूखलाध्यूहनं तन्त्रं पुरोडाशीयाना-
मावपनं तन्त्रं मुसलस्यावधानं तन्त्रꣳ शूर्पस्योपोहनं तन्त्रꣳ

---

१ ०द्रावणा० some of the MSS. and the citation in Viv.; but cp. the vivaraṇa itself: स्रवति वै सा ताꣳ स्रवन्तीमिति (TS. v. 4. 10. 3) दोषनिष्कृत्यर्था पुनश्चितिरिति ।

२ किं and इति only given by U (sec. m.) G (sec. m.), Ms.; the other MSS. om. these words.

३ Before धूः० M·Bc Ben D C G (pr. m.) ins. प्रत्योषणं प्रत्यौषणं or प्रत्योषधणं (i.e. प्रत्यौषधं ?).

४ Thus H Bc G D C Ms; भवंत्या Ben U M.

हविष्कृदावपनप्रभृतिमन्त्रो बीजंबीजमभ्यावर्तते प्रस्कन्दनान्तो ।
133. 13. यथो एतच्छालीकेः कल्पं वेदयन्ते सह स्विष्टकृतात्याक्रामे-
134. 1. दित्येकादशप्रयाज एवैतदुपपद्यते न पञ्चप्रयाजे । यथो एतदौ-
पमन्यवस्य कल्पं वेदयन्ते पुरस्तात्स्विष्टकृतो यावदाम्नातेना-
भिषिञ्चेन्नात्र कृष्णाजिनं न रुक्मौ न पार्थानि भवन्ति
कुशानेव सꣳस्तीर्य तेष्वेनमभिषिञ्चेदिति[1] । कथमु खलु
सत्त्रिणामभिषेक आवर्तत इत्यभिषेक आवेदनं प्रथमे ऽह्न्यभि-
षेकः प्रथमे ऽह्न्यश्वस्यावघ्रापणमादितस्त्वान्ततस्तु बहिष्पवमान-
मास्तावे स्तुवीरन्नहरहर्यज्ञायज्ञियस्य[2] स्तोत्रे द्वाभ्यामभिमृशे-
दिति । ॥ ३१ ॥

कथमु खल्वेकादशिनानां[3] पशूनां चर्याया उपक्रमो भवती-
तीडसूनꣳ सꣳस्तीर्य पृषदाज्यं विहृत्य जुह्वाꣳ समानीयान्तरेण
चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रम्य संवदेताभिघारयेदासादयेत्पशुं[4]
पञ्चहोत्रा चतसृषूपस्तृणीते । मुख्यस्य पशोर्दैवतमवदाय[5]

---

१ Corrected acc. to the Dvaidha; वेष्वेवैनम॰ MSS. (वेषुवैन॰ M, तथैवैन॰ H).

२ Thus, with the Saṃhitā, G Be Ben, ॰यज्ञीय॰ H U D M C.

३ Thus(खल्वेका॰) MSS. (एकादशिनीनाम् M.).

४ ॰दासादये॰ not found in Be and effaced in Ben, but cp. XXV. 23, init.—पशुं seems, here and further on, to have been changed into पशून् in G.

५ ॰दैवतम॰ M U Be, the Viv., ॰देवतम॰ H G D C Ben.—After ॰दाय M. ins. चथं ।

वृक्यमेदो यूषन्नवधाय तेन जुहूं प्रोर्णुयाद्यूष्णोपसिच्याभिघारयेद्यथोपभृति स्विष्टकृते[१] सर्वेषां त्र्यङ्गाणाꣳ सकृत्सकृत्स्विष्टकृते समवदाय वृक्यमेदो यूषन्नवधाय तेनोपभृतं प्रोर्णुयाद्यूष्णोपसिच्य[२] नाभिघारयेदथ[२] हृदयं जिह्वां वक्षस्तनिम मतस्नौ[३] वनिष्ठुमिति[४] पाव्याꣳ[४] समवधाय यूष्णोपसिच्य नाभिघारयेदथ कꣳसे वा चमसे वा वसाहोमं गृहीत्वा यूष्णोपसिच्याथाभिघारयेत्संमृशेत्पशुं पार्श्वेन वसाहोमं 23. 13 प्रयौयान्मꣳस्तः[५] कुम्बतो जघनेनोत्तरवेदिं परिक्रम्याश्रावयेद्याज्याया अर्धर्चे प्रतिप्रस्थाता वसाहोमं जुहुयात्परिशिꣳष्याच्च दिग्भ्यो ऽथेतरद्वसाहोमहवन्याꣳ समवनयेद्वषट्कृते हविर्जुहोति स्रो ऽनिष्टैव स्विष्टकृतमुदङ्ङत्याक्रम्य जुह्वां चैव वसाहोमहवन्यां चोपस्तृणीते द्वितीयस्य पशोर्दैवतमवदाय वृक्यमेदो यूषन्नवधाय तेन जुहूं प्रोर्णुयाद्यूष्णोपसिच्याभिघारयेद्यथोपभृति[६] स्विष्टकृते सर्वेषां त्र्यङ्गाणाꣳ सकृत्सकृत्सम-वदाय वृक्यमेदो यूषन्नवधाय तेनोपभृतं[७] प्रोर्णुयात्समवत्त-

---

१ Not given by G U D M.

२ °सिच्याभिघा° G, °सिच्यानाभिघा° H.

३ Thus D Ben C U (pr. m.), मतस्नू G M U (sec. m.), मतस्न H.

४ Thus we ought to read also IV. 9: 123. 7.

५ Here and further on the MSS. write मंस्तः मस्तः मौस्तः मंस्थः नस्तः।

६ °भृत्यथो° M.

७ After °भृतं G H M ins. यूष्णोपसिच्य नाभिघारयेत्, U ins. यष्णोपसिच्य नाभिघारयेदथ हृदयं जिह्वां वक्षस्तनिम मतस्नु वनिष्ठुमिति पाव्याम्; C is incomplete.

मेतद्यूष्णोपसिच्य[1] नाभिघारयेत्तथैव[2] कꣳसे वा चमसे वा
वसाहोमं गृह्णीयाद्यूष्णोपसिञ्चेदथाभिघारयेत्स मृग्नेत्यग्नुं ।
पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौयान्मꣳस्तः कुम्भतो । जघनेनोत्तरवेदिं
परिक्रम्याश्रावयेद्याज्याया अर्धर्चे प्रतिप्रस्थाता वसाहोमं जुहु-
यात्परिश्रिꣳष्याच्च दिग्भ्यो[3] । वषट्कृते हविर्जुहोति । स एव-
मेव सर्वेषां पशूनाꣳ । स यत्र वारुणस्य स्विष्टकृते ऽवद्येत्त-
द्भिरभिघारयेत्स मवत्तमेवैतद्यूष्णोपसिच्याभिघारयेत्तथैव कꣳसे
वा चमसे वा वसाहोमं गृह्णीयाद्यूष्णोपसिच्याभिघारयेत्सं मृ-
ग्नेत्यग्नुं । पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौयान्मꣳस्तः कुम्भतो । जघनेनो-
त्तरवेदिं परिक्रम्याश्रावयेद्याज्याया अर्धर्चे प्रतिप्रस्थाता वसा-
होमं जुहुयात्परिश्रिꣳष्याच्च दिग्भ्यो । ऽथैतरद्वसाहोमहवन्याꣳ
समवनयेद्वषट्कृते हविर्जुहोत्यथ पुरस्ताद्वनस्पतेः समान्यो
दिशः प्रतियजेदथ वनस्पतिना चरेदथ स्विष्टकृता । सिद्धमत
. 135 3. ऊर्ध्वं । यथो एतदौपमन्यवस्य कल्पं वेदयन्ते मैत्रावरुणामि-
क्षया निरूढया यजेतेति सिद्धमत्रौपवसथिकं कर्म जानी-
. 62. 8. याद्यथामावास्यायाꣳ संनयतो ऽन्यत्र पिण्डपितृयज्ञात्संवत्सरं

---

१ समवत्तमेवैत॰ M, समवत्तमेतद् D; Ben om. समव॰ unto ॰घारये॰ (l. 2).

२ एव om. M, probably rightly.

३ Between दिग्भ्यो and वष॰ M H Ben U ins. तथैव कंसे वा चमसे वावनयेद्, in Ben and U these words are effaced; G (partly secunda, partly prima manu) तथैवेतरद्वसाहोमहवन्यां समवनयेद् ।

न कंचन प्रत्यवरोहेन्न शीर्षमाꣳसं खादेन्न वयसां माꣳसं नाग्निं चित्वा रामामुपेयान्नाग्निचिदर्षति धावेद्यदि[1] धावेदुपावर्तेताग्निमेवाभ्युपावर्तत[1] इति ब्राह्मणम्। ॥ ३२ ॥

एकोनविꣳशः ॥

II. 63. 8. अथास्मिन्वाजपेये सप्तदशानाꣳ रथानां त्रयस्त्रयो ऽश्वाः
II. 63. 11. एकपञ्चाशतमुत्तरतः प्रष्टिं नियुञ्ज्याच्चतुर्विꣳशतिं[2] पशूनि-
II. 64. 4. त्यग्नीषोमीयस्यानूबन्ध्यस्य चतुर्विꣳशौ भवतो। ऽथ वै भवति
सावित्रं जुहोति कर्मणःकर्मणः पुरस्तादिति। दीक्षणीयां
निर्वप्स्यन्सावित्रं जुहोतीति। सावित्रादेव सावित्रं भवति।
II. 64. 7. दीक्षाहुतीर्होष्यन्सावित्रं जुहोतीति। सावित्रꣳ हुत्वा दीक्षा-
II. 64. 8. हुतीर्जुहुयात्प्रायणीयां निर्वप्स्यन्सावित्रं जुहोतीति। सावि-
ib. 9. त्रादेव सावित्रं भवत्यन्तर्हिरण्याꣳ[3] होष्यन्सावित्रं जुहो-
ib. 10 तीति सावित्रꣳ हुत्वान्तर्हिरण्यां[4] जुहुयात्पदेन चरित्वा
राजानं क्रीत्वोद्यातिथ्यं निर्वप्स्यन्सावित्रं जुहोतीति। सवि-
ib. 11. त्रादेव सावित्रं भवति। प्रथमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरिष्य-
न्सावित्रं जुहोतीति। सावित्रꣳ हुत्वा प्रथमाभ्यां प्रवर्ग्योप-
ib. 13. सद्भ्यां प्रचरेत्स्वाहावेद्यै पूर्वं परिग्राहं परिग्रहीष्यन्सावित्रं
ib. 14. जुहोतीति। सावित्रꣳ हुत्वा स्फ्यमाददीताहवनीयं प्रणेष्य-

१ यदि धावेद् om. most of the MSS.

२ Thus G (sec. m.), °विंशतिः Be, °विंशतं Ben, °विंशं D H M G (pr. m.), विंशं U C.

३ °ण्यां G (pr. m.) U (sec. m.) Ben H ; °ण्यं Be U (pr. m.) M.

४ °ण्यां U (sec. m.), °ण्ये the other MSS.

ib. न्सावित्रं जुहोतीति । सावित्रꣳ हुत्वेध्ममाददीत । रथवाहने
ib. सदोहविर्धाने संमेष्यन्सावित्रं जुहोतीति । सावित्रꣳ हुत्वा
I. 64. 15. रथवाहने सदोहविर्धाने संमिनुयादग्नीषोमौ प्रणेष्यन्सावित्रं
II. 65. 1. जुहोतीति । सावित्रꣳ हुत्वाग्नीषोमौ प्रणयेद्यूपमुच्छ्रयि-
ष्यन्सावित्रं जुहोतीति । सावित्रꣳ हुत्वा प्रोक्षणीराददीत ।
ib. 6. स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरिष्यन्सावित्रं जुहो-
तीति । सावित्रꣳ हुत्वा बर्हिषी आददीत । तस्य प्रसिद्धं
ib. 8. वपया चरित्वा वसतीवरीर्ग्रहीष्यन्सावित्रं जुहोतीति । सावित्रꣳ
ib. 9. हुत्वा कुम्भमाददीत । पशुपुरोडाशं निर्वप्स्यन्सावित्रं जुहो-
तीति । सावित्रादेव सावित्रं भवति ॥ ३३ ॥

II. 63. 5. तूपरस्त्वतुरश्रिर्भवतीत्यनुदिशमश्रौ[1] स्थापयित्वाग्निष्ठां च
I. 66. 16. सूर्यस्थां च संमिनुयात्पञ्चैन्द्रानतिग्राह्यान्गृह्णातीति[2] । सर्व
II. 68. 2. एवैते सोपयामा ग्रहीतव्या भवन्ति । माहत्या प्रचर्यैतान्सं-
स्थापयेदिति । तन्त्रमुल्मुकहरणं तन्त्रमभिगुप्रैषो ऽभ्यावर्तेत[3]
संज्ञप्तहोम ऊर्ध्वं[4] बर्हिषो[4] भिन्द्यात्स्वाहाकृतिप्रैष आज्यं द्वेधा
II. 71. 9. विभजेदुभयभागिन्य स्तोकीया । अथेदꣳ रथचक्रं प्रादेशमात्रं

१ Thus Ben H, ०श्रौः the other MSS.

२ Before गृह्णा० Ben H Be ins. ग्रहान्; the word is missing in M D C and effaced in G.

३ Corrected; ०वर्तेत U, ०वर्तीत Be, ०वर्तेते the other MSS.

४ Thus G U (sec. m.) H Ben (pr. m.), ऊर्ध्वबर्हिषि Ben (sec. m.) C, ऊर्ध्वंबर्हिषी Be, और्ध्वबर्हिषी M.

II. 75. 8. भूमेरुच्छ्रितं[१] भवत्यपरेण परीत्य पञ्चमी संम्रियतीति रथचक्रे
II. 79. 1. एवैते संम्रियन्त्यथाह्वाजिसृतो[२] दक्षिणापथेनोपातीत्येति सूत-
ib. 2. राजन्या एवैत उक्ता भवन्ति[२] मारुता अग्रेणाहवनीयं परी-
ib. 14. त्येति क्षत्तसंग्रहीतार एवैत उक्ता भवन्त्यथ यजमानं तार्प्यं
परिधापयतीत्याज्येनैवैतत्तृप्तं[३] वासो भवत्यथाप्युदाहरन्ति तृपा
नाम वृक्षास्तेषामेवैतद्भवत्यथेमं वाजपेयꣳ सर्वसप्तदशमेके[४]
ब्रुवत[५] आदेशादेव बृहत्सामैकविꣳशं वैष्णवीषु शिपिविष्ट-
वतीषु स्तुवीरन्निति[६] ॥ ३४ ॥ विꣳशः ॥

॥ इति पञ्चविꣳशः प्रश्नः ॥

---

१ ०तत्तृप्तं M Ben C.

२ After संम्रियन्ति and भवन्ति some of the MSS. इति।

३ Thus M, ०वैततप्तं D C, ०वैतंतृप्तं G U Ben, वैतंतृप्तं Be, वैतेंतृप्तं H.

४ Thus G Ben Be, पर्वस० M, सर्वसप्त० H U ; D C om. सर्व।—Before एके Be U D M ins. एव।

५ ब्रुवतेत M.

६ कुर्वति instead of स्तुवीरन्निति M C.

अथायं राजसूयो ऽर्धसप्तदशैर्मासैः संतिष्ठते ऽर्धषोड-
शैर्वा । तस्मिन्सोमसंस्थाः पञ्चैकाहा[1] अहीनो द्विरात्रः । षट्
छाला[2] । अष्टौ यूपाः षडु हाग्निष्टोमिका द्विपशौ[3]पशुबन्धे[3]
सौत्रामण्यामष्टमस्तावन्त एवावभृथाः । क उ खलु हविषो
II. 86. 3.5. हविर्निरुप्यत इत्यानुमत इत्येव ब्रूयात्कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षि-
I. 87. 11. णेति । कृष्णाद्यमित्येवेदमुक्तं भवति । काममिष्ट्वा पशुबन्धेनेति ।
संतन्येष्ट्याग्रयणेन वा पार्वणेन वा यजेत । कथमु खलु साक-
मेधपर्वणीति । महारात्रे पूर्वा संततिः श्वो भूत उत्तरा प्रदोषे ।
किमु खल्वसमुदितं भवतीति । प्रागनूयाजिकात्संप्रैषादित्येव
II. 91. 1. ब्रूयाद्बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृह इति । योऽन्यो
I. 91. 16. याजमानासंयुक्तो[4] ब्राह्मणो[5] भवति । भगाय चरुं वावातायै
II. 92. 1. गृह इति । यान्या महिष्या[6] एव[6] सुभगा भवति । नैरृतं
ib. 7. चरुं परिवृक्त्यै गृह इति । दुर्भगैवैषोक्ता भवति । पौष्णं चरुं

---

१ Thus M only; पंचहै काह H, पंचाहैकाहा (*i.e.* पञ्च अह एकाहाः ?) पंचाहैकाह Ben U, पंचाहैकाहिनो Be.

२ छाला MSS.—द्विरात्रस्यैका the Vivaraṇa.

३ Thus G (sec. m.) and the Viv. °पशुपशुबंधे Be, °पशूपशुबंधे G (pr. m.) Ben U H, °पशूपशूपशुबंधे M.

४ Uncertain reading; याजमानासं° M Be Ben, याजमानसं° H U G (pr. m.), याजनसं° G (sec. m.). The Viv.: योन्याजनसंयुक्तः and यन्याजनासंयुक्तः ।

५ After ब्राह्मणो Ben G H U ins. अथा, M अथ; this word is missing in Be and has been effaced in G and Ben.

६ Conjectural reading. महिष्यैव H Be U Ben, महिष्येव M, महिष्यै G (omitting एव).

भागदुघस्य गृह इति । महानसिक[1] एवैष उक्तो भवत्यथाप्युदाहरन्ति यो भागलाभी[2] दोग्धि स एवैष उक्तो भवति । द्वादशाहेन[3] रत्निनां हवींषि । त्रयोदशे[4] मैत्राबार्हस्पत्यं द्व्यहो ऽवशिष्ट एतस्यैव[5] पूर्वपक्षस्य । तस्मिन्संततीभ्यां यजेताथ चेदुक्थ्ये ऽभिषेचनीये ऽग्निं चिन्वीतैतस्मिन्नेव द्विरात्र आग्निकानि सावित्राणि कूलोखाः संभृत्य पशुशीर्षाणि च वायव्येन पशुना यजेत । ॥ १ ॥

II. 97. 7. अपां पतिरसीत्यपांपतीयाः । समुद्रियाणामेवैता उक्ता भवन्ति । मरुतामोज स्थेति निवेष्या[6] । आवर्तानामेवैता[7] उक्ता भवन्ति । सूर्यवर्चस स्थेत्यभिदृश्याः[8] । प्रसन्नानामेवैता उक्ता भवन्ति । शक्वरी स्थेति[9] गोरु[10] जरायोरेवैता[10] उक्ता भवन्ति ।
II. 111. 15. सो ऽन्वेवाग्नेयेनाष्टाकपालेन यजेतेति । सद्यः संतिष्ठमान उक्थ्य एतत्सूत्रं भवत्यथ चेदतिप्रवर्धेत तदानीमेवाग्नेयेनाष्टाकपालेन

---

१ Thus Be Ben (sec. m.); माहानसिक G (sec. m.) and one copy of the Viv; महानासिक H U G (pr. m.) Ben (pr. m.) and another copy of the Vivaraṇa; महानासीक M.

२ °भी M Ben, °भि Be H G U.

३ शाहो M.

४ °दशो M दशौ all the other MSS.

५ एव om. M.

६ Thus G U M, °वेष्या Be Ben, °वेष्या H.

७ चाहतानां or चाहतानां MSS.

८ Thus all, against चतिदृश्याः of the text proper.

९ गोचल्प्या seems to have fallen out.

१० Conjecturally; °गोरजरायो° M, गावजरायो° G (pr. m.), गावल्यायो Ben (sec. m.), गारल्यायो Ben (pr. m.), गारजरायो° H Be U, गारुजा-रयो G (sec. m.).

I. 114. 4. यजेत। श्वो भूते सारस्वतेन। दृषद्वत्याश्च समसममभिसंजानत
इति। होतृचमसे चोद्गातृचमसे च सप्तसप्तार्धेतरेषु नवनव।
I. 117. 1. प्रसर्पणप्रभृतय एवैते[1] भवन्त्यप्सुषोमान्ता। अथायं प्रतीचीन-
स्तोमः केशवपनीयो ऽतिरात्रः षोडशिको भवति। तस्य
ह्याग्निष्टोमिकानि स्तोत्राण्यावृत्तानि भवन्त्येकविंशो बहिष्प-
वमानः सप्तदशान्याज्यानि माध्यंदिनस्य पवमानः पञ्चदशानि
पृष्ठान्यार्भवस्य[2] पवमानस्त्रिवृद्यज्ञायज्ञियमित्यथ[3] प्रतीचीन-
स्तोमाय केशवपनीयायातिरात्राय दीक्षते। तस्य षड् दीक्षाः
117. 14. षडुपसदस्त्रयोदश्यां प्रसुतश्चतुर्दश्यामुदवसानमथैतस्मिन्नेव पक्षा-
वशेषे व्युष्टये[4] द्विरात्राय दीक्षते। स एतां चैकाहं रात्रिं
पूर्वपक्षस्य दीक्षितो भवति द्वे चापरपक्षस्य। तासां[5] द्वादशो-
पसदो। ऽथोपवसत्यथोपवसथीये[6] ऽहन्यमावास्यायां[6] पूर्वमह-
I. 118. 2. र्भवत्युत्तरस्मिन्नुत्तरमिति। संतिष्ठते व्युष्टिर्द्विरात्रो[7]। ऽथो-
त्तराहं प्राक्षामध्यवस्येदथ मथित्वाग्नीन्विहृत्योदयनीयायाग्नि-

---

१ Thus Ben, एवते M, एते H Be G U.

२ Thus M G (sec. m.), °र्भवतिस्य Ben, °र्भव the other MSS.

३ अथ om. H Ben.

४ Thus M only, व्युष्टि the other MSS.

५ Thus G (sec. m., first hand invisible) and the Viv., which comments: द्वतीयप्रभृतीनाम् ; तस्यांषा H U, तस्याशं Be, तस्य M, Ben, defective.

६ Thus, hesitatingly, emended; थोपवसत्यथान्यौपवसथ्योभवतिमावा° G (pr. m.), थोपवसत्यथाहौन्योपवसथ्यममावा° Ben, थोपवसथ्येहन्यमावा° G (sec. m.), थोपवसथाहान्यौपवसथ्योमावा H Be M (the last only °सथ्ये-ममा°), थोपवसथाहान्यौपसथ्योमावा° U.

७ Thus, here and further on, M only; °द्विरि° all the other MSS.

ष्टोमाय[1] दीक्षते। तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसदः सप्तम्यां प्रसुतः। संतिष्ठत एष[1] उदयनीयो[2] ऽग्निष्टोमः सहस्रदक्षिणो। ऽथैतस्मिन्नेव पक्षावशेषे क्षत्रस्य धृतिनाभिविधत्ते[3] देविकाहविर्भिस्त्रैधातवीयया सौत्रामण्येति। संतिष्ठते राजसूयो ऽर्धसप्तदशैर्मासैरथ शालीकेः केशवपनीयान्तस्ते ऽर्धषोडशाः[4]।

॥ २ ॥ प्रथमः ॥

अथातो ऽन्नसवः। प्रसिद्धमेव प्रथमो ऽर्धमासः संतिष्ठते। पञ्चाहेन चातुर्मास्यानि द्व्यहेन संतनी अष्टमे ऽहनीन्द्रतुरीयं नवमे ऽह्नि पूर्वाणि देविकाहवींꣳषि दशमे ऽन्युत्तराण्येकादशे[5] द्वादशे त्रयोदश इति त्रिषंयुक्तैश्चतुर्दशे वैश्वानरो द्वादशकपालः पञ्चदशे वारुणो यवमयश्चरुरिति मासो। द्वादशाहेन रत्निनाꣳ हवींꣳषि त्रयोदशे मैत्राबार्हस्पत्यं द्व्यहेन संतनी अर्धमासेनाभिषेचनीय उक्थ्य इति द्वौ मासावर्धमासेन सप्तदशो दशपेयो ऽर्धमासं दीक्षितो[6] दीक्षितव्रतीति त्रयो मासा। अर्धमासेन प्रतीचीनस्तोमः केशवपनीयो ऽतिरात्रो ऽर्धमासेन व्युष्टिर्द्विरात्र इति चत्वारो मासा। अर्धमासेन क्षत्रस्य धृतिरिति। ते ऽर्धपञ्चमा। अथ शालीकेः। सप्ताहेन

१ Thus M; °विष्टुत्योदवसानीयाया° or यया° the other MSS.

२ ययसुषडवधानीया Ben.

३ Thus G (sec. m.) and the Viv.; °भिधत्ते Be U, °भिविध्यते Ben, °भिधीयंते M.

४ Thus M Be G (sec. m.), °षोडशः H U G (pr. m.), °षोडश Ben.

५ चन्युत° Be Ben.

६ Effaced in M.

पवित्रो ऽग्निष्टोमः स एवमेव पञ्चावशेषꣳ सिद्धमा वारुणाद्द्वादशाहेन दक्षिणाꣳ हवीꣳषि त्रयोदशे मैत्राबार्हस्पत्यं द्व्यहेन संतनी इति मासो । ऽर्धमासेनाभिषेचनीय उक्थ्यो ऽर्धमासेन सप्तदशो दशपेय इति द्वौ मासावर्धमासेन प्रतीचीनस्तोमः केशवपनीयो ऽतिरात्रो ऽर्धमासेन व्युष्टिर्द्विरात्र इति त्रयो मासा । अर्धमासेन क्षत्रस्य धृतिरिति । ते ऽर्धचतुर्था । अथ पतन्नको । द्वादश दीक्षा द्वादशोपसदः । सप्ताहो ऽहीनो राजसूयो । यथावकाशमितरै राजसूयहविर्भिर्यजते । ऽथ देविकाहविर्भिर्यजते । ऽथ त्रैधातवीयया यजते । ऽथ सौत्रामण्या यजते । संतिष्ठते राजसूयः । ॥ ३ ॥ द्वितीयः ॥

II. 119. 1. अथेममिष्टिकल्पं पञ्चदशसामिधेनीकं च सप्तदशसामिधेनीकं च समामनामस्तत्र[1] सिद्धं[1] याजमानं बौधायनस्य कल्पो[2] । यथाम्नायꣳ शास्त्रीके स्तीꣳस्तृचाननुब्रूयादिति । त्रिः प्रथमामनूच्य तिस्रो ऽनन्तरा अनुब्रूयात्त्रिरुत्तमां । ताः[3] पञ्चदश[3] । पञ्चदशानुब्रूयादित्येकादशैमाः[3] सामिधेन्यः समामनामस्तासां त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां । ताः पञ्चदश । सप्तदशानुब्रूयादेकविꣳशतिमनुब्रूयाच्चतुर्विꣳशतिमनुब्रूयात्त्रिꣳशतमनुब्रूयाद्द्वात्रिꣳशतमनुब्रूयात् षट्त्रिꣳशतमनुब्रूयाच्चत्वारिꣳशतमनुब्रूयाच्चतुश्चत्वारिꣳशतमनुब्रूयादष्टाचत्वारिꣳशत-

---

१ तत्र प्रसिद्धं M.

२ कल्पे M.

३ Thus corrected; ताः पंचदश सप्तदशानु° M Be U H, ताः पंचदशानु° Ben; in M सप्तदश is effaced and G is defective.

मनुब्रूयादिति धाय्यालोक एता धातव्या भवन्त्याग्नेय्यः सर्वा गायत्र्यः । सर्वाणि छन्दाꣳस्यनुब्रूयादपरिमितमनुब्रूयादिति धाय्यालोक एवैता धातव्या भवन्ति । नैताः सर्वा गायत्र्यो । गायत्री पुरोऽनुवाक्या भवति त्रिष्टुग्याज्या । पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोऽनुवाक्या भवत्युपरिष्टाल्लक्ष्मा याज्या । मूर्धन्वती पुरोऽनुवाक्या भवति नियुत्वत्या यजत्युपाꣳशुयाजमन्तरा यजतीति । दर्शपूर्णमासयोरेवैतदुपपद्यते नान्यत्र । ॥ ४ ॥ तृतीयः ॥

अथेमाः काम्या इष्टयो निष्पुरीषेणैव प्रयोक्तव्या भवन्ति । स[1] संवत्सरं पयोव्रतः स्याद्द्वादशाहं वा यावद्वा[2] प्राꣳशीत[2] । तासां याः समानसंयोजना एकां चेत्तासां निर्वपेत्सर्वा एवैता निर्वप्तव्या भवन्ति यथो एतदनायुक्तो[3] ऽग्निपरिचरो ऽप्यमुद्धृत्य पुनरप्युद्धरति । कथमत्र प्रायश्चित्तꣳ सिध्यती३ न सिध्यती३ इति । सिध्यतीत्येक आहुरथ हैक आहुर्न सिध्यतीति । निर्दिष्टभागो वा एतयोरन्यो ऽनिर्दिष्टभागो ऽन्य इत्युभावु[4]
II. 125. 3. खल्विमावनिर्दिष्टभागौ भवतो । नैव सिध्यतीति । तस्य धृष्टेरादानं । गार्हपत्यसकाशाद्धृष्टिमाददीत । तयाहवनीये[5] वैश्वानरस्य कपालान्युपदध्यात् । प्रदक्षिणमावृत्य गार्हपत्ये मारुतस्य

---

१ Found in Ben H, the other MSS. om. the word.

२ Thus G; तावद्वा द्रांसीत Be, यावत्द्वाप्रंसीत M U, यावद्द्वादशसीत H याव -- सीत Ben.

३ Thus Ben Be G (sec. m.); °नुयक्तो H G (pr. m.) U, °नुयुक्तो M.

४ Thus G M U; °भाउ H Be; Ben defective.

५ तया° G (sec. m.).

त्पराङावर्तते । प्रतिप्रस्थातारमेनमाह्वयते ब्राह्मणाच्छꣳसी प्रत्याह्वयते प्रतिप्रस्थाता । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं ब्राह्मणाच्छꣳसिचमसमन्वृद्यच्छन्ते चमसान्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहोत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण पीतस्येति । ब्राह्मणाच्छꣳसिचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसाꣳश्चिन्न म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते ऽथ प्राङायन्नाह ॥ ८ ॥

अच्छावाकस्य चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेत्यच्छावाकचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति । यथोपपादमितरान्समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसाद्यन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । ऽच्छावाकार्थेयोक्तमेति प्राङरच्छावाकस्य कालात्पराङावर्तते प्रतिप्रस्थातारमेनमाह्वयते ऽच्छावाकः । प्रत्याह्वयते प्रतिप्रस्थाता । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतमच्छावाकचमसमन्वृद्यच्छन्ते चमसान्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहोत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण पीतस्येत्यच्छावाकचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसाꣳश्चिन्न म

इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । आप्याययन्ति चमसांत्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । होत्रे प्रथमꣳ स्तुवते ऽथ मैत्रावरुणायाथ ब्राह्मणाच्छꣳसिने ऽथाच्छावाकायाध्वर्युः पूर्वाभ्यां चमसगणाभ्यां प्रचरति प्रतिप्रस्थातोत्तराभ्याꣳ । सर्वं ऐन्द्रा[1] यद्याश्चमसगणा[1] भवन्तीति[2] न्वा[2] अयं[2] प्रथमश्चतुःपर्यायः[3] संतिष्ठत । एवमेव द्वितीयः संतिष्ठत । एवं तृतीयो । मध्यमेन पर्यायेण त्रिष्पवन्त इव चरन्त्यथ विनिःसृप्य राथंतराय संधये प्रसर्पन्ति । ॥ ९ ॥

संप्रसृप्ताश्विदित्वाध्वर्युः प्राङायन्नाह होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वांश्च एव राजानमुन्नय मातिरीरिच इति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति । यथोपपादमितरान्सर्वांश्च एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्ति । [4]तदेतमाश्विनमुपस्तीर्णाभिघारितꣳ सह सꣳसादयन्त्यथाप[5] उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । होत्र एवोत्तमेति प्राङ्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणात्या

---

१ Thus Be 12, M (the last however चमसा॰); HTr DU om. यद्या; Be B चमसगणाभ्यां प्रचरति i. s.°o. सर्वे ... भवन्तीति न्वा ।

२ भवंतीतीन्वा अयं M; भवंतीतीन्वायं U; the other MSS. om. इति न्वा or न्वा alone.

३ चतुष्पर्यायः M.

४ Thus Tr; तदेतदाश्वि॰ all the other MSS.; after आश्विनम् some of the MSS. have पुरोडाशम् here and *infra* (p. 291, 4 and 6).

५ Thus MTr Be DHU; सꣳ om. Be 12 B.

महाहनाच्छ्यते[1] । परःसहस्रमाश्विनं भवतीति ब्राह्मणं । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङायत्याहाश्विभ्यां तिरोअह्नियानाꣳ सोमानामनुब्रूहीति । प्राङ्त्योद्यच्छत एतꣳ होतृचमसमनूद्यच्छन्त आश्विनमुपोद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडश्विभ्यां तिरोअह्नियान्सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति । [2]तदेतमाश्विनमुपस्तीर्णाभिघारितꣳ सह जुहोति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहोत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्षो ऽश्विभ्यां पीतस्येति । तस्य भक्षः सर्वगणस्य ते सर्वगणाश्विभ्यां पीतस्य तिरोअह्नियस्य सोमस्य सुषुतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसाश्विन्य इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । ऽथ संप्रेषमाहाग्नीदौपयजानङ्गारानाहरोपयष्टरुपसीद ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीदग्नीन्सकृत्सकृत्संमृड्ढीत्याहरन्त्येतानाग्नीध्रादौपयजानङ्गाराꣳस्तानधेण होतारं निवपत्युपसीदत्युपयष्टा गुदतृतीयैश्चैतानि गुदतृतीयान्येकादशधा कृत्वोपयष्टोपयजति । समानमत ऊर्ध्वꣳ संतिष्ठते ऽतिरात्रः । ॥ १० ॥ प्रथमः ॥

---

१ Thus HD; महोहना० Tr; महानहा० M; महागाथा० Be 12 B; महामाथ्या० U; महानाम्नात् Be; my copy of the vivaraṇa (Burnell MSS.) reads: चाबहाहनात्, the words are explained thus: यावद्धिस्य चातपो भवति तावत्।

२ तदेतदा० all the MSS. exc. Tr.

एकादशिनीं करिष्यन्यूपाहुतिꣳ हुत्वाथ तां दिशमेति यत्र त्रयोदश यूपान्वेत्स्यन्मन्यते । तानुपशयद्वादशान्याष्ठीवत-त्रयोदशाञ्छित्त्वावाहयंत्या[1] वा हारयत्यौष्ठ निस्तिष्ठत्यंवतक्ष-णानामेव स्वरून्कुरुते[2] । ऽथास्यैषा पूर्वेद्युरेव रथाक्षेणैकादशधा वेदिर्विमिता भवति । स यत्राग्निष्ठस्य यूपावटं परिलिखति तदेतꣳ रथाक्षं याचति । तेन दक्षिणतो[3] मिमीत उपरसंमितं यूपावटं परिलिखत्यथोदङ् मिमीत उपरसंमितमेव यूपावटं परिलिखति । स एवमेव दक्षिणमुत्तरमित्यष्टौ यूपावटान्परि-लिखति । तद्धैतदेक[4] उपवसथीय एवाहन्येतान्यूपानुच्छ्रयन्ति[5] यजमानो वा अग्निष्ठो ऽङ्गानामितरे[6] रूपमिति[6] वदन्तः । स

१ °दशाꣳश्छि° H only.— °छित्वावाहरत्या HU; छित्वावाहयत्या MB Be Ms Msc (the latter: ताञ्छित्त्वा मनुष्यैर्वाश्वैर्वा आवाहयति विहारसमीपे प्राप-यति । आ वा हारयति ... शकटादिना आहारयति वा). Probably this is the true reading and accordingly also IV. 1 (vol. I, p. 108, 12; in the note read Ekādaśinī-Sūtra i.s.o. Aptoryāma-Sūtra) should be corrected.

२ Thus MU Be; स्वरुंकु° the other MSS.

३ दक्षिणा MU.

४ Thus Be U Msc; तद्धैकदेक B; तद्धोवेतदेक M; तथोतैतदेक H; तथैतदेक Ms; cp. *supra* p. 261, 14; 263, 1.

५ °येताम् om. M.

६ Thus M Be Ms Msc; the other MSS. (U is def.) seem to point to another reading: ऽङ्गानीतरे यूपा इति ।

यदेनं तथानुच्छ्रयन्तं ब्रूयाद्व्यङ्गो[1] स्या[1] अयं यजमानो भविष्यतीति तथा हैव स्यात्तदु वा आहुर्यदिमे[2] यूपा अपशवः शूनीभूतास्तिष्ठेयुर्यज्ञवास्तुरूपमिव स्याद्यज्ञवेशसमिव । श्वो भूत एवाहन्येतान्यूपानुच्छ्रयेदिति । तांछ्वो भूत एवोच्छ्रयन्त्यग्निष्ठ एकादशिनीरशनाः[3] परिवीय वासयन्ति । ॥ ११ ॥

समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वैकादश रशना आदाय यूपमभ्येति[4] । तदेते यूपाः प्रक्षालिताः प्रपन्नाः संपन्नचषालाः प्रागवटेभ्य उपशेरते । स्वर्वन्तमग्निष्ठमुत्सृज्य तस्माद्दक्षिणमेव पूर्वमुपस्थावानमुच्छ्रयत्यथोत्तरं॰ । स एवमेव दक्षिणमुत्तरमित्यष्टौ यूपानुच्छ्रयत्यथ वै भवत्युपरसंमितां मिनुयात्पितृलोककामस्येति समा उपरेषु भवन्ति । रशनसंमितां मनुष्यलोककामस्येति समा रशनासु भवन्ति । चषालसंमितामिन्द्रियकामस्येति समाश्चषालेषु भवन्ति । सर्वान्त्समानप्रतिष्ठाकामस्येति सर्वान्त्समान्प्रतिष्ठाकामस्य करोति । ये त्रयो मध्यमास्तान्त्समान्पशुकामस्येति तान्त्समान्पशुकामस्य करोति ।

१ Thus M; ॰द्व्यंगोमान्वा, द्यंगान्वा, यद्यंगान्वा the other MSS; ॰द्व्यंगोवा Ms.

२ यदिमे M Bhav.; यदिति Be; यदीमे the other MSS.

३ Thus conjecturally; ऐकादशिना॰ (or नी ?) M; एकादशिन॰ the other MSS.; एकादश॰ Ms and Msc. Cp. Ap. XIV. 5. 12.

४ यूपान॰ M Be; यूपम॰ the other MSS., also Ms and Msc.

व्यतिषजेदितरामिति व्यतिषजति । स एवमेव[1] दक्षिणमुत्तरमित्यष्टौ यूपान्व्यतिषजति । ॥ १२ ॥

अथ वै भवति यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितं तस्य मिनुयादुत्तरार्ध्यं वर्षिष्ठमथ ह्रसीयाꣳसमित्युत्तरार्ध्यमेव वर्षिष्ठं मिनोति दक्षिणार्ध्यꣳ ह्रसीयाꣳसमेषा वै गर्तमिद्यस्यैवं मिनोति ताजक्प्रमीयत इति ब्राह्मणं । दक्षिणार्ध्यं वर्षिष्ठं मिनुयात्सुवर्गकामस्याथ ह्रसीयाꣳसमिति दक्षिणार्ध्यमेव वर्षिष्ठं मिनोत्युत्तरार्ध्यꣳ ह्रसीयाꣳसमाक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या इति ब्राह्मणमथ वै भवति यदेकस्मिन्यूपे द्वे रशने परिव्ययति तस्मादेको द्वे जाये विन्दते । यन्नैकाꣳ रशनां द्वयोर्यूपयोः परिव्ययति तस्मान्नैका द्वौ पती विन्दत इति ब्राह्मणमथ वै भवति यं कामयेत स्त्र्यस्य जायेतेत्युपान्ते तस्य व्यतिषजेदित्युपान्ते तस्य व्यतिषजति । स्त्र्येवास्य जायत इति ब्राह्मणमथ वै भवति यं कामयेत पुमानस्य जायेतेत्यान्तं तस्य प्रवेष्टयेदित्यान्तं तस्य प्रवेष्टयति । पुमानेवास्य जायत इति ब्राह्मणमथैतमुपशयं दक्षिणतो न्यस्यति तूष्णीꣳ । सर्वांस्तान्यूपान्त्सृष्ट्वाग्नेयमेवाग्निष्ठ उपाकरोति ॥ १३ ॥

सारस्वतीमुत्तरे सौम्यं दक्षिणे पौष्णमुत्तरे बार्हस्पत्यं दक्षिणे वैश्वदेवमुत्तर ऐन्द्रं दक्षिणे मारुतमुत्तर ऐन्द्राग्नं दक्षिणे सावित्रमुत्तरे वारुणं दक्षिणे । ऽथ वै भवति यदि

---

१ एव om. M ; एवम् om Ms.

कामयेत यो ऽवगतः सो ऽपरुध्यतां यो ऽपरुद्धः सो ऽवगच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमालभेत वारुणस्य लोक ऐन्द्रं। य एवावगतः सो ऽपरुध्यते यो ऽपरुद्धः सो ऽवगच्छतीति ब्राह्मणमथ[1] वै[1] भवति[1]। यदि कामयेत प्रजा मुह्येयुरिति पशून्व्यतिषजेदिति। पशूनेवाच[2] व्यतिषजति। प्रजा एव मोहयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यदभिवाहतो ऽपां वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृह्णीयाद्दक्षिणत उदञ्चमालभते ऽपवाहतो ऽपां प्रजानामवरुणग्राहायेति ब्राह्मणमथैतस्मिन्नुपशये मनसैव यं द्वेष्टि तमुपाकरोति। यद्यु वै न द्वेष्यात्स्युस्ते पशुरित्यनुदिशति। समानं कर्मा पर्यग्निकरणात्पर्यग्निकृतानामेतेषां पशूनां पश्चदक्षिणार्ध्यान्पशूनुपक्रम्यैव स्थापयित्वा द्वावुपातिनीयाथेतरैर्व्यतिषजत्यथ पर्यग्निकृतैः पशुभिरुदञ्चः प्रतिपद्यन्ते। तेषां वारुण उत्तरार्ध्यो भवत्याग्नेय उपचारत। आग्नेयमेवाध्वर्युर्वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते पृथगितरान्परिकर्मिण उदञ्चो नयन्त्यनुपूर्वमव्यतिषजन्तस्तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय। तदृजुधा संतिष्ठते। ॥ १४ ॥ द्वितीयः ॥

अथ वै भवतीष्टं वपया भवत्यनिष्टं वशयाथ पात्नीवतेन प्रचरतीति। स यत्रैकादशिन्या अनुबन्ध्यस्येष्टं[3] वपया भवत्यनिष्टं वशया तज्जघनेन गार्हपत्यमौपसदायां वेद्याः

---

१ अथ वै भ॰ om. Be BU.

२ एव om MH Ms.

३ ॰बंध्यस्ये॰ MH.

स्रुवमध्वर्युर्हरतीदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं । त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथाग्रेण[1] गार्हपत्यं पात्नीवतस्य यूपावटं परिलिखति । समानं कर्मा स्रुचाꣳ सादनात्सादयित्वा स्रुचो ऽग्रेण गार्हपत्यं पात्नीवतमुच्छ्रित्य तस्मिꣳस्त्वाष्ट्रꣳ साण्डमजं पशुमुपाकरोति[2] । तं पर्यग्निकृतमुत्सृज्याज्येन सꣳस्थां करोत्यथ चतुर आज्यस्य गृह्णान आह त्वष्ट्र इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याह त्वष्टारमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते जुहोतीति नु वपायाः प्रतिचरति । चतुर एवाज्यस्य गृह्णान आह त्वष्ट्र इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैः । ॥ १५ ॥

अत्याक्रम्याश्राव्याह त्वष्टारमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते जुहोतीति नु पशुपुरोडाशस्य प्रतिचरति । चतुर एवाज्यस्य गृह्णान आहाग्नय इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोतीति नु पशुपुरोडाशस्य स्विष्टकृतः प्रतिचरति । चतुर एवाज्यस्य गृह्णान आह त्वष्ट्र इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याह त्वष्टारमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते जुहोतीति नु हविषः प्रतिचरत्याज्येन दिशो जुहोति । पृषदाज्येन वनस्पतिमाज्यस्य स्विष्टकृतमाज्यस्येडामवद्यति । पृषदाज्येनानू-

---

१ यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरति found in MUH only.

२ पशुम् om. Ms.

याजान्यजति । ॰सो ऽथैव पत्नीः संयाज्याथैव समिष्टयजूंषि[1] जुहोति । संतिष्ठते पात्नीवतः । ॥ १६ ॥ तृतीयः ॥

अथ वै भवति यो ऽग्न्याधेयेन नर्ध्नोति स पुनराधेयमाधत्ते यो ऽग्निं चित्वा नर्ध्नोति स पुनश्चितिं चिनुत इत्यग्निं चित्वा व्यामानो द्वादशेष्टका उपकल्पयते ऽष्टौ याजुषीस्तस्रो लोकंपृणाः । स यत्र[2] होत्तरवेदिर्व्याघारितोपन्युप्तसंभारा[2] भवति तद्वाभ्यामात्मन्यग्निं[3] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्याष्टौ याजुषीरुपदधाति येनर्षयस्तपसा सत्रमासतेति । चतस्रो लोकंपृणा लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ चितिकृप्याभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्याग्नेय्या गायत्र्यैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाक्च आसन्प्राणद इति । तायते पशुबन्धो वाग्निष्टोमो वा । स प्रज्ञातः संतिष्ठते । ॥ १७ ॥ चतुर्थः ॥

[4]जर्वरो गृहपतिर्धृतराष्ट्र ऐरावतो ब्रह्मा दत्तस्तापसो होता पृथुश्रवा दूरेश्रवा[5] उद्गाता श्यावस्वाजगावस्व[6] प्रस्तोदप्रति-

१ ॰ष्टयजुर् MH.

२ Thus M; तचेहोत्त॰ D; यत्राहोत्त॰ the other MSS.

३ Thus M Be B U; ॰त्मंनग्निं or ॰त्मन्नग्निं Be 7 D.

४ On the following cp. Baudh. gṛhs. III, adhy. 10 and Pañc br. XXV, 15.

५ Found in M only.

६ Thus M; माव॰ or गाव॰ the other MSS.

हर्तारौ शितिपृष्ठो मैत्रावरुणस्तक्षको वैशालेयो ब्राह्मणाच्छꣳस्युपरीतिस्तार्क्ष्यः[1] सदस्यः शिखातिशिखौ नेष्टापोतारावरुणो[2]ऽच्छो[2]ऽच्छावाकस्त्रकर्पिशङ्गावाग्नीध्रावजिरो[3] माहेयः सुब्रह्मण्योऽर्बुदो ग्रावस्तुत्पाण्ड उन्नेता पशुको[4] भुवगोपः कौतुस्तावध्वर्यू[5] अरिमेजयश्च जनमेजयश्चैते वै सर्पाणाꣳ राजानश्च राजपुत्राश्च खाण्डवे प्रस्थे सत्रमासत पुरुषरूपेण विषकामास्तेषां दशस्तोमान्यन्यान्यहान्यासन्दादशस्तोमान्यन्यान्याचीयन्ति[6] स स यद्दशदशेति तस्मात्सर्पा दꣳशुका दꣳशुवीर्यास्तदेतल्लोक्यं[7] पौचीयं पशव्यꣳ सत्त्रं य एतदुपयन्ति नैतान्सर्पा हिꣳसन्ति ॥ १८ ॥ पञ्चमः ॥

तपो गृहपतिरिरा पत्नी ब्रह्मैव ब्रह्मा सत्यꣳ होतामृतमुद्गाता भूतं भविष्यच्च प्रस्तोतृप्रतिहर्तारावृतं मैत्रावरुण ऋतवः सदस्या आर्तवा उपगातारस्तेजो ब्राह्मणाच्छꣳसी यशो ऽच्छा-

[1] Thus (उपरीतिस्) M; उपरिमिस् Be; उपरिमीस् U; उपगरस् Be 7 D; उपरिमीयेस् B.

[2] Uncertain; °वरुणोछ्वा M; °वरुणाच्छो Be Be 7; वरुणाचो BUD; the Pañc. br. has वरुण आढ्य°।

[3] Thus M; °त्रकूपिशं° Be 7 D; °त्रकपिशंग आग्नीध्रोऽजिरो B Be U.

[4] Thus M; उन्नेतापशुमो Be (thus also the MSS. of the Gṛhya); °पशुमोपो Be 7 BUD.

[5] Thus M; कौतस्ताव° BU; कौत्साव° Be; श्रौंचस्ताव° Be 7 D.

[6] °हान्यासन्दा ... न्यन्यान्य° om. M.

[7] Thus M; दंशुवीया° Be; दंश्रवीया° U; रंश्रवीया° B; in Be 7 the whole passage is left out.

वाकश्चित्तिश्चापश्चितिश्च नेष्टापोतारावग्निरेवाग्नीध्रो वाक्सुब्रह्मण्यो भगो ग्रावस्तुदूर्गुन्नेता बलं[1] भुवनगोपो[1] मनो ऽध्वर्युश्चक्षुः प्रतिप्रस्थाता वेदिश्चाग्रजया[2] चेध्मवाहौ दिष्टिर्विशास्ता[3] मृत्युः शमिता ते वै विश्वसृजः प्रथमाः सत्त्रमासांचक्रिरे। तेषाꣳ शतꣳ समा दीक्षा आसन्कृतमुपसदः सहस्रं प्रसुतास्तदेषाभिवदति विश्वसृजः प्रथमाः सत्त्रमासत सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो मिथदमिथत्संबभूव ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपा इत्यग्निष्टोमैर्वाव[4] ते[4] तदीयुस्तदेतदृद्धमयनं[4] प्रजननं[5] यदग्निष्टोमाः। ॥ १९ ॥ षष्टः ॥

कुण्डपायिनामयनेनैष्यन्तो दीक्षन्ते। पञ्च सर्वतो धुरास्तेषामियमेव प्रज्ञाता संवत्सरदीक्षा। समानं कर्मारम्भणीयादारम्भणीयेनेष्ट्वैन्द्रं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्याविशिष्य[6] पयाꣳस्युपवसन्त्यथ[6] श्वो भूत आमावास्येन हविषा यजन्ते। तेन यन्त्यष्टाविꣳशति-

---

१ Thus M; वनंभु॰ U; वनभु॰ Be B; चनदु॰ Be 7 D.

२ Thus MUDBe 7; वेदीश्चाग्रजया Be; वेदिग्रश्चाग्रजयो B.

३ चितिर् i.s.o. छिद्दिर् M, but cp. Pañc. br. XXV. 18. 4.

४ Thus M (reading only तदिपु॰ i.s.o. तदीयु॰); ॰मैर्वावेतचिद्दिवदे॰ Be; ॰मैर्वाचेतविद्दिवदे॰ BU. ॰मैर्वावञ्जतेभिरियुवदे॰ D; ॰मैर्वावतेभियुवदे॰ Be 7.

५ Uncertain; प्रजन M; प्रजनि all the other MSS.

६ Thus corrected with some hesitation; cp. Karmānta-Sūtra III. 25; पर्याहृत्य पयांसि विशिष्य M, but all the other MSS. पर्याहृत्य-विशिष्य पयांस्यु॰।

रहानि । प्रायणीयारम्भणीयौ । स मासः[१] । पौर्णमासहविर्भिर्यन्ति मासं । वैश्वदेवहविर्भिर्यन्ति[२] मासं । वरुणप्रघासहविर्भिर्यन्ति मासꣳ । साकमेधहविर्भिर्यन्ति मासꣳ । शुनासीरीयहविर्भिर्यन्ति षड्विꣳशतिरहान्यभिजित्त्रयः[३] परःसामानः । स मासो । वैषुवतं । त्रयो ऽर्वाक्सामानो । ऽथ विश्वजित्त्रयस्त्रिꣳशेन[४] यन्ति मासं । त्रिणवेन यन्ति मासमेकविꣳशेन यन्ति मासꣳ । सप्तदशेन यन्ति मासं । पञ्चदशेन यन्ति मासं । त्रिवृता यन्ति द्वादशाहानि । गोआयुषी । तानि चतुर्दश । चत्वार्यूर्ध्वं वैषुवतात्तान्यष्टादश । दशरात्रो महाव्रतं चातिरात्रश्च । स मासः । ॥ २० ॥

अथैषां कुण्डानि । ते यत्सर्व एव त्रिवेदसो[५] भवन्ति तदेषां कुण्डमथ यदन्योऽन्यमनुपरिसर्पं[६] याजयन्ति तदेषां कुण्डमथ यदत्सरुकैस्समसैर्भक्षयन्ति[७] तदेषां कुण्डं । तेषां य एव ब्रह्मा स एव[८] ब्राह्मणाच्छꣳसी स पोताथ यो होता स एव मैत्रावरुणः सो ऽच्छावाको । ऽथ य उद्गाता स एव

---

१ Thus MB Be; Be 7 D present here a lacuna of two akṣaras.

२ UBD here and *infra* each time यजंति i.s.o. यन्ति ।

३ षड्त्रिꣳशति° i.s.o. षड्विꣳशति° M.

४ After विश्वजित् Be ins. मासं ।

५ Thus M; °वेदसो the other MSS.

६ Thus M; परि om. all the other MSS.

७ यत्सरुकै° M.

८ एव om. all exc. M.

प्रस्तोता स प्रतिहर्ताथ यो ऽध्वर्युः स एव प्रतिप्रस्थाता स नेष्टाथ य आग्नीध्रः स एव ग्रावस्तुत्स[1] सुब्रह्मण्यः स उन्नेताथोपनिषदो[2] ऽग्निस्तुर्होता[2] वायुः पञ्चहोता चन्द्रमाः षड्ढोता प्रजापतिः सप्तहोतासावादित्यो नवहोतैता वै देवता एतेनायनेनायंस्ता वै ता आर्ध्नुवन्सुवर्गं[3] लोकमायन्य एवं विद्वांस एतेनायनेन यन्त्यृध्नुवन्त्येव सुवर्गं[4] लोकं यन्ति। ॥ २१ ॥ सप्तमः ॥

उत्सर्गिणामयनेनैष्यन्तो दीक्षन्ते। तेषामियमेव प्रज्ञाता संवत्सरदीक्षा। समानं कर्मा पृष्ठ्यात्षडहात्पृष्ठ्येन षडहेनेष्ट्वैन्द्रं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्याविमुच्य[5] पयांस्युपवसन्त्यथ प्रातरहरुत्सृज्य[6] ज्योतिष आयतने प्राजापत्यं पशुमालभन्ते। तस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तते ऽग्नये वसुमते पुरोडाशो ऽष्टाकपालो। माध्यंदिन इन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपन्त्यैन्द्रं सांनाय्यं। सा द्विहविरिष्टिः संतिष्ठते। ऽचैतदैन्द्रं सांनाय्यं समुपहूय भक्षयन्त्यथापराह्णे वैश्वदेवं द्वादशकपालं निर्वपन्ति वैश्वदेवं चरुं। ताभ्यां चरन्ति देवताप्रभृतीभ्यामिडान्ताभ्या-

१ All MSS. exc. M ins. एव।

२ Thus M Be 7; ०निषदग्नि० Be B U; ०निषदौग्नि० D.

३ स्वर्गं all.

४ सुवर्गं M; स्वर्गं the other MSS.

५ परिहृत्यवि० MSS., cp. *supra* p. 299, n. 6.

६ अहर् om. Be 7 D.

मेध[1] पशुना चरति मनोताप्रभृतिनेडान्तेनाथानूयाजैश्चरित्वा प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङावृत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्य वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विमिश्योपवसन्त्यथ श्वो भूते गवा प्रतिपद्यन्ते । त एवमेवैतेन[2] यन्तो[2] मासिमास्युत्सृजन्तः पञ्च ज्योतींष्युत्सृजन्त्यथामुत आवृत्तांस्तुरश्च[3] त्रयस्त्रिंशस्तोमानुत्सृजन्त्येकं[4] च ज्योतिरथ श्वो भूत आयुषैव प्रतिपद्यन्ते । ॥ २२ ॥ अष्टमः ॥

तपश्चितामयनेनैष्यन्तो[5] दीक्षन्ते । तेषामियमेव प्रज्ञाताग्निदीक्षा । समानं कर्मा संनिवापात्प्रसिद्धः संनिवापो । ऽथ प्रायणीयेन चरति । प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति । पदेन चरित्वा राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्याथैतां पञ्चहविषमिष्टिं . निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुं वैष्णवं त्रिकपालमिति । तया सकृदेवेष्ट्वा नाद्रियेरन्नित्येक आहुरेतयैवाहरहः संवत्सरं यजेरन्नित्येके । प्रथमे ऽहन्सर्वैरन्वहमेकैकया[6] षष्ठे ऽहन्सर्वैरन्वहमेकैकया । प्रथमे द्वादशाहे ऽग्निं चिन्वीतेत्येक आहुस्तद्

१ ०प्रभृतीभ्या० MD Be 7; ०प्रभृतिभ्या० Be BU.

२ Thus M; एवमेवोद्यंतो Be BU; एवतोत्यतो Be 7 D.

३ च om. M.

४ Thus M; त्रयस्त्रिंशाःंश्चो० the other MSS.

५ ताप० all exc. M.

६ चान्यासर्वै० M.

वा आह्व[1] रुद्रो वा एष यदग्निः । स एतर्हि जातो यर्हि सर्वश्चितः । स यथा वत्सो जात स्तनं प्रेप्सत्येवं वा एष एतर्हि भागधेयं प्रेप्सति । संवत्सर एवैवास्मातो भागधेयं । नैतस्याग्नीं चनेयादित्युत्तमे[2] द्वादशाहे ऽग्निं चिन्वीतेत्येतदपरम् । ॥ २३ ॥

अथातो ऽहरहश्चयनस्यैव मीमांसा । सद्यश्चितिं निस्तिष्ठ-न्त्यथ लोकंपृणा इष्टका उपदधन्मासमेति । मासि तथादेवतं कुरुते । द्वितीये मासे पुरीषचितिः । सद्यश्चितिं निस्तिष्ठन्त्यथ सुष्ठिनोऽनु प्रकारं[3] मासमेति । मासि तथादेवतं कुरुते । तृतीये मासे वपुच्छचितिश्चतुर्थे[4] मासे पुरीषचितिः । पञ्चमे मासे मध्यमा चितिः । षष्ठे मासे पुरीषचितिः । सप्तमे मासे वपुच्छ-चितिरष्टमे[5] मासे पुरीषचितिर्नवमे मासे सप्त स्कन्ध्या उप-दधात्या नक्षत्रेष्टकाभ्यो । दशमे मासे[6] पुरीषचितिरेकादशे मासे[6] संयच्छ प्रचेतास्वेत्येता उपदधात्यां विकर्णीद्वादशस्य[7]

---

१ आह्व all exc. M.

२ My conjecture; between ॰ग्नीं and नेया॰ M has a blank of one akṣara; all the other MSS. ॰ग्नींजनेया॰ ।

३ Thus Be BU; सुष्ठिनानुप्र॰ M Be 7 D.

४ Thus M; (मासे)ऽप्यकुंडचितिः Be; न्यहंडचितिः the other MSS. I am not sure about the meaning of वपुच्छ; it occurs repeatedly *infra* and once in the Karmānta. Perhaps वपुच्छ "without the tail (of the Agni)."

५ Thus M; डंड॰ the other MSS.

६ मासि all exc. M.

७ Thus M D U; विकर्णद्वा॰ B Be 7; ॰विकर्णीद्वा॰ Be.

मासस्याष्टाविंशतिरहानि पुरीषमेकान्नत्रिंशे शतरुद्रीयं । श्वो भूते वसोर्धारा । ॥ २४ ॥

अथोपरिष्टान्मासमित्याचक्षते । मासस्य प्रथमे ऽहन्सद्यश्चितिं निस्तिष्ठन्ति शतयादेवतं[१] समूददोहसं । [२]मासं प्रवर्ग्योपसद्भ्यां यन्ति । द्वितीयस्य मासस्य प्रथमे ऽहन्पुरीषचितिः । सद्यश्चितिं निस्तिष्ठन्ति शतयादेवतं समूददोहसं । द्वितीयं[३] मासं प्रवर्ग्योपसद्भ्यां यन्ति । तृतीयस्य मासस्य प्रथमे [४]ऽहन्स्वयमातृण्णचितिश्चतुर्थस्य मासस्य प्रथमे ऽहन्पुरीषचितिः॰ पञ्चमस्य मासस्य प्रथमे ऽहन्मध्यमा चितिः । षष्ठस्य मासस्य प्रथमे ऽहन्पुरीषचितिः । सप्तमस्य मासस्य प्रथमे ऽहन्स्वयमातृण्णचितिरष्टमस्य मासस्य प्रथमे ऽहन्पुरीषचितिर्नवमस्य मासस्य प्रथमे ऽहन्सप्त स्कन्ध्या उपदधात्या नक्षत्रेष्टकाभ्यो । दशमस्य मासस्य प्रथमे ऽहन्पुरीषचितिरेकादशस्य मासस्य प्रथमे ऽहन्संयच्च प्रचेताश्चेत्येता उपदधात्या विकर्णीं द्वादशस्य मासस्य प्रथमे ऽहन्पुरीषचितिरेकान्नत्रिंशे शतरुद्रीयं । श्वो भूते वसोर्धारा । ॥ २५ ॥

अथ पुरस्तान्मासमित्याचक्षते । मासं प्रवर्ग्योपसद्भ्यां यन्ति ।

---

१ Thus all, not ॰देवताः ; also *infra*.

२ Be 7 BU ins. द्वितीयं ।

३ om. B.

४ The whole passage from स्वयमातृ॰ up to मासस्योत्तमे (p. 305, 4) left out by all exc, M.

मासस्योत्तमे ऽहन्मध्यस्थितिं निस्तिष्ठन्ति सतयादेवतꣳ ससूददोहसं । द्वितीयं मासं प्रवर्ग्योपसद्भ्यां यन्ति । द्वितीयस्य मासस्योत्तमे ऽहन्पुरीषचितिः । सद्यस्थितिं निस्तिष्ठन्ति सतयादेवतꣳ ससूददोहसं । तृतीयस्य मासस्योत्तमे ऽहन्स्वण्डचितिस्चतुर्थस्य[1] मासस्योत्तमे ऽहन्पुरीषचितिः । पञ्चमस्य मासस्योत्तमे ऽहन्मध्यमा चितिः । षष्ठस्य मासस्योत्तमे ऽहन्पुरीषचितिः । सप्तमस्य मासस्योत्तमे ऽहन्स्वण्डचितिरष्टमस्य[2] मासस्योत्तमे ऽहन्पुरीषचितिर्नवमस्य मासस्योत्तमे ऽहन्सप्त स्कन्ध्या उपदधात्या नक्षत्रेष्टकाभ्यो । दशमस्य मासस्योत्तमे ऽहन्पुरीषचितिरेकादशस्य मासस्योत्तमे ऽहन्संयच्च प्रचेताश्चेत्येता उपदधात्या 'विकर्णाद्द्वादशस्य[3] मासस्याष्टाविꣳशे ऽहन्पुरीषमेकान्नत्रिꣳशे[4] शतरुद्रीयꣳ । श्वो भूते वसोर्धारा । ॥ २६ ॥

अथात उत्थानानामेव मीमाꣳसाभिजितेष्टोत्तिष्ठेयुरित्येत-द्ब्राह्मणसंपन्नमपि वाभिजितेष्ट्वाथैताꣳ[5] सवनेष्टिं [6]निर्वपन्त्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपाल-

---

१ Thus M Be 7; ह्न्वंद्व॰ B; ह्न्द्वंद्व॰ Be.

२ Thus M Be 7; ह्न्द्वंद्वचि॰ B; ह्न्द्वंद्वंचि॰ Be.

३ Thus M; the other MSS. as *supra* (p. 303, 13).

४ ॰विꣳशे Be 7 D.

५ Thus MU; ॰ष्ट्वाप्येताꣳ B Be; ॰ष्ट्वायैतां D; ॰ष्ट्वयेतां Be 7.

६ Thus M Be BU; निर्वपत्या॰ Be 7 D

मिति । तथा समस्तया वा विहृतया वा प्रतिपद्यन्ते । वसतीवरीषु मृत्पिण्डमन्ववधायाहरहर्वसतीवरीः[1] परिहरमाणा यन्त्यथ संवत्सरसंपन्नं ब्रह्मणो[2]ऽयनमित्याचक्षते । चतुरो मासो दीक्षाभिर्यन्ति चतुर उपसद्भिश्चतुरो मासः प्रसुतास्तदाहुः क एतावत्तपस्तद्धान्यसाधारणं कुर्वीतान्तेवासिषु वोपहवमिच्छेत[3] दक्षिणावता वैनं याजयेयुरिति । सो ऽन्तेवासिषु[4] वैवोपहवमिच्छते[4] दक्षिणावता वैनं याजयन्ति । ॥ २७ ॥ नवमः ॥

अथ वै भवति छन्दश्चितं चिन्वीत पशुकाम इति । स छन्दश्चिद्यच्च का चाहुतिरागच्छति[5] जुहोत्येव तत्राय[6] यदन्यदाहुतिभ्यः शरीरवद्यजुरेव तत्र जपति यजुरेव रशनयोर्यजुरश्वगर्दभयोर्यजुरुखायै प्रवृञ्जने[7] । यजते[7] वायव्येन पशुना । दीक्षते । विमाय्याग्निं परिखायापस्यायतने यजुरेव[8] तत्र[8] जपति यजुः सर्वासामिष्टकानामुपधाने । जुहोति शतरुद्रीयं । कुरुते वसोर्धाराः । श्येनचितं चिन्वीत सुवर्गकाम इत्ययमे-

१ °मन्ववधाय° MB Be U; °मन्वाधाय° Be 7 D.

२ Thus M; ब्राह्मणायन° the other MSS.

३ वा om. Be BU.— इच्छंते i. s. o. इच्छेत Be 7 D.

४ Thus M Be; °षुवोपहव° Be 7 D; °षूपहव° BU.— इच्छंते i. s. o. इच्छते all exc. M.

५ चाहुतीरागच्छंति M.

६ Thus M Be BU; तद् Be 7 D.

७ प्रवृंजनेयजते M; प्रवृंजनेवयजते B Be; प्रवृंजनेव DU.

८ °रेवच B Be U.

वैष[1] श्येनचिल्कङ्कचितं[1] चिन्वीत यः कामयेत शीर्षण्वानमुष्मिँल्लोके स्यामित्येतस्यैव सतो ऽरत्निमात्रेण प्राक्[*] शिर इव निरूहति। स तथा विमितो भवति यथा न [*]बहिर्वेदि यूपः स्यादलजचितं चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकाम इत्येतस्यैव सतो ऽरत्निमात्रेण पक्षावाग्रावणीयाꣳसौ भवतस्तावन्मात्रेणापिपक्षौ वरीयाꣳसौ। तौ मनागपनतौ परोऽणीयाꣳसौ[2] भवत। एकैकाम्नचा[3] सीतां कृषति। प्रउगचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवानित्येतस्यैव सतः समुद्‌गृह्याꣳसौ[4] प्रागायातयति। स तथा विमितो भवति यथा न बहिर्वेदि यूपः स्यादुभयतःप्रउगं चिन्वीत यः कामयेत प्रजातान्भ्रातृव्यान्नुदेय प्रतिजनिष्यमाणानित्येतस्यैव सतः समुद्‌गृह्यैवं श्रोणी प्रत्यगायातयति। स तथा विमितो भवति यथा न बहिर्वेदि यूपः स्यात्॥ २८॥

रथचक्रचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवानिति विज्ञायत आकृतिविकारः शब्दसंयोगाद्यावानग्निः[5] सारत्निप्रादेशस्तावतीं भूमिं परिमण्डलां कृत्वानुशर्करमन्तःशर्करमिष्टकाः परिचिनोत्यथान्ततो[6] ऽथान्तरत। एवमेवा[7] स्वयमातृण्णाया। अथा-

[1] Thus M only; इत्युपमावैष (or इत्यथायमेवैष) श्येनचितिः the other MSS.

[2] परो om. all exc. M.

[3] एकैकामच M; म्नचा om. Be.

[4] Thus M Be BU; समुद्‌गृह्यैव श्रोणी Be 7 D.

[5] Thus MBU; शुभसंयो॰ Be; स्वाषाः संयो Be 7 D.

[6] Thus MD Be 7; ॰थांतरतो Be U; B. om.

[7] Thus M; एवमेव the other MSS.

भितः स्वयमातृण्णां । मध्ये नाभिमिव करोति । तस्या [१]अनुदिशमवान्तरदिशमराणिव[२] नेमिमिवेष्टका[२] आयातयति । स एष रथचक्रचिद्भ्राातृव्यवतः परिचय्यो । द्रोणचितं चिन्वीतान्नकाम इत्येतस्यैव सतो ऽरत्निमात्रेण प्रागोष्ठमिव निरूहत्यथ[३] मध्ये निम्नमिव[४] करोति । स एष द्रोणचिदन्नकामस्य परिचय्यः । समूह्यं चिन्वीत पशुकाम इति विज्ञायते । पुष्करपर्णꣳ रुक्मꣳ हिरण्मयं पुरुषꣳ स्रुचावित्येतल्लक्षण्यमित्याचक्षते[५] । कुरुत एव तदथो पुरीषस्यैवेष्टका[६] आयातयति । स एष समूह्यः पशुकामस्य परिचय्यः । परिचाय्यं चिन्वीत ग्रामकाम इत्यनुशर्करमन्तःशर्करमिष्टकाः परिचिनोत्यथान्ततो ऽथान्तरत[७] । एवमेवा[८] स्वयमातृण्णाया । अथाभितः स्वयमातृण्णामिष्टकाः परिचिनोति । स एष परिचाय्यो ग्रामकामस्य परिचय्यः । ॥ २९ ॥

---

१ ०मवांतरद्दिश० M Be; ०मवांतरदेश० B Be 7 UD.

२ ०मराग्ननेमिमितिवेष्टका MSS. exc. M, which has ०मरानिवनेमिवेष्टका; perhaps an allusion to R.V. I. 32. 15, TBr. II. 8. 4. 3.

३ थथं i. s. o. थथ all exc. M.

४ Thus M Be; ग्निमिव the other MSS.

५ ०तल्लक्षण० M.

६ पुरुष० M.

७ Thus M; ०थांततोथांतत B Be; ०थोतथोखांतर Be 7 D; ०थांततोथोतथांतंत U.

८ Thus M; एवमेव the other MSS.

श्मशानचितं चिन्वीत यः कामयेत पितृलोक ऋध्नुयामिति । षट् प्राञ्चः पुरुषास्त्रयः पुरस्तात्तिर्यञ्चौ[१] द्वौ पश्चात्तिर्यञ्चौ स आत्मा । तस्य मात्रा । यदि ग्रीवदघ्नं पुरस्तान्नाभिदघ्नं पश्चाद्यदि नाभिदघ्नं पुरस्ताज्जानुदघ्नं पश्चाद्यदि जानुदघ्नं पुरस्ताद्गुल्फदघ्नं पश्चाद्यदि गुल्फदघ्नं पुरस्तात्समं भूमेः पश्चात्स एष श्मशानचित्पितृलोककामस्याथ हैष कूर्मचिद्ब्राह्मणो । मध्य उत्पृष्ठः[२] परिकृष्य । एतस्यैव सतो ऽरत्निमात्रेण प्राक् शिर इव निरूहति । तस्यावान्तरदिशं पादानिवेष्टका आयातयति । स एष कूर्मचिद्ब्राह्मणो मध्य उत्पृष्ठः परिकृष्यः । ॥ ३० ॥ दशमः ॥

सौत्रामण्या यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते रोहितं चर्मानडुहꣳ सीसं च क्लीबं च शष्पाणि च तोक्माणि[३] च व्रीहीन्नग्नहु[४] चूर्णकृतं[५] त्रीणि नानावृक्ष्याणि पात्राणि त्रयान्सक्तूꣳस्त्रयाणि लोमानि यूपं च श्येनपत्त्रं च गर्भिणीं वडबामासन्दीमिण्डं कुम्भं कारोतरं विशाख्यौ दीर्घवꣳशꣳ शिक्यꣳ शतातृण्णाꣳ शतमानꣳ हिरण्यꣳ सतं च वालं च ब्राह्मणमाहुत्या उच्छेषणस्य पातारं यदि ब्राह्मणं न विन्दति

१ °त्तिर्यञ्चो all, but cp. J. As. Soc. of Bengal, 1875, p. 265.

२ Thus M Be BU; उत्कृष्टः Be 7; उत्पद्यः D.

३ तोक्नाणि M and thus also all the MSS. of the gṛhyasūtra I. 8; तोक्मानि the other MSS.

४ नग्नहुसू° M.

५ °कृतां all exc. MT.

वल्मीकवपामथामावास्येन वा हविषेष्ट्वा नक्षत्रे वाग्नेये शालाꣳ रोहिते चर्मणि सुरासोमः सꣳसन्नः[1] शेते । तं दक्षिणतः क्लीब उपास्ते । सीसेन क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणातीदं तवेदं ममेति । क्रीतः सुरासोम इत्यथैनमादाय पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्य जघनेन गार्हपत्यमुपसादयत्यथैतेषां व्रीहीणामर्धानवघ्नन्त्यथेतरान्गार्हपत्य[2] एककपालमधिश्रित्य[2] भर्जन्ति[3] । तेषां ये फलन्ति लाजास्ते[4] भवन्त्यथ य[5] उ[5] न फलन्ति तास्तर्या । गार्हपत्ये नवां कुम्भीमधिश्रित्य प्रोदकमिवौदनꣳ[6] श्रपयन्त्यथैनं विस्राव्य कठिने[7] वा पाजके वा विषजन्त्यथैनान्भृगणानवघ्नन्ति[8] । तेषां यानि च क्षुद्राणि याश्च तर्यस्ता उत्सेके संप्रकिरन्ति । तं मासर इत्याचक्षते । ऽथ मानमादाय विमिमीत[9] एकꣳ शष्पाणां द्वे तोक्माणां[10] त्रीणि लाजानां

१ Thus (संसन्नः or संसंनः) MT Be U (pr. m.); संपंनः Be Tr U (sec. m.); समंनः H; Bhav. periphr. सादितः ।

२ Thus Be Tr; ॰पत्येककपाल॰ U; ॰पत्य एकपाल॰ T; MHB om. एक॰; but cp. *supra* XIII. 25 (p. 136. 2).

३ Thus M, as *supra* l. c.; भर्जयंति the other MSS.

४ ते लाजा MT Tr.

५ Thus MT Tr; ये (omitting उ) the other MSS.

६ ॰मिवौदनं MH Be; ॰मिवोदनं Tr TBU.

७ Thus T Tr H; कठिने MB Be; U corrupt.

८ Thus M; भृगणान Tr; भृग्नान् or भुग्नान् the other MSS; Bhav. once, भृगणान्, once भुग्नान् ।

९ वि om. M Tr T.

१० Thus Be; तोक्मानां the other MSS.

चत्वारि नग्नहोरथैतमोदनं चूर्णैरनुप्रकिरन्नासरेणावोक्षन्संपादयति[1] ॥ ३१ ॥

स्वाद्वीं त्वा स्वादुना तीव्रां तीव्रेणामृताममृतेन सृजामि सꣳ सोमेनेत्यथैतामासन्दीमग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतो निदधात्यासन्द्यामिण्ड्वमिण्ड्वे कुम्भं कुम्भे कारोतरमवदधात्यथैतमोदनमभितः कारोतरं परिचिनोत्यथैनमपिधायाभिमृशति सोमो ऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्वेति । तिस्रः सꣳसृष्टा वसति । तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसतीति ब्राह्मणमथ तिसृषु व्युष्टासु तायते त्रिपशुर्वा चतुष्पशुर्वा पशुबन्धो । ऽथास्यैषा पूर्वेद्युरेव सौत्रामणिकी वेदिर्विमिता भवति । तां परिस्तीर्य स्तम्बयजुर्हरति ॥ ३२ ॥

इदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं । त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथ चात्वालस्यावृता चात्वालं परिलिखत्युत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिं निवपत्युत्तरनाभिमुत्साद्य युपावटं[2] खात्वाग्नेरावृता[2] द्वावग्नी प्रणयत आहवनीयादेवाध्वर्युरन्वाहार्यपचनात्प्रतिप्रस्थाताग्निवत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह प्रोक्षणीरासादये-

---

१ ०नुप्रकारं i s.o. ०नुप्रकिरन् M T; संपादयति M (pr. m.), संपावयति M (sec. m.).

२ यूपा० खात्वा om. M Tr.

आबर्हिषपसादय स्रुवꣳ स्वधितिꣳ स्रुचश्च संमृड्ढि तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं पत्नीꣳ संनह्याज्येन च दध्ना चोदेहि प्रतिप्रस्थातः सुरासोमस्य विद्धीत्यध्वर्युरेव प्रसिद्धं पाशुबन्धिकं कर्म चेष्टत्यथ प्रतिप्रस्थाता सुराꣳ[1] संपवय्य[1] सग्रस्तामादाय पूर्वया द्वारोपनिर्हृत्यान्तर्वेद्यासादयति ॥ ३३ ॥

यावदेवाचाध्वर्युश्चेष्टति तावदेष प्रतिप्रस्थाता सत उदीचीनदशेन वालेन सुरां पुनाति पुनातु ते परिस्रुतꣳ सोमꣳ सूर्यस्य दुहिता। वारेण शश्वता तनेति वायुः पूतः पवित्रेणेति यदि सोमातिपवितो भवत्यथादत्ते पर्णमयं पात्रं तेन गृह्णाति कुविदङ्ग यवमन्त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यश्विभ्यां त्वा जुष्टं गृह्णामीति बर्हिषी अन्तर्धाय कलसक्तुभिश्च[2] सिꣳहलोमभिश्च श्रीणात्यपोद्धृत्य बर्हिषी श्येनपत्त्रेण परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरश्विभ्यां त्वेत्यथादत्ते नैयग्रोधं पात्रं तेन गृह्णाति कुविदङ्ग यवमन्त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि सरस्वत्यै त्वा जुष्टं गृह्णामीति बर्हिषी अन्तर्धाय बदरसक्तुभिश्च व्याघ्रलोमभिश्च श्रीणात्यपोद्धृत्य बर्हिषी श्येनपत्त्रेण परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः सरस्वत्यै त्वेत्यथादत्त आश्वत्थं पात्रं तेन गृह्णाति कुविदङ्ग यवमन्त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा सुत्राम्णे जुष्टं गृह्णामीति

१ सुरासोमसंपवय्य M.

२ च om. here and every time *infra* B Be H.

बर्हिषी अन्तर्धाय कर्कन्धुसक्तुभिश्च वृकलोमभिश्च श्रीणात्यपोद्धृत्य बर्हिषी श्येनपत्त्रेण परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा सुत्राम्ण इति । ॥ ३४ ॥

ताञ्जघनेन स्रुग्दण्डान्प्राचो वोदीचो वायातयत्यथैताꣳ सुराꣳ सप्रैकामादाय दक्षिणमग्निमुपसꣳसर्पति[1] । तमभितो[2] गर्तौ[2] खानयति । तदुपसादयति विशाख्यौ[3] दीर्घवꣳशꣳ शिक्यꣳ शतातृण्णाꣳ शतमानꣳ हिरण्यꣳ सतं च वालं चाथ दक्षिणमग्निमग्रेण पुराणभस्मनः[4] खरं करोति । तदुपसादयति ब्राह्मणमाकृत्या उच्छेषणस्य पातारं । यदि ब्राह्मणं न विन्दति वल्मीकवपामथाप उपस्पृश्य यूपस्यावृता यूपमुच्छ्रयति । स्ववन्तं यूपमुत्सृज्याथैतान्पशूनुपाकरोत्याश्विनं धूम्रꣳ सारस्वतं मेषमैन्द्रमृषभं । बार्हस्पत्यं पशुं चतुर्थं यदि सोमातिपवितो भवति । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वाश्विनसारस्वतावध्वर्युरादत्त । ऐन्द्रं प्रतिप्रस्थाता । ग्रहावादायोपोत्तिष्ठन्नाहाश्विभ्याꣳ[5] सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे सुराम्णाꣳ[6] सोमानामनुब्रूहीति । युवꣳ सुराममश्विनेत्येतामन्वाहात्याक्रम्याश्रा-

१ Thus M Tr TBH : सर्पेति Be U.

२ Thus (with ग) B Be (pr. m.) H ; ०भितः क० MT Tr ; ०भितो क० Be (sec. m.).

३ विशाख्ये M.

४ Thus MT Tr ; भस्मना B Be UH.

५ Thus M Tr. ; उपतिष्ठन् i.s.o. उपोत्तिष्ठन् the other MSS.

६ Thus (cp. Āp. XIX. 2. 18) M Tr ; सुराम्णः BH Be U ; T def.

व्याहाश्विभ्याꣳ सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे सुराम्णः सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्येति। मैत्रावरुणो होता यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रꣳ सुत्रामाणमिति। पुत्रमिव पितरावश्विनोभेति यजत्यंहाव्यग्ने हविरास्ये त इति वषट्कृते जुहोति। ॥ ३५ ॥

यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्षण इत्यनुवषट्कृते हुत्वाश्विनस्य सꣳस्रावꣳ सारस्वतेऽवनयति। सारस्वतस्य सꣳस्रावमैन्द्रे। तं ब्राह्मणो भक्षयति नाना हि वां देवहितं यदस्त्रेति द्वाभ्यां। [1]यदि ब्राह्मणं न विन्दति वल्मीकवपायामवनयत्येतेनैव मन्त्रेणाथैतानि पात्राणि बल्कशस्य[2] पूरयित्वा पर्णमये श्येनपत्त्रमवगूहति। तद्विशाख्यावुच्छ्रित्य दक्षिणाग्रं वꣳशं प्रोहति वꣳशे शिक्यꣳ सजति[3] शिक्ये शतातृण्णाꣳ शतातृण्णायां वालं वाले शतमानꣳ हिरण्मयमथैताꣳ सुराꣳ सप्रैकामादाय शतातृण्णायाꣳ समवनयति सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्णुतेति। क्षरति[4] शतातृण्णेत्युपतिष्ठन्ते[5] पवमानः सुवर्जन इत्येतेनाष्टर्चेनाथ यदि सोमातिपवितो भवति पितृणां याज्यानुवाक्याभिरुपतिष्ठन्त उदीरतामवर उत्पराम आहं पितॄन्सुविद-

---

१ अथ ins. MT Tr.

२ Thus H; वल्कशस्य MTB Be U; बिल्कशस्य Tr.

३ Thus M Tr; सजयति T; सचति B Be U; सचयति H.

४ Thus Tr Be HU (sec. m.); क्षषि (sic) B; क्षरंति U (pr. m.); क्षरति MT.

५ Plural T Tr U (pr. m.); sing. the other MSS.

षाꣳ अवित्सीदं पितृभ्यो नमो अस्त्वद्येत्यध्वर्युर्होता ब्रह्मा त उपतिष्ठन्ते । यथैव शतातृण्णां धारयति तस्मिन्दधाति प्रतिष्ठित्या इति ब्राह्मणं । तदेवैनां निधाय दक्षिणतो निदधात्यथैतानि पात्राणि पुराणभस्मनः खरे सादयति ॥ ३६ ॥

पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नम इत्यच गर्भिणीं वडबां ददात्यथाप उपस्पृश्य बार्हस्पत्यस्य पशुपुरोडाशं याचति । तेन प्रचरति[1] देवताप्रभृतिनेडान्तेनाथ पशुभिश्चरति मनोताप्रभृतिभिरिडान्तैरथैतान्पुरोडाशान्याचत्यैन्द्रमेकादशकपालꣳ सावित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपालमिति । तैश्चरति देवताप्रभृतिभिरिडान्तैरनूयाजैश्चरित्वा प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्य त्रीणि पाशुबन्धिकानि समिष्टयजूꣳषि जुहोति यज्ञ यज्ञं गच्छैष ते यज्ञो यज्ञपते देवा गातुविद इत्यथैतमवभृथꣳ सꣳसादयन्ति[2] यत्किंचित्सुरालिप्तं भवति तस्माद्धृदयशूलानि भवन्त्येतत्समादायान्तरेण[3] चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रामन्ति ॥ ३७ ॥

द्वे सृती अशृणवं पितॄणामहं देवानामुत मर्त्यानाम् ।
ताभ्यामिदं विश्वं भुवनꣳ समेत्यन्तरा पूर्वमपरं च केतुमिति ।

---

१ चरति M Tr.

२ Thus M Tr Be; ॰सादयति HBU; संप्रकिरन्ति T.

३ भवंत्ये॰ HU; भवंतीत्ये॰ M; भवतीत्ये॰ T; भवत्ये॰ B Be.

प्रसिद्धꣳ हृदयशूलैश्चरित्वाथैतानि पाशान्युदकान्ते पराश्चि सादयति यस्ते देव वरुण गायत्रच्छन्दाः पाशो ब्रह्मन्प्रतिष्ठितः। तं त एतेनावयज इति पर्णमयं ' यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः क्षत्रे प्रतिष्ठितः। तं त एतेनावयज इति नैयग्रोधं ' यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशो विक्षु प्रतिष्ठितः। तं त एतेनावयज इत्याश्वत्थं ' यस्ते देव वरुणानुष्टुप्छन्दाः पाशः पशुषु प्रतिष्ठितः। तं त एतेनावयज इति शताहृत्वां ' तूष्णीꣳ शतं वालं च ' प्रसिद्धो ऽवभृथः ' साम चैव नाह देवीराप एष वो गर्भ इति चाथाप्रतीचमायन्ति वरुणस्यान्तर्हित्यै ' प्रपथे समिधः कुर्वत एधो ऽस्येधिषीमहीत्याहवनीये ऽभ्यादधाति समिदसि तेजो ऽसि तेजो मयि धेहीत्यथाहवनीयमुपतिष्ठन्ते ऽपो अन्वचारिषꣳ रसेन समसृक्ष्महि। पयस्वाꣳ अग्न आगमं तं मा सꣳसृज वर्चसेत्यथ कुसीदेन सक्तुहोमेन चरत्यथ देवता उपस्थाय यूपमुपतिष्ठते। संतिष्ठते सौत्रामणी[1] ' ॥ ३८ ॥ एकादशः ॥

[2]वेदमधीत्य स्नास्यन्नुपकल्पयत एरकां चोपबर्हणं च

---

१ सौत्रामणि: all exc. M; at the close of this adhyāya T adds इति चरकसूत्रम्।

२ The text of adhyāya 12 is based on M(ackenzie), cp. Preface, p. II, and on the following MSS. of the Gṛhyasūtra: Ma(dras), on the whôle a very good copy in grantha; E(gmore), nāgarī copy of grantha original; T(anjore), grantha, breaking of after the words चर्पाशो ऽसौत्युक्त्वाप्सु in kh. 41; H(aug), B(enares), these two closely related and on the whole rather bad. I made

नापितं च क्षुरं च दारुणि चोपस्तरणं च शकलांश्च दन्तधावनमुष्णाश्चापः शीताश्च सर्वसुरभिपिष्टं[१] चाञ्जनं च सर्जं चादर्शं चाहतं च[२] वासः प्रावरणं[३] च वसनान्तरं बादरं मणिं सुवर्णोपधानं सूत्रं च[४] प्रवर्तौ च दण्डं चोपानहौ च[५] छत्त्रमानडुहं चर्म सर्वरोहितमित्येते ऽस्य संभारा उपक्लृप्ता भवन्ति । स्नानस्य मीमांसा । रोहिण्यां स्नायादित्येकं । प्राजापत्यं वा एतन्नक्षत्रं । तदस्य प्राजापत्य एव नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो सर्वान्रोहान्रोहाणीति[६] । तिष्ये स्नायादित्येकं । बार्हस्पत्यं वा एतन्नक्षत्रं । तदस्य बार्हस्पत्य एव नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो बृहस्पतिप्रसूतो ऽसानीत्युत्तरयोः फल्गुन्योः स्नायादित्येकं । भाग्यं वा एतन्नक्षत्रं । तदस्य भाग्य[७] एव

also use of G (gṛhyaprayoga MS. Burnell cvii, which cites often literally passages of the Gṛhya), Prm. (Prayogamālā printed at Bombay), Pś (Prayogaśikhāmaṇi, No. 3108 of the Leiden collection), Ks (Kanakasabhāpati's kārikā, Burnell cix) and Pc (Prayogacūḍāmaṇi, Telugu MS., collection Mackenzie No. 21). Adhyāya 13 is contained only in M and E. The two adhyāyas 12 and 13 are now also printed in the Grantha Edition of the Baudhāyana smārtasūtra, designed by me as "Ed."

१ सार्व॰ EG.

२ only in Ed. TE.

३ Thus EHG; प्रावारं MT, प्रपारं Ma. प्रवारणं Ed.

४ om. HBM (sec. m.).

५ om. THB Ma.

६ Thus B; रोहतीति i.s.o. रोहाणीति the other MSS. and Ed.

७ भग्य TM Ma.

नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो भाग्यो ऽस्मानीति। हस्ते स्नायादित्येकं सावित्रं वा एतन्नक्षत्रं तदस्य सावित्र एव नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो सवितृप्रसूतो ऽस्मानीति। चित्रायां स्नायादित्येकमैन्द्रं वा एतन्नक्षत्रं तदस्यैन्द्र एव नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो चित्रो ऽस्मानीति। विशाखयोः स्नायादित्येकमैन्द्राग्नं वा एतन्नक्षत्रं तदस्यैन्द्राग्न एव नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो विशाखो ऽस्मानि[1] प्रजया पशुभिरित्येतेषामेकस्मिन्नापूर्यमाणपक्षे[2] पुरादित्यस्योदयाद्व्रजमभि प्रपद्यते। नैनमेतदहरादित्यो ऽभितपेत्तदह[3] स्नातानामु[3] ह[4] वा[4] एष एतत्तेजसा यशसा तपत्यन्तर्लोम्ना चर्मणा व्रजमभिविघ्नन्ति[5]। पूर्वार्धमध्ये व्रजस्याग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याहरन्त्येतान्संभारान्सकृदेव सर्वान्त्सह[6] सर्वाणि मानुषाणीत्येतस्माद्ब्राह्मणाद्दक्षिणतो[7] ब्राह्मणा[8] उपविशन्त्युत्तरत[8] उदपात्रं पालाशीं च समिधं निदधात्य-

---

१ Thus HB; स्मानीति the other MSS. and Ed.

२ Thus MB; °त्येषामेकस्मिन्न° H; °त्येकेषामेतस्मिन्न° Ma TE. and Ed.

३ Thus all exc. Ma and Ed., which have तदहस्य i.s.o. तदह and E: °तपेन्मध्यंदिनस्तदहस्य स्नाता°; Bhāradvāja also has the reading accepted by me on the authority of the best MSS. (= तदहः-स्नातानाम् as a compositum ?).

४ °मु ह वा only MT; °मुखा वा Ma; °मुखं the other MSS.; मुखं वा Ed.

५ °भिनिघ्नंति MSS. (and Ed.) exc. E, which om. the second præpos.; cp. *supra* XI. 10 (p. 79, 4), XVI. 20 (p. 267, 1), XVIII. 18.

६ Thus MT; सर्वाणि i.s.o. सर्वान् HB; संभरति i.s.o. सर्वान् E Ma., Ed.

७ Before दक्षिणतो Ma ET and Ed. ins. दर्भेषु।

८ Thus M Ma HB; ब्राह्मणमुपवेशयन्त्यु° E; ब्राह्मणमुपविशन्त्यु° T.

परेणाग्निमुदीचीनप्रतिषेवणामेरकाꣳ साधीवासामास्तीर्य[१] तस्यां प्राङ्मुख उपविशत्युत्तरतो नापित उत्तरत उपबर्हणामामध्यंदिनं भिक्षां दद्यादपीह[२] गां पचेदग्ना वेदस्य[३] स्यादचैतां[३] पालाशीꣳ समिधमाज्येनाक्त्वा मध्यंदिने ऽभ्यादधाति ॥ ३९ ॥

इमꣳ स्तोममर्हते जातवेदसे रथमिव संमहेमा मनीषया । भद्रा हि नः प्रमतिरस्य सꣳसद्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव स्वाहेत्यथैरकायामुदीचीनग्निरा निपद्यते आयुषं[४] जमदग्नेः कश्यपस्य आयुषमगस्त्यस्य[४] आयुषमृषीणां[४] आयुषं[४] यद्देवानां आयुषं[४] तन्मे अस्तु आयुषमित्युद्यमानमनुमन्त्रयते[४] शिवा मे भवथ सꣳस्पृश इति क्षुरमभिमन्त्रयते क्षुरो नामासि स्वधितिस्ते पिता नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीरित्युप्यमानमनुमन्त्रयते यत्क्षुरेण वर्चयसि[५] वप्ता वपसि केशश्मश्रु वर्चय मे मुखं मा म आयुः प्रमोषीरिति श्मश्रूण्येवाग्रे वपते ऽथोपपक्षावथ केशान्यथोपपादमितराण्यङ्गान्यैतस्माद्घोषा[६] जरसा[६] पूर्वे आयुषि प्रयान्ति पूर्वे आयुष्मन्तो भवन्ति

---

१ Thus Ma TE, Ed.; ॰मुपस्तृणीते M; HB om. this passage.

२ ॰दपि ह Ed.

३ Thus E Ma; चेतस्य स्याद॰ TH; चेतस्य स्याद॰ B; चेस्याद॰ M; चेदभ्यस्याद॰ Ed.

४ Thus EM Ma G, Ed.; चियायुष॰ THB Pr.m.

५ Thus all exc. E: वर्धयसि and T: वर्चसि ।

६ Or should we write ॰षाजरसा? What may be the sense of these words?

य एवं विद्वाꣳसो लोमानि वापयन्ते । स यदि लोमानि वापयिष्यमाणः स्यात्केशश्मश्रु वापयित्वा लोमानि सꣳहृत्य नखानि निकृन्तयीताथैतानि समुच्चित्य ब्रह्मचारिणे प्रयच्छन्नाहेमानि हृत्वा दर्भस्तम्बे वोदुम्बरमूले वा निधत्तादिति । तानि स तत्र निदधात्यपरेणाग्निं प्राङ्मुख उपविश्य मेखलां विस्रꣳसयत इमां विष्यामि वरुणपाशमिति । यो ऽस्य तत्र[1] रातेः[1] पुत्रो वान्तेवासी वा भवति तस्मै प्रयच्छन्नाहेमाꣳ हृत्वा न्यग्रोधे वोदुम्बरमूले वा निधत्तादिति । तासु[2] स तत्र निदधातीदमहममुष्यामुष्यायणस्य क्षुधा पाप्मानमवगूहाम्युत्तरस्य[3] द्विषद्म इति । वृकलैः प्रधाव्य दन्तान्विधावयते[4] ऽन्नाद्याय व्यपोहध्वं भगो राजायमागमत् । स मे मुखं प्रसर्पतु वर्चसे च भगाय चेत्युभयीरपः संनिषिञ्चत्युष्णासु शीता आनयति दैवमानुषस्य[5] व्यावृत्त्या इति । तासामञ्जलिनोपहत्याभिषिञ्चत्यापो हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिर्हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति तिसृभिः । षोढाविहितो वै पुरुष इत्येतस्माद्ब्राह्मणादथैतस्य[6] सर्वसुरभिपिष्टꣳ समुदायुत्य त्रिः प्रसिञ्चति ॥ ४० ॥

---

१ तत्रारातेः T Ma.

२ Thus TM Ma; तासु EHB, Ed.

३ Thus (अवगूहामि) MHB Prm Pśm; अपगू॰ T Ma EG Pc. Ed.

४ Thus M Prm; ॰धापयते all the other MSS. and G, Ed.

५ दैव॰ ET and Bhāradvāja; देव॰ the other MSS., Ed. and the Prayogas.

॰थैतस्य Ma E, Ed.; ॰दैनस्य MHB: T indistinct.

नमः शाकजञ्जभाभ्यां नमस्ताभ्यो देवताभ्यो या अभिग्राहिणीरित्यनुलिम्पते[1] ऽप्सरासु[1] च[2] यो गन्धो गन्धर्वेषु च यशश्च । दिव्यो यो मानुषो गन्धः स मामाविशतादित्यथाहतं परिधत्ते स्वा मा तनूराविश शिवा मा तनूराविशेत्येवमेवोत्तरासङ्गमेवमेवात[3] ऊर्ध्वमथैतं बादरं मणिꣳ सुवर्णोपधानꣳ सूत्रे प्रोत्य दर्व्यामाधाय दर्विदण्डे[4] सूत्रेण पर्यस्य जुहोतीयमोषधे त्रायमाणा सहमाना सहस्वती । सा मा करोतु सोमवर्चसꣳ सूर्यवर्चसं ब्रह्मवर्चस्विनमसाद[5] करोतु स्वाहेत्यथैनमुदपात्रे[6] ऽनुपरिप्लावयति[6] विश्वा उत त्वया वयं धारा उदन्या इव । अतिगाहेमहि द्विष इत्यपाश्नो ऽसौत्युत्क्राल्णया परिहरति वध्यꣳ हि प्रत्यञ्चं प्रतिमुञ्चन्ति व्यावृत्त्या इत्येतस्माद्ब्राह्मणादथैतौ प्रवर्तौ सूत्रे प्रोत्य दर्व्यामाधाय दर्विदण्डे[7] सूत्रेण पर्यस्य जुहोत्यायुष्यं वर्चस्यꣳ सुवीर्यꣳ रायस्पोषमौद्भिद्यम्[8] । इदꣳ हिरण्यं वर्चसे [9]जैत्र्यायाविशतादिमꣳ[10]

---

१ Thus Ma, Ed.; ०नुलिंपेत्यप्स० E ; ०नुलिंपंतेप्स० T ; ०नुलिंपेदप्स० M : ०नुलिंपेत्प्स० HB.

२ MTE and Ed. om.

३ Thus (उत्तरासंग्यम्) ET, Ed. ; ०मेवासंग्यमे० M Ma ; HB corr.

४ Thus M Ma ; दर्वी० ET Prm., and Ed. ; HB om.

५ ०स्विनम० HM Ma B ; ०स्विनम० T, Ed. ; E indistinct.

६ Thus M ; ०पात्रेण परि० T Ma E Prm, Ed. ; पात्रेणानुपरि० HB Pś.

७ Thus M Ma HB ; दर्वी० EG and Ed.

८ ०मौद्भिद्यम् M Ma G and Ed. ; ०मौद्भिदम् EHB Prm Pś.

९ Thus MG, Ed. ; जैत्राया० the other MSS. and Prm Pś.

१० इमꣳ M Ma EG and Ed.; इमाꣳ H ; इमा B.

रयिꣳ स्वाहेति द्वितीयां जुहोति द्युमिमिवाहꣳ[१] हिरण्यस्य पितुरिव नामाग्रभैषम्[२] । तन्मा करोतु सोमवर्चसꣳ सूर्यवर्चसं ब्रह्मवर्चस्विनमन्नादं[३] करोतु स्वाहेति तृतीयां जुहोत्युच्चैर्वाजि[४] पृतनासहꣳ[५] सभासाहं धनंजयम् । सर्वाः समृद्धीर्ऋद्धयो हिरण्ये याः समाहिताः स्वाहेति चतुर्थीं जुहोति विराजं च स्वराजं चाभिष्टिर्या[६] च नो गृहे । लक्ष्मी राष्ट्रस्य या मुखे तया मा सꣳसृजामसि स्वाहेति पञ्चमीं जुहोति यशो मा कुरु ब्राह्मणेषु यशो राजसु मा कुरु । यशो विश्येषु शूद्रेष्वहमस्मि यशस्तव[७] स्वाहेत्यथैनावुदपात्रे[८]ऽनुपरिप्लावयति[८] विश्वद उत त्वया वयमित्येतया तयोरन्यतरमादाय दक्षिणे कर्ण आबध्नीत[९] आयुष्यं वर्चस्यमित्येताभिः

१ Thus (द्युमिम्) M Ma Prm Pś and Ed.; द्युमीम् EG; द्युमिम् HB; द्युमम् only Ks.

२ Thus Pś; नामाग्रभैजषं Prm; नामाग्रभैषमग्राहं E; नामग्रहं M Ma BHG; नामाग्रहं, Ed.

३ °स्विनम° M Ma HB; °स्विनम° EG and Ed.

४ °र्वाजि all exc. G, which has rightly °र्वाजिं ।

५ Thus the MSS.; पृतनाजित the Prayogas.

६ Thus Prm; चाभिश्रीया G; चाभिश्रीया Pś; चाभिश्रीर्या Pc; चाभिश्रीर्या M Ma and Ed.; चाभिश्रीर्या E; चाभिष्टार्या BH.

७ Thus M Prm Pc, G; यशस्तव Ma E, Ed.; यशस्त्व Pś; यशत HB.

८ Thus M; °पात्रेऽपरि° Ma E Prm, Ed.; °पात्रेणानुपरि° B; °पात्रेऽनुपरि° H.

९ Thus HB; °बध्नाति M Ma E Prayogas.

पञ्चभिरथैनमनुपरिवर्तयत[1] ऋतुभिष्ट्वार्तवैः संवत्सरस्य धायसा[2] तेष्ट्वा सहानुकरोमीत्यवमेवोत्तरं प्रवर्तमानश्चौते ऽथ स्रजं प्रतिमुञ्चते[3] ॥ ४१ ॥

शुभिके शिर आरोह शोभयन्ती मुखं मम । मुखꣳ हि मम शोभय भूयाꣳसं च भगं कुरु ॥ यां त्वा जहार जमदग्निः श्रद्धायै कामायान्यै[4] । तां त्वेमां प्रतिमुञ्चे[5] ऽहं वर्चसे च भगाय चेति त्रैककुदेनाञ्जनेनाङ्क्ते यदाञ्जनं त्रैककुदं जातꣳ हिमवत उपरि । तेन वामाञ्जे मयि पर्वतवर्चसमस्त्वित्यादर्शे परिपश्यते यन्मे मनः परागतमादर्शे परिपश्यतः । इदं तन्मयि पश्याम्यायुष्यं वर्चस्यं मे अस्त्वित्यथोपानहावुपमुञ्चते द्यौरसीति दक्षिणे पादे पृथिव्यसीत्युत्तरे ऽथ दण्डमादत्ते सखा मा गोपायेति छत्त्रमादत्ते दिव्यो ऽसि सुपर्णो ऽन्तरिक्षात्मा पाहीति सो ऽत्रैवास्त आ नक्षत्राणामुदयादथोदितेषु नक्षत्रेषूपनिष्क्रम्य दिश उपतिष्ठते देवीः षडुर्वीरुरु नः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वमिति मा हास्महि प्रजया मा तनूभिरिति नक्षत्राणि मा राधाम द्विषते सोम राजन्निति चन्द्रमसꣳ

---

१ Thus M; ०वर्तयति Ma, Ed.; ०वर्तनि H.

२ धायसा MBH, Ed.; धायया Ma; यायसा E (from grantha original!).

३ Thus M Ma E; ०मुञ्चते B; ०मुच्यते H; ०मुञ्चति Ed.

४ Thus M Prm Ks Pś; कामायान्यै Ma, Ed.; राकायान्यै HB.

५ Thus Prm G; ०मुंचतु Ma E; ०मुंच M; ०मुञ्चामि Ed.

मनुपस्थाय[1] यत्रयत्र[2] कामयते तदेतीत्येतत्समावर्तनम् । ॥ ४२ ॥ द्वादशः ॥

अथेतरत्तूष्णीमेव[3] 'तीर्थे स्नात्वोदेत्यथ यदि रथं लभते रथंतरमसीति दक्षिणं चक्रमभिमृशति बृहदसीत्युत्तरं वामदेव्यमसीति मध्यमथ रथं प्रवर्तमानमनुमन्त्रयते ऽयं वामश्विना रथो मा दुःखे मा सुखे रिषदित्यथ यदि ग्रामरथं करिष्यन्भवत्यप उपस्पृश्येमामभिमृशतीह धृतिरिह विधृतिरिह रन्तिरिह रमतिरिह रमतामित्यथास्मा आचार्यः कूर्चमाहारयति । तं प्रदक्षिणं पर्यस्योदगावृत्त उपविशति पुरस्तादेनं प्रत्यञ्चमुपोहते राष्ट्रभृदस्याचार्यासन्दी मा त्वद्योषमित्यथास्मा उदकमाहारयति । तेनास्य पादौ •प्रक्षालयत्यवनेक्तः[4] पाणी संमृशति मयि महो मयि भगो मयि भर्गो मयि यश इत्यप उपस्पृश्य मयीन्द्रियं वीर्यमित्युरः प्रत्यात्मानं प्रत्यभिमृशते । ऽथास्मा अन्यदाहारयति । तत्प्रतिगृह्णात्या[5] म[5] अगाद्वर्चसा[5] यशसा सꣳसृज पयसा तेजसा च तं मा प्रियं प्रजानां कुर्वधिपतिं पशूनामिति ब्राह्मणः । प्रियं पशूनां कुर्वधिपतिं प्रजानामिति राजन्यस्तदुपस्पृश्य प्राक् सेक्तवा[6] इत्याह ।

१ Thus E; स उपस्थाय M; Ma HB, Ed. om. the first præpos.

२ Thus Ma E, Ed.; •स्थायैव यत्र MBH.

३ अथेतरत्तूष्णीं• E; अथेतरंतूष्णीं• M.

४ My conjecture; •त्यवनेक्तुः M; E omits this passage.

५ •त्या मा आगान्व• or आगन्व• MSS.

My conjecture; सक्तवा E^cPs, सेक्तवा Mb

मधुपर्कं प्रोक्षमभिमन्त्रयते स मावतु स मा पातु स मा जुषतामित्युभाभ्याꣳ हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णाति ॥ ४३ ॥

आ[1] म अगन्वर्चसा यशसा सꣳसृज पयसा तेजसा च तं मा प्रियं प्रजानां कुर्वधिपतिं पशूनामिति ब्राह्मण: । प्रियं पशूनां कुर्वधिपतिं प्रजानामिति राजन्यस्तस्मिꣳस्त्वेत्किंचिदापतितꣳ[2] स्यात्तदङ्गुष्ठेन च महानाम्न्या चोपसंगृह्येमां दिशं निरस्यति नेष्टाविद्धं हन्तामि या ते घोरा तनूस्तया तमाविश यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्यथाप उपस्पृश्य समुदायुत्य त्रि: प्राश्नाति प्राण[3] इदं[3] ते बलिꣳ हरामि श्रेष्ठं माधिपतिं कुर्विति । सोमो ऽसि सोमपं मा कुर्विति द्वितीयमन्नमस्यन्नादं मा कुर्विति तृतीयं । त्रि: पीत्वोच्छिष्टं ददाति[4] । यस्मात्मन: श्रेयाꣳसमिच्छेत्तस्मै शेषं दद्यादुपनीतां[5] गामनुमन्त्रयते[5] जहि मे पाप्मानमुपनेतुश्चेति[6] । तां कुर्वन्ति वोत्सृजन्ति वा । स यदि करिष्यन्भवति कुरुतेत्याहाथ यद्युत्स्रक्ष्यन्भवति तामनुमन्त्रयते गौर्धेनुभव्या माता रुद्राणां दुहिता वसूनाꣳ स्वसादित्यानाममृतस्य नाभि:। प्र णु वोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागाम-

१ The mantras are abbreviated in the MSS.

२ ०तस्मिꣳश्चित्किं० MSS.

३ प्राणा MSS; probably read प्राणेदं।

४ om. M.

५ Thus E; ०दुपनीतांशोमाम० M.

६ ०मुपनेतुश्चेति MSS.

दितिं वधिष्ट ॥ पिबतूदकं तृणान्यत्त्वोमुत्सृजतेत्यथास्मा ओदन-माहारयति । तमश्नाति ब्रह्म त्वाश्नातु ब्रह्म त्वाश्नात्विति । तच्चतुष्टयो ऽर्थो दधि मधु घृतमाप इति । पञ्चतय इत्येके दधि पयो मधु घृतमाप इति । ॥ ४४ ॥ त्रयोदशः ॥

ब्राह्मणो ह सोमार्थः शुक्लेन पिङ्गाक्षेण मूर्धभिन्नेन[१] विस्रवता पथि समाजगाम । तꣳ होवाच कथा[२] विद्यां भगवन्तमिति । सोमो राजास्मीति हैनं प्रत्युवाच । तं मा कदध्वर्युरनैक्ष्यनविदभ्यसौषीद्यो[३] मा कदध्वर्युर्नैक्ष्यन-विदभिषुणोतीत्यमहं[४] तत्र विस्रवाण्यसावसौ ब्राह्मणो नैक्ष्य-नानि वेद । तं गमिष्यामि । स म[५] इमान्वर्णान्सꣳरोपयि-ष्यतीति[६] । ते यत्रावभृथमवयन्ति[७] तदौदुम्बर्या शाखया पलाशशाखया वा स्रुवेण वानाज्यलिप्तेन दध्ना पयसा वा मधुमिश्रेण नैक्ष्यनैर्लंजीषमभिजुह्वति । यत्ते ग्राव्णा चिच्छिदुः सोम राजन्नित्येतेनानुवाकेनाभिर्गीभिर्यदतो न ऊनमित्येतया

---

१ मूर्धभिंनेन M Be ; मूर्धाभिषिक्तेन the other MSS.

२ Thus M ; कथं the other MSS.

३ The reading कदध्व॰ is my conjecture. M reads : टहडध्व॰, but a horizontal stroke has been put above the ट, cancelling this akṣara. क्रुडध्व॰ Be 7 ; क्रुडध्व॰ the other MSS.—षभ्यसौषीद् my conjecture ; ॰भ्यशौषीद् M, ॰भ्यासोषीद् the other MSS.

४ टडध्व॰ M ; हडध्व॰ Be 7 ; क्रध्यध्व॰ or क्रुडध्व॰ the other MSS.

५ om. M.

६ ब्राह्मणान् i. s. o. वर्णान् M ; ॰रोपयिष्यामीति M.

७ यत्रावभृथ॰ M.

च चतुर्दशभिर्ऋजीषमभिजुह्वति । ते यथावभृथꣳ सꣳस्थियेयु-स्तान्ब्रूयाद्यो[१] नु राजस्त्वचं भित्त्वा क्रूरं कृत्वेह ग्रावभिः । ॥ ४५ ॥

अशमयित्वा नैष्ययनैर्यन्त्येवैवं[२] कृतागसः ॥ ये सोममसꣳ-स्थाप्यापः सꣳस्थाप्य सोमिनः[३] । सꣳस्थितो न दृत्यायन्त्यमुत्रैना-न्हिनस्ति सः ॥ असिशूलैस्तुदन्ति यमस्य प्रतिषादने । यो ऽशमयित्वा नैष्ययनैरथ नाकमधिरोहति ॥ वायुर्भूत्वा पवते त्रिदिवं नाकमुत्तमम् । यः शमयित्वा नैष्ययनैरथ नाकमधि-रोहति ॥ अध्वर्योर्यजमानस्य प्रतिप्रस्थातुरग्नीधः[४] । ब्रह्मणो होतुरुद्गाढ् राजैषां लोकमादत्ते न चाहौषुश्चतुर्दश ॥ ये चतुर्दश जुह्वति दध्न[५] एताः स्रुवाहुतीः । नैषां राजा लोक-मादत्ते न प्रजां नोत[६]० वाजिनम् ॥ आप्याययन्तो राजानं ग्रावभिः क्रूरमृत्विजः । पयसा शमयन्तो ऽस्य जुह्वतेव चतुर्द-शेति । ॥ ४६ ॥ चतुर्दशः ॥

अथ वै भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासौ यजेत य एनौ सेन्द्रौ यजेतेति । वैमृधः पूर्णमासे ऽनुनिर्वाप्यो

१ यो i. s. o. ये M.

२ My conjecture ; ०नैयंन्त्येवैवं M ; ०नैस्तान्वेवं, जान्त्वेवं, जात्वेवं the other MSS.

३ सोमिनः M.

४ Thus Be 7 ; ०स्थातुराग्नीधः D Be ; thus also but ०भः Be स्थातोनैताग्नीधः M.

५ दध्न Be 7, दध्ना the other MSS.

६ नोत M : नोद् the other MSS.

भवति । तेन पूर्णमासः सेन्द्र । ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां । तेनामावास्या सेन्द्रेति । केनो खिदनीजानस्य सेन्द्रौ भवत इत्यैन्द्राग्नेन पुरोडाशेनेत्येव ब्रूयादित्यथ वै भवति देवा वै यज्ञ ऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत । ते देवा एतामिष्टिमपश्यन्नाग्नावैष्णवमेकादशकपालꣳ सरस्वत्यै चरुꣳ सरस्वते चरुं । तं पौर्णमासꣳ सꣳस्थाप्यानुनिरवपन्ततो देवा अभवन्परासुरा । यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स पौर्णमासꣳ सꣳस्थाप्यैतामिष्टिमनुनिर्वपेत्पौर्णमासेनैव वज्रं भ्रातृव्याय प्रहृत्याग्नावैष्णवेन देवताश्च यज्ञं च भ्रातृव्यस्य वृङ्क्त इति ब्राह्मणꣳ । स एष भ्रातृव्यवतो यथाकामप्रयोगो[१] । मिथुनात्पशून्त्सारस्वताभ्यां । यावदेवास्यास्ति तत्सर्वं वृङ्क्त इति ब्राह्मणमथ वै भवति ॥ ४६ ॥

पौर्णमासीमेव यजेत भ्रातृव्यवान्नामावास्यामिति । स[२] पौर्णमासीं पौर्णमासीमेव यजेत भ्रातृव्यवान्नामवास्याꣳ । हत्वा भ्रातृव्यं नाप्याययतीति ब्राह्मणं । तदेतत्स्तरणावगधं वापरोध्यावगधं[३] वेत्यथ वै भवति साकंप्रस्थायीयेन यजेत पशुकाम इत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयत औदुम्बरं महत्पात्रं प्रभूतमाज्यमित्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति[४] प्रतिपदं कृत्वाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्यैन्द्रमेकादशकपालमैन्द्रꣳ

१ यथाकामंप्र० M.

२ om. M.

३ परोध्यावगधं M, omitting वा ; वापरोध्यावगधं all the other MSS.

४ इत्येवमेव M.

सांनाय्यं । प्रसिद्धमाग्नेयेन । चरित्वाथेतरयोर्हविषोरौदुम्बरे महति पात्रे समवनयत्याहेन्द्रायानुब्रूहीति महेन्द्रायेति वा यदि महेन्द्रयाजी भवति । महता पूर्णं होतव्यमित्युक्त्याश्राव्याश्राव्याहेन्द्रं यजेति महेन्द्रमिति वा यदि महेन्द्रयाजी भवति । वषट्कृते ऽसहैव पात्रेण जुहोति । तृप्त एवैनमिन्द्रः प्रजया पशुभिस्तर्पयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति दारुपात्रेण जुहोति । न हि मृन्मयमाहुतिमानश । औदुम्बरं भवत्यूर्ग्वा उदुम्बर ऊर्क् पशव । ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनवरुन्द्ध इति ब्राह्मणं । तदेतन्नभ्यावगधं[1] वा निर्वेदावगधं[2] वेत्यथ वै भवति ॥ ४८ ॥

नागतश्रीर्महेन्द्रं यजेत । त्रयो वै गतश्रियः शुश्रुवान्ग्रामणी राजन्यस्तेषां महेन्द्रो देवतेति । स[3] यो[3] ऽन्य[3] एतेभ्यो महेन्द्रमियक्ष्येत[4] स संवत्सरमिन्द्रमिष्ट्वाग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ यामावास्यागच्छति तस्यां महेन्द्रं यजते । सो ऽत ऊर्ध्वं महेन्द्रयाज्येव भवत्यथ वै भवति संवत्सरमिन्द्रं यजेत । संवत्सरं हि व्रतं नाति । स्वैवैनं देवतेज्यमाना भूत्या इन्द्धे वसीयान्भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवति संवत्सरस्य परस्ताद्ग्नये व्रतपतये

१ Thus M ; °न्नभ्यावगतो Be ; °न्नच्चावगतो Be 7 UD : °न्नच्छैवगतो B.

२ Thus M Be U ; °गंधं B Be 7 D.

३ M सत्रपात्र्य i. s. o. स यो ऽन्य ।

४ Thus, °क्ष्येत, all.

पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्संवत्सरमेवैनं वृत्रं जघ्निवांसमग्निर्व्रतपतिर्व्रतमालम्भयति। ततो ऽधि कामं यजेतेति ब्राह्मणमथ वै भवति ॥ ४९ ॥

नासोमयाजी संनयेदनागतं वा एतस्य पयो यो ऽसोमयाजी। यदसोमयाजी संनयेत्परिमोष एव सो ऽनृतं करोत्यथो परैव सिच्यते। सोमयाज्येव संनयेत्पयो वै सोमः पयः सांनाय्यं। पयसैव पय आत्मन्धत्त इति ब्राह्मणमथ ये भवति वि वा एतं प्रजया पशुभिरर्धयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं यस्य हविर्निरुप्तं पुरस्ताच्चन्द्रमा अभ्युदेति। त्रेधा तण्डुलान्विभजेद्ये मध्यमाः स्युस्तानग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे दधंश्चरं। ये ऽणिष्ठास्तान्विष्णवे शिपिविष्टाय शृते चरुमिति। तस्या एता भवन्त्यग्ने दा दाशुषे रयिं दा नो अग्ने प्रदातारं हवामहे प्रदाता वज्री प्र तत्ते अद्य किमित्ते विष्णो परिचक्ष्यं [1]भूदितीन्वौजानस्यायामौजानस्य[2]। व्यापन्नयैव[3] पूर्वया यजते[3] ऽव्यापन्नयोत्तरया[3]। न द्वे यजेत। यत्पूर्वया संप्रति यजेतोत्तरया छम्बट् कुर्याद्यदुत्तरया संप्रति यजेत पूर्वया छम्बट् कुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु ह्रीतमुख्यपगल्भो जायत। एकामेव यजेत

---

१ भूदितीन्वौजान० all.

२ Thus MDU Be 7 ; ०नस्याव्या० Be.

३ Thus M : यजेतथापन्नयैवोत्तरया BU : यजेताव्यापन्नयोत्तरया Be, thus also but यजेते D. The avagraha added by me.

प्रगल्भो ऽस्य जायते । ऽनादृत्य तद्दृ एव यजेत । यज्ञमुखमेव पूर्वयालभते । यजत उत्तरया । देवता एव पूर्वयावरुन्द्ध इन्द्रियमुत्तरया । देवलोकमेव पूर्वयाभिजयति मनुष्यलोकमुत्तरया । भूयसो यज्ञक्रतूनुपैतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्येषा वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानं पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवास्मै लोके ऽर्धुकं भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवति ॥ ५० ॥

दाक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत । पूर्णमासे संनयेन्मैत्रावरुण्यामिक्षयामावास्यायां यजेतेत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते ऽहतं वासो । ऽथ पौर्णमास्या उपवसथे ऽग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथास्यैतदहरिन्द्राय वत्सा अपाकृता भवन्त्यैन्द्रं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्यैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ । सा द्विहविरिष्टिः संतिष्ठते । ऽथैतदैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ समुपह्वय भक्षयन्त्यथाहतं वासः परिधायापरपक्षं व्रतं चरति । तस्यैतद्व्रतं नानृतं वदति न माꣳसमश्नाति न स्त्रियमुपैति नास्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयन्त्यथ यामावास्यागच्छति[1] तस्या उपवसथे ऽग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथास्यैतदहर्मित्रावरुणाभ्यां वत्सा अपाकृता भवन्ति । मैत्रावरुणं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेय-

---

१ All the MSS. exc. M om. the relative pronoun.

मष्टाकपालं निर्वपति मैत्रावरुणीमामिक्षाꣳ । सा द्विहविरिष्टिः संतिष्ठते । वाजिनस्य काले वाजिनेन चरति । निधत्ते वासो । विसृजते व्रतं । विसृष्टव्रत एतं[1] पूर्वपक्षं भवत्यथ पौर्णमास्यागच्छत्युत्सीदति व्रतपतिर्यद्देवोर्ध्वं व्रतपतेस्तेन, प्रतिपद्यते । तदेतत्संवत्सरावगधꣳ[2] सोमसꣳस्थम्[3] । ॥ ५१ ॥

अथेडादध इत्याचक्षते । समानं वाससश्च व्रतपतेश्च । तथैन्द्रं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्यग्नीषोमीयमेकादशकपालमैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ । सा त्रिहविरिष्टिः संतिष्ठते । ऽत्रैतदैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ समुपहूय भक्षयन्ति । तथाहतं वासः परिधायापरपक्षं व्रतं चरत्यागच्छत्यमावास्या । [4]तस्या उपवसथे यजते । तथा मैत्रावरुणं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्यैन्द्रमेकादशकपालं मैत्रावरुणीमामिक्षाꣳ । सा त्रिहविरिष्टिः संतिष्ठते[4] । वाजिनस्य काले वाजिनेन चरति । निधत्ते वासो । विसृजते व्रतं । विसृष्टव्रत एतं[5] पूर्वपक्षं भवत्यथ पौर्णमास्यागच्छत्युत्सीदति

१ एवं M.

२ Thus M ; °रावगंधं Be ; °राधवाध्वं Be 7 BDU.

३ °सꣳस्था M.

४...४ Thus M only ; the other MSS. are partly defective, partly corrupt.

५ एवं M.

व्रतपतिर्यद्देवोर्ध्वं व्रतपतेस्तेन प्रतिपद्यते । तद्देतत्संवत्सरावगधꣳ[1] सोमसꣳस्थम्[2] । ॥ ५२ ॥

अथ चतुश्चक्रो भ्रातृव्यवतो यज्ञः । समानं वासस्येव व्रतपतेश्च । तथैवैन्द्रं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सरस्वत उपांꣳशुयाजमग्नीषोमीयमेकादशकपालमैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ । सा चतुर्हविरिष्टिः संतिष्ठते । ऽस्यैतदैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ समुपहूय भक्षयन्ति । तथैवाहतं वासः परिधायापरपक्षं व्रतं चरत्या गच्छत्यमावास्या । नैवोपवसथे यजते । तथैव मैत्रावरुणं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सरस्वत्या उपांꣳशुयाजमैन्द्रमेकादशकपालं मैत्रावरुणीमामिक्षाꣳ । सा चतुर्हविरिष्टिः संतिष्ठते । वाजिनस्य काले वाजिनेन चरति । निधत्ते वासो । विसृजते व्रतं । विसृष्टव्रत एतं[3] पूर्वपक्षं भवत्यथ पौर्णमास्यागच्छत्युत्सीदति व्रतपतिर्यद्देवोर्ध्वं व्रतपतेस्तेन प्रतिपद्यते । तद्देतत्संवत्सरावगधꣳ[1] सोमसꣳस्थम्[2] । ॥ ५३ ॥

स एष चतुश्चक्रो भ्रातृव्यवतो यज्ञः । स यथा ह वा इदमनस्चतुश्चक्रं व्यवस्थानमेत्येवꣳ[4] ह वा एष एतेन यज्ञक्रतु-

१ Thus M ; ०संवत्सरावगंधं Be ; ०संवत्सरावराध्यं the other MSS.

२ ०संꣳस्था M.

३ एवं M.

४ Thus M ; व्यवस्थानं एत्ये० Be BU ; थैवस्थान एत्ये० Be 7 D.

नेष्ट्वा पाप्मानं भ्रातृव्यं व्यवघ्नान' इति। स एष वसिष्ठयज्ञः केशियज्ञः सार्वसेनियज्ञो। वसिष्ठो ह यत्र सौदासानभिचचारैवꣳ हैनानभिचचार। केशी ह यत्र खाण्डिकमभिचचारैवꣳ हैनमभिचचार। सार्वसेनिर्ह यत्र भ्रातृव्यानभिचचारैवꣳ हैनानभिचचार। ॥ ५४ ॥ पञ्चदशः ॥०

चातुर्मास्यैः सोमैर्यक्ष्यमाणो भवति। स द्वयान्संभारानुपकल्पयत आग्निष्टोमिकांꣳश्च वैश्वदेवसंभारांꣳश्च[1]। स[2] पुरस्तात्फाल्गुन्यै[2] वा चैत्र्यै वा पौर्णमास्या आमावास्येन हविषेष्ट्वा दीक्षते। तस्यापरिमिता[3] दीक्षास्तिस्र उपसदः। स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्ये मे यज्ञियेऽ[4] ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति। तस्य तथा संपद्यते। प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथास्यैतदहर्विश्वेभ्यो देवेभ्यो वत्सा अपाकृता भवन्ति। वैश्वदेवं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विमिश्र्योपवसत्यथ प्रातस्त्रिवृद्बर्हिस्तदेकवदेव[5] स्तृणात्यथाग्नेयं पशुमुपाकरोति। तस्य वैश्वदेव उपालम्भ्यो भवति। तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते वैश्वदेवहवीꣳषि। प्रेषवन्तः सवनीया। अनुब्रूहि यजेतीतरे-

---

१ Thus MD Be 7; वैश्वदेविकसंभा॰ Be BU.
२ Thus M; स om. B Be; पुरस्तात् om. B Be 7 DU.
३ Thus M Be 7; तस्यां अपरि॰ Be BUD.
४ Thus MDU; यज्ञीये the other MSS.
५ भवति Be BU ins. after बर्हिस्।

षाꣳ हविषामृजुधा त्रिवृदग्निष्टोमः संतिष्ठते । पुरस्ताद्वामासोमानां वाजिनेन चरति । समानं कर्मावभृथात्प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै द्यावापृथिव्योपालम्भ्या भवति । तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा पशुपुरोडाशौ निर्वपति । संतिष्ठते यथा द्विपशुः पशुबन्धस्तथाथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वेत्युक्तमेतदथातश्चतुर्षु मासेषु॰॥ ५५ ॥

वरुणप्रघासाभ्याꣳ सोमाभ्यां यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्यै मे यज्ञिये[1] ऽहन्द्वितीयमहः संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथास्यैतदहर्मरुद्भ्यो वत्सा अपाकृता भवन्ति । मारुतं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विशिष्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य मारुत उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते सप्त वरुणप्रघासहवीꣳषि । स यत्र प्रातःसवने धिष्ण्यान्विहरति तदजस्रं मार्जालीयं करोति । समासन्नेषु हविःषु गार्हपत्ये करम्भपात्राण्यभिपर्यग्निकृत्वा तैर्मार्जालीये प्रचरति । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषामृजुधा पञ्चदश उक्थ्यः संतिष्ठते । ऽहीनसंततिं करो-

1 Thus MDU; यज्ञीये the other MSS.

त्वथास्यैतद्धर्वरुणाय वत्सा अपाकृता भवन्ति, वारुणं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विग्रिश्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य वारुण उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तते वारुणी च कायश्च[1] । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरयोर्हविषोर्जुधा सप्तदश उक्थ्यः संतिष्ठते । पुरस्ताद्धानासोमानां वाजिनाभ्यां चरति । समानं कर्मावभृथादथैतस्मिन्नवभृथ उपादद्ते वारुण्यै निष्कासं तुषानिति । वारुणस्य वारुण्यामिचाध्यवदानीया भवत्यृजीषेण सह तुषान्संप्रकिरन्ति । प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै कायोपालम्भ्या[2] भवति । तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा पशुपुरोडाशौ निर्वपति । संतिष्ठते यथा द्विपशुः पशुबन्धस्तथाथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वेत्युक्तमेतदथातश्चतुर्षु मासेषु ॥ ५६ ॥

साकमेधैः सोमैर्यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्यै मे यज्ञिये ऽहन्तृतीयमहः संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विग्रिश्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति ।

१ काधा च M.

२ Thus M Be 7 ; काय उपालंभ्यौ or कायोपालंभ्यो the other MSS.

तस्यानीकवत उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्त आनीकवतः । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेत्यानीकवतस्य । माध्यंदिनीयाननुवर्तन्ते सांतपनः । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेति सांतपनस्यर्द्धेकविंशश्च उक्थ्यः संतिष्ठते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विभिद्योपवसन्त्यथ सायं गृहमेधीयेन चरत्यथापररात्रे पूर्णदर्व्येण[१] चरत्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य क्रैडिन उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते क्रैडिनः । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेति क्रैडिनस्यर्द्धा त्रिणव उक्थ्यः संतिष्ठते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विभिद्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य प्राजापत्यस्तूपर उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते महाहवींषि । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरेषां हविषां । तृतीयसवनीयाननुवर्तन्ते महापितृयज्ञहवींषि । स यत्र तृतीयसवने धिष्णियान्विहरति तदजस्रं मार्जालीयं करोति । समासन्नेषु हविःषु गार्हपत्ये महापितृयज्ञहवींषि श्रपयित्वा तैर्मार्जालीये प्रचरति । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरेषां हविषामृद्धा त्रयस्त्रिंशश्च उक्थ्यः संतिष्ठते । पुरस्ताद्धानासोमानां त्रैयम्बकैश्चरति । समानं कर्मावभृथात्प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदय-

१ Thus Be U; ०दर्वेण M Be 7 D.

नीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति। तस्यै वैश्वकर्मण्युपालम्भ्या[1] भवति। तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा पशुपुरोडाशौ निर्वपति। तावनुवर्तन्त आदित्यः। प्रैषवन्तौ पशुपुरोडाशावनुब्रूहि यजेत्यादित्यस्य। संतिष्ठते। यथा द्विपशुः पशुबन्धस्तथाथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वाकामेतदेयातस्तुषु मासेषु ॥ ५७ ॥

शुनासीरीयेण सोमेन यक्ष्यमाणो भवति। दीक्षते। तस्यापरिमिता दीक्षास्तिस्र उपसदः। स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्ये मे यज्ञिये ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति। तस्य तथा संपद्यते। प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाᳲसि विभिद्योपवसन्त्यथास्यैताᳲ रात्रिं वायवे वत्सा अपाकृता भवन्ति। प्रातर्वायव्यं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथाग्नेयं पशुमुपाकरोति। तस्यैन्द्र ऋषभ उपालम्भ्यो भवति। तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते शुनासीरीयहवीᳲषि। प्रैषवन्तः सवनीया अनुब्रूहि यजेतीतरेषाᳲ हविषामृजुधा ज्योतिरग्निष्टोमः संतिष्ठते। समानं कर्मावभृथात्प्रसिद्धो ऽवभृथ। उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति। तस्यै[2] सौर्युपालम्भ्या[3] भवति। तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा पशुपुरोडाशौ

1 Thus Be 7; °कर्मण्योपा° Be; °कर्मण उपालंभ्यो M.

2. तस्यै MU Be; तस्याः Be 7 D; B om.

3 Thus Be 7; सौर्योपालंभ्या M; सौर्य उपालंभ्यो Be U.

निर्वपति । संतिष्ठते यथा विपशुः पशुबन्धस्त्वर्थाय पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वेत्युक्तमेतत् । ॥ ५८ ॥ षोडशः ॥

अथातो ज्योतिरयनमित्याचक्षते । वैश्वदेवेन सोमेन यक्ष्यमाणो भवतीति समानी प्रतिपदेतावदेव नाना । त्रिवृदग्निष्टोमो । ज्योतिरित्यथातश्चतुर्षु मासेषु वरुणप्रघासेन सोमेन यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षाः षडुपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्यां मे यज्ञियेऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथास्यैतदहर्दया वत्सा अपाकृता भवन्ति मरुद्भ्यो वरुणायेति । इयं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वारुता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्य पयांꣳसि विग्रिह्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य मारुतो वारुण इत्युपालम्भ्यौ भवतस्तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते सप्त वरुणप्रघासहवीꣳषि । स यत्र प्रातःसवने धिष्णियान्विहरति तदजस्रं मार्जालीयं करोति । समासन्नेषु हविःषु गार्हपत्ये करम्भपात्राण्यभिपर्यग्निकृत्वा तैर्मार्जालीये प्रचरति । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषां । माध्यंदिनीयाननुवर्तते[1] वारुणी च कायश्च । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरयोर्हविषोर्जुधा ज्योतिरुक्थ्यः संतिष्ठते । समानमुत्तरं कर्म यथा द्विरात्रे तथाथातश्चतुर्षु मासेषु ॥ ५९ ॥

---

१ Thus MDU; °वर्तेते the other MSS.

साकमेधेन सोमेन यक्ष्यमाणो भवति। दीक्षते। तस्यापरिमिता दीक्षाः षडुपसदः। स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्यै मे यज्ञियेऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति। तस्य तथा संपद्यते। प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथाद्देत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विग्रिह्योपवसत्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति। तस्यानीकवतः क्रैडिनः प्राजापत्यस्तूपर इत्युपालम्भ्या भवन्ति। तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तंत आनीकवतः। प्रैषवन्तः सवनीया। अनुब्रूहि यजेत्यानीकवतस्य। माध्यंदिनीयाननुवर्तते सांतपनः। प्रैषवन्तः सवनीया। अनुब्रूहि यजेति सांतपनस्य। तृतीयसवनीयाननुवर्तन्ते[1] गृहमेधीयप्रभृतीनि महाहवीꣳषि। स यत्र तृतीयसवने धिष्णियान्विहरति तदजस्रं मार्जालीयं करोति। महाहविर्भिश्चरित्वा गार्हपत्ये महापितृयज्ञहवीꣳषि श्रपयित्वा तैर्मार्जालीये प्रचरति[2]। प्रैषवन्तः सवनीया। अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषामंशुधा ज्योतिरुक्थ्यः संतिष्ठते। समानमुत्तरं कर्म यथा त्रिरात्रे तथा। स उवेव[3] शुनासीरीयः। ॥ ६० ॥ सप्तदशः ॥

अथातो महायज्ञ[4] इत्याचक्षते। ज्योतिरतिरात्र इत्येक आहुर्दीक्षते। तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः। स तथा

---

१ Thus MD; °वर्तते the other MSS.

२ °रंति Be Be 7 DU.

३ Thus M; °उवेन Be 7; °उपयेन Be BDU.

४ Thus M Be BU Keś.; महापितृयज्ञ Be 7 D.

राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्ये मे यज्ञिये ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति। तस्य तथा संपद्यते। प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथास्यैतदहस्तथा वत्सा अपाकृता भवन्ति विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यो वरुणायेति। नवं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विग्रथ्योपवसन्त्यथ [1]प्रातस्त्रिवृद्बर्हिस्तदेकवदेव[2] तृणात्यथाग्नेयं पशुमुपाकरोति। तस्य वैश्वदेवो मारुतो वारुण आनीकवतः क्रैडिनः प्राजापत्यस्तूपर ऐन्द्र ऋषभ इत्युपालम्भ्या भवन्ति। तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते वैश्वदेवहवीꣳषि। प्रेषवन्तः सवनीयाः। अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषां। माध्यंदिनीयाननुवर्तन्ते सर्वाणि वरुणप्रघासहवीꣳषि। ॥ ६१ ॥

स यत्र माध्यंदिनीये सवने धिष्णियान्विहरति तदञ्जसं मार्जालीयं करोति। समासन्नेषु हविःषु गार्हपत्ये करम्भपात्राण्यभिपर्यग्निकृत्वा तैर्मार्जालीये प्रचरति। प्रेषवन्तः सवनीयाः। अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषां। तृतीयसवनीयाननुवर्तन्त आनीकवतप्रभृतीनि महाहवीꣳषि। स यत्र तृतीयसवने धिष्णियान्विहरति तदञ्जसं मार्जालीयं करोति।

---

१ Between प्रातस् and त्रिवृद् Be 7 has the following words: (प्रात)-राग्नेयं पशुमुपाकरोति तस्यानीकवतः क्रैडिनः प्राजापत्यस्तूपर इत्युपालंभ्या भवंति तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तंत आनीकवतः प्रेषवंतः सवनीया अनुब्रूहि यजेत्यानीकवत-(स्त्रिवृद्)।

२ Thus (एकवदेव) M Be 7; एकधैव Be U; एकवैव B; D om.

महाहविर्भिश्चरित्वा गार्हपत्ये मथांपिहत्यथ हवीं्षि श्रपयित्वा तैर्माजीलीये प्रचरति। प्रैषवन्तः सवनीया। अनुब्रूहि यजेतीतरेषां्ँ हविषाम्ँजुधा ज्योतिरतिरात्रः संतिष्ठते। पुरस्ताद्धानासोमानां वाजिनैश्चरित्वा त्रैयम्बकैश्चरति[1]। समानं कर्मावभृथादथैतस्मिन्नवभृथ उपादत्ते वारुणं निष्कासं तुषानिति। वारुणस्य वारुण्यामिक्षाध्यवदानीया भवत्यृजीषेण सह तुषान्संप्रकिरन्ति[2]। प्रसिद्धो ऽवभृथ। उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति। तस्यै द्यावापृथिव्या काया वैश्वकर्मणी सौरीत्युपालम्भ्या भवन्ति। तासां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा पशुपुरोडाशान्निर्वपति। ताननुवर्तन्त आदित्यप्रभृतीनि शुनासीरीयहवींषि। प्रैषवन्तः पशुपुरोडाशा। अनुब्रूहि यजेतीतरेषां्ँ हविषां्ँ। संतिष्ठते यथा पशुपशुः पशुबन्धस्तथाथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा यजमानायतन उपविश्य केशान् प्रवृश्चा लोहितायसस्य च क्षुरेण शीर्षण्ञि च वर्तयते परि च वपते पुरस्तादेवाग्रे ऽथ दक्षिणतो ऽथ पश्चादथोत्तरतो ऽथोपरिष्टात्संतिष्ठन्ते चातुर्मास्याः सोमाः संतिष्ठन्ते चातुर्मास्याः सोमाः। ॥ ६२ ॥ अष्टादशः ॥

॥ इति सप्तदशः प्रश्नः[3] ॥

---

१ यंबकै° MSS.

२ °किरति M.

३ अथ (r. इति) बौधायन उपनतनिसूत्रे प्रथमः प्रश्नः U.

बृहस्पतिसवेन यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते ऽथ-चतुस्त्रिंशा दक्षिणाः कृष्णाजिनं सुवर्णरजतौ च रुक्मौ पर्णमयं पात्रमाज्यमभिषेचनार्थाय वै ब्राह्मणं भवति परिस्रजी होता भवत्यरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्र इत्येष ह वै परिस्रजी यः खलतिः परिकेशो[1] ऽथ[1] हैव मिर्मिरो यः शुक्रो विक्लिध-स्तिलकवान्पिङ्गाक्षो[2] ऽथ हैव त्रिशुक्रो यस्त्रिवेदो[3] दीयते । तस्यैकस्याचीर्णस्य सोमं क्रीणन्ति । तिस्र उपसदस्तायते त्रिवृदग्निष्टोमो रथंतरसामा प्रवर्ग्यवाग्गायत्रीष्वेक स्तोमः । प्रज्ञातं देवसुवां हविषां करणं । तस्य बार्हस्पत्यो[4] ऽतिग्राह्यो[4] । बार्हस्पत्यः पशुरुपालम्भ्यः । समानमाभिषेकस्य कालादभिषेकस्य काले यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति । तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्यां रुक्माभ्यां पर्युपास्य पर्णमये पात्र आज्यमानीयाभिषिञ्चति बृहस्पतिः प्रथमं जायमानो महो ज्योतिषः परमे व्योमन् । सप्तास्यस्तुविजातो रवेण वि सप्तरश्मिरधमत्तमांसि ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण बृहस्पतिसवेनाभिषिञ्चामीति । समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति[5] समानमा मुखस्य विमार्जनात् । ॥ १ ॥

---

१ Thus MB Be; परिकेशश्च the other MSS.

२ Thus D; त्रिलकावा॰ M Be 7 U; तीलकवा॰ Be; तीलकावा॰ B.

३ Thus M; त्रिवेदो the other MSS.

४ Thus M Be 7 D; ॰पत्यश्चातिग्रा॰ Bc BU.

५ M reads: समुत्क्रोशंत्यभ्यषेचतायमसौ + बृहस्पतिसवेनेति ।

तस्य प्रातःसवने सन्नेषु नाराशंसेष्वेकादश दक्षिणा नीयन्त । एकादश माध्यंदिने सवने सन्नेषु नाराशंसेष्वेव द्वादशास्तृतीयसवने सन्नेषु नाराशंसेषु । माध्यंदिन एव सवने ऽश्वं दद्यादिति ह स्माह मौद्गल्यः । स वा एष[1] नैमार्जनो[1] यज्ञः । स यथा ह वा इयं गैरेयी[2] नदी[3] निमृजत्येवं[3] ह वा एष एतेन यज्ञक्रतुनेष्ट्वा पाप्मानं भ्रातृव्यं निमृजन्नेति[4] । स एतस्मिन्नेव पूर्वपक्षे चतुष्टोमेनाग्निष्टोमेन यजेत पुरा भ्रेषाम्स्कान्त्यै । राजा राजसूयेनेजान इच्छति बृहस्पतिसवेनाभिषिच्येयेति[5] । तदु वा आहुर्न वै राजसूयाभिषिक्तो ऽन्येन यज्ञक्रतुनाभिषिच्येताप्रत्यवरोही ह[6] भवतीत्युभाभ्यां ब्रह्मक्षत्राभ्यामभिषिच्या[7] इत्यभिषिच्येतैवेति[7] । दीक्षते । तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसदः । समानमाभिषेकस्य कालादभिषेकस्य काले माध्यंदिनीया एवैनं चमसा निमृजन्तो यन्ति । चतुर्विंश एष भवति ।

---

१ Thus M Be 7 D ; एषसवनैमार्जनो BU ; एष सर्वोघनिर्मार्जनो Be.

२ Thus M ; गौरेयी the other MSS. (U गौरेयीर्) ।

३ नदी निमृजंत्येवं M ; नदीनिर्मृज्येत्येवं B ; नदीर्निर्मृज्यनेत्येवं Be 7 D नदीर्निर्मृज्यंत्येवं U ; नदीं नीत्वा पाप्मनिर्मृजंत्येवं Be. Read perhaps नदी निमृजन्त्येत्येवं *i.e.* निमृजन्ती एति, *cp. infra* निमृजन्नेति ।

४ निमृज्यन्नेति Be 7.

५ Thus MD Be 7 ; °भिषिच्यत्रेति Be U ; °भिषिच्येतेति B.

६ om. M.

७ Thus M only ; °भिषिच्यात इत्यभिषिच्येतैवेति U Be 7 D ; °भिषिच्या इत्यभिषिच्येवेति B ; °भिषिच्याभिषिच्यवेनैवेति Be.

राजा राजसूयेन यक्ष्यमाण आध्यायति[1] त्रिषु वर्णेष्वभिषिक्तेष्वभिषिच्येय[2] पुरोहिते स्थपतौ सूत इति। पुरोहितो दीक्षते। तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसदः। समानमाभिषेकस्य कालादभिषेकस्य काले शुक्रामन्थिनोः संस्रावेणाभिषिञ्चति। चतुष्टोम एष भवति। ॥ २ ॥

स्थपति[3] स्थपतिसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयत आर्षभं चर्म सुवर्णरजतौ च रुक्मावौदुम्बरं पात्रं दध्यभिषेचनाय। दीक्षते। तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसद। आग्नेयस्य मारुती पृश्निः पष्ठौह्युपालम्भ्या भवति। सप्त हवीꣳषि प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते यदाग्नेयो भवत्यग्निमुखा ह्यृद्धिरित्येतानि। समानमाभिषेकस्य कालादभिषेकस्य काले यजमानायतन आर्षभं चर्म प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति। तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्यौदुम्बरे पात्रे दध्यानीयाभिषिञ्चति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण स्थपतिसवेनाभिषिञ्चामीति। समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा मुखस्य विमार्जनात्। एष स्थपतिसवः सप्तदशो ऽग्निष्टोम। एष एव स्थपतिसव। एष वैश्यसव[4]। एष माससवो। मासा हैनेमातः[5] पूर्वमीजिरे। ॥ ३ ॥

---

१ ॰आयतीति M.
२ Thus MD Be 7; ॰षिच्येयु Be BU.
३ om. Be BU.
४ वैश्यस्य सव Be 7.
५ *i.s.o.* मातः Be 7 मास, D मार्स।

सूतः[1] सूतसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते कृष्णाजिनꣳ सुवर्णरजतौ च रुक्मौ पर्णमयं पात्रꣳ हिरण्यं घृतमभिषेचनाय । दीक्षते । तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसदो । ऽष्टौ हवीꣳषि प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते यदाग्नेयो भवत्याग्नेयो वै ब्राह्मण इत्येतानि । समानमाभिषेकस्य कालादभिषेकस्य काले यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति । तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्य पर्णमये पात्रे घृतमानीय हिरण्येनोत्पूयाभिषिञ्चति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण सूतसवेनाभिषिञ्चामीति । समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमामुखस्य विमार्जनात् । एष सूतसवः सप्तदशो ऽग्निष्टोम । एष एव सूतसव । एष ग्रामणीसव[2] । एषं क्षत्तुसव । क्षत्तवो ह्येतेनातः पूर्वमीजिरे । ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

सोमसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते सौमीꣳ सूतवशां कृष्णाजिनꣳ सुवर्णरजतौ च रुक्मौ पर्णमयं पात्रं पयो ऽभिषेचनायाथ वै ब्राह्मणं भवति यत्किंच राजसूयमृते सोमं तत्सर्वं भवतीति । स आमावास्येन हविषेष्ट्वाष्टावशान्यानुमतप्रभृतिभिरेति संवत्सरं चातुर्मास्यैः सप्तेन्द्रतुरीयप्रभृतिभिरथ रत्निनाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ देवसुवाꣳ हविर्भिर्यजते ।

---

१ om. M.

२ ग्रामणि॰ M Be.

ऽथैताꣳ सौम्यीꣳ सूतवशामालभते[1] । तस्या श्चर्मुदिते यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति । तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्णमये पात्रे ·पय आनीयाभिषिञ्चत्यषाढं[2] युत्सु पृतनासु पप्रिꣳ सुवर्षामप्सां वृजनस्य गोपाम् । भरेषुजाꣳ सुक्षितिꣳ सुश्रवसं जयन्तं त्वामनु मदेम सोम ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण सोमसवेनाभिषिञ्चामीति । समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समाममा मुखस्य विमार्जनादेव सꣳस्थापाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ पशुहविषा दिशामवेष्ट्या यजते । ऽथ द्विपशुना पशुबन्धेन यजते । ऽथ सात्यदूतानाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ पूर्वैः प्रयुजाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वोत्तरैः प्रयुजाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ देविकाहविर्भिर्यजते । ऽथ त्रैधातवीयया यजते । ऽथ सौत्रामण्या यजते । संतिष्ठते सोमसवोऽर्धचतुर्थैर्मासैः । ॥ ५ ॥

पृथिसवेन[3] यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते रोहितं चर्मानडुहꣳ सुवर्णरजतौ च रुक्मावौदुम्बरं द्रोणं चतुःस्रक्ति चतुष्टयीरपो दिग्भ्यः संभृता[4] । अथ वै ब्राह्मणं भवति

---

१ ॰भते MD Be UB ; ॰भेत Be 7.

२ The mantra is abbreviated in all the MSS.

३ पृथिवि॰ M, पृथिवी Be every time in this kh.

४ Thus M.Be ; संभृतास्ता the other MSS.

यत्किंच राजसूयमनुत्तरवेदीकं तत्सर्वं भवतीति स आमावास्येन हविषेष्ट्वाष्टावान्यानुमतप्रभृतिभिरेति सप्तेन्द्रतुरीयप्रभृतिभिरथ रत्निनां हविर्भिर्यजतेऽथ देवसुवां हविर्भिर्यजतेऽथैतां चतुर्हविषमिष्टिं निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुमिति तस्या[1] अससुदिते[1] यजमानायतने रोहितं चर्मानडुहं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्यां रुक्माभ्यां पर्युपास्यौदुम्बरे द्रोणे चतुष्टयीरपः समवनीयाभिषिञ्चति[2] ये मे पञ्चाशतं ददुरश्वानां सधस्तुतिः। द्युमदग्ने महि श्रवो बृहत्कृधि मघोनां नृवदमृत नृणाम्॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण पृथिसवेनाभिषिञ्चामीति समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा मुखस्य विमार्जनादथ संसृपां हविर्भिर्यजतेऽथ पञ्चहविषा दिशामवेष्ट्या यजतेऽथोपातीत्य द्विपशुं पशुबन्धं सात्यदूतानां हविर्भिर्यजतेऽथ पूर्वैः प्रयुजां हविर्भिर्यजतेऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वोत्तरैः प्रयुजां हविर्भिर्यजतेऽथ देविकाहविर्भिर्यजतेऽथ त्रैधातवीयया यजतेऽथ सौत्रामण्या यजते संतिष्ठते पृथिसवोऽध्यर्धेन[3] मासेन[3] ॥ ६ ॥

१ Thus M Be 7 DUB; तस्यासमु° Be.

२ Thus Be 7 DU; समानीय M Be B, but cp. XII. 8 (p. 98, 5).

३ Thus M; ध्यर्धं, र्धे, मासेन the other MSS.

गोसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयतेऽयुतं दक्षिणाः सुवर्णरजतौ च रुक्मौ पर्णमयं पात्रं प्रतिधुगभिषेचनाय[1]। दीक्षते। तस्य षड् दीक्षाः षडुपसदः। समानमाभिषेकस्य कालादभिषिक्तस्य काले यजमानायतने कृष्णाजिनमात्रं वेदेरनुद्धतं भवति। तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्य पर्णमये पात्रे प्रतिधुगानीय[2] हृहत स्तोकं प्रत्यभिषिञ्चति रेवज्जातः सहसा वृद्धः क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महित्वे तस्तभानः क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चामि॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण गोसवेनाभिषिञ्चामीति। समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा मुखस्य विमार्जनात्। एष गोसवः षट्त्रिꣳशः सर्व उक्थ्य उभयसामायुतदक्षिणः[3]। पवमाने कण्वरथंतरं कुर्वन्ति[4]। ॥ ७ ॥ द्वितीयः ॥

ओदनसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते रोहितं चर्मानडुहꣳ सुवर्णरजतौ च रुक्मौ शतमानं च प्रवर्तं चतुरो वर्णान्ब्राह्मणꣳ राजन्यं वैश्यꣳ शूद्रं चतुरो रसान्मधु सुरां

---

१ Thus M Be 7 D; प्रतियुग॰ the other MSS.

२ Thus M; प्रतिधुषमानीय all the other MSS., but cp. Maitr. S. II. 2. 7, where the word is also used as a neuter (sc. पुच्छः).

३ Thus Be 7 D; ॰सामायुतंदक्षिणाः M; ॰सामांयुतदक्षिणः the other MSS.

४ Thus M; भवति the other MSS.

चय अपश्चत्वारि[1] पात्राणि सौवर्णꣳ राजतं कार्ꣳस्यं मृन्मयं चतस्रो दक्षिणाः शतमानꣳ हिरण्यं तिसृधन्वमन्नां माषैः पूर्णं कमण्डलुं चतुष्टयीः शलाकाः पर्णमय्यौ नैयग्रोध्यावाश्वत्थ्यौ फाल्गुनपात्र्यौ[2] चत्वारि नानावृक्ष्याणि पात्राणि सक्तूꣳस्तीणि दर्भपुञ्जीलान्यौदुम्बरं द्रोणं चतुःस्रक्ति चतुष्टयीरपो दिग्भ्यः संभृताः शतं[3] च[3] रथं चैतेनोपक्लृप्तेन रोहिणीमायतीमुपरमत्यय[4] रोहिण्येति पूर्वाग्निमन्ववस्यत्युत्तपनीयꣳ[5] शालीनो ऽन्वाहार्यपचनमाहिताग्निरथाध्वर्युरपररात्र आहृत्य सꣳशास्त्येकौदनꣳ[6] श्रपयतेति। तं तथा श्रपयन्ति यथा पुरादित्यस्योदयाच्छृतो[7] भवत्युद्यता सूर्येण कार्य इति ब्राह्मणमथैतमोदनꣳ श्रपयित्वाभिघार्योदञ्चमुद्वासयत्यथैतां पात्रीं निर्णिज्योपस्तीर्य तस्यामेनमसंभिन्नमिवोद्धरति। सर्पिरासेचनं कृत्वा प्रभूतमाज्यमानीयाथैताꣳश्चतुरो वर्णान्दक्षिणत उदङ्मुखानुपवेशयत्यथान्वारब्धे यजमाने जुहोति सिꣳहे व्याघ्र उत या

---

१ चाप° all.

२ Thus M; फाल्गुनपात्रौ Be B'; फाल्गुनपात्रो DU; फाल्गुन्यौ पात्रीं Be.

३-३ Uncertain; शतं च M; चतं च Be'7 D; रथं च BU; सितं (omitting च) Be.

४ Read perhaps चथ i.s.o. चय, cp. XIII. 36 (p. 145, 3), XV. 2 (p. 205, 10) and XVIII. 16.

५ °न्ववस्यत्यु° M Be 7; °न्वस्यत्यु° Be BUD.

६ Thus Be BU; एकौदनꣳ M; चोदनं Be BU.

७ Thus M Be 7 D; पुरस्तादादित्य° Be BU.

पृदाकाविति यतस्रुः स्रुवाञ्जलीं जलाञ्जलीव संस्रावैः प्रवर्तमभिघारयति राडसि विराडसि सम्राडसि स्वराडसीत्यथैतं[1] प्रवर्तमग्रेणाहवनीयं[2] पर्याहृत्य दक्षिणतो निदधाति । ॥ ८ ॥

अथैतत्सौवर्णं पात्रं याचति । तस्मिꣳस्त्रिः पवित्रं मध्वानीय सक्तूनोप्य पर्णमयीभ्याꣳ शलाकाभ्यामुपमन्थतीन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तꣳ श्रीणामीति । तेजो ऽसीति ब्राह्मणाय प्रयच्छति । तत्ते प्रयच्छामीति ब्राह्मणः प्रतिगृह्णात्यथ यजमानो मुखं विमृष्टे तेजस्वदस्तु मे मुखं तेजस्वच्छिरो ऽस्तु मे । तेजस्वान्विश्वतः प्रत्यङ् तेजसा संपिपृग्धि मेति । चिराचम्य प्रग्रꣳसति । तस्मा एतच्चैव पात्रं ददाति शतमानं च हिरण्मयमथैतद्राजतं पात्रं याचति । तस्मिꣳस्त्रिः पवित्रꣳ सुरामानीय सक्तूनोप्य नैयग्रोधीभ्याꣳ शलाकाभ्यामुपमन्थतीन्द्राय त्वौजस्वत ओजस्वन्तꣳ श्रीणामीत्योजो ऽसीति राजन्याय प्रयच्छति । तत्ते प्रयच्छामीति राजन्यः प्रतिगृह्णात्यथ यजमानो मुखं विमृष्ट ओजस्वदस्तु मे मुखमोजस्वच्छिरो ऽस्तु मे । ओजस्वान्विश्वतः प्रत्यङ्ङोजसा संपिपृग्धि मेति । चिराचम्य प्रग्रꣳसति । तस्मा एतच्चैव पात्रं ददाति तिसृधन्वं चाथैतत्कांस्यं पात्रं याचति । तस्मिꣳस्त्रिः पवित्रं पय आनीय सक्तूनोप्याश्वत्थीभ्याꣳ शलाकाभ्यामुपमन्थतीन्द्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तꣳ श्रीणामीति । पयो ऽसीति वैश्याय

---

१ ०थैनं all exc. M.

२ ०ग्रेणाग्निं M.

प्रयच्छति तत्ते प्रयच्छामीति वैश्यः प्रतिगृह्णात्यथ यजमानो मुखं विमृष्टे पयस्वदस्तु मे मुखं पयस्वच्छिरो अस्तु मे। पयस्वाञ्छिश्नतः प्रत्यङ् पयसा संपिपृग्धि मेति त्रिरायम्य प्रशंसति तस्मा एतस्यैव पात्रं ददात्यद्गां। थायैतन्मृन्मयं पात्रं याचति तस्मिंस्त्रिः पवित्रमप आनीय सक्तूनोप्य फाल्गुनपाचीभ्याग्ँ[1] शलाकाभ्यामुपमन्थतीन्द्राय त्वायुष्मत आयुष्मन्तग्ँ श्रीणामीत्यायुरसीति शूद्राय प्रयच्छति तत्ते प्रयच्छामीति शूद्रः प्रतिगृह्णात्यथ यजमानो मुखं विमृष्ट आयुष्मदस्तु मे मुखमायुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्माञ्छिश्नतः प्रत्यङ्ङायुषा संपिपृग्धि मेति त्रिरायम्य प्रशंसति तस्मा एतस्यैव पात्रं ददाति माषैश्च पूर्णं कमण्डलुमथैतमोदनमभ्युत्सृप्य प्राश्नाति तस्य यन्न सहते तदप्सु प्रवेशयत्यथ हिरण्याहृतं निष्पिबति निष्पिबन्तमनुमन्त्रयत इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि प्रियग्ँ रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासदित्यथैतं प्रवर्तमद्भिः प्रक्षाल्य दक्षिणे कर्ण आबध्नीत आयुष्टे विश्वतो दधदित्यथैनमनुपरिवर्तयत[2] आयुरसि विश्वायुरसि सर्वायुरसि सर्वमायुरसीत्यथैनं त्रिभिर्दर्भपुञ्जीलैः पवयति यतो वातो मनोजवा यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासाग्ँ

---

१ फल्गुनपाणिभ्यां M; फाल्गुनपाचीभ्याग्ँ Be 7 BUD; फल्गुनीभ्याग्ँ Be.

२ Thus M; एतं i.s.o. एनं the other MSS.

हचाभिषिञ्चामि वर्चसेत्यथास्य दक्षिणमक्षिकटं[1] न्यचति[1] समुद्र इवासि गह्मना सोम इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ् सूर्य इव ज्योतिषा विभूरिति॥ ९॥

यावदेवाध्वर्युश्चेष्टति तावदेव प्रतिप्रस्थातौदुम्बरे द्रोणे चतुष्टयीरपः समवनीय चतुरो ग्रहान्गृह्णात्यपां यो द्रवणे रसस्तमहमस्मा आमुष्यायणाय तेजसे ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामीति पर्णमयेनापां च ऊर्मौ रसस्तमहमस्मा आमुष्यायणायौजसे वीर्याय गृह्णामीति नैयग्रोधेनापां यो मध्यतो रसस्तमहमस्मा आमुष्यायणाय पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामीत्याश्वत्थेनापां यो यज्ञियो रसस्तमहमस्मा आमुष्यायणायायुषे दीर्घायुत्वाय गृह्णामीत्यौदुम्बरेणाथैतद्द्रोणेऽधिहितं चर्मानडुहं[2] प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्याभिषिञ्चत्यपां यो द्रवणे रसस्तेनाहमिममामुष्यायणं तेजसे[3] ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामीति पर्णमयेनापां च ऊर्मौ रसस्तेनाहमिममामुष्यायणमोजसे वीर्यायाभिषिञ्चामीति नैयग्रोधेनापां यो मध्यतो रसस्तेनाहमिममामुष्यायणं पुष्ट्यै प्रजननायाभिषिञ्चामीत्याश्वत्थेनापां यो

१ Thus Be; दक्षिणमक्षिकटमन्याचति M; दक्षिणे अक्षिकटे न्यचति BU; दक्षिणे अक्षिकोटं न्यचति Be 7 D.

२ All MSS. exc. M ins. जघनेनाग्निं।

३ In Be here and infra all the Datives (°वर्चसाय, ओजसे, वीर्याय etc.) are changed into Instrumentals; M has everywhere Instrum.

यज्ञियो रसस्तेनाहमिममामुष्यायणमायुषे दीर्घायुत्वायाभिषिञ्चामीत्यौदुम्बरेण । समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा मुखस्य विमार्जनादुत्तरत एतद्रूपायितꣳ शतं[1] तिष्ठति रथस्य[1] । तदभिप्रैत्यभिप्रेहि वीरयस्वोपसेत्ता सपत्नहा । आतिष्ठ मित्रवर्धनस्तुभ्यं देवा अधिब्रवन्नित्यथ रथस्य पक्षसी संमृशत्यङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं याविति । रथमातिष्ठत्यातिष्ठ वृत्रहन्निति प्रतिपद्यायं पृणक्तु रजसी उपस्थमित्यातो ऽथैतच्छतं[2] त्रिः प्रदक्षिणं परियाय[3] पुरस्तात्प्रत्यायाति । तदध्वर्यवे ददाति । स एष ओदनसवो राज्ञो वा ब्राह्मणस्य वा वैश्यस्य वा पुष्टिकामस्य यज्ञः । ॥ १० ॥ तृतीयः ॥

पञ्चशारदीयेन यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते सप्तदश निरष्टान्वत्सतरानेकहायनान्सं पुरस्तान्मार्गशीर्ष्यै[4] पौर्णमास्या आमावास्येन हविषेष्ट्वा सप्तदश मारुतीः पृश्नीर्वत्सतरीरालभते । ऽभिप्रोक्षणतो वत्सतरान्स्थापयित्वोत्सृजन्त्यथैतराभिः सꣳस्थां कुर्वन्ति । संवत्सरे पर्यवेते मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यः सप्तदश पृषतीर्वत्सतरीरालभते । ऽभिप्रोक्षणतो वत्सतरान्स्थापयित्वोत्सृजन्त्यथैतराभिरेव सꣳस्थां कुर्वन्ति । द्वितीये संवत्सरे

---

१ Uncertain again, cp. p. 350, 6.; शतं ति॰ रथं च M; श्वं ति॰ रथं च Be 7 D; श्वं ति॰ रथस् (omitting च) UB; शितशि॰ रथस् Be.

२ Thus M sec. m., ॰तंचितं pr. m.; ॰तच्छ्च Be 7 BDU; ॰तद्रथं Be.

३ पर्यायं M; परिक्राय B; परीयाय the other MSS.

४ Thus M Be; ॰शीर्षाः Be 7; ॰शीर्ष्यः DU; ॰शीर्ष्यः B.

पर्यवेते मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यः सप्तदश कल्माषीर्वत्सतरीरालभते । ऽभिप्रोक्षणतो वत्सतरान्स्थापयित्वोत्सृजन्त्यथैतराभिरेव संस्थां कुर्वन्ति । तृतीये संवत्सरे पर्यवेते मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः सप्तदशावलिप्ता वत्सतरीरालभते । ऽभिप्रोक्षणतो वत्सतरान्स्थापयित्वोत्सृजन्त्यथैतराभिरेव संस्थां कुर्वन्ति । चतुर्थे संवत्सरे पर्यवेते मरुद्भ्यः स्वतवद्भ्यः सप्तदश राजीवा[1] वत्सतरीरालभते[1] । ऽभिप्रोक्षणतो वत्सतरान्स्थापयित्वोत्सृजन्त्यथैतराभिरेव संस्थां कुर्वन्त्येतदेवाहर्दीक्षते । संवत्सरमुख्यं[2] बिभर्ति । द्वादशोपसदस्तस्याहानि त्रिवृदग्निष्टोमः पञ्चदश उक्थ्यः सप्तदश उक्थ्यः पञ्चदश उक्थ्यः सप्तदशो ऽतिरात्रस्तस्य मारुत स्तोमो भवत्यथैतेषां पशूनां त्रयः प्रथमे ऽहन्यैन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया आलभ्यन्त । एवं द्वितीय एवं तृतीय एवं चतुर्थे । पञ्चोत्तमे ऽहन्यालभ्यन्ते । वर्षिष्ठमिव ह्येतदहर्मन्यन्ते वर्षिष्ठः समानानां भवतीति ब्राह्मणमथैतेषां पशूनां यदि नश्यति म्रियते वा याश्वमेधे प्रायश्चित्तिस्तां कृत्वाथान्यं तद्दैवत्यं[3] तद्वर्णं तद्वयसं तद्रूपं[4] तज्जातीयं[4] पशुमालभन्ते । स एष पञ्चशारदीयो राज्ञो वा ब्राह्मणस्य वा । यः कामयेत

१ Thus Be 7; राजीर्वां D; राजीर्वं U; राजीर्वत्स॰ Be॰; राजीवत्स॰ B; उक्थ्यो राजीर्वत्स॰ M.

२. ॰मुख्यां M.

३ तद्देवत्यं MSS.

४ om. M

बहोर्भूयान्स्यामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत बहोरेव भूयान्भवति ॥ ११ ॥

अग्निष्टुता यक्ष्यमाणो भवति तस्य सर्वमेव समानं पुरोरुच एवान्या अस्याजरासो ऽग्न आयूꣳषि पवस इत्यैन्द्रवायवस्य यजा नो मित्रावरुणेति मैत्रावरुणस्याश्विना पिबतꣳ सुतमित्याश्विनस्य द्वे विरूपे चरतः पूर्वापरं चरतो मायचैताविति शुक्रामन्थिनोस्तौषि शता त्री सहस्राण्यग्निमित्याग्रयणस्य नियुनक्त्युक्थ्यस्य नित्या ध्रुवस्याग्निनाग्निः समिध्यत इत्यैन्द्राग्नस्याग्निर्देवानां जठरमिति वैश्वदेवस्याग्निश्रियो यदुत्तम ईडे अग्निꣳ स्ववसमिति तिस्रो मरुत्वतीयानाꣳ श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिरिति माहेन्द्रस्य विश्वेषामदितिर्यज्ञियानां त्वे अग्ने त्वामग्न इति तिस्र आदित्यस्य[1] ग्रहस्य[1] नि त्वा यज्ञस्य साधनमिति सावित्रस्य नित्या पात्नीवतस्य नियुनक्ति हारियोजनस्य स एष त्रिवृदग्निष्टुत्पवित्रं यथा ह वा इदं[2] दावादभिदूना[2] अभिवृष्टाः[2] पुनर्णवा[3] ओषधयो समुत्तिष्ठन्त्येवꣳ ह वा एष एतेन यज्ञक्रतुनेष्ट्वा शुचिः पूतो मेध्यो भवति स यदि मुखेन पापकमन्येत त्रिवृतं कुर्वीतैष ह वै

---

१ आदित्यग्रहस्य M.

२ My conjecture; इयं इवादभिदुनादभिहष्टा M; इदमभिदुनादभिवृष्टाः B Be 7 (pr. m.) D (pr. m.) U Be (pr. m.); इयं दावादभिदुग्धीदं Be 7 D in margin; इदं देवा अभिदुनादभिवृष्टाः Be (sec. m.).

३ Thus Be 7 BDU; पुनर्भवा Be M.

मुखेन पापं करोति यो ऽनूचानस्य वा मुनेर्वा दुरवगतमवगच्छति। यदि बाहुभ्यां पञ्चदशं कुर्वीतैष ह वै बाहुभ्यां पापं करोति यो ब्राह्मणायोद्यच्छते। यद्युदरेण सप्तदशं कुर्वीतैष ह वा उदरेण पापं करोति यो ऽनाश्याद्यस्यान्नमश्नाति। यदि पद्भ्यामेकविंशं कुर्वीतैष ह वै पद्भ्यां पापं करोति ॥ १२ ॥

य[1] आरट्टान्वा[1] गान्धारान्वा[2] सौवीरान्वा करस्करान्वा[3] कलिङ्गान्वा गच्छति। स यदि सर्वश एव पापकृन्मन्येत चतुष्टोमेनाग्निष्टोमेन यजेत। तेन हैतेनर्तुपर्णो भाङ्गाश्विन[4] ईजे[4] शफालानां[4] राजा। तेन हेष्ट्वा मृगयामभिप्रययौ। तं हेन्द्रो ऽनुख्यायैवेर्च्यां[5] चक्रे ऽहमु त्वा तद्यातये[6] यन्मा[7] यज्ञक्रतोरन्तराय[7] इति। स ह स्विन्न उदकमभ्यवेयाय[8]। तं ह तत्रैव स्त्रियं चकार। सा सुदेवला नामास। सा हैतदेव राष्ट्रमभ्याजरोह। सा स्त्री सती पुत्राञ्जनयां चकार। तेभ्यो हेन्द्रः समदं दधौ। ते हता विवृढाः शिश्यिरे[9]। तानुभया-

---

१ Thus Be 7 D; योराट्टान्वा M Be; योराष्ट्रान्वा B; योरा-न्वा U.

२ सन्धा॰ M.

३ Thus M Be 7 D; कार॰ Be B U.

४ ॰माश्विनं रंजनीयानां M.

५ ॰र्च्यां M Be 7 U; ॰र्घ्यां Be B.

६ तद्यजातयेय M.

७ i.s.o. यन्मा यज्ञ॰ Be D: यः संग्रयात्मा यज्ञ॰।

८ Thus M Be 7 D; ॰मभ्युपेयाय Be B.

९ Corrected; शि (or शि?) श्रिरे M; शिश्रिरे the other MSS.

नन्तरेण सदन्यायां चक्रे । उशी केन्द्र आजगाम । तासु[1] ह्यभ्युपेयाय[1] । ताः ह होवाच सुदेवक्षा३[2] इति[2] । भगव इति । प्रियं तवैतद्दिति[3] । किं मे भगवः प्रियं भविष्यतीत्येवं वै मम तदप्रियमासीदस्मा यज्ञक्रतोरन्तरायो वृणीष्व नु यतरे ते पुत्रा जीवेयुरिति । यानेव भगव स्त्री सत्यथगममिति होवाच । तस्मादाहुः स्त्रियाः पुत्राः प्रेयांसो भवन्तीति । स एतस्मिन्नेव पूर्वपक्षे चतुष्टोमेनाग्निष्टोमेन यजेत पुरा प्रेषाच्छान्त्यै । ॥ १३ ॥

इन्द्रस्तुता यक्ष्यमाणो भवति । तस्य सर्वमेव समानं पुरोरुच एवान्यास्तिष्ठा हरी कस्य वृषा सुते सचेत्यैन्द्रवायवस्येन्द्रं वयं महाधन इति मैत्रावरुणस्य । द्विता यो वृत्रहन्तम इत्याश्विनस्य । स सूर आजनयज्ज्योतिरिन्द्रमुत त्यदाश्वश्वियमिति शुक्रामन्थिनोर्भरेष्विन्द्रमित्याग्रयणस्य । नित्योक्थ्यस्य । नियुनक्ति[4] ध्रुवस्य । महि क्षेत्रं पुरु सन्द्रमित्यैन्द्राग्नस्योरुं नो लोकमनुनेषि विद्वानिति वैश्वदेवस्य । नित्या मरुत्वतीयानां । नित्या

१ My conjecture; तामयोभ्युपैयाय B Be; तामभ्युपेयाय M; ताभ्युपेयाय Cy 7 D; तामभ्युपेयाय U.

२ सुदेवक्षाश्च इति (this is the way in which Nandināgari expresses the pluti) M; सुदेवक्षा इति Be Be 7 D; सुदेवक्षाति BU. Properly speaking we expect सुदेवक्षा३इ इति, pluti from सुदेवक्षे ।

३ तवैतादिति all the MSS. exc. M, which reads तवैताद्दन्यद्दिति; is pluti contained again in तवैतात् ?

४ नित्या M only.

माहेन्द्रस्या नो विश्वाभिरूतिभिः कदाचन स्तरीरसीन्द्राय मावे आग्निरमिति तिस्र आदित्यस्य[1] यद्द्येमा[1] ते धियमिति सावित्रस्य । नियुनक्ति पात्नीवतस्य । नित्या हारियोजनस्य । स एष पञ्चदश इन्द्रस्तुदिन्द्रियकामस्य । यो वा[2] ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्स एतेन यज्ञक्रतुना यजेताश्नुते हैव ज्येष्ठताम् । ॥ १४ ॥

अप्तोर्यामेण यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्त्रिवृद्बहिष्पवमानः पञ्चदशꣳ होतुराज्यꣳ सप्तदशं मैत्रावरुणस्यैकविꣳशं ब्राह्मणाच्छꣳसिनस्त्रिणवमच्छावाकस्य । त्रयस्त्रिꣳशो माध्यंदिनः पवमानश्चतुर्विꣳशꣳ होतुः पृष्ठꣳ रथंतरं च वैराजं च सामनी अन्यतरेणान्यतरत्परिष्टुवन्ति । चतुश्चत्वारिꣳशं मैत्रावरुणस्य वामदेव्यं च शाक्वरं च सामनी अन्यतरेणान्यतरत्परिष्टुवन्त्यष्टाचत्वारिꣳशं ब्राह्मणाच्छꣳसिनो नौधसं च वैरूपं[3] च सामनी अन्यतरेणान्यतरत्परिष्टुवन्त्येकविꣳशमच्छावाकस्य कालेयं च रैवतं च सामनी अन्यतरेणान्यतरत्परिष्टुवन्ति । तमेतमष्टापृष्ठ इति छन्दोगा आचक्षते । त्रिणव आर्भवः ॰पवमानस्त्रयस्त्रिꣳशमग्निष्टोमसामैकविꣳशान्युक्थ्यानि[4] सषोडशिकानि पञ्चदशानीतराणि

---

१ आदित्यमद्य॰ M Be.

२ om. Be 7 DU.

३ Thus (and cp. S'āṅkh. XV. 7. 4) M Tr U Be Keś.; वैराजं वैराज्यं or वैवत्यं the other MSS.

४ ॰न्युक्थ्यानि M Tr; ॰न्युक्थानि all the other MSS.

त्रिवृद्राथंतरः सन्धिस्तंस्तुद्राः पशवो ऽतिषेदुः[1] सोमो वा एतदतिरिच्यमान इयाय[2] ते[2] देवा[2] अब्रुवन्नप्तोर्वा अयमत्यरेचि तस्य को याम इति। तदप्तोर्यामस्याप्तोर्यामत्वं। तस्मा एतान्यतिरिक्तस्तोत्राण्यवकल्पयां चक्रुस्त्रिवृद्धोतुर्जराबोधीयं पञ्चदशं मैत्रावरुणस्य श्रौहविषं[3] सप्तदशं[3] ब्राह्मणाच्छंसिन उद्वंशीयमेकविंशमच्छावाकस्य वारवन्तीयं। तदु वा आहुर्यदच्छावाकचमसमनु यज्ञः संतिष्ठतान्तं यज्ञं गमयेद्यो ह्यान्तं यजमानो गामुकः[4] स्याद्धोत्र एव स्तुवीरन्होतानुशंस्यात्तथा मध्यतो यज्ञः समाधीयत[5] इति। तदु वा आहुः सर्वाण्येवाश्विनानि स्तुतशस्त्राणि स्युर्यद्ध[6] किंच[7] रात्रिमुपातिरिच्यते सर्वं तदाश्विनमिति[8] त्वेकमथापरं त्रिवृ-

---

१ The MSS. of the text seem all to be corrupt: °तिषेदु Tr; तिष्ठेतुः M (if I see right!); तिषेतुः all the other MSS.; अतिषेदुरतिक्रामतीत्यर्थः Bhav. (read °क्रामन्तो°).

२ Thus M; इयायवेतंदेवा BUD; इयायतंदेवा Be; इयायवेतंदेवा H; इयायवेतं Tr.

३ श्रौहविषं सप्त° MH; श्रौभरन्विहविषं सप्त° UD; श्रौ (श्रो) भरन्विहविंशइप्त° Be Be 7; श्रौभरंन्विहविंशिसप्त° B; श्रौषध्वं सप्त° Tr.

४ Thus M only; कामुकः all the other MSS.

५ Thus MHTr Keś.; समापयत the other MSS.

६ Thus all the MSS.; यश्च (i. s. o. यद्ध) Karmānta (one MS. यद्धि) Keś. and Rudr. on Āp. XIV. 4. 15.

७ किंचन M.

८ Some of the MSS. again इती; read perhaps °मितीत्वेक°।

त्पञ्चदशꣳ[1] सप्तदशमेकविꣳशमथैतेषां देवता अग्निरिन्द्रो विश्वे देवा विष्णुरिति ॥ १५ ॥ चतुर्थः ॥

मृत्युसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते शार्दूलचर्म सुवर्णरजतौ च रुक्मौ वैयाघ्रावुपानहौ[2] चार्मपक्षावुपानहौ वृष्णिवाससं च क्षौमं च तिसृधन्वमासन्दीꣳ साधीवासां दुन्दुभिं विमितमौदुम्बरं द्रोणं चतुःस्रक्ति चतुष्टयीरपो दिग्भ्यः संभृताः शतं[3] त्र[3] रथं[3] चैतेनोपक्लृप्तेन चित्रामायतीमुपरमत्यथ[4] चित्रयेति पूर्वाग्निमन्ववस्यत्युत्तपनीयꣳ शालीनो ऽन्वाहार्यपचनमाहिताग्निरथान्वारब्धे यजमाने जुहोति व्याघ्रो ऽयमग्नौ चरति प्रविष्ट इति षट् स्रुवाहुतीरथ यजमानायतने शार्दूलचर्म प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावदिन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकं तस्मिन्राजानमधिविश्रयेममित्यथ वैयाघ्रावुपानहावुपमुञ्चते[5] द्यौरसीति दक्षिणे पादे पृथिव्यसीत्युत्तरे

---

१ °दशं and the following, neutra HTr; पंचदशः सप्तदश एकविꣳशश° M; nominatives masc. the other MSS.; cp. also Rudr. on Āp. l. c.

२ वैय्याघ्रीयावु° M.

३ Uncertain again, cp. supra p. 354, 3; शतं च रथं चै° M; शतं च रथं चै° Be 7 D; श्वं च रथं चै° BU; सितं च रथमे(तेनो°) Be.

४ Probably M reads चय, perhaps rightly, i.s.o. चथ, cp. supra p. 350, 7.

५ वैय्याघ्राावु° Be U; वैय्याघ्रिगावु° M Be 7, वैयाघ्रियावु° D, त्रैयाघ्रावु B

ऽथ दक्षिणं जान्वाच्याभिषर्पति व्याघ्रो वैयाघ्रे ऽधि विश्रयस्व दिशो महीः । विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशदित्यथास्मै धनुः प्रयच्छति यथा राजसूये तथा । तमजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां प्रच्छाद्यौदुम्बरे द्रोणे चतुष्टयीरपः समवनीयाभिषिञ्चति ॥ १६ ॥

या दिव्या आपः पयसा संबभूवुर्या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः । तासां त्वा सर्वासाꣳ रुचाभिषिञ्चामि वर्चसा ॥ अभि त्वा वर्चसासिचं दिव्येन पयसा सह । यथासा राष्ट्रवर्धनस्तथा त्वा सविता करत् ॥ इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्त्समुद्रव्यचसं गिरः । रथीतमꣳ रथीनां वाजानां सत्पतिं पतिम् ॥ वसवस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण छन्दसेति पुरस्तादेता एव तिस्रो ऽनुद्रुत्य रुद्रास्त्वा दक्षिणतो ऽभिषिञ्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति दक्षिणत एता एव तिस्रो ऽनुद्रुत्यादित्यास्त्वा पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसेति पश्चादेता एव तिस्रो ऽनुद्रुत्य विश्वे त्वा देवा उत्तरतो ऽभिषिञ्चन्त्वानुष्टुभेन छन्दसेत्युत्तरत एता एव तिस्रो ऽनुद्रुत्य बृहस्पतिस्त्वोपरिष्टादभिषिञ्चतु पाङ्क्तेन छन्दसेत्युपरिष्टादथास्यैर् ऊर्ध्वमुन्मृज्यते ऽरपां त्वा वृकमुपं स्वजंकरमित्यथास्य बाहू अनुमार्ष्टि प्र बाहवा सिसृतं जीवसे न इत्यथैनावुपावहरतीन्द्रस्य[1] ते वीर्यकृतो बाहू उपावहरामीत्यथास्मै धनुः प्रयच्छति यदि पुरस्तादप्रत्तं भवति समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा सुखस्य विमा-

१ ०वुपावहरी० B ; ०वुपावहरंती Be Bc 7 UD ; ०वुपावरोहती० M.

ऽंसावुत्तरत एतद्रूपायितः[1] अतं[1] तिष्ठति रथस्य[1] । तदभिप्रैत्यभिप्रेहि वीरयस्वोग्रचेत्ता सपत्नहा । आतिष्ठ वृत्रहन्तमस्यं देवा अभिप्रवचित्यथ रथस्य पक्षसी संमृशत्यङ्गौ न्यङ्गावभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनु संचरन्तौ । दूरेहेतिरिन्द्रियावान्पतत्री ते नो ऽग्नयः पप्रयः पारयन्त्वित्यथ रथमुपतिष्ठते[2] नमस्त ऋषे गदेत्यथ रश्मीनादत्त एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु तिष्ठा रथे अधि यद्वज्रहस्तः । आ रश्मीन्देव युवसे स्वश्व इति । रथमातिष्ठत्यातिष्ठ वृत्रहन्रथमातिष्ठन्तं पर्यन्तु लिप्सो मदलिप्सुं विश्वा अवीवृधन्नित्यातो[3] । ऽत्र[4] धनुरधिज्यं[5] कुरुते परि मा सेन्या घोषास्तन्मे ऽनुमतिरनुमन्यतामिति द्वाभ्यामथैतच्छतं[6] चिः प्रदक्षिणं परियाय[7] पुरस्तात्प्रत्यायात्याग्नेः प्रत्यवरोहयत[8]

---

१ Uncertain again; अतं ति० रथस्य M; अत्यं ति० रथस्य Be 7 BUD; (०पायितः) तितस्थि० रथस् (omitting अ) Be.

२ Thus M Be BU; रथमुखं i.s.o. रथं Be 7 D.

३ Thus Be U; ०वृधन्नित्यानित्यातो B; ०वृधन्नित्यय अतो Be 7 D; M om. आतो ।

४ Thus M Be 7 D; अ Be UB.

५ अधिज्यं M, प्रज्यं the other MSS.

६ ०तच्छतं M; ०तच्छ्रयं Be 7 BUD; ०तद्रयं Be.

७ Thus D; पर्यायि M; परीयाय Be 7; परीयाय Be; परियायाय BU.

८ Although this reading is presented by M only, I did not hesitate to put it in the text as lectio difficilior; the other MSS. all प्रत्यवरोहत; it seems we have in प्रत्यवरोहयतः an ablat. of the same signification as प्रोह्यतः X. 10. s. f.; cp. also अभिप्रोह्यत XVIII. 11 and above all XI. 12 (p. 81, 2).

आसन्दीं निदधाति । तां तथा प्रत्यवरोहति यथा राजसूये तथा । ॥ १७ ॥

यावद्देवाचाध्वर्युस्तिष्ठति तावदेव प्रतिप्रस्थाता वारुणेन स्विष्टेनोपरमति । वारुण्या[1] वारुण्यौ भवतः स्विष्टकृतः स्विष्टकृत्यावचास्मा[2] एतच्छतं[3] ददात्यथैनं विभितेनाभिविघ्नन्ति[4] । तस्योत्तरार्धे दुन्दुभिमाघ्नयति । तमसंयात्यादित्य आम्नयथैनं संश्रास्ति यजमान वाचं यच्छ राष्ट्रे च[5] जागृहीति[5] । सो ऽत ऊर्ध्वं वाचंयमो भवति । स यत्किंच[6] व्याहरति ददामीत्येव व्याहरत्युपसंगच्छन्त एनमेते राजगृहाः सूतग्रामण्यः[7] क्षत्तसंग्रहीतारः कारुविद्या इति । तेभ्यः पष्ठौहीं वेहतं ददाति । तां ते पचमाना रमयन्तो जागरयन्त आसते । ऽथाध्वर्युरपरराच आद्रुत्य चतुष्टयीनामपां प्रत्येकं मन्थमुपमथ्यावघ्राय[8] वानवघ्राय वा प्रयच्छति । तं स[9] भक्षयति तूष्णीमथैनं नवनीतेनाभ्यनक्त्येना व्याघ्रं परिषस्वजाना इत्यथादित्यमुद्यन्त-

---

१ वरु° all MSS. exc. M.

२ स्विष्टकृत्या° all exc. M.

३ Uncertain again; एतच्चं Be 7 BUD; एतचित्तं Be; M has a blank of two akṣaras.

४ Thus M; °भिविघ्नंति the other MSS.

५ Thus M; चराजागृ° Be BU; चर्मांग्र° Be 7 D.

६ °किंचिद् M.

७ °ग्रामण्यः M.

८ उपमंथ्य i.s.o. उपमथ्य all MSS.

९ Thus M Be; सह the other MSS.

मुपतिष्ठत उद्सावेतु सूर्य उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनं मयि वागस्तु धर्णसिरिति राजगृहाग्निप्रव्रजतो ऽनुमन्त्रयते यन्तु नद्यो वर्षन्तु पर्जन्याः सुपिप्पला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवतामेषाꣳ राजा भूयासमिति ॥ १८ ॥

अथैतद्द्वादशाहं[1] व्रतं चरति स यदि प्राङ् वोदङ् वोच्चरति चार्मपक्षीभ्यां क्षौमं वसानो ऽथ यदि दक्षिणतः पश्चाद्वा वैयाघ्रीभ्यां कृष्णवाससं वसानो ऽथ द्वादशस्तु व्युष्टासु द्वे स्रुवाहुती जुहोति ये केशिनो नर्त इति द्वाभ्यामथ प्रोष्ठमारोहत्यारोह प्रोष्ठं विषहस्व शत्रूनित्यथास्य शिरः प्रमन्दयति[2] यत्क्षौमन्तं कङ्कतस्ते लिखेत्यथास्य केशान्वपति येनावपत्सविता क्षुरेणेति प्रवपतो ऽनुमन्त्रयते मा ते केशाननुगाद्वर्च एतदित्यथैनान्समुच्चित्य दर्भस्तम्बे निदधाति तेभ्यो निधानं बहुधा व्यैच्छन्नित्यथैनमुष्णोदकेनाप्लावयति बलं ते बाहुवोः सविता दधात्विति तेन हैतेन मृत्युरीजे प्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं परीयामिति ततो वै स प्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं पर्यैद्यः कामयेत समानानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं परीयामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत समानानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं पर्येत्यथ हैतेन सुरथः शैव्य[3] ईजे

---

१ अथैतंद्वा° M.

२ प्रमदयंति M.

३ शैर्व्य M.

आतिष्ठ्यं परमतामियामिति । ततो वै स आतिष्ठ्यं परमतामैत्स कामयेतातिष्ठ्यं परमतामियामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतातिष्ठ्यꣳ हैव[1] परमतामेति ॥ १९ ॥ पञ्चमः ॥

सद्यस्क्रिया यक्ष्यमाणो भवति । स यूप्यं च वृक्षं छेदयति लाङ्गल्यं चैषां यूपस्य कारयति सीरं लाङ्गलस्य । तौ सꣳहृत्य भुञ्जते वा नि[2] वा[2] दधत्यथास्यैतत्पुरस्तादेव जुष्टे देवयजने वेदिसंमितं विमितं[3] कारितं भवति । तदेतेन लाङ्गलेन[4] परिश्रायं[4] कर्षयति । तस्मिञ्जघन्यवाप्यान्यवान्वापयित्वा[5] परिघातयत्यथास्यैते रथा उपकॢप्ता भवन्ति चतुर्युक् प्रष्टिवाही द्वियोग[6] स्थूरिरिति[6] । तेषु काल एव दधिविनालामासञ्जयन्ति । स पौष्णस्य जघन्याहःसु प्रजहितेषु यदेष्वृत्विजः, पदेनाज्ञापयतीष्ट्या वा मा याजयिष्यथ भक्तं वा वः कारयिष्यामीति[7] । तेषूपसमेतेषु काल एव प्रातरग्निहोत्रं जुहोत्युपसंगच्छन्त एनमेत ऋत्विजो ऽथैनानाह सद्यस्क्रिया मा याजयतेति । तं तथेतीतरे प्रत्याहुस्तस्मै तदानीमेव

---

१ एव om. M.

२ Thus M only; न वा दधत्य° Be; न वा दधात्य° BU; निदधाति वा Be 7 DU (bis).

३ om. M.

४ Thus MUDB Be 7; °सीनापरि° Be U (bis).

५ Thus M; तस्मिंस्त्रीहीन् यवान्वावापयित्वा Be 7 DU; तस्मिन् जघन्यवाप्यान्यवान्वापयित्वा Be; तस्मिन्व्रीहीन्यवान्वापयित्वा B.

६ Thus M; द्वियुंगस्थूरि° the other MSS.

७ Thus M; करिष्यामीति the other MSS.

मधुस्क्रायाꣳ[1] माल्यां कुर्वन्ति । तं[2] तदानीमेव तीर्थादानीय पवयित्वा दीक्षणीयामिष्टिं निर्वपति । तस्याꣳ सꣳस्थितायां मुष्टी चैव न करोति वाचं च न यच्छति । निदधत्यस्मा[3] एतद्धविरुच्छिष्टं व्रतभाजनमथ[4] प्रायणीयामिष्टिं निर्वपति । हविष्कृता वाचं विसृजतेऽथास्मा एतद्धविरुच्छिष्टं प्रयच्छन्ति[5] व्रतभाजनमेतत्प्रसूता एवैते रथा आजिं धावन्ति । योजनं प्राक् चतुर्युक्तैपदं[6] दक्षिणा प्रष्टिवाही । गव्यूतिं पश्चाद्वियोगः[7] । क्रोशमुदङ् सूरिरिति । ते येनयेन संगच्छन्ते तस्मा आवेदयन्ते यजतेऽयमसावामुष्यायणोऽमुष्य पुत्रोऽमुष्य पौत्रोऽमुष्य नप्ता मधुस्क्रियेत्यायन्ति रथा । आगतेषु रथेषु यद्विनालेषु नवनीतमुत्सीदति तद्विलाप्योत्पूयाज्यकुम्भे[8] प्रत्यस्यति मधुस्नाया[9] इति । ॥ २० ॥

---

१ Thus M Be U (bis); मधुस्क्रियां BDU; मधुस्क्रीया Be 7.

२ तं only given by M.

३ Thus M Be U (bis); निदधात्य॰ B Be 7 DU.

४ Thus M Be U (bis); ॰भोजन॰ B Be 7 DU.

५ ॰यच्छति M Be.

६ Corrected; चतुर्युक्तैतंपदं Be U (bis); चतुर्युक्तैःपदं MBUD; चतुर्युक्तैर्विक्रोशं पदं Be 7.

७ पश्चाद्वियोगः MDUB; पश्चाद्विक्रोशः Be 7; पश्चाद्वियुक् Be.

८ Thus MU (bis); ॰याज्यंकुंभे the other MSS.

९ मधुस्नाया Be U (bis), cp. Lāṭy. VIII. 4. 7; मधुस्नायास्क्रायाँ M; मधुस्क्रिया Be 7 BDU.

अथ प्रायणीयेन चरति। प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति। पदेन चरित्वा त्रिवत्सेन षाण्डेन वत्सतरेण राजानं क्रीत्वोद्यातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्यैकगणा उपसदो भवन्ति। [1]मध्यमयोपसदा प्रचर्योत्तरवेद्यै काले खलेवाली[2] मापयत्यथानडुहः संयुज्य यवान्प्रकृत्य[3] स्तृणन्ति[3]। यवपुरीषैवोत्तरवेदिर्भवत्यथ मध्ये ऽनडुहः संयुज्य प्राचो यवान्प्रगृह्णन्तो[4] यन्ति। यवबर्हिरेवैषा महावेदिर्भवत्यथाहवनीयं प्रणयत्याहवनीयं प्रणीय सदोहविर्धाने संमिनोति। सदोहविर्धाने संमित्याग्नीषोमौ प्रणयत्यग्नीषोमौ प्रणीय वसतीवरीर्गृह्णाति। तास्तदाग्नीमेव परिहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति। परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यग्निरुदैत्यग्निष्टोमं क्रतुमुपैति। प्रसिद्धो ऽभिषवः। प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते। समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वा तिस्रो रशना आदाय खार्ङ्ख्यामभ्यैति। तस्यै कटे परमिव चषालभाजनं भवति। ग्रकखान्तां[5] खाङ्ख्यामुत्सृज्याथै-

---

१ All the MSS. exc. M have तन् before मध्यमयो॰।

२ M reads खर्ळां i.s.o. खलेवालीं; are we to correct उत्तरवेद्यै काले खर्ळां मापयति? But then somewhere the words खलेवाली यूपो भवति must have fallen out, cp. the Karmānta.

३ Thus M; प्रचत्यस्तर्पंति B; प्रगृत्यस्तर्पंति Be; प्रगृत्यस्तर्पंति U; प्रस्तर्पंति U (bis); Be 7 D om. this passage.

४ प्रगृपंती M; प्रगृहंती all the other MSS; read perhaps प्रस्तृणन्तो?

५ Uncertain reading; ग्रकखांतां M Be U (bis); चषाखांतां Be 7 DU; चषरषाखांता B.

तान्पशूनुपाकरोत्यग्नीषोमीयमाग्नेयमनूबन्ध्यमिति । तेषामनूचीनं[1] वपाभिराद्रवन्ति । ॥ २१ ॥

अग्नीषोमीयस्याध्वर्युर्वपया प्रथमया प्रपद्यते[2] । ऽनूचौ इतरे आहरन्ति । परिश्रितासु स्तोकीयासु हुतासु वपास्वग्नीषोमीयस्य वपया प्रचरति । परीतरे श्राययन्ति । प्रातःसवनीयानामग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशो मुख्यो भवति । स्तुते माध्यंदिने पवमाने ऽग्नीषोमीयेण ०चरत्यनन्तर्हित[3] आग्नेयस्य[3] वपया चरति । स्वे॰धामन्नाग्नेयेन[4] चरत्यनन्तर्हित[5] एवानूबन्ध्यस्य[6] वपया चरति । तृतीयसवनीयानामनूबन्ध्यस्य पशुपुरोडाशो मुख्यो भवत्यसमुदिते ऽनूबन्ध्येन चरति । संतिष्ठते सद्यस्क्री । तस्य यदसद्यस्क्रियते व्यृद्धमेवास्य तत्पुनर्यज्ञ[7] एवास्य[7] तदथा-दित्याश्च[7] ह वा अङ्गिरसश्च सुवर्गे लोके पस्पृधिरे । ते

---

१ ०नूचीनां M.

२ प्रतिपद्यते M.

३ Thus M ; ०र्हितमाग्नेयस्य the other MSS.

४ Thus M Be B U U(bis) D (pr. m.) Be 7 (pr. m.) ; ०ग्नेयस्य Be 7 (sec. m.) D (sec. m.).

५ चरत्य० M Be 7 BD ; चरंत्य० Be U U(bis).

६ च ins. Be 7 BD.

७ Thus my conjecture ; तत्पुनर्यज्ञ एवास्य स तथादित्याश्च MU (bis) ; तद्व्यृद्धमेवास्य तत्पुनर्यज्ञ एवास्य स तथादित्याश्च Be , तत्पुनर्यज्ञस्य सदथादित्याश्च B ; तत्पुनर्यज्ञ एवास्य तदथादित्याश्च Be 7 DU.

ऽङ्गिरस आदित्यानभिप्रजग्मुरग्निना[1] दूतेन श्वःसुत्या न इत्यथास्माकमद्यसुत्येति ॥ २२ ॥

आदित्याः प्रोचुस्तेषां नस्त्वꣳ होतेति । ते ऽमुमादित्यमश्वꣳ श्वेतं भूतं दक्षिणां निन्यिरे[2] हिरण्याभिभूतरशनं[3] । तस्मादद्यस्त्विक्रये श्वेताश्वो दक्षिणा हिरण्याभिभूतरशनो । यच्छ्वेताश्च आदित्यस्य तद्रूपमथ यद्धिरण्याभिभूतरशनो रश्मीनां तत्तस्य त्रिवृतः सतश्चतुर्विꣳशौ माध्यंदिनार्भवौ भवतश्चतुश्चत्वारिꣳशꣳ होतुः पृष्ठं । चतुर्विꣳशमग्निष्टोमसाम । त्रिवृदन्यत्सर्वꣳ । श्वेतमश्वं ददात्यनुक्रिया यक्ष्यमाणो[4] व्रीहिषु दीक्षते । स द्व्यहेन संतिष्ठत औपवसथ्यादेकमहः[5] सुत्यमेकमहस्तस्य त्रिवृत एव सतश्चत्वारिꣳशौ माध्यंदिनार्भवौ भवतश्चतुश्चत्वारिꣳशꣳ होतुः पृष्ठं । चतुश्चत्वारिꣳशमग्निष्टोमसाम । त्रिवृदेवान्यत्सर्वꣳ । श्वेतां वडवां ददाति । परिक्रिया यक्ष्यमाणो माषेषु दीक्षते । स त्र्यहेण संतिष्ठत आ क्रयादेकमहरौपवसथ्यादेकमहः[6] सुत्यमेकमहस्तस्य त्रिवृत एव सतो ऽष्टाचत्वारिꣳशौ माध्यंदिनार्भवौ भवतो । ऽष्टाचत्वारिꣳशꣳ होतुः पृष्ठमष्टाचत्वारिꣳ-

---

१ °प्र° found in M only.

२ Thus M; all the other MSS. more or less corrupt.

३ Thus here and infra all the MSS.; are we to read अभिहित° i.s.o. अभिभूत° ?

४ All MSS. exc. M ins. भवति ।

५ औपवसथ्याद्° of औपवसथाद्° MSS.

६ Thus M; औपवसथाद्° the other MSS.

ग्रमग्निष्टोमसाम । पितृदेवान्यत्सर्वं । यथाश्रद्धं ददात्यतिरिक्ता यज्ञमाणास्तिल्वेषु दीयते । स चतुरहेण संतिष्ठत आ. कथा-देकमहरोत्तरवेदेरेकमहरौपवसथ्यादेकमहः[१] सुत्यमेकमहस्त्र-तुष्टोम एष भवति । ॥ २३ ॥ षष्ठः ॥

व्रात्यस्तोमेन यक्ष्यमाणो भवति । ते राजनि वा ब्राह्मणे वा प्रतिष्ठामिच्छन्ते मासाय वर्तवे वा । ते यमभिसंजानते तꣳ स्थपतिं कुर्वन्ति । स एषां व्रतानि चरति । सो ऽधः-संवेश्यमाꣳसाश्यस्त्युपायी भवति । तद्धि दीक्षितव्रतमथ यत्कृष्णं वासः कृष्णदूषं परिधत्ते दीक्षितवसनस्य[२] तद्रूपमथ यत्कृष्ण-वलक्षावजिने धारयति कृष्णाजिनयोस्तद्रूपमथ यत्सुवर्णरजतौ रुक्मौ बिभर्ति परिचर्म्ययोस्तद्रूपमथ यत्कृष्णमुष्णीषं धारयति दीक्षितोष्णीषस्य तद्रूपमथ यच्चर्ममयैर्बाणवद्भिर्विरूढधन्वं धार-यति दीक्षितदण्डस्य तद्रूपमथ यद्व्रात्यवादं वदति दीक्षित-वादस्य तद्रूपमथ यत्सुर्यांवुपानहौ[३] धारयति नेद्दीक्षितः सममेध्यमधितिष्ठानीति[४] तत्तस्य ह वा एतद्रूपस्य यज्ञस्य प्रतोददण्ड एव यूपः । प्रतोदपरिषेवणं[५] यथासꣳ । रथमुखमा-

---

१ Thus M ; ॰रौपवसथाद॰ the other MSS.

२ Thus M ; ॰वसनीयस्य D ; ॰सयनीयस्य Be 7 ; the other MSS. still more corrupt.

३ Thus M॰; यत्सुर्यांनावुपानहौ Be 7 D ; यतसंसुयावुपानहौ B Be U.

४ Thus Be 7 ; ॰तिष्ठातीति M.

५ ॰परिषेवयं M.

आहवनीय । ईषे[1] वेदिर्युगमुत्तरवेदिरुत्तरयुगमुत्तरनाभिर्धुर्यौ[2] हविर्धाने । पक्षसी आग्नीध्रीयमार्जालीयौ । कूबरꣳ सदः । किंकरावताना[3] धिष्णिया । बन्धुरं[4] पत्नीशालꣳ । रथोपस्थो गार्हपत्यो । ऽधिष्ठानं पुराणगार्हपत्यस्तं यन्नुजं प्रमाथं[5] पचन्ते स एषां पशुर्यमपूपꣳ स्थालीपाकꣳ स चरुपशुपुरोडाशौ । यां परिष्कन्दꣳ[6] क्वयति सा पुरोनुवाक्या । यदाहरति सा याज्या । यदश्नन्ति स वषट्कारो । यां कुम्बां[7] विमते सा पुरोनुवाक्या । यामधीवाक्याꣳ[8] सा याज्या । यां विगणꣳ[9] क्वयति स शस्त्रस्य[10] प्रतिगरो[10] । यदभिक्रोशन्ति स उद्गीथस्ते य एवमेतं यज्ञक्रतुं परोक्षमुपेत्य[11] प्रत्यक्षं नोपेयुः ॥ २४ ॥

यथा दीक्षितावकीर्णा विच्छिन्नसोमपीथा अनाश्यान्ना एवꣳ स्युस्तस्माद्व्रात्यावस्थितस्य[12] व्रात्यस्तोमेनानीजानस्य नाश्यं ।

---

1 Thus corrected; ईषो M; ईषा the other MSS.

2 Thus M; धनुषौ the other MSS.

3 Thus M; किंक (or कु)रायतना the other MSS.

4 बंधुरं M; बधुरं Be.

5 Thus M; प्रमार्थं Be; प्रमाथ Be 7 BUD.

6 प्रस्कंदं MSS. exc. M.

7 कुंभ्यां MSS exc. M.

8 ॰मधिवाक्यां MSS. exc. M.

9 गणं MSS. exc M.

10 शस्त्रप्रतिगरो MSS. exc. M.

11 परोक्षमुपेत्य Be BU; परोक्षादुपेत्य Be 7; पुरोक्षादुपेत्य M.

12 ॰व्रत्याव॰ i.s.o. ॰व्रात्याव॰ M.

विच्छिन्नसोमपीथ इव ह्येषो ऽनाश्यानांस्तेषां ये ऽनाहिताग्नयस्ते यथागृहं विपरेत्याग्नीनाधाय त्रयस्त्रिंशता त्रयस्त्रिंशता दक्षिणाभि स्थपतिमुपसमायन्ति । तेषां ब्रह्मबन्धुरमागधो मागधवाक्यो ब्रह्मबन्धुरपुंश्चलूः पुंश्चलूवाक्या जरत्कद्रथो जरत्प्रयोग्याभ्यां[1] युक्तो । व्यृद्धो वा एष यो ब्रह्मबन्धुरमागधो मागधवाक्यो । व्यृद्धा ब्रह्मबन्धुरपुंश्चलूः पुंश्चलूवाक्या । व्यृद्धो जरत्कद्रथो जरत्प्रयोग्याभ्यां[1] युक्तो । व्यृद्धेनैव व्यृद्धं निरवदयते तदेतद्व्रात्यधनं समवसान्तं दण्डोपानहं शामूलाजिनं[2] । रथे तिष्ठन्सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यामाह्वयति । दक्षिणानां काल एतदेवास्य भवत्यृत्विजो दक्षिणा विभजन्ते । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते संज्ञान्यै हवींष्यसंज्ञातमिव वा एते चरन्ति ये व्रात्यं चरन्ति । समेवैनान्ज्ञापयन्ति । माध्यंदिनीयाननुवर्तत[3] ऐन्द्रामारुत[4] एकादशकपाल[5] । ऐन्द्रो वै व्रात्यो मारुतो ग्रामो । ग्रामेणैवैनान्समीचो दधाति । तृतीयसवनीयाननुवर्तत आदित्येभ्यो भुवद्वद्भ्यश्चरुर्भूता इव वा एते चरन्ति ये व्रात्यं चरन्ति । भूतिमेवैनान्गमयन्त्यनूबन्ध्यस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तत आदित्य-

१ ०प्रयोगाभ्यां MSS. exc. M.

२ शाल्मूकारिनं M ; शार्दूलाजिनं the other MSS, but cp. Karmānta.

३ ०वर्तेत all.

४ ०मारुता all.

५ ०कपाल M ; ०कपाला the other MSS. ; this passage is missing in Be 7 D.

स्वरप्रतिष्ठिता इव वा एते चरन्ति ये व्रात्यं चरन्तीयं वा अदितिरस्यामेव प्रतितिष्ठन्ति ॥ २५ ॥

स एष ज्येष्ठानामग्निष्टोमस्तस्य चत्वारि षोडशानि द्वौ पवमानावुभे एवाच्छावाकस्य स्तोत्रे एष एव[1] सप्तदशीयसामुक्थ्यस्तस्य षट् षोडशानि सर्वे पवमानाः सर्वाण्यच्छावाकस्य स्तोत्राणि तेन हैतेन मरुत ईजिरे तेषां विष्णुः स्थपतिरासाथो[2] हैतेन दैव्या व्रात्या ईजिरे तेषां बुधः सौम्यः स्थपतिरासाथो हैतेन कुरुब्रह्मणां पुत्रा ईजिरे तेषामौपोदितिर्गौपालायनो वैयाघ्रपद्यः स्थपतिरास तेन हेष्ट्वा पञ्चालान्व्रात्या अभिप्रययुस्तान्ह पितर ऊचुर्मा पुत्रकाः पञ्चालान्यातांशिष्टोपवादिनो वै पञ्चाला उप वो वदिष्यन्तीति तान्हानादृत्यैव प्रययुस्ते ह केशिनो दार्भ्यस्योपवसथमाजग्मुस्तान्ह श्वोभूते बहिष्पवमानꣳ सर्पतो[3]ऽन्वालेभिरे पवित्रं वै बहिष्पवमानमात्मानं पवयिष्यामह इति वदन्तोऽथ ह पञ्चालेषु गन्धर्वायणो वालेय आग्निवेश्योऽनूचान आस तान्ह[4] सह[4] सर्पतः पप्रच्छ के सर्पन्तीति[5] वयं मरुत इति तेषां वः कः स्थपतिरित्यहं विष्णुरित्यौपोदितिर्गौपालायनो वैयाघ्रपद्यः प्रत्युवाच यत्किं चकर्थ कस्तच्चचारेतीति ह परोक्षाव्रतमनु-

१ om. M.

२ स्थपतिरास तेनो Be.

३ संसर्पतो MSS. exc. M.

४ तान्हस्माह सह M; तान्सह UB Be; न्हसह Be 7 D.

५ Thus M; प्रसर्पन्तीति the other MSS. Read perhaps सर्पथेति ?

निर्दिदेशेति[1] । तान्होवाचाविदुषो व उपावादिषाप वो कुमार इति । पिता वै[2] तत्पुत्रानुपावादीदिति हैनमूचुः पापीयसी ते प्रजा भविष्यतीति । तथा[3] हैवास[3] । ततो[3] ह वा एतत्पञ्चालेषु गन्धर्वायणा वालेया आग्निवेश्याः पापायिता इव । महाकुलं ह[4] तत्पुरा[4] बभूव । स यो व्रात्यमुपवदेदेवमेवैनमुपवदेदथ यो व्रात्यो ऽलं प्रतिवचनाय स्यादेवमेवैनं प्रतिब्रूयात् । ॥ २६ ॥

अथातो भासविस्तोमा इत्याचक्षते । त्रिवृदभ्यावर्ति पञ्चदशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानाः । पञ्चदशमभ्यावर्ति सप्तदशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानाः । सप्तदशमभ्यावर्त्येकविंशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानाः । एकविंशमभ्यावर्ति त्रिणवमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानास्त्रिणवमभ्यावर्ति त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानास्त्रयस्त्रिंशमभ्यावर्ति त्रिणवमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानास्त्रिणवमभ्यावर्त्येकविंशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानाः । एकविंशमभ्यावर्त्ति सप्तदशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानाः । सप्तदशमभ्यावर्ति पञ्चदशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानाः । पञ्चदशमभ्यावर्ति त्रिवृदग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानाः । ॥ २७ ॥ सप्तमः ॥

---

१ Conjecturally ; परोक्षाद्व्रतममुद्दिनिदेशेति M ; परोक्षादव्रतममुनिर्देशेति Be 7 DU ; परोक्षादव्रतममुद्दिद्दिशेनिने B ; परोक्षाद्व्रतममुद्दिद्दिशेनि Be.

२ All MSS. exc. M ins. the akṣara स्वां ।

३ तथा हैवस्यासततो MSS.

४ Thus M ; हैतत्पुरा the other MSS.

अथ वै भवति देवा वै यज्ञमकुर्वत तदसुरा अकुर्वतेति । स ईक्षां चक्रे प्रजापतिः कथं[१] न्वहमसुरैर्देवान्व्यावर्तयेयमिति । स एतं यज्ञक्रतुमनिरुक्तमुपश्यमपश्यत्तस्मिन्नेनानुपाह्वयतेति । स यदाह प्रातर्यावभ्यो देवेभ्य इति महद्भ्यः प्रातर्यावभ्यो देवेभ्य इति तदाहाथ यदाह सोमः पवत इतीन्दुः पवत इति तदाहाथ यदाहेन्द्राय पुरोडाशानामिति शक्राय पुरोडाशानामिति तदाहाथ यदाह वायव इन्द्रावायुभ्यामिति नियुत्वते शक्रनियुद्भ्यामिति तदाहाथ यदाह मित्रावरुणाभ्यामित्यृतायुभ्यामिति तदाहाथ यदाहाश्विभ्यामिति नासत्याभ्यामिति तदाहाथ यदाहेन्द्राय सोमानिति शक्रायेन्दूनिति तदाहाथ यदाहेन्द्राग्निभ्यामिति शक्रजातवेदोभ्यामिति तदाहाथ यदाह विश्वेभ्यो देवेभ्य इति महद्भ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य इति तदाहाथ यदाहेन्द्राय मरुत्वत इति शक्राय गणवत इति तदाहाथ यदाह महेन्द्रायेति महते शक्रायेति तदाहाथ यदाहादित्येभ्य इति महद्भ्य आदित्येभ्य इति तदाहाथ यदाह वनस्पतय इति वनर्नृपायेति[२] तदाहाथ यदाह देवाय सवित्र इति महते[३] देवाय सवित्र इति तदाहाथ यदाह विश्वेभ्यो देवेभ्य इति महद्भ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य

१ कथन्न्वहमसु० M; कथमन्वहमसु० Be 7 D; कथयन्कथमसु० Bo BU.

२ Conjecturally; वनेर्पापायेति M; वनेनव्यवयेति Bo 7 D; वनेनव्यवयेति B U; वनेमर्पापायेति Be.

३ Thus M, समहते Be 7 De D, समहते BU.

इति तस्माहाथ यथाह देवानां पत्नीभ्य इति महतीभ्यो देवानां पत्नीभ्य इति तस्माहाथ यथाहेन्द्राय हरिवत इति शक्राय मघवत इति तथाह। धाना इन्दुभ्य[1] इत्यु हैके संप्रदिशन्ति। ॥ २८ ॥

तदेतदर्वागेव यज्ञाभ्यज्ञियस्य[2] स्तोत्राद्यज्ञायज्ञियस्य वाव[3] स्तोत्रे स तां निरुवाच। तꣳ हासुरा उपेक्षामेव चक्रिरे किं वा वै करोति[4] किं वा नेति। स यदा विदां चकार न वा इम एतर्हि पापभद्रयोरीशत इति तदेनां निरुवाच देवो वो द्रविणोदा इति। प्रजापतिर्वै देवो द्रविणोदाः। पूर्णां विवष्ट्यासिचमिति। पूर्णां व्युदचत्यासिचमिति[5] तदुद्वा सिञ्चध्वमुप वा पृणध्वमित्याह कामंकामं पूरयाध्वा इति तदाहिद्वो देव ओहत इति। साध्येभ्यो देवेभ्यः प्रजापतिः कामंकाममूहते[6]। सप्तदश स्तोमो[7] भवति[7]। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्या। अश्वो ऽसितज्ञुर्दक्षिणा[8]। प्राजा-

---

१ Thus M Be; दुंदुभ्य the other MSS.

२ ॰यज्ञीयस्य M Be.

३ om. all exc. M.

४ करोततौ (sic!) M; indication of pluti?

५ व्युदचत्य॰ B Be U; ह्युदचत्य॰ D Be 7; युदचत्य॰ D; व्युदचंत्य॰ M.—॰त्यसिच॰ BUD; ॰त्याभ्सिच॰ M; ॰त्याभ्सिष॰ Be 7 (pr. m.) Be; ॰त्यासिचक्ष॰ Be 7 (sec. m.).

६ Uncertain reading, ॰मूहतं M: मूहतः the other MSS.

७ स्तोमा भवंति M; स्तोमो भवति the other MSS.

८ क्षितायुर्दक्षि॰ i.s.o. क्षितज्ञुर्दक्षि॰ all the MSS. exc. M.

पत्यो वा[१] अश्वः[१]। प्रजापतेरनुरूपत्याय। यः पाप्मना भ्रातृव्येण व्याविद्धस्सेत[२] स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत। व्येव पाप्मना भ्रातृव्येणावर्तते। इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा परां परावतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानस्तं देवा यज्ञेनान्वैषुस्ते[३] प्रतमाग्निरं[४] दुद्रां[४] चक्रिरे[४] भूयो भागधेयं भूयसीं प्रीति-मभ्युपावर्त्स्यतीति[५] वदन्तः। स ह प्रातःसवने नाजगाम। ते[६] सर्व एव प्रातःसवनस्य भक्षयां[७] चक्रुः[७]। को ह्यपेन्द्रस्य[८] सोमस्य भक्षयिष्यतीति। तꣳ संतिष्ठमाने प्रातःसवने ऽच्छावाकस्य प्रस्तं प्रति[९] अचुस्ते[१०] सर्व एव चमसाध्वर्यव आनन्दिनो

---

१ Thus M; वाचः the other MSS.

२ Thus corrected (cp. S'at. Br. XII. 4. 4. 2); व्याविस्स्येति all exc. M, which has व्याविवर्तेत्।

३ यज्ञेनैषुस्ते M; यज्ञेषुस्ते the other MSS.

४ चाग्निरं दुदुरं चक्रिरे Be 7 Be D; चाग्निरं दुदुरे चक्रिरे B; चाग्नीर्दुरां चक्रिरे M; cp. on this passage Pañc. Br. XVIII. 5. 12.

५ ०पावर्तिष्यतीति M.

६ I.s.o. ते (thus M Be B), ततः Be 7 D.

७ Thus M; भागकर्यां चक्रुः or तागकर्यांचक्रुः the other MSS. (in Be 7 the passage is missing). Probably the negation has fallen out somewhere.

८ अपेंद्रस्य M.

९ प्रतिप्रति M.

१० Thus my conjecture; चच्युस्ते M; चच्युसे or चचुसे the other MSS.; cp. Āp. śrs. XXII. 10. 13.

ऽच्छावाकस्य ग्रस्तं प्रत्यागन्तुं[1] दध्रिरे[2] । सेन्द्रा इव ह्यमन्यन्त । तस्मात्तौग्रसोमे सर्व एव चमसाध्वर्यव आनन्दिनो ऽच्छावाकस्य ग्रस्तं प्रत्यागच्छन्ति[3] । सेन्द्रा इव हि मन्यन्ते । तर्हि वाव तदासीत्तद्वा आहुः सर्व एवैतर्हि यज्ञः सेन्द्र इति । तत्[4] हाभिपुपुवुः[4] ॥ २९ ॥ 5

इहा इहा इहेतीहेहीहेहीहेहीति[5] ह वा एनं तदूचुरिदं[6] इदमिदमिदितीदं[6] ते इदमिहाथं तदभ्युपावर्तस्वेति ह वा एनं तदूचुस्तदेतन्माध्यंदिनस्य सवनस्यान्यथापि निदानम् । स[7] घृतकलशमेकधनानां[7] प्रातःसवने ऽवनयेद्दधि माध्यंदिने सवने । विमथितं तृतीयसवने । सास्य तीव्रता । सप्तदश स्तोमो 10 भवति । सप्तदशः प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै । गर्भिणी वडवा ललामी दक्षिणेन्द्रियं वै गर्भ । इन्द्रियं ललामः । सेन्द्रियत्वाय[8] । यो ज्यान्या वोपतपता वाभिमानं नीतः स्यात्स एतेन यज्ञक्रतुना यजेताश्नुते हैव तीव्रतामिन्द्रो ऽकामयत वि पाप्मानं हनीय ।

---

१ Thus M only; प्रत्यागन्तं or ०गन्तं the other MSS.

२ M ins. न before दध्रिरे ।

३ प्रतिग्र० MSS. exc. M.

४ Thus M; ह वा अभि० U; त्वाभि० Be B; तत्राभि० Be 7 D.

५ Thus M Be B; इहे तीहे इहे इहेहीति U; Be 7 D (which write only once इहा) : इहेतिहेहिहेहिहेहीति ।

६ Before इदं M has once more इदद् ।

७ Uncertain; M reads as above given; संश्रितकलशं Be 7 UDB; संश्रितंकलशं Be.

८ Thus M Be BU; सेंद्रत्वाय Be 7; सेंद्रात्वाय D..

श्रैष्ठ्यं देवानां गच्छेयमिति। स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत। ततो वै स वि पाप्मानमहत श्रैष्ठ्यं देवानामगच्छद्यः कामयेत वि पाप्मानꣳ हनीय श्रैष्ठ्यꣳ समानानां गच्छेयमिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत। व्येव पाप्मानꣳ हते श्रैष्ठ्यꣳ समानानां गच्छति। तस्यातिग्राह्यो वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः। अधस्पदं तमीं कृधि यो अस्माꣳ अभिदासत्युपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विमृधाय जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा विमृधायेति। तस्य त्रिवृत्पञ्चदशौ विपर्यासꣳ स्तोमौ भवतस्ताः षड् गायत्र्यो गायत्री[1] वै[1] छन्दसां[1] वि पाप्मानमहत। गायत्र्यैव तद्यजमानो वि पाप्मानꣳ हते। ॥ ३० ॥

इन्द्रोऽकामयतौद्भिद्यꣳ[2] श्रैष्ठ्यं देवानां गच्छेयमिति। स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत। ततो वै स औद्भिद्यꣳ श्रैष्ठ्यं देवानामगच्छद्यः कामयेतौद्भिद्यꣳ श्रैष्ठ्यꣳ समानानां गच्छेयमिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतौद्भिद्यꣳ हैव[3] श्रैष्ठ्यꣳ समानानां गच्छति। तस्यातिग्राह्यो ऽयं क्रतुरगृभीतो[4] विश्वजिदुद्भिदित्सोमः। ऋषिर्विप्रः काव्येनोपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वोद्भिदे जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष

---

१ Thus M only; गायत्र्येव वै छन्दांसि all the other MSS.

२ All MSS. ins. ह वै exc. M.

३ वै MB.

४ M ins. (against Taitt. Br.) वयोधाः।

ते योनिरिन्द्राय त्वोद्भिद इति । तस्य पञ्चदशैकविंशौ विपर्यासᳬ स्तोमौ भवतस्ताः षड् बृहत्यो । बृहती वै छन्दसामुदभिनद्बृहत्यैव[1] तद्यजमान उद्भिनत्तीन्द्रो ऽकामयत वलं[2] भित्त्वा पशून्सृजेयेति । स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत । ततो वै स वलं[2] भित्त्वा पशूनसृजत । यः कामयेत वलं[2] भित्त्वा पशून्सृजेयेति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत । वलमेव[2] भित्त्वा पशून्सृजते । तस्यातिग्राह्य इन्द्र ओषधीरसनोदहानि वनस्पतीᳬरसनोदन्तरिक्षम् । बिभेद वलं नुनुदे विवाचो ऽथाभवद्दमिताभिक्रतूनामुपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा वलभिदे जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा वलभिद इति । तस्य सप्तदशैकविंशौ विपर्यासᳬ स्तोमौ भवतस्ताः षड्गायत्र्यो । गायत्री[3] वै[3] छन्दसां[3] वलमभिनद्गायत्र्यैव[3] तद्यजमानो वलं भित्त्वा पशून्सृजते । ॥ ३१ ॥ अष्टमः ॥

ऋतपेयेन यक्ष्यमाणो भवति । स यदग्रनानां कामयते तस्याग्रितो भूत्वा दीक्षते यदा[4] लभते[4] तस्य । स एकाहं नाश्नात्यथाश्नाति । द्व्यहं नाश्नात्यथाश्नाति । त्र्यहं नाश्नात्यथाश्नाति । सो ऽत्रैव विराजमाप्नोति[5] । राजानं क्रीत्वोत्थातिथ्यं

---

१ बृहतीत्येव M.

२ बलं most of the MSS.

३ Thus M ; गायत्र्येव छंदसां वलभिद्गायत्र्येव the other MSS.

४ यद्दलंगते M.

५ Thus my conjecture ; विराजाप्नोति M ; विराजा यजतेति the other MSS.

निर्वपति। यद्यु वा एतदुपार्त्येति चतुरहं नाश्नात्यथाश्नाति। पञ्चाहं नाश्नात्यथाश्नाति। षडहं नाश्नात्यथाश्नाति। तिस्र उपसदस्त्रिꣳशत्संपद्यन्ते[1]। त्रिꣳशदक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमवरुन्द्धे। ऽथ य एकादश स्तन एवास्मै स। दुह एवैनां तेनाथ य एकत्रिꣳश स्तन एवास्मै स। दुह एवैनां तेन। स उपसत्स्वाज्यव्रतो भवति। शीतस्य[2] सर्पिषस्त्रिसृभिरङ्गुलीभिरुपहत्याथ द्वाभ्यामथैकया। शीतस्य[3] वैव[3] सर्पिषस्त्रिभिः पर्वभिरुपहत्याथ द्वाभ्यामथैकेन। विलीने वा सर्पिषि त्रीणि पवित्राण्यवदधात्यथ द्वे अथैकं त्रिस्तनद्विस्तनैकस्तनव्रतस्य रूपाणि कुर्वन्स नादित्याद्दिवा पर्यावर्तते नाग्नेरधि नक्तमौदुम्बरः सोमचमसस्तुःस्रक्तिर्ब्रह्मा[4] त्रिवेदाः[5] सगोत्रः। ॥ ३२ ॥

सप्तदश स्तोमो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्तं देवा व्रतसत्याभ्यामन्वैषुः[6]। स यदश्नाति यदेवाशनेनावरुद्धं तस्यावरुद्ध्या इति तदथ यन्नाश्नाति यदेवानशनेनावरुद्धं तस्यावरुद्ध्या इति तदथ यदुपसत्स्वाज्यव्रतो भवत्येतद्वै देवानां प्रियं धाम यदाज्यं। देवानामेव प्रियं धामावरुन्द्ध इति तदथ यन्नादित्याद्दिवा पर्यावर्तते नाग्नेरधि

---

१ ऽपद्यते Be 7 BD ; ॰पद्यंते M Be U.

२ Thus M; विलीनस्य the other MSS.

३ Thus M; विलीनस्य वैव Be U; विलीनस्यैव Be 7 D; विलीनस्य वै B.

४ अश्म M.

५ Thus M B U; त्रिवेदः Be Be 7 D.

६ ॰मन्वैषुः all the MSS. exc. Be which has: ॰मनैषुः।

नक्तमेते वै देवानाममृतत्वे नेद्देवानाममृतत्वे पृष्ठतः करवाणीति तद्ध यदौदुम्बरो भवत्यूर्ग्वा अन्नाद्यमुदुम्बर ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्या इति तद्ध यत्सोमचमसो भवत्येतद्वै देवानां परममन्नं यत्सोमः परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्द्ध इति तद्ध यच्चतुःस्रक्तिर्भवति यदेव दिशो ऽन्नाद्यं प्राविशंस्तस्यावरुद्ध्या इति तद्ध यत्त्रिवेदा[1] भवति न ह्येतामेकवेदा दक्षिणामुद्यन्तुमर्हतीति तद्ध यत्सगोत्रो भवत्यात्मा वै सगोत्र आत्मन्येव यज्ञस्य यशो ऽन्नाद्यं प्रतिष्ठापयानीति तत् ॥ ३३ ॥

तं माध्यंदिनीयैस्समस्तैः सहोन्नीय जुहोति तमृत्विजो हुतं दक्षिणानां काले ब्रह्मण उपातिदिशन्ति तं ब्रह्मणः सन्तं[2] पर्युपविश्य भक्षयन्ति यद्धुतं मन्यन्ते तेन यद्धुतेन भक्षयन्ति तद्धुतपेयस्य हुतपेयत्वं ॥ दिशो ऽकामयन्तान्नाद्यः स्यामान्नाद्यमवरुन्धीमह्यन्नाद्यमस्मासु प्रतितिष्ठेदिति ता एतं यज्ञक्रतुमपश्यंस्तमाहरंस्तेनायजन्त ततो वै ता अन्नाद्यो ऽभवन्नन्नाद्यमवारुन्धतान्नाद्यमासु प्रत्यतिष्ठद्यः कामयेतान्नादो मे प्रजा स्यादन्नाद्यमवरुन्धीतान्नाद्यमस्यां प्रतितिष्ठेदिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतान्नाद्येवास्य प्रजा भवत्यन्नाद्यमवरुन्द्धे ऽन्नाद्यमस्यां प्रतितिष्ठति तस्य चतसृषु बहिष्पवमानो[2] ऽष्टास्वष्टास्वाज्यानि[3]

---

१ त्रिवेदो M.

२ Thus corrected according to the Karmānta; सतं all the MSS.

३ °मानोष्टाष्टान्याज्यानि M; °मानोष्टाष्टाज्यानि Be°; °मानमष्टास्वाज्यानि B Be 7 UD; cp. supra XV. 18 (p. 222, 12).

द्वादशो माध्यंदिनः पवमानः षोडशानि पृष्ठानि सविंशः[1] आर्भवः पवमानश्चतुर्विंशमग्निष्टोमसाम । तं द्विशं चतुष्टोम इत्याचक्षते ॥ छन्दांसि कामयन्त यशो ऽश्नुवीमहि यशो ऽवरुन्धीमहि यशो ऽस्मासु प्रतितिष्ठेदिति । तान्येतं यज्ञक्रतुमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त । ततो वै तानि यशो ऽश्नुवत यशो ऽवारुन्धत यश एषु प्रत्यतिष्ठन् । कामयेत यशो ऽश्नुवीय यशो ऽवरुन्धीय यशो मयि प्रतितिष्ठेदिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत । यश एवाश्नुते यशो ऽवरुन्द्धे यशो ऽस्मिन्प्रतितिष्ठति । तस्य स्तोमा अस्तुवतैकस्यामथ तिसृष्वेकस्यामथ तिसृषु । तमेतं छन्दसामेकत्रिक इत्याचक्षते ॥ स्तोमा अकामयन्तेति समानः परिवादस्तस्य[2] स्तोमास्त्रिवृदथ पयः पञ्चदशास्त्रिवृदथ त्रयः सप्तदशास्त्रिवृदथ त्रय एकविंशास्तमेतं स्तोमानामेकत्रिक[3] इत्याचक्षते ॥ ॥ ३४ ॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेतां समानलोकौ स्याव समानं लोकमियावेति । तावेतं यज्ञक्रतुमपश्यतां । तमाहरतां । तेनायजेतां । ततो वै तौ समानलोकावभवतां समानं लोकमैतां समानलोकावेष्यथ[4] यौ कामयेतां राजा च पुरोहितश्च

१ Thus all the MSS (only संविंश D); in Be 7 स has been cancelled.

२ परीवाद० M.

३ Thus MD Be 7; एकंत्रिक BU; एकविंश Be.

४ Thus M; ०लोकावपश्यत Be 7 BUD, ०लोकावपश्यद् Be.

समानलोकौ ह्याव समानं लोकमियावेति तावेतेन यज्ञक्रतुना यजेयाताꣳ[1] समानलोकावेव भवतः समानं लोकमितो । ऽश्वरथो यज्ञायुधः प्रावृक्णसमसः स ब्राह्मणस्य दक्षिणाश्वतरीरथः सर्वायुधो ऽप्रावृक्णः काꣳस्यतूणीबन्धः[2] स राजन्यस्य दक्षिणा । तस्य त्रिवृत्पञ्चदशौ विपर्यासꣳ स्तोमौ भवतस्त्रिवृदेव ब्राह्मणस्य पञ्चदशो राजन्यस्य । तमेतमिन्द्राग्नियोः कुलाय इत्याचक्षते । एष एव सम्पितापुत्रीय एष सख्योर्यज्ञ एष भ्रात्रोः ॥ ३५ ॥ नवमः ॥

अभिचरणीयैः सोमैर्यक्ष्यमाणो भवति । स इयानि यज्ञायुधान्युपकल्पयते बाधकानि च वैभीतकानि च श्रवाणसो[3] ऽधिषवणे फलके पुरुषास्थ्न[4] इषणौ । स यत्राध्वर्युरुपाꣳशुं ग्रहीष्यन्नाजानमभिषुणोति तस्य यो ऽꣳशुः परापतति तमेतस्मिन्पात्र आधायोपसंस्पृश्याथाहामुं अमुष्य त्वा होष्यामीत्या तमितोरास्ते । ऽथैतं भस्माहवनीये ऽनुप्रहरतीदमहममुमामुष्यायणं परिमुना[5] भङ्गेन[5] विध्यामीत्यथ च यं यजमानो द्वेष्टि

---

१ यजेतां all exc. M.

२ •तूणीबंधः Be; •तूषिबंधः U; तूष्णीबंधः M; •तूषिबंधः B; नीषिबंधः Be 7 D.

३ Thus M Be; श्रवणश्चे Be 7 D (cp. Āp. XXII. 4. 17, S'āṅkh. XIV. 22. 18, Ṣaḍv. br. III. 8); श्रवाणनश्चे U; श्रवाणनभीश्चो B; cp. the Dvaidhasūtra.

४ Thus M; all the other MSS. corrupt.

५ Thus M; परिमुनासंग्येन Be U B; ऽपरिषाणाभंग्येन Be 7 D.

तं मनसा ध्यायत्यथैतत्पात्रं चरे यथायतनꣳ सादयत्यमुष्य त्वा प्राणे सादयामीति । स यं कं च यज्ञं गृह्णात्येवमेवैनं गृह्णाति । यदु[1] किं[1] च[1] पात्रꣳ सादयत्येवमेवैनत्सादयति । स एष त्रिवृदग्निष्टोम एकस्तोम[2] एकहविर्धानस्तꣳ श्येन इत्याचक्षते ॥ ऽध्येषुः[3] । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । तिसृषु तिसृषु[4] स्तुवते । रथो हविर्धानमथ संदꣳशः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । द्वौ त्रयस्त्रिꣳशौ मध्यत स्तोमौ भवतो । द्वे[5] हविर्धाने ॥ अथेन्द्रवज्रः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । पञ्चदश एष भवति ॥ ॥ ३६ ॥

दुरश्मेन[6] यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते षष्टिꣳ शतमानानि हिरण्यानि त्रिꣳशतꣳ सुवर्णानि त्रिꣳशतꣳ रजतानि[7] बध्नन्त्युद्धिरण्यꣳ । स आमावास्येन हविषेष्ट्वा सौर्यं चरुं निर्वपति । तस्मिन्सुवर्णꣳ शतमानं ददात्यथ सायꣳ हुते ऽग्निहोत्रे चान्द्रमसं चरुं निर्वपति । तस्मिन्रजतꣳ[7] शतमानं ददाति । स एवमेवैताभ्यामिष्टिभ्यामहरहर्यजमानो मासमेत्यथ दीक्षते । दीक्षणीयायां द्वादशमानꣳ हिरण्यं ददाति ।

---

1 यत्किंच M.

2 This word twice in Be 7 B U D.

3 Thus M only ; ऽध्येषु all the other MSS.

4 तिसृषु once in M, which adds also च after स्तुवते ।

5 द्वेद्वे M.

6 Thus M U B Be ; दुराशेन D ; दुराश्मेन Be 7.

7 राजत॰ M.

प्रायणीयायां चतुर्विंशतिमानं दद्यादातिथ्यायां द्वे[1] चतुर्विंशतिमाने[1] ददाति । प्रथमायामुपसदि चत्वारि ददाति । द्वितीयस्यामुपसद्यष्टौ ददाति । तृतीयस्यामुपसदि षोडश ददाति । चतुर्थ्यामुपसदि द्वात्रिंशतं[2] ददाति । पञ्चम्यामुपसदि चतुःषष्टिं ददाति । षष्ठ्यामुपसद्यष्टाविंशं शतं चतुर्विंशतिमानानां[3] दद्यादथातः शतसंख्यैवाग्नीषोमीयस्य हुतायां वपायां द्वे शते दद्यादाग्नेयस्य हुतायां वपायां चत्वारि ददाति । प्रातःसवनीयेष्वष्टौ[4] ददाति । माध्यंदिनीयेषु षोडश ददाति । दक्षिणानां काले द्वात्रिंशतं ददाति । तृतीयसवनीयेषु चतुःषष्टिं दद्यादनूबन्ध्यस्य हुतायां वपायामष्टाविंशं शतानां[5] ददाति । स यदेताभ्यामिष्टिभ्यामहरहर्यजते सूर्याचन्द्रमसोरेव तत्सायुज्यं सलोकतामाप्नोति ॥ ३७ ॥

[6]अथ यद्धिरण्यदक्षिणो[7] भवति हिरण्मयमेव तद्यजमान

---

१ Thus M; त्रिंशतिमानं दद्यादथ Be B; in the other MSS. this passage is missing.

२ Thus M U; त्रिंशतं Be; in the other MSS. this passage is missing.

३ Thus M; ०शतिमानं the other MSS.

४ ०सवनीयेष्टौ Be 7 D.

५ Thus M Be 7; शतमानानां Be B U.

६ During the printing I was so happy as to obtain, for the remaining part of this praśna, from Mr. Muthu Dikshitar of Lalgudi (Manakkāl, Madras) a copy (designed by me as L) from a MS. in his possession. This MS. is in Grantha and independent from my MSS., but, on the whole, not much better.

७ Thus M; यद्धिरण्यं दक्षिणा the other MSS.

आत्मानꣳ संस्कुरुते । तस्य 'यदूर्ध्वं नाभेस्तत्सुवर्णमवाङ्[१] रजतं । शुद्रा ह वै हिरण्मयी भवत्यथामृतो भवति । हिरण्मया ह वै देवास्तस्मात्ते ऽमृताः । सप्तदशस्तोमो भवति । सप्तदशः प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै । उभे सामनी भवतश्छन्दोमयावेतत्पक्षौ[२] यजमान आत्मानꣳ संस्कुरुतं । एतस्य लोकस्य जित्यै । स यदेतेन[३] यज्ञक्रतुना यजते सूर्याचन्द्रमसोरेव तत्सायुज्यꣳ सलोकतां जयति । तेन दुरग्नो । दुरग्न इव ह्येतयोर्देवतयोर्लोको ॥ ऽथ दुर्णाम्नेन[४] यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते ऽनडुहं च पर्यस्तिꣳशतं[५] च निष्काꣳस्तेन हैतेनानडुहो लोकं जयति । तेन हैतेन ज्योतिष्मन्तं लोकं जयति । तेन हैतेन ज्योतिषो ऽधि स्वर्गं लोकं जयति । सप्तदशस्तोमो भवति । सप्तदशः प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै । उभे सामनी भवतश्छन्दोमयावेवैतत्पक्षौ[६] यजमान आत्मानꣳ संस्कुरुत । एतस्य लोकस्य जित्यै । स यदेतेन यज्ञक्रतुनेष्ट्वा न नश्यति तेन

---

१ Instead of अवाङ् (thus M Be B U) Be 7 D : अधो; अवाचं L.

२ Thus Be B; ०मयावेवतत्पक्षौ M; ०मयावैवतत्तृतीयेपक्षौ L; the other MSS. deficient.— Here and infra (l. 13) Be after ०पक्षौ ins. तृतीये पक्षे ।

३ यद् only given by M.

४ दुर्ण० or दुर्ग० all MSS. exc. M L which have here and infra each time दूर्ण० ।

५ पर्यस्तिꣳशतं M.

६ Thus Be; ०मयावेवतत्पक्षौ M L; ०मयावैवतत्पक्षौ the other MSS.

दुर्णाशस्य दुर्णाशस्य[1] दुर्णाशत्वं[2] ॥ केशी ह दार्भ्यो ऽपचितिकामो ऽपचितिमेजे न[3] मो[3] सामानि[3] परिचरन्ता[4] इति । ततो ह वा एतत्पञ्चालराजानां[5] सामानि परिचरन्ते[6] ॥ ३८ ॥

शीर्षण्या इति केशानाचक्षते । कुशा इति दर्भानेषाविति[7] गैरेयककिमत्यौ[8] । ततो वै सो ऽपचितिमानभवत्स यः कामयेतापचितिमान्स्यामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतापचितिमानेव[9] भवति । तस्य चतुर्विंशो बहिष्पवमानस्त्रिवृत्पञ्चदशान्याज्यानि । तास्त्रिंशो गायत्र्यश्चतुर्विंशो माध्यंदिनः पवमानः पञ्चदशसप्तदशानि[10] पृष्ठानि । ते द्वे त्रिष्टुभौ । त्रिणव आर्भवः पवमान एकविंशमग्निष्टोमसाम । सैका जगत्येतानि वै छन्दसामपचिततमान्यपचितिमानेव भवति य एवं वेदांसावादित्यो ऽकामयत त्विषिमान्स्यामिति । स एतं यज्ञक्रतु-

---

१ दुर्नश॰ Be, दूर्णाश॰ M L ; the other MSS. om.

२ Most of the MSS. दुर्णश॰ or दूर्णाश॰ (both times).

३ Thus M ; L om. मो ; तंननामानि Be ; नम्रोनामानी Be 7 U D ; तंमोनामनी B.

४ Thus M Be 7 D ; ॰चरंत Be B U L.

५ Thus M ; ॰पांचाल॰ the other MSS.

६ Thus M Be L ; ॰चरंत्या Be 7 D U ; ॰चरत्या B.

७ Uncertain ; दर्भानषाविति M ; दर्भाग्नषाविति L ; दर्भानविषाविति Be B.

८ Uncertain reading ; गैरेयकविमंषो (or मैषो ?) M ; गैरेयकविमत्यो Be 7 ; ओरेयकविमत्यो Be B ; गेरेय॰ D ; गैरयकचितिमत्यो L.

९ Thus M L ; एषु instead of एव all the other MSS.

१० Thus M Be U ; पंचदशासप्त॰ B L ; Be 7 om. पंचदश ।

मपश्यत्तमाहरत्तेनायजत । ततो वै स त्विषिमानभवद्यः कामयेत त्विषिमान्स्यामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत । त्विषिमानेव भवति । तस्य[१] सौर्यो ऽतिग्राह्यः । सौर्यः[२] पशुरुपालम्भ्य । एकविꣳश एष भवति ॥ ॥ ३९ ॥ दशमः ॥

इन्द्रो ऽकामयतर्षभ इव पशूनामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं देवानां परीयामिति । स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत । ततो वै स ऋषभ इव पशूनामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं देवानां पर्यैद्यः कामयेतर्षभ इव पशूनामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यꣳ समानानां परीयामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतर्षभ इव पशूनामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यꣳ समानानां पर्येति । तस्यातिग्राह्यो वृषा सो अꣳशुः पवते हविष्मान्सोम इन्द्रस्य भाग ऋतयुः शतायुः। स मा वृषाणं वृषभं कृणोतु प्रियं विशाꣳ सर्ववीरꣳ सुवीरमुपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वर्षभाय जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वर्षभायेति । तस्य पञ्चदशस्य सत एकविꣳशꣳ होतुः पृष्ठं ककुदो[३] रूपमिन्द्रेण ह स्म वै पूर्वे समाजिगमिषन्तो वनिष्ठुसवेन यजन्ते[४] दृप्तो[४] न[४] इन्द्र[४] आविर्भविष्यति तस्मै[४] कामान्वक्ष्याम

१ तस्याः Be 7 D.

२ om. all MSS. exc. M L Be.— After the tenth adhyāya M breaks off.

३ ककुभो L.

४ Thus Be L; यजंतेसुपैतमिंद्र Be 7; यजंत उपतानिंद्र B; यजत उपैतानिंद्र U; यजंवेसुपैतान इंद्र D.

५ तस्मात् MSS. exc. L which has तस्मिन्।

इति[१] वदन्तो । वनिष्ठुसवेन यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते घृतमुच्चवेहतः[२] घृतं दार्वाचितानि घृतꣳ सर्पिष्पात्राञ्जनं पयःपात्राञ्जनं दधिपात्राञ्जनं वसापात्राणौदुम्बरीं नावमुभयतोऽभिपतनां[३] परिगृहीतामथ प्रणिहृतेनैतेनोपकॢप्तेन चित्रामायतीमुपरमत्यंच · चित्रयेति पूर्वाग्निमन्ववस्यत्युत्तपनीयꣳ प्राचीनो ऽन्वाहार्यपचनमाहिताग्निरथैतानि दार्वाचितानि प्रदोष एवाग्नावादधाति[४] । तेषु[५] प्रज्योतिषूच्चवेहतो[५] निघ्नन्त्यथैषामभ्यर्धान्वनिष्ठून्मेदाꣳसीति[५] अपयन्त्यथोदित आदित्य आयातयत्यौदुम्बरीं[६] नावमुभयतोऽभिपतनां[७] परिगृहीतां प्रणेहभिस्तस्यामुपस्तृणीते पञ्चाशता सर्पिष्पात्रैः पञ्चाशता पयःपात्रैः पञ्चाशता दधिपात्रैः पञ्चाशता वसापात्रैस्तस्यां वनिष्ठून्मेदाꣳसीति संप्रकीर्याथाभिघारयति पञ्चाशता वसापात्रैः पञ्चाशता दधिपात्रैः पञ्चाशता पयःपात्रैः पञ्चाशता सर्पिष्पात्रैरथ पुरोऽनुवाक्यामन्वाह ॥ ४० ॥

---

१ Thus Be L; वक्ष्यामीति Be 7 B U D.

२ Thus L; ॰मुच्चवैगतः Be 7 D; ॰मुच्चवेनिहताम् Be B U.

३ Uncertain reading; उभयतोपतवां Be 7 B; उभयतोभिपतनां Be U; उभयतोवतामां (or ॰वतारां) D; उभंयतोभिपवमानं L.

४ ॰दधति L.

५ तेन प्रज्योतिषू एवचतोनिघ्नन्ति L; तेषु प्रत्योतिष्ठं (or ष) च्चवैहतो घ्नंत्य॰ Be 7 D; तेन प्रज्योतिषुच्चवेहतांनिघ्नंत्य Be B U. अभ्यर्धाद् i. s. o. अंभ्यंर्धान् L.

६ Uncertain r.; अयातयत्य॰ U B; अयापयत्य॰ D; अधापयत्य॰ Be 7; अयाभीतयत्य॰ B; आधातयति L.

७ ॰पतानां B; ॰वतानां Be 7; ॰भिपतानां Be U. ॰मुभयतस्त्वभिपतनां L.

इन्द्रो यातो ऽवसितस्य राजा शमस्य च शृङ्गिणो वज्रबाहुः । सेदु राजा क्षेति[1] चर्षणीनामरान्न नेमिः परि ता बभूवेति । यजतीन्द्रो राजा जगतश्चर्षणीनामधि क्षमि विषुरूपं यदस्ति । ततो ददातु दाशुषे वसूनि चोदद्राध उपस्तुतश्चिदर्वाक् स्वाहेति । हन्त एवास्मा इन्द्र आविर्भवति । तस्मै[2] कामान्नुवते ॥ कामान्वः[3] ह[3] वाध्रश्वं बृहस्पतिराङ्गिरसो याजयां चकार । तस्य होपवसथीये ऽहन्क्रुद्धा[4] वीयाय[4] । स होवाचाध्वर्यो[5] वि[5] वै[5] मे श्रद्धागात्सं मे यज्ञं स्थापयेति । तं होवाचान्यदै तदुपवसथः[6] श्वस्ते यज्ञः संस्थातेति[7] । स होवाचाद्यैव मे स्थापयेति । तस्य[8] ह तावद्विदित्वाग्रेण[9] हविर्धाने

१ क्षेति (as TBr. II. 8. 4. 3) Be B D U; क्षयति (as RV. I. 32. 15) Be 7.

२ तस्मिन् Be L.

३ Corrected; कामामाद्र B U Be (pr. m.); कामामाद्रंच Be 7; कामामाद्रंच D; कामीवर्वाद्र Be (sec. m.); कनीयवान्हव्य L.

४ My conjecture; चन्त्रवाविधाय B U L; चन्त्रवाविधाय Be; चन्पंचाद्विधाय Be 7 D.

५ Thus Be; all the other MSS. corrupt.

६ Uncertain r.; होवाचान्यद्दैतदु° Be 7 D; होवाचाध्वर्यवेतदु° Be B U; चोद्वांचे अध्वर्यवेत उप° L.

७ °स्थावेति Be B U; °स्थाहेति Be 7 D; °स्थावेति L.

८ तस्या MSS. exc. L.

९ तावद् only in Be (sec. m.); भवद् L; instead of विदित्वा (thus L Be) विविंत्वा the other MSS.

चर्मण्युलूखलमुसले निधायाꣳशून्समवचुदां[1] चकार[1] यच्चिद्धि त्वं गृहेगृह उलूखलक युज्यसे । इह द्युमत्तमं वद जयतामिव दुन्दुभिरित्यथ होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽप्यपो[2] निःषिच्य समुदायुत्य जुह्वां चकार यथा जना सꣳस्थे व्रतानि[3] कोप्रतिनां[4] व्रतमालोभयाति[5] । कामान्धस्य[6] प्रस्थितं[7] वाध्र्यश्वस्य[8] तीव्रसुतꣳ[8] श्रवदिन्द्र[9] जुषस्व स्वाहेति । स एष उन्मत्तस्य वा वीतश्रद्धस्य वा[10] नीतस्य[10] वा यज्ञः । सा[11] यदागता[12] स्यादथ चतुष्टोमेनाग्निष्टोमेन यजेत पुरा भ्रेषाच्छान्त्यै ॥ ४१ ॥

मनुर्वैवस्वतो ऽकामयत प्रजाꣳ सृजेय प्रजामवरुन्धीय प्रजां विन्देया[13] मा[13] प्रजया पशूरश्निति[13] । स एतं

---

१ ॰समवभूयाश्चकार L.

२ ऽपो only in Be L.

३ हतानि MSS. exc. L. व्रतानि ।—जनासस्थे L.

४ व्रतिनां Be ; व्रतीनपं L ; हतीनां the other MSS.

५ व्रतमालोभयाति Be, ॰यति L ; व्रतमामालोपयति the other MSS.

६ Thus Be L ; the other MSS. corrupt.

७ प्रस्थितं all exc. Be which has प्रस्थितं ।

८ वाभ्राश्वस्तीव्रसुतं Be B ; वाभ्राश्वःस्तीव्रसुतं U ; वाध्यश्वेत्तीव्रसुत Be 7 ; वाध्र्यश्वेत्तीव्रसुत D, वाध्र्यांश्वस्तिव्रसुतं L.

९ श्रवदिंद्रां Be 7 D ; शिंद्रवदिंद्रा Be ; शिवपतींद्र॰ B ; शिवपंतींद्रा॰ U ; शिवदिन्द्रो L.

१० Thus Be L ; वनितस्य BUD ; वन्तंतस्य Be 7.

११ स MSS.

१२ ॰यदागत Be L ; यदागत्वा B Be 7 DU.

१३ Conjecturally ; विन्देय मा प्रजयापशोरश्निति BU ; विंदेय माप्रजामाप॰ Be ; विंदेय माप्रजयापृथरंतीति Be 7 D ; विन्देयप्रजयापशो॰ L.

यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत । ततो वै स प्रजामसृजत प्रजामवारुन्द्ध प्रजामविन्दतैनं प्रजयाव्यचत[1] । यः कामयेत प्रजाꣳ सृजेय प्रजामवरुन्धीय प्रजां विन्देया[2] मा प्रजया व्यचीरन्निति[2] स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत । प्रजामेव सृजते प्रजामवरुन्द्धे प्रजां विन्दत[3] एनं[3] प्रजया व्यचते । तस्य[4] प्राचीन-स्तोमास्त्रयस्त्रिवृतस्त्रयः पञ्चदशास्त्रयः सप्तदशास्त्रय एकविꣳशाः ॥ सो ऽकामयतान्नादी मे प्रजा स्यादन्नाद्यमवरुन्धीतान्नाद्यमस्यां प्रतितिष्ठेदिति । स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत । ततो वै तस्यान्नादी प्रजाभवदन्नाद्यमवारुन्द्धान्नाद्यमस्यां प्रत्यतिष्ठद्यः कामयेतान्नादी मे प्रजा स्यादन्नाद्यमवरुन्धीतान्नाद्यमस्यां प्रतितिष्ठेदिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतान्नाद्येवास्य प्रजा भवत्यन्नाद्यमवरुन्द्धे ऽन्नाद्यमस्यां प्रतितिष्ठति । तस्य दश स्तोमा । दशसु दशसु स्तुवते विराजो रूपं ॥ वागाम्भृण्यकामयतापरिमितं यशो ऽश्नुवीयेति । सैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत । ततो वै सापरिमितं यश आश्नुत । यः कामयेतापरिमितं यशो ऽश्नुवीयेति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतापरिमितमेव यशो

---

१ ०व्यचते all exc. Be L.

२ विंदेय मा प्रजामिमाव्यचरन्निति Be D; विंदेय प्रजयाव्यचरंतीति B Be 7.U विन्देय मा प्रजामाव्यचीरन्निति L.

३ Thus corrected; विंदत एवं Be L; विंदैतैनं the other MSS.

४ Only in Be L.

ऽभुते। तस्य दशसु बहिष्पवमानः शते सहस्रे ऽयुते प्रयुते ऽर्बुदे न्यर्बुदे समुद्रे मध्ये ऽन्ते परार्धे॥ ॥ ४२ ॥

यमो वैवस्वतो ऽकामयत पितॄणामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं परीयामिति। स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत। ततो वै स पितॄणामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं पर्यैत्। कामयेत समानानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं परीयामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत। समानानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं पर्येति। तस्य शते बहिष्पवमानः सहस्रे ऽयुते नियुते प्रयुते ऽर्बुदे न्यर्बुदे समुद्रे मध्ये ऽन्ते परार्धे पद्मे पक्षे। नित्यमुक्त्वा मनसैव स्तुवानो मन्यत एतावति[1] मे[1] स्तुतमित्यथ[1] सकृत्प्रवर्ग्य। आतिथ्येन प्रचर्य गार्हपत्ये प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। तेनाहवनीये प्रचरति। तं काल उद्वासयति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं। यशः प्रवर्ग्यः। शीर्षन्नेव यज्ञस्य यशो दधातीति नु सकृत्प्रवर्ग्यो। ऽथ सुते प्रवर्ग्यः। पवमानेन चरित्वाग्नीध्रे[2] प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। तेनाहवनीय एव प्रचरति। तं तदानीमेवोद्वासयति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य यत्पवमानो। यशः प्रवर्ग्यः। शीर्षन्नेव यज्ञस्य यशो दधातीति नु सुत्याप्रवर्ग्यो। ऽथ सकृत्प्रवर्ग्यो। ऽथ सुते प्रवर्ग्यो। ऽथ सुत्याप्रवर्ग्यः[3]॥ ॥ ४३ ॥ एकादशः॥

---

१ Uncertain r.; एतावतीमेस्तुतमित्यथ Be; एतानि मे॰ स्तुत॰ L; एतान्नतो (ति) मित्यथ the other MSS.

२ MSS. exc. L ins. वै।

३ The close of this chapter must contain several corruptions.

[1]पुरूरवा ह पुरा ऐडो राजा कल्याण आस। तꣳ होर्वश्यप्सराभिदध्यौ। तꣳ संवत्सरं कामयमानानुचचारैवꣳ ह स्म वै[2] पूर्वेऽभिश्राम्यन्ति। तद्धातिचिरं मेने। तस्य ह धावतः पुरो रथं कर्तं दर्शयामास। तꣳ ह दृष्ट्वा राजावर्तस्थौ। तꣳ हावस्थाय न ददर्शाथो ह पुनरातस्थौ। तꣳ हास्थायैव ददर्श। स ह सारथिं पप्रच्छ सारथे किं पश्यसीति। त्वां भगव इति होवाच रथमश्वान्पन्थानमिति। स हेत्वां चक्रे दृश्यामि वै किलेति। तꣳ ह वागभ्युवाच न वै दृश्यस्यहं वै त्वामेतं[3] कर्तमदीदृशमित्यथ कस्त्वमित्यहमुर्वश्यप्सरेति होवाच। सा त्वा संवत्सरं कामयमानान्वचारिषं। तां मा जायां विन्दस्वेति[4]। दुरुपचारा ह वै भवति[5] देवा[5] इति[5] होवाच। का त[6] उपचर्येति[6]। घृतं[7] ममोपसदः[7] स्युः[7]। घृतꣳघृतं मा सर्पिष्कुम्भा

---

[1] This and the following adhyāyas are found also in a badly corrupted tradition. I did not note all the various readings nor all my emendations; the list of them would fill more space than the text itself.

[2] Thus L only; चैव or हैव the other MSS.

[3] त्वयितं or त्वयितम॰ MSS.

[4] L Be sec. m. विन्त्स्वेति।

[5] Thus L U Be 7; भवंति देवा इति B Be (pr.m.); भवती देवीति Be (sec. m.).

[6] Thus L Be (sec. m.); नचाचार्येति the other MSS.

[7] Instead of these three words given thus by Be and L (which only gives म instead of मम), the other MSS.: तं जानीम-सदस्सु or संजानीय इति सदस्सु।

अथवर्हरागच्छेयुस्तद्राजना त्वां । न त्वा नग्नं पश्येयमिति । सर्वमेवैतद्भगवति सुकरमिति होवाच । कथा त्वपि[1] जाया पतिं नग्नं न पश्यतीत्यन्तर्वासं वसीथा[2] इति होवाचान्नग्नो भवेति[3] ।॰ तथा सहोवासान्तर्वासं वसानः । सा ह स्म जाताञ्जातानेव पुत्रानपविध्यति । तान्ह ह राजोवाच पुत्रकामा ह वै भगवति वयं मनुष्याः स्मो जाताञ्जातानु त्वमपविध्यसीति । सा हैवाच पर्यवेतुराचयो भवन्ति क्षीणायुषो ऽन्ये । भूयः प्रियं कुरवावहा इति । सायुं[4] चामावसुं च जनयां चकार । सा होवाचेमौ बिभृतेमौ[5] सर्वमायुरेष्यत इति । प्राङायुः प्रवव्राज । तस्यैते कुरुपञ्चालाः[6] काशिविदेहा इत्येतदायवं प्रव्राजं । प्रत्यङमावसुस्तस्यैते गान्धारय[7] स्पर्शवो ऽराट्टा इत्येतदामावसवम्[8] । ॥ ४४ ॥

अथो हास्या एषा पूर्वचित्तिरप्सरा स्वसा बभूव । सा हेर्क्षां चक्रे ज्योग् वै मे स्वसा मनुष्येष्ववात्सीद्धन्तैनामच्छाया-

---

१ त्वथि L, त्वपि the other MSS.

२ वसीथा L Be (sec. m.) वासीत्याश्च the other MSS.

३ भवति MSS. exc. L, which has वेन च वामन्नो भवतीति ।

४ प्रायुं Be (sec. m.).

५ बिभृते॰ Be L ; the other MSS. om. these words.

६ ॰पांचालाः L B.

७ The proper names given acc. to Be (sec. m.) ; the other MSS. गांधारा (or री) पयस्पर्शवोहारा (or त्य) स्रा (or वा) ।

८ इत्येतन्मावसुम् or इत्येतन्मामवसुम् or इत्येतन्मामावसम् MSS.

नीति । तया सहागत्यैव संगमं न लेभे । ऽयो हास्या अविदूयमुपस्थापदासे । वं[१] ह स्म वै पूर्वासां मषिवीणां रूपं[२] भवति । तद्धकरूपं कृत्वा प्रमाथं[३] विकायाथ्यो[४] हास्या उरणः धीरप आसन्दीपादे बद्ध आस । तं ह सा प्रममाथ । तस्मिन्ह-थमाणे रुरुवे[५] ऽयमवीरज[६] इति । तच्छ्रुत्वा राजोत्पपात । तामभ्यानम्र[७] तामभ्युपेयाय । तं[८] सा[८] नकुली[८] भूत्वा प्रत्युपेयाय । तस्य हान्तर्वासमवलुच्योपाय ह सा । विद्युतं जनयां चकार[९] । [१०]तं ह सा विद्युति नग्नमनुपख्यायायो ह राजाजगामास्वाहहं वा अहमजीत उरुणमत्यसाहहंहि नूनमिति[११] प्रत्यहं प्रजहिष्यामीति । किं व्यभूदिति । नग्नं त्वादर्शमिति[१२] होवाच । तस्यां प्रव्रजितायामप्रियविद्धः

---

१ Thus (only अपि° or अपा°) MSS.

२ Only in Be (sec. m.).

३ Thus Be L (sec. m.); प्रथं the other MSS.

४ विख्यायाथ्यो Be (sec. m.); धिक्कायाथ्यो or चिययाथ्यो or विस्मायाथ्यो the other MSS.

५ रुरुवे Be (sec. m.); रुदेवे L; रुपे the other MSS.

६ Corrupt; यमवीरजा Be (sec. m.) L; यमविराजा the other MSS.

७ °भ्यानस MSS.

८ Conj.; संकुली Be (sec. m.); तसंनेकुली the other MSS.

९ Thus L Be (sec. m.); जनयामास the other MSS.

१० Be 7 ins. साक्षे चकार, B Be (orig.) ins. सांशोचकार।

११ These corrupted words without any var. r. in all MSS.

१२ त्वादर्श्मिति MSS.

शोचꣳश्चचार[1]। तꣳ होवाच बृहस्पतिराङ्गिरसो ऽनेन त्वा शद्रेन[2] याजयिष्याम्यापयि त्वा पुनर्जिन्विष्यामीति[3]। तꣳ शद्रेन[4] बृहस्पतिराङ्गिरसो याजयां चकार। ताꣳ ह्रावश्वंधा-देवोदेत्य प्रतिदद्रृशे। ताꣳ ह पुत्रौ प्रतीत्योचतुरिह नौ नय यत्र ते गतिर्वल्लिनौ[5] वां[5] पितरमशुश्रुच[5] इति। सा[6] होवाच सं वां[7] पुत्रकौ जनेय मामिह तिस्र एव रात्रीर्वत्स्यामि नो ब्राह्मणस्य वचो मोघमसदिति। तया सह तिस्र[8] एव[8] रात्रीरुवासान्तर्वासं वसानस्तस्याꣳ रेतः सिषिचे। सा होवाच[9] कथमिदꣳ स्यादिति। कथꣳ हि नूनाꣳमिति[10] राजा प्रत्युवाच। सा होवाच नवां कुम्भीमाहरेति। तस्यामेनन्निःषिषेचाथ[11] ह कुरुक्षेत्रे बिसवत्यो[12] नाम पुष्करिण्यस्तासामुत्तरार्ध्यां सुवर्ण-

---

१ Conj.; शोभं चकार or चक्षार MSS.

२ द्रशेने MSS.

३ ॰जिन्विष्या॰ MSS.

४ शतेन MSS.

५ Thus Be (sec. m., only ॰शुश्रुच); ॰वल्लिचैनाग्निपतरं शुश्रूच or ॰वल्लिचैनामपित॰ the other MSS.

६ From सा unto होवाच (p. 399. 8) only in Be L.

७ वा Be.

८ om. Be.

९ cp. p. 399, n. 6.

१० नूनाचमिति L, नूनामिति the other MSS.

११ Thus L; तस्यामेनं॰ Be (sec. m.); तस्यामेवं the other MSS.

१२ विसवत्यो Be (sec. m.); विवस्वत्येनाः the other MSS.

शवनी । तस्यामेनन्निचखान । तदश्वत्थो जज्ञे यस्या परिहृतो रेतसो ऽश्वत्थ आग्रयाच्छम्येव शमीगर्भस्य सृष्टिरेतन्निदानमथ[1] वै भवति सर्वेण[2] वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्निति । स यत्र हैतद्यज्ञो देवेभ्यो ऽधि मनुष्यान्प्रत्यवरुरोहाश्वत्थꣳ[3] हैव तत्प्रत्यवरुरोह । तस्यारणी चक्रिरे[4] ऽयं वाव स यज्ञ इत्यथो खलु य एव कश्चाश्वत्थः[5] स शमीगर्भः । स यदाह्योर्वश्यस्यायुरसि पुरूरवा इत्येतेषामेवैतत्पितापुत्राणां नामानि गृह्णात्यथो सामान्यमेवैतदूहेत[6] । तस्यां प्रव्रजितायां पुनरेवाप्रियविद्धः[7] शोचꣳश्चचार । तꣳ होवाच बृहस्पतिराङ्गिरसो हन्त त्वौपशदेन[8] याजयिष्यामि वि वै ते ऽप्रियमेवैष्यतीति । तमौपशदेन बृहस्पतिराङ्गिरसो याजयां चकार । ततो वै तस्याप्रियं[9] विनिनाय । तौ ह वा एतौ पौरूरवसौ नाम शदौपशदौ । स यो वित्तꣳ सिषाधयिषेत्तꣳ शदेन याजयेत्तस्य

---

१ ॰निधानमथ MSS exc. L.

२ cp. TS., I. 7. 1. 2.

३ ॰वरोहाश्वत्थं or ॰त्थ MSS.

४ वव्रिरे L Be (sec. m.); चक्रिरे the other MSS.

५ Thus L; खलु य एवाश्वत्थः Be (sec. m.); खल्वेवकश(च)ाश्वत्थः the other MSS.

६ Thus L; सामान्यमेवैतदूहते Be (sec. m.); ॰मेवैश्व ऊहते the other MSS.

७-९ only in L Be (sec. m.).

८ त्वा om. MSS.

दशसु बहिष्पवमान । एकैकोपशीयत[1] ऐकविꣳशत्यै[2] सुनोतीहैवाथ[3] यो ऽप्रियं विनिनीषेत्तमौपशदेन[4] याजयेत्तस्यैकविꣳशत्यां बहिष्पवमान । एकैकावशीयत आ दशभ्यो ॥ ऽथ प्राजापत्यौ नाम शदौपशदौ । तस्य तिसृषु बहिष्पवमानस्तिस्रस्तिस्र उपशीयन्त आ षट्त्रिꣳशतः । षट्त्रिꣳशतस्तु बहिष्पवमानस्तिस्रस्तिस्रो ऽवशीयन्त आ तिसृभ्यो ॥ ऽथ नैध्रुवस्य[5] कश्यपस्य शदौपशदौ । तस्य चतसृषु बहिष्पवमानश्चतस्रश्चतस्र उपशीयन्त आष्टाचत्वारिꣳशतो । ऽष्टाचत्वारिꣳशतस्तु बहिष्पवमानश्चतस्रश्चतस्रो ऽवशीयन्त आ चतसृभ्यः ॥ ॥ ४५ ॥

द्वादशः ॥

देवासुरा ह यत्र महासंग्रामꣳ[6] संयेतिरे[7] तद्धेमानि[8] भूतानि द्वैधेव[9] व्यपचक्रमुर्देवानेवान्यान्यसुरानेवान्यानि[10] ।

1 Thus L; एकैक उप॰ Be (sec. m.); एकेनोप॰ the other MSS.

2 Corrected; एकविंशत्यौ L; एकविंशत्यै Be (sec. m.); एकविंशते (or ॰ने)त्य the other MSS.

3 सुनोति इहैवाथ L; सुनोतीहैवाथ Be (sec. m.); सुनोति एषाय the other MSS.

4 Thus L; विनीनिषे॰ Be (sec. m.); वितीनिषे॰ or वितिनिषे॰ the other MSS.

5 ॰ध्रुव L Be.

6 महा॰ only in L and Be (sec. m.).

7 सं only in Be (sec. m.); य॰ L.

8 तद्धेमानि L and Be (sec. m.); तं धुमानि the other MSS.

9 Thus L; द्वैधे Be; द्वैद्वैधे the other MSS.

10 व्यपच॰ L Be; ववच॰ the other MSS.

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीदुशना[1] काव्यो ऽसुराणां । ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन्ब्रह्मण्वन्तो ऽसुरास्ते बहुसंग्रामान-विजयमाना आसां चक्रिरे । तेषां न कतरे चन भविष्यदा-जज्ञुर्गन्धर्वो हैव सूर्यवर्चा भविष्यदाजज्ञे । तस्यो हेन्द्रो जायाया[2] उपहास्य[2] आस । ताꣳ होवाचामुदिताङ्गि[3] त्वमिदं गन्धर्वं पृच्छ किमर्थमिदं देवासुरा न विजयन्तीति । तं तथेति होवाच त्वमपि स्व आगच्छतादिति । स हान्तः समुद्रे हिरण्मय्या[4] नावया सहजानि कुमारयां[5] चक्रे । ऽथो हेन्द्र आजगाम । स ह सौवर्णः पटरो भूत्वा नौमण्ड[6] उपश्लिष्येष[7] । ताꣳ हागतमेव विदित्वा[8] पप्रच्छामुदिताङ्ग[9] त्वमिदं ब्रूहि किमर्थमिदं देवासुरा न विजयन्तीति । मोच्चैरिति होवाच कर्णिनो वै नौराप[10] इति । ब्रह्मण्वन्तो देवा इति होवाच ब्रह्मण्वन्तो ऽसुरा इति । तच्छ्रुत्वेन्द्रो हरिशुकरूपं[11] कृत्वोत्पपात ।

---

१ Thus MSS.

२ Thus L and Be (sec. m.), which has, however, ०हास्यमास ; याजयहाप उपहास्य आस the other MSS

३ ०मुदितांगि or ०तांचि MSS.

४ हिरण्मया MSS. exc. B.

५ Uncertain ; सहजनिकुमारयां L ; r. सहजानिः ? cp. TS. III. 2. 8. 5.

६ नौमिण्ड L ; नौमंडप Be (sec. m.) ; नैमंथ्ये the other MSS.

७ ०श्लिष्येष० MSS. exc. Be which has : ०श्लिष्ये ।

८ वित्वा L.

९ ०ख्यतांग L Be (rightly ?) ; ०मुदितांचि the other MSS.

१० Thus L ; नौरूप Be (sec. m.) ; नौराप the other MSS.

११ Emended ; हरिः शुकोरूप L ; एरिः शुक्ररूपं the other MSS.

तꣳ ह दृष्ट्वैवाह[1] मघवन्भो[2] इति यतरेषाꣳ[3] हरिस्ते जेष्यन्तीति । स ह गत्वैवोशनसं[4] काव्यमुपमन्त्रयां चक्रे जयन्त्यास्त्व[5] दुहिता चतसृभिश्च कामदुघाभिः । स हाशनो ऽसुरेभ्यो ऽधि देवाँनुपसमियाय[6] । ततो ह वा एतद्देवा असुरान्सहासंग्रामं जिग्युः ॥ ४६ ॥

स ह गुरुरिव मेने गरमिव गीर्त्वा बहु वित्तमसुराणां प्रतिगृह्य । स होवाच गुरुरिवास्मि गरमिव गीर्त्वा बहु वित्तमसुराणां प्रतिगृह्य हन्त मा याजयेति । तं द्वादशस्तोमेनाग्निष्टोमेन बृहस्पतिराङ्गिरसो याजयां चकार । तेन हैष्टोर्ध्वꣳ हिरण्यमुज्जगार । तद्धै[7] दृष्ट्वेत्यां[7] चक्रे हन्ताहमिदमसुरेभ्यो निर्हराणीति । तद्धेन्द्र[8] आज्ञायैव शिलां[9] चकार । ते ह वा एते[10] औशनसा नाम कुरुक्षेत्रे पर्वतगाः[11] ॥

---

१ Uncertain; दृष्ट्वैवजद्यो L; दृष्ट्वैवाद्यो Be; दृष्ट्वैवयश्च the other MSS.

२ Thus Be; मघवर्येन्मघवन्निति L; मघवान्मूमघवथा the other MSS.

३ Thus L; यतर एषां Be; यद्तरेषां the other MSS.

४ Thus MSS. exc. Be which has स चाश० and L: स चागत्यौ० ।

५ My conjecture; जयंतस्व Be; जयन्तच L; जायत्याच or यत्याच the other MSS.

६ Thus L; ०समौयाय Be; ०समौपय or ०समौयाप the other MSS.

७ तंहष्टे० Be; तचहष्टो० L; तवतेहष्टे० the other MSS.

८ Thus L; तथेंद्र Be; तथेंद्रे or तदर्थेंद्रे the other MSS.

९ शिलौघ् L.

१० Only in L and Be.

११ पर्वतेशाः L.

स ह लघुरिवाचरदप्रतिष्ठितः[1] । स होवाच ,लघुरिव वा अस्म्यप्रतिष्ठितो[2] । हन्त मा याजयेति । तमेकविंशतिस्तोमेनाग्निष्टोमेन बृहस्पतिराङ्गिरसो याजयां चकार । ततो वै स प्रतितस्थावथो[3] हेन्द्रः[4] कामदुघा अवरुरुधे[5] । तं ह सायमेतमुवाच प्रातरेतादिति । प्रातरेतमुवाच सायमेतादिति । स एवमेव संवत्सरं मेनीयामास । स होवाच प्रातरेतादिति । मा सायमात्थ सायमेतादिति । मा प्रातरात्थ को ऽयमेतः कतमो ऽयमेतो । यमेनमेतं[6] मघवन् ब्रवीषीति[7] होक्त्वा प्रवव्राजाथो हेन्द्र उक्थानि कामदुघाश्चकार । तां ह स वरुणाय प्रददाविदं तव[8] मम[8] चेदममुष्य[8] च नौ सहेति । बृहस्पतय आङ्गिरसायेदं नावाख्यास्ता विधारयानावहस्येदमज्यसौति[9] विष्णवे शिपिविष्टाय चेत्यैषैवोक्थानां

---

१ ॰ाचरद॰ only in L and Be.

२ ॰वाश्मिंनप्रति॰ Be; वा ऋश्मिनप्रति॰ L; ॰वत्साप्रति॰ the other MSS.

३ Emended; प्रत्यतस्थामथो L; प्रत्यवस्थापयद्यो the other MSS.

४ हेंद्रं MSS.

५ चभिवरधे L; चभिवुरोधे Be; चाक्वरोधे the other MSS.

६ यमेनमेतं (or ॰मत्) L Be; यमैवमेतरम् or पयमेवमेतरम् the other MSS.

७ Thus L; ब्रवीषि इति Be; ब्रवीति the other MSS.

८ तवचमम इदममुष्य Be; तवचममेवेदममुष्य L; तौव (तवि) मम चेदमुष्य the other MSS.

९ Thus (hopelessly corrupted as it seems) Be; नावाख्याखद्विधारयाप्रावहस्येदमज्मसौति L; नावाख्याचा (or ख्या) पिधारयाचा (or चा) पवस्येदमंजवैति the other MSS.

स्तुष्टिरेतद्विदानमथो ह्यस्यैव मनुर्वैवस्वतः शून्यमानः सप्तस्वास[1] । तस्मै चतुर्थीं प्रददौ । ताꣳ सो ऽस्यां न्यदधात्सेयं[2] स्तुष्टिरेवैष[2] स्तुष्टेः[2] स्तुष्टिरेतद्विदानं । तौ ह वा एतावौशनसौ नाम पुनस्तोमौ भवतः । स यो गुरुरिव मन्येत गरमिव गीर्त्वायाज्यं वा याजयित्वाप्रतिग्राह्यस्य वा प्रतिगृह्य तं द्वादशस्तोमेनाग्निष्टोमेन याजयेदश्नुते हैव लघुतामथ यो लघुरिव चरेदप्रतिष्ठितस्तमेकविंꣳशतिस्तोमेनाग्निष्टोमेन याजयेत्प्रत्येव तिष्ठति ॥ ४७ ॥ त्रयोदशः ॥

अथ प्रणोदः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । प्रातःसवनीयाननुवर्तते ऽग्नये प्रवते पुरोडाशो ऽष्टाकपालस्त्रिवृदेष भवत्यथ विबाधः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । माध्यंदिनीयाननुवर्तते ऽग्नये विबाधवते पुरोडाशो ऽष्टाकपालस्त्रिवृदेवैष भवत्यथ प्रतिनोदः[3] । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । तृतीयसवनीयाननुवर्तते ऽग्नये प्रतीकवते पुरोडाशो ऽष्टाकपालस्त्रिवृदेवैष भवत्यथाग्नेरतिव्याधः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पमनूबन्ध्यस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तते ऽग्नये वसुमते पुरोडाशो ऽष्टाकपालस्त्रिवृदेवैष भवत्यथेन्द्रवज्रः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । पञ्चदश एष भवति ॥ शुनस्कर्णो ह

1 Thus L Be; सप्त (or स्र) स्वास the other MSS.

2 सेयं स्तुषिरेवैषस्तुषे L; सोयं स्तुषिरेवैष स्तुषेः Be; सेय्येस्तिरेव्यैवतुष्टेः the other MSS.

3 प्रतीनोदः L.

वै शैब्यो राजा पुष्कलद्धङयाञ्चकार । स ह पापीयाञ्जनतां[1] प्रतिहितां[1] प्रतिख्यायर्त्विजः[1] पप्रच्छास्ति स्वित्स यज्ञक्रतुर्य-नाहमिष्ट्वैव प्रयायामित्यस्ति[2] हीति[2] हैनमृत्विजः प्रत्यूचुस्तस्मा अध्वर्युरयोनौनपुरोरुक्कान्[3] ग्रहाञ्जग्राह । स्वराण्युद्गाता सामान्यनैडान्यनिधनानि[4] । पराङेवग्निमथं[5] होतानूवाच । स हावभृथादेवोदेत्य ममार । यं द्विष्यात्तस्यैवं यज्ञं[6] कुर्यादुप-स्तृतं[7] वा याजयेत्क्षिप्रं हैवास्माल्लोकात्प्रैत्यथ राभ्रिमराया-वित्याचक्षते । चतुष्टोमे राभ्रिकृतं[8] धान्यं ददाति । स राभ्रि-श्चतुष्टोम एव मरायकृतं । स मरायो ॥ ऽथाञ्जनाभ्यञ्जना-वित्याचक्षत । आक्राचाः[9] अलंकृता[9] ऋत्विजः प्रचरन्ति । स

---

१ पापो (पापा) जनतां etc. as above Be L; पापीयांजानता प्रतिच्छितां प्रतिया (or वीं) वर्त्विजः the other MSS.

२ प्रययामौ(मि)त्यस्ति हा२ (हा) इति Be L; प्रायणमित्यास्ति हौ२ इति the other MSS.

३ Conjecture; ॰धोनौनपुरोवक्कान् Be; चथेनान्पुरोवक्कान् L; चधोनपुरो-वक्तान् the other MSS.

४ सामान्यमैनतृनिनिध॰ Be; मान्यनैमन्यनिध॰ L; सामान्यनैलास्य॰ (लास्य॰) the other MSS.

५ पराङेवग्यै Be; पराङ्वग्यं L: परां (or परा) इति (or इव) ड (or ड) चम्य the other MSS.

६ यज्ञे MSS.

७ ॰दुपाकृतं L.

८ राभ्रौ॰ Be; राभ्रि॰ the other MSS.

९ चांक्राचालंकृता Be; चाङ्क्राकालंकृता L; चाकाचालंकृता the other MSS.

आञ्जनो ऽभ्यक्ताः[1] शामूलवाससः[1] । सो ऽभ्यञ्जनो ऽथ विषूचीनशालो भ्रातृव्यवतो यज्ञः । स तथा देवयजनं जोषयते यथा प्राचीनमाहवनीयात्प्रवणꣳ स्यात्प्रतीचीनं गार्हपत्यादिति । तदेते विषूचीनशाले मापयन्ति[2] । प्रचरन्ति प्राञ्चः प्रत्यञ्चः प्रचरन्ति । मध्ये गार्हपत्यो भवति । मध्यत आसीनाय भक्षानाहरन्त्यनुदिशꣳ स्तोमौ स्यातामित्येतदेकमेकविꣳशौ[3] स्यातामित्येतदेकमनादृत्य त्रिवृत्स्तोमावेव कुर्वन्ति ॥ ॥ ४८ ॥

[4]देवासुरा ह यत्र महासंग्रामꣳ[5] संयेतिरे तद्ध शिबिरौशीनरो देवानां वर्गादसुराञ्जिगाय[6] । तस्यो हेन्द्रो जितवरं ददौ । स होवाच शिबिर्नैष्ठ्य[7] भयं न गच्छेदिति । तं वर्षिष्ठीयप्रस्थे[8] सर्वतोमुखेन याजयां चकार । ततो ह वा एतच्छिबिं नैष्ठ्यं[7] भयं न गच्छति । यं कामयेतानपजय्यं जयेदिति तं वर्षिष्ठीयप्रस्थे[8] सर्वतोमुखेन याजयेदनपजय्यमेव

१ भ्यक्तोश्यात्मूलवासः L Be ; भ्यक्ताः शन्मूलवासः the other MSS.

२ ॰यंति Be ; ॰यति the other MSS.

३ ॰मेकविंशौ L Be ; विंशौ the other MSS.

४ For the following cp. also Eggeling, Catal. of the MSS. of the India Office vol. I, p. 87 (designed by me as E).

५ महा॰ om. all exc. E L.

६ Thus (॰सुरांजि॰) Be L only ; ॰सुराणाजिगाय॰ or ॰सुरीणांजि॰ the other MSS.

७ नैष्ठ्य L Be ; ज्यैष्ठ्य or ज्येष्ठ्य the other MSS.

८ Thus L Be ; ॰प्रस्थेन the other MSS.

जयति । तदेताश्चतस्रः शाला अनुदिशं मापयन्ति । प्रचरन्ति प्राञ्चः प्रचरन्ति दक्षिणा प्रचरन्ति प्रत्यञ्च उदञ्चः प्रचरन्ति । मध्ये गार्हपत्यो भवति । मध्यत आसीनायाश्वतरीरथैर्भचान्संवहन्त्यनुदिशꣳ स्तोमाः स्युरित्येतदेकमेकविꣳशाः स्युरित्येतदेकमनादृत्य तच्चतुष्टोमानेव कुर्वन्ति ॥ पार्थः । पार्थो[1]ह स्थपतिर्दैवानैषत्स[2] ह[2] सुतसोमान्सहस्रदक्षिणान्सहस्रमसुनोत्स ह[2] देवानाप[2] । स[3] एतान्स्तोमानाहरिष्यन्नुपकल्पयते[3] शालाः[4] सहस्रꣳ सहस्राणि सहस्रमश्वतरीरथाꣳस्तदेताः शाला अनुदिशं मापयन्ति द्वे च शते पश्चाच्छतं च पुरस्तादेवं दक्षिणत एवं पश्चादेवमुत्तरतः । प्रचरन्ति प्राञ्चः प्रचरन्ति दक्षिणा प्रचरन्ति प्रत्यञ्च उदञ्चः प्रचरन्ति । मध्ये गार्हपत्यो भवति । मध्यत आसीनायाश्वतरीरथैर्भचान्संवहन्त्यनुदिशꣳ स्तोमाः स्युरित्येतदेकमेकविꣳशाः स्युरित्येतदेकमनादृत्य तच्चतुष्टोमानेव कुर्वन्ति ॥ ॥ ४९ ॥ चतुर्दशः ॥

यमाभ्याꣳ स्तोमाभ्यां यक्ष्यमाणो भवति । स तथा देवयजनं जोषयते यथान्तरेण चात्वालोत्करावुदकसंचारी स्यादिति । तदेते प्रवाङ्क्ते शाले मापयन्ति । स दक्षिणार्ध्यꣳ[5] शालामध्यव-

---

१ Thus Bc ; पार्थं and पार्श्वे the other MSS.

२ Instead of सह Be सत्र, L सत्र ; सवन the other MSS.

३ Thus my conjecture ; सहति एतान्स्तोमानाहरि॰ MSS. exc. Be which has only सतोमानाहरि॰ and L, which has सहेतिसत्रानास्तोमा॰ ।

४ शाला Be ; शालासं L ; शालापि the other MSS.

५ Thus L Be ; दक्षिणार्धां the other MSS.

साय मथित्वाग्नीन्विहृत्य दीक्षणीयामिष्टिं निर्वपत्यथोत्तरार्ध्याꣳ शालामध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्य[1] दीक्षणीयामिष्टिं[1] निर्वपति[1] । तयेह प्रचर्यायामुत्र प्रचरतीह दीक्षाहुतीर्जुहोत्यथामुत्रेह प्रायणीयामिष्टिं निर्वपत्यथामुत्र । तयेह प्रचर्यायामुत्र प्रचरतीह पदेन चरित्वा राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्यं निर्वपत्यथामुत्र । तेनेह प्रचर्यायामुत्र प्रचरतीह प्रथमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथामुत्रेह मध्यमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथामुत्रेह महावेद्यै पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णात्यथामुत्रेहोत्तमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथामुत्रेहाहवनीयं प्रणयत्यथामुत्रेह सदोहविर्धाने संमिनोत्यथामुत्रेहाग्नीषोमौ प्रणयत्यथामुत्रेह[2] यूपस्याहृता यूपमुच्छ्रयति स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरोत्यथामुत्र । तस्येह प्रसिद्धं वपया चरित्वा वसतीवरीर्गृह्णात्यथामुत्रेह पशुपुरोडाशं निर्वपत्यथामुत्र । तेनेह प्रचर्यायामुत्र प्रचरतीहाग्नीषोमीयेण प्रचरत्यथामुत्रेह[3] वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विश्रिष्योपवसन्त्यथामुत्रेह त्वेव संविशन्तीह राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोत्यथामुत्रेहानुपूर्वꣳ सवनानि[4] संतिष्ठन्त आ समुदितादेवमेवोत्तरस्याꣳ शालायाꣳ सवनानि[4] संतिष्ठन्त आ समुदितादिहावभृतेन प्रचरत्यथामुत्रेहोदयनीयामिष्टिं

१ These six words, indicated by ° in Be, are given only by L.

२ प्रणयत्य° L Be; प्रचरत्य° the other MSS.

३ चरत्य° MSS.

४ Thus L Be; सवनीयानि the other MSS.

निर्वपत्यथामुष्य । तयेह प्रचर्याथामुष्य प्रचरतीहैव मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोत्यथामुष्य । तयेह प्रचर्याथामुष्य प्रचरति । समान्युदवसानीयेष्टिरथ[1] यत्प्राक्[2] सवनेभ्यो[2] ऽधि व्यतिषक्तानि कर्माणि क्रियन्ते तस्माद्यमावन्तरदरे व्यतिषक्तौ सह[3] शयाते । अथ यदनुपूर्वꣳ सवनानि संतिष्ठन्ते तस्मादनुपूर्वौ जायेते । अथ यदूर्ध्वꣳ[4] सवनेभ्यो ऽधि व्यतिषक्तानि कर्माणि क्रियन्ते तस्मात्सहाशयन्ति सह पाययन्ति सह चरतो । ऽथ यत्समान्यरणिस्तस्मात्समानौ[5] योनिरग्निश्च ह वा आदित्यश्च समानलोकं[6] जिगीषमाणावेतं यज्ञक्रतुमपश्यतां तमाहरतां तेनायजेतां । ततो वै तौ समानलोकावभवताꣳ समानं लोकमैतां[7] । यः कामयेताग्नेश्चादित्यस्य च समानं लोकमियामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेताग्नेश्चैवादित्यस्य च समानं लोकमेति ॥ ५० ॥ पञ्चदशः ॥

वाजयाजी ह वा अन्यो भवत्यन्य उ वाजपेययाज्येव ह वै वाजयाजी यः पेयैरनिष्ट्वाथ वाजेन यजत एष उ वाजपेययाजी यः पेयैरिष्ट्वाथ वाजेन यजते । तस्मादु पेयैरेवेष्ट्वा

---

१ Thus L Bo; सामान्योदव॰ the other MSS.

२ यत् only in L; प्रातः instead of प्राक् L; सवनीयेभ्यो L Be.

३ Only in L and Be.

४ यदनुपूर्वꣳ MSS. exc. and Be.

५ यत् om. L Be; यत्समान्यरणी the other MSS.

६ समानं L Be; समानलोका the other MSS.

७ After ऐतां L Be have समानलोकावप्यत्; the other MSS. read समानंलोकावयवत्स्य or ॰कावयवज्ञ ।

वाजेन यजेत् । पेयैर्यक्ष्यमाणो भवति । सो ऽग्निष्टेव पौर्णमासीं दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते ऽमावास्यायै[1] मे यज्ञिये ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विशिष्योपवसन्त्यथैतां सवनेष्टिं निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालं । तथा द्वादशाहानि यजते । ऽथ चतुर्दशे ऽह्नि पौर्णमासेन हविषा यजते येनास्यानिष्टं भवत्यथ चतुर्दशे ऽहन्यामावास्येन हविषा यजते येनास्यानिष्टं भवत्यथैतेषां यज्ञक्रतूनामेकेन यजते । ऽथ पुनर्दीक्षते । स एवमेव संवत्सरं यजते । तस्याहानि त्रिवृत्पञ्चदशो[2] ऽथ त्रिवृत्सप्तदशो ऽथ त्रिवृदेकविंशो ऽथ त्रिवृत्त्रिणवो[3] ऽथ त्रिवृत्त्रयस्त्रिंशो ऽथ त्रिवृच्चतुष्टोमो[4]। मासानामेव रूपं पेयाः[5] । संवत्सरस्य रूपं वाज । एवमस्यैष[6] संवत्सरः परीष्ट एवमाप्तो भवत्यथाहीनविधिस्तस्याहानि[7] त्रिवृत्पञ्चदशः[8] सप्तदशश्चतुष्टोमस्त्रिवृदेवाथैकविंशो[8] ऽथ त्रिणवो ऽथ चतुष्टोम-

---

१ चामावास्यै Be, मावास्यै L (the other MSS. om. this passage).

२ Thus L Be; ॰पंचदशः सप्तदशः the other MSS.

३—४ Thus L Be; the other MSS. have only त्रिवृच्चतुष्टोमौ।

५ Thus L Be; रूपमपेयान् or ॰पेयान् the other MSS.

६ Thus L Be; स एष the other MSS.

७ ॰विधसंस्था॰ Be.

८ Thus L Be; ॰पंचदशःचतुष्टो॰ the other MSS.

त्रिवृद्देवाय त्रयस्त्रिंशो ऽथ चतुष्टोमस्त्रिवृद्देवाय[1] चतुश्चत्वारिंशो ऽथ चतुष्टोमो ऽतिरात्रो । द्वादश[2] मासाः सप्तदश ऋतवो । नवसु मासेषु नव ऋतूनुपैत्यथातिशिष्यन्ते त्रयश्च मासा अष्टौ च ऋतवः । स द्वौ त्रिरात्रौ कुरुत एकं च द्विरात्रं । यद्यु वा एतदुपात्येति चतुष्टोमेनाग्निष्टोमेन यजेत । मासानामेव रूपं स्तुतशस्त्राणि संवत्सरस्य रूपमग्निष्टोमो[2] वाज[3] । एवमस्यैष[3] संवत्सरः परीष्ट एवमाप्तो भवत्यथातो ऽयुजश्चैव[4] युग्माश्चैकस्यां स्तुवते ऽथ तिसृष्विति । अयुजो ऽथ युग्मांश्चतसृषु स्तुवते ऽथाष्टास्विति युग्मा । अयुजां चैव[5] युग्मानां चैव सायुज्यं सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुः ॥ ५१ ॥

अथातो दिशामेव । त्रिवृत्प्राच्यै । पञ्चदशो दक्षिणायै । सप्तदशः प्रतीच्यै । एकविंश उदीच्यै । त्रिणव इत[6]

१—२ Wholly uncertain; चतुष्टोमैर्विंशो च चतुष्टोमस्त्रिवृद्देवाय चतुश्चत्वारिंशोथाष्टाचत्वारिंशोथ चतुष्टोमोथातिरात्रोद्वादश L Be; चतुष्टोमस्त्रिवृद्देवाय चतुश्चत्वारिंशोथ चतुष्टोमोथातिरात्रोथ द्वादश the other MSS., partly incomplete.

३ Thus MSS. exc. Be, which reads °ष्टोमश्चैव and L, which omits वाज ।

४—५ Thus, on the whole, L; युजश्चैकस्यां स्तुवते च तिसृष्वितो न्यायुजो च युग्मांश्चतसृषु स्तुवते चाष्टासुरिति युग्मा चयुजांश्चैव Be; युजश्चैव युग्मां (or चा-) श्चैवतस्यां स्तुवते (ति) च तिसृष्विति न्ययुजो च युग्मांश्चतसृषु स्तुवते चाष्टासुरित्यथ युग्मा चयुजश्चैव the other MSS.

६ Only in Be.

ऊर्ध्वायै । त्रयस्त्रिꣳशोऽमुतोऽर्वाच्यै । सर्वासामेव चतुष्टोमो । दिशामेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुरथात ऋतूनामेव । त्रिवृद्वसन्तस्य । पञ्चदशो ग्रीष्मस्य । सप्तदशो वर्षाणामेकविꣳशः शरदस्त्रिणवो हेमन्तस्य । त्रयस्त्रिꣳशः शिशिरस्य । सर्वेषामेव चतुष्टोम । ऋतूनामेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुरथात ऋषीणामेव । त्रिवृद्वसिष्ठस्य । पञ्चदशो भरद्वाजस्य । सप्तदशो विश्वामित्रस्यैकविꣳशो जमदग्नेस्त्रिणवः कश्यपस्य[1] । त्रयस्त्रिꣳशो गौतमस्यागस्त्यस्य[2] चतुष्टोम । सर्वेषामेव चतुष्टोम । ऋषीणामेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुरथातो देवतानामेव । त्रिवृदग्नेः । पञ्चदश इन्द्रस्य । सप्तदशः प्रजापतेरेकविꣳशोऽमुष्य[3] तपतस्त्रिणवश्चन्द्रमसस्त्रयस्त्रिꣳशो विश्वेषां देवानाꣳ[4] । सर्वासामेव चतुष्टोमो । देवतानामेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुः ॥ ५२ ॥

अथातो दर्शपूर्णमासयोरयनमित्याचक्षते । सूर्याचन्द्रमसोरयनमित्येक आहुः । पौर्णमास्येन[5] सोमेन यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षाः षडुपसदः । स तथा राजानं

---

१ कश्य° Be, काश्य° the other MSS.

२ Thus L and Be; all the other MSS. om. °अग°।

३ Instead of मुष्य Be: °ष्प, L मु।

४ Thus L Be; the other MSS. have एवं after देवानां°।

५ पूर्व° MSS. exc. L.

क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्यै मे यज्ञियेऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति। तस्य तथा संपद्यते। प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथाद्देत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विभ्रिय्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति। तस्याग्नीषोमीय उपालम्भ्यो भवति। तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते पौर्णमासहवींषि। प्रैषवन्तः सवनीया अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषामृजुधा ज्योतिरुक्थ्यः संतिष्ठत॥ आमावास्येन सोमेन यक्ष्यमाणो भवति। दीक्षते। तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः। स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यतेऽमावास्यायै मे यज्ञियेऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति। तस्य तथा संपद्यते। प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथाद्देत्यथास्यैतदहरिन्द्राय वत्सा अपाकृता भवन्त्यैन्द्रं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विभ्रिय्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति। तस्यैन्द्र ऋषभ उपालम्भ्यो भवति। तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्त आमावास्यानि हवींषि। प्रैषवन्तः सवनीया अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषामृजुधा ज्योतिरतिरात्रः संतिष्ठते। सूर्याचन्द्रमसयोरेव तत्सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुर्य उ चैनदेवं विदुः॥ ॥५३॥ षोडशः[१] ॥

॥ इत्यष्टादशः प्रश्नः ॥

---

१ इत्युत्तरा तन्तिः समाप्ता MSS.

सावित्रꣳ स्वर्गकामश्चिन्वीत । पशुबन्धे चेच्चीयते पशुहोतारꣳ हुत्वा यूपाहुतिꣳ हुत्वा यूपꣳ सयजुषं हृत्वा वेदिं विमिमीते । वेदिर्हतीये यजेतेति विज्ञायते । तस्याः सौमिकं मानमेतावद्दिव् माना । सौमिकात्प्रक्रमात्तृतीयो ऽꣳशः प्रक्रमः स्यात्तेन वेदिं विमिमीते । अपि वा पदाच्छ्रण्या[1] पार्श्वमानी पदं तिरः पशुमानेन तयोर्यः कर्णसंमितः प्रक्रमः स इष्यते । पदाद्वा नवमस्तदच्छ्रण्या[2] तयोस्तु यः कर्णसंमितः स प्रक्रमार्धस्तेन[3] सैषा सौमिकी वेदिरग्नीन्वाद्ध्याहृतमुपेयादिध्माबर्हिः संनह्य[4] स्तम्बयजुर्हरतीदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं निर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं पूर्वं प्ररिग्राहं परिगृह्णाति करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्तिर्हरति । यदाग्नीध्रस्तिर्हरत्यथैतमग्निं प्रत्यञ्चं यूपावटीयाच्छङ्कोर्विमिमीते । पञ्चःसंमितश्चैतस्य इति रथचक्रमात्र एवैष उक्तो भवत्यथाप्युदाहरन्ति द्वारत्निः[5] प्रथमं चक्रं द्वौ सार्धौ मध्यमं त्रिभागोनास्त्रय उत्तममिति । तेषामन्यतममाचीꣳ रज्जुमुभयतःपाशां कृत्वोत्तरवेदिदेशस्य मध्ये शङ्कुं निहत्य तस्मिन्पाशौ प्रतिमुच्य तस्मिन्नन्ते ऽन्यꣳ शङ्कुं

१ Thus MHBU ; यद॰ Be Ben.

२ Thus M Ben. ; नवमात्तस्यादच्छ्रया U ; नवमस्तस्यादच्छ्रया H ; नवमस्तच्छ्रण्या Be ; B om. the whole phrase.

३ Thus MHU ; ॰मार्धस्तेन Be Ben.

४ Thus MHUB ; संवृत्य Be Ben.

५ ॰रत्नि M.

प्रास्य तेनैनं प्रदक्षिणं परिमण्डलं[1] परिलिखत्यपोद्धृत्य लघ्वीं कर्षूः खानयन्त्युच्छ्रयन्त्यपरा[2]। दक्षिणतश्च पश्चाच्च वर्षीयसीः कुर्वन्त्यथ याचत्याज्यस्थालीꣳ स्रुवाꣳ रुक्मं दर्भस्तम्बमुदपात्रमौत्तरवेदिकाꣳश्च[3] संभारान्दधि मधुमिश्रꣳ हिरण्यं च शर्कराः[4] सिकताश्च[4] दर्भानित्येतत्समादायोत्तरार्धे संस्थाप्याथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं[5] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति। स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति। श्वेतमश्वमभिमृश्यान्तःशर्करमिमामुपदधाति प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ शङ्कुमुद्धृत्योदपात्रमुपनिनीय दर्भस्तम्बमुपदधाति वात्वा समुद्र उपदधात्विति वा तूष्णीं वाथैनꣳ स्रुवाहुतिभिरभिजुहोति सजूरब्दो ऽयावभिरिति पञ्चभिस्तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोति ॥ १ ॥

अथ चात्वालस्यावृता चात्वालं परिलिखत्युत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिं निवपत्युत्तरनाभिमुखांश्च यूपावटं[6] खात्वा[6] प्रोक्ष्य व्याघार्यालंकृत्य सिकता निवपत्यग्ने तव श्रवो वय इति

---

१ परि° om. M. and some of the other MSS.

२ °खानयन्त्य° M.

३ °च om. M.

४ सिकताः शर्कराश्च M.

५ Thus MHUB; °त्मन्यग्निं Be Ben.

६ Om. M Be Ben.; M om. also प्रोक्ष्य।

षड्भिरनुष्टुब्भिरथोर्ध्वचित उपदधाति चित स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवाः सीदतेत्यथानुव्यूहत्याप्यायस्वेति गायत्र्या ब्राह्मणस्य सं ते पयाꣳसीति त्रिष्टुभा राजन्यस्य । यथासुप्तं यथाशर्करमनुव्यूहति । तस्यां[१] नव[१] परिमण्डला[१] लेखा लिखत्यथ[२] दध्ना मधुमिश्रेण शर्कराः समज्य सायमग्निहोत्रꣳ हुत्वाग्नीन्परिस्तीर्योपवसत्यथ प्रातर्हुते ऽग्निहोत्रे श्वाचत्युदपात्रं भस्म पुरीषमूषान्सिकता यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपरुषा संमितं तावन्मात्रीः[३] पञ्चाशीतिशतꣳ हिरण्येष्टकाः शर्करा वा घृताक्तास्तावत्यो[४] लोकंपृणा अपरिमिता वा यतस्तः स्वयमाहृत्य सहस्रꣳ हिरण्यशल्कानूर्ध्वं त्रिभ्यो ऽपरिमितानित्येक आहुस्ते यदि सहस्रं भवन्ति द्वे शते पञ्चनाडीच्योते[५] भवतो ऽथोदित आदित्ये द्वाभ्यामात्मन्यग्निं[६] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवणं जपत्यपामिदं न्ययनं नमस्त इति द्वाभ्यामथापरार्धे उदपात्रमुपदधाति वाक्का

---

१ Thus Ben. UH (the last तस्या); तस्यां नव मंडला Be; तस्मिन्नेव परिम॰ MB.

२ लिखित्वा MB.

३ ॰मात्रं M.

४ घृताभ्यक्ता॰ M.

५ Thus MHU; ॰नाडीच्वेते B°; ॰नाडीप्रोते Be Ben.

६ Thus MBHU; ॰त्मनग्निं Be Ben.

मधुश्च उपदधे सुप्रजावनिꣳ रायस्पोषवनिं मह्यं यजमानायेति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ संभारान्निवपत्यग्नेर्भस्मासीति भस्माग्नेः पुरीषमसीति पुरीषꣳ संज्ञानमसि कामधरणमित्यूषान्मयि ते कामधरणं भूयादिति सिकता अथैनान्त्संप्रयौति सं या वः प्रियास्तनुवः सं प्रिया हृदयानि वः । आत्मा वो अस्तु संप्रियः संप्रियास्तनुवो ममेत्यथैनान्कल्पयति कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः । कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम ज्यैष्ठ्याय सव्रता इति । ताꣳस्तथा कल्पयति यथा न लेखाः संलोपयन्ते[1] । सद्यो वा सर्वं क्रियते सद्यस्काले । ॥ २ ॥ प्रथमः ॥

अथान्तमायां लेखायां पूर्वपक्षस्य दिनेष्टका उपदधाति संज्ञानं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद विज्ञानं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । तासामन्तरालेष्वेतेषामेव दिनाम्नां मुहूर्तेष्टका उपदधाति चित्रस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद केतुस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायां पूर्वपक्षस्य क्षपेष्टका उपदधाति दर्शा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद दृष्टा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । तासामन्तरालेष्वेतासामेव[2] क्षपाणां मुहूर्तेष्टका उपदधाति दाता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद प्रदाता तया देवतयाङ्गि-

१ संलोपयंते Be Ben.

२ Thus MU; एतेषामेव the other MSS.

रसाहुवा सीदेति पञ्चदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायामपरपक्षस्य दिनेष्टका उपदधाति प्रस्तुतं तथा देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद विष्टुतं तथा देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । तासामन्तरालेष्वेतासामेव दिवानां मुहूर्तेष्टका उपदधाति सविता तथा देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद प्रसविता तथा देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायामपरपक्षस्य क्षपेष्टका उपदधाति सुता तथा देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सुन्वती तथा देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । तासामन्तरालेष्वेतासामेव क्षपाणां मुहूर्तेष्टका उपदधात्यभिशास्ता तथा देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदानुमन्ता तथा देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायां पूर्वपक्षेष्टका उपदधाति पवित्रं तथा देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद पवयिष्यंस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति द्वादश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायामपरपक्षेष्टका उपदधाति सहस्वांस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सहीयांस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति द्वादश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायां मासेष्टका उपदधात्यरुणस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदारुणरजास्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति त्रयोदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथैके[1]

[1] Thus Be HUB; °थाचैकेक° Ben.; थचैके M.

लेखान्तरालेषु[1] सिकता निवपत्यथेमल्का ओवल्का इत्यथाभ्यन्तरायां लेखायां मुहूर्तानां मुहूर्तेष्टका उपदधातीदानीं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद तदानीं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायां क्लृप्तिष्टकास्वर्लिष्टकास्वोपदधात्यग्निष्टोमस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदोक्थ्यस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति षडग्निर्ऋतुस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सूर्य ऋतुस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति तिस्रः सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ मध्ये[2] नाभ्यां संवत्सरेष्टका उपदधाति प्रजापतिस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद संवत्सरस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति चतस्रः सर्वासां पारे सूददोहसः करोति ॥ ३ ॥

तदेतास्ततस्रः स्वयमातृण्णा याचति। ता दिक्षूपदधाति भूरग्निं च पृथिवीं चेति पुरस्ताद्भुवो वायुं चान्तरिक्षं चेति दक्षिणतः स्वरादित्यं च दिवं चेति पश्चाद्भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्चेत्युत्तरतः सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ लोकंपृणा उपदधाति लोकं पृण छिद्रं पृणाथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन्योनावसीषदन्निति तयादेवतं करोति तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ सूददोहसं करोति

१ Thus Be Ben.; लेखाभ्यंतरेषु M; लेखांतरेषु HU; लेखायां B.
२ मध्यमे M.

ता अस्य सूददोहसः सोमꣳश्रीणन्ति पृश्नयः। जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिव इति। प्राच्यां च लोकंपृणया प्रत्येत्यग्निं प्राचीभिः संप्रच्छादयन्ति। संप्रच्छन्नं पलाशशाखया परिकर्षति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथैनमभिमृशति[1] चितिकॢप्ता भवत्यथाग्निमभिमृशति[1] यत्ते ऽचितं यदु चित्तं ते अग्न इति द्वाभ्यामथ चितिकॢप्ताभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्यग्ने देवाꣳ इहावहेत्याग्नेय्या गायत्र्यैतां चितिमभिमृश्य द्वे[2] अवद्रवणे[2] जपति[2] वाङ्म आसन्प्राणश्च इत्यथ[3] कृष्णमश्वमभिमृश्य तनुपुरीषमुपदधाति पृष्टो दिवीति। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ पात्र्यामप आनीय हिरण्यशकलान्संप्रकीर्य द्वाभ्यांद्वाभ्याꣳ[4] शताभ्यां प्रोक्षति सहस्रस्य प्रमा असीति पुरस्तात्सहस्रस्य प्रतिमा असीति दक्षिणतः सहस्रस्य विमा असीति पश्चात्सहस्रस्योन्मा असीत्युत्तरतो। ऽथ मध्ये[5] द्वाभ्याꣳ शताभ्यां प्रोक्षति साहस्रो ऽसि सहस्राय त्वेत्यथोत्तरार्धे तिष्ठन्निष्टका धेनूः कुरुत इमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्त्वित्यान्तादनुवाकस्याथैके ऽर्कपर्णेनाजक्षीरेण[6] चरमायामिष्टकायां जुह्वति। स॰ यद्यहैनं[7]

---

१ परि instead of अभि M.

२ Thus HUB; द्वे अधिद्रवणे ज॰ Be Ben; द्वाभ्यामधिद्रवति M.

३ अथ instead of अथ M Ben. U.

४ द्वाभ्यां twice in BU only.

५ om. M.

६ र्कं॰ om. B Be H.—॰माजाक्षी॰ Be Ben.

७ Thus M; यथदुहैनं B; इुयेहैनं Ben; यदुहैनं Be; यथउहैनं HU.

स्वरित्यन्नवत्यथैनस्यार्कपर्णस्य[1] पुटमन्तरवधायेयं हस्तीदृक् तिष्ठन्नुत्तरतो धारयमाणो ह्वयानयेति । स यत्र धारेष्टकां[2] प्राप्नोति तत्प्रतिपद्यते त्वमग्ने रुद्र इत्येतस्मादनुवाकस्यैतदर्कपर्णं यं द्वेष्टि तस्य संचरे पशूनां न्यस्यति । पशु वै न देवा-सवटे न्यस्यत्यथैनमुपतिष्ठते त्वमेव त्वां वेत्थ यो ऽसि सो ऽसीत्येतेनानुवाकेनाथ संहारविहाराभ्यामुपतिष्ठते संवत्सरो ऽसि परिवत्सरो ऽसीत्येतेनानुवाकेनाथाह होतरग्नेरुक्थेनाग्निमनुशंसेति । [3]यदि होता न कामयते यजमान एव जपनेनाग्निं हुत्वाग्नि संस्तीर्य तेनूपविश्याग्नेरुक्थेनाग्निमनुशंसति । भूर्भुवः स्वरित्येताभ्यामृग्भ्यां[4] त्रिस्त्रिरेकैकामन्वाह प्रणवेनाभिसंधानमेवमन्यत्राप्युपसंधाति प्रणवेनैवाभिसंधानमथ[5] ये ब्राह्मणा बहुविदस्तेभ्यो यद्दक्षिणा न दद्युरिष्टं स्यादग्निमस्य हृष्वीरंस्तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्स्विष्टमेवैतत्क्रियते । नास्याग्निं हरन्तु इति ब्राह्मणम् । ॥ ४ ॥ द्वितीयः ॥

अथाभ्याधानप्रभृति पाशुबन्धिकं कर्म तायते । विष्णुमाग्निप्रणयनात्कृत्वाग्निं प्रणीयोपसमाधायाध्वराहुतिभिरभिजुह्वत्[6] नानाचतुर्गृहीतैरेता[6] आहुतीर्जुहोति । त्वमग्ने रुद्र

1 °त्ययैतदर्क° Be Ben.

2 °रेष्टकाग्निं M.

3 Before यदि Be HU ins. स ।

4 हाभ्यां instead of °ग्भ्यां M.

5 प्रणवेनैवाभि° M.

6 Thus HU (only °हुतीभि°); °ध्वराहुतीभिरभिजुह्वमानो चतु° M; °ध्वराहुतीरभिजुह्वमानानां चतु° Be Ben; °ध्वराहुतिभिर्हुत्वा नानाचतु° H.

इति प्रतद्वीर्यस्य रूपमग्नाविष्णू इति वसोर्धाराया अन्नपत इत्यन्नहोमः सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीरित्यथ स्रुवेणोपघातमेकविंशतिमाहुतीर्जुहोत्यग्नये स्वाहा यमाय स्वाहेति कृत्वाकृत्वैव संस्रावान्यजमानस्याञ्जलावावपति[1] तैर्यजमानो मुखं विमृष्टे राज्ञी विराज्ञीत्येतेनानुवाकेनोत्तरपरिधानप्रभृति पाकयज्ञिकं कर्म तायते धिष्ण्या मनोतायाः कृत्वा मनोतामनुद्रुत्य पशोरवदानानि संस्रुत्यौदुम्बरे[2] पात्रे[2] तूष्णीं मृत्युग्रहं गृह्णाति विपश्चिते पवमानाय गायतेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसि मृत्यवे त्वा जुष्टं गृह्णामीति दर्भैः परिमृज्योत्तरवेद्याꣳ सादयत्येष[3] ते योनिर्मृत्यवे त्वेत्यथ पशुना चरत्यथ वनस्पतिना चरत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतोऽथैतं ग्रहꣳ होष्यन्नप उपस्पृशति[4] विद्युदसि विद्य मे पाप्मानमित्यथ जुहोत्यप मृत्युमप क्षुधमपेतः शपथं जहि। अधा नो अग्न आवह रायस्पोषꣳ सहस्रिणम्॥ ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान्यज्ञस्य मायया सर्वानवयजामहे स्वाहेत्यथ हुत्वोपस्पृशेद्वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमित्यथ स्विष्टकृता चरत्युपहूयमानायामिडायामुप-

[1] Thus (°वापयति) M Bè Ben BU (sec. m.); °वानयति HU (pr. m.).

[2] Thus all exc. B, which has °वरेच पात्रेच।

[3] सं om. HU.

[4] Thus M Be Ben; °स्पृशेद् BHU.

ह्वयन्ति[1] ग्रहमुपहूतं[2] ग्रहं यजमानो भक्षयति भक्षो ऽस्यमृतभक्षस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः स्वगाकृतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । भक्षयित्वात्मानं प्रत्यभिमृशते मन्त्राभिभूतिः केतुर्यज्ञानामित्यन्तादनुवाकस्यानूयाजप्रभृति पाशुबन्धिकं कर्म तायते । सिद्धमा दक्षिणानां कालाद्दक्षिणानां काले धेनुमृषभमनड्वाहं दत्त्वैकविंशतिर्दक्षिणा[3] ददाति । शतं ददाति । सहस्रं ददात्यन्विष्टकं दक्षिणा ददाति । यदि न विन्देत मन्थानेतावतो दद्यादोदनान्वा । पष्ठौहीं त्वक्तवतीं दद्याद्धिरण्यं ददाति । वासो ददाति । तेनायुः प्रतिरत इति ब्राह्मणं । तं चेत्सौम्ये ऽध्वरे चिन्वीत प्रथमायामुपसदि क्षेत्रकरणं । मध्यमोत्तमे उपसदावन्तरेणोपधानं । काले ऽग्निप्रणयनं । दक्षिणानां काले दक्षिणाः । सवनीयस्य यूष्णो मृत्युग्रहँस्तं चेदहीने सत्त्रे वा चिन्वीत प्रथमे ऽहनि दक्षिणाः प्रथमे ऽहनि यूष्णो मृत्युग्रहो । न सत्त्रे दक्षिणा नीयन्ते । नाचिकेत एव मृत्युग्रहः स्यादित्येतदपरमग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्यामिक्षया वेति । तस्यै सायमग्निहोत्रे हुते सायंदोहः प्रातरग्निहोत्रे हुते प्रातर्दोहः । पशुपुरोडाशेन सह श्रपणमनुदिते चर्या । संतिष्ठते सावित्रः । ॥ ५ ॥ तृतीयः ॥

---

१ उपप्रयच्छंति M.

२ ग्रहमिष्टोपहूतं M.

३ ददाति instead of दत्त्वा M.

अथ नाचिकेतस्य[1] प्रसिद्धं क्षेत्रकरणं यथा सावित्रस्यैतावदेव नाना । नास्य लेखा भवन्त्यथ याजुषीरुपदधाति लोकोऽसि स्वर्गोऽसीत्यप्सिभिर्नैकविंशतिं यथा निपतन्ति[2] तास्तथातथोपदधाति॰। तदेतदन्यत्रापि[3], प्रकीर्णानामुपधानस्य[4] निदानं । यदि[5] प्राञ्चः पञ्च पुरस्तात्पञ्च दक्षिणतः पञ्च पश्चात्पञ्चोत्तरत एकां मध्ये । ऽथ यदि चितस्त्रस्र पुरस्तात्तिस्रो दक्षिणतः सप्त पश्चात्तिस्र उत्तरत एकां मध्ये । ऽथ यद्यूर्ध्वाः[6]. पश्चात्कोट्याः[7] प्रभृत्यूर्ध्वाः[8] स्वयमातृण्णावकाशाद्‌थ यदि प्राचीः स्वयमातृण्णावकाशात्प्रभृति[9] प्राचीः । स्वयमातृण्णाभ्यः प्रभृति सिद्धमत ऊर्ध्वं । स यदीच्छेत्तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति प्राङ् होतुर्धिष्ण्यादुत्सर्पेदित्याहवनीयसकाशाद्येयं प्रागाद्यशस्वती सा मा प्रोर्णोतु तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति । तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवतीत्यथ यदीच्छेद्भूयिष्ठं मे श्रद्दधीरन्भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति

---

१ नाचिकेतस्य Be Ben.

२ निपतंति HUB; निपतति Be; निवपंति M; निवपति Ben.

३ तैरेतद॰ M.

४ Thus H Be; प्रकीर्णानामुपदधा॰ U; प्रकीर्णामुपधा॰ Ben; प्रकीर्णा-मुपधा॰ B; प्रक्षीर्णानामुपधा॰ M.

५ स यदि M.

६ Thus MB; यदूर्ध्वे H; या ऊर्ध्वाः Be Ben; व्यदूर्ध्वं U.

७ Thus BH; कोठयाः U; कोष्ठा H Ben; कोठरा Ben; कोष्ठः M.

८ ॰र्ध्वा चा।

९ ॰क्राशप्र॰ M.

दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राची जुषाणा वेत्वाज्यस्य स्वाहेति स्रुवेणोपहत्याहवनीये जुहुयाद्भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्दधते भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्तीति ब्राह्मणं संतिष्ठते नाचिकेतः ॥ ६ ॥ चतुर्थः ॥

अथ ब्रह्मचितः[1] प्रसिद्धं क्षेत्रकरणं यथा सावित्रस्यैतावदेव नाना नात्र लेखा भवन्त्यथ पुरस्तादुदीचीर्द्वे प्राचीश्चेष्टका उपदधाति चित्तिः स्रुक्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद चित्तमाज्यं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति दक्षिणाय हृदयेष्टकामुपदधाति सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनमित्यनुद्रुत्य देवैः स मानसीन आत्मा जनानामित्यातो ऽथ यजुरिष्टके उपदधात्यग्निर्यजुर्भिस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सविता स्तोमैस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ पशुष्टके उपदधाति सेनेन्द्रस्य तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद धेना बृहस्पतेस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ दक्षिणतः प्राचीश्चतुर्होत्रेष्टका उपदधाति पृथिवी होता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद द्यौरध्वर्युस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति व्रतस्तो ऽथ हृदयेष्टकामुपदधाति ब्रह्मेन्द्रमग्निमित्यनुद्रुत्य यज्ञमेतं चतुर्होतॄणामात्मानं कवयो निचिक्युरित्यातो ऽथ यजुरिष्टके उपदधातीन्द्र उक्थामदैस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद मित्रावरुणावाग्निषा तया देवत-

१ ब्रह्मचितस्य M Be.

याङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ पत्नीष्टके उपदधाति पथ्या पूष्णस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद वाग्वायोस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ पश्चादुदीचीः पञ्चहोत्रेष्टका उपदधात्यग्निर्होता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदाश्विनाध्वर्यू तया देवयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति यतरो ऽपि वाश्विनाध्वर्यू इत्येतेनैव मन्त्रेण द्वे इष्टके समानतयादेवते उपदधाति । तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवे सीदतमिति[1] मन्त्रꣳ[1] संनमयत्यथ[1] हृदयेष्टकामुपदधाति शतं नियुतः परिवेदेत्यनुद्रुत्य प्राणमुख्यं तेन क्लृप्तो ऽमृतेनाहमस्मीत्यातो । ऽथ यजुरिष्टके उपदधात्यङ्गिरसो धिष्णियैरग्निभिस्तया देवताङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद मरुतः सदोहविर्धानाभ्यां तया देवताङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ पत्नीष्टके उपदधाति दीक्षा सोमस्य तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद पृथिव्यग्नेस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथोत्तरतः प्राचीः षड्ढोत्रेष्टका उपदधाति वाग्घोता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद दीक्षा पत्नी तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति षडथ हृदयेष्टकामुपदधाति सुवर्णं कोशꣳ रजसा परीवृतमित्यनुद्रुत्येन्द्रस्यात्मानꣳ शतधा चरन्तमित्यातो । ऽथ यजुरिष्टके उपदधात्यापः प्रोक्षणीभिस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदौषधयो बर्हिषा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ

१ इत्यथ संनमयत्य॰ M ; इति ॰मंत्रं संनमयत्य॰ H·Be Ben. U (pr. m.) ; ॰ꣳनमय्य॰ BU (sec. m.).

पत्नीष्टके उपदधाति वसूनां गायत्री तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद रुद्राणां त्रिष्टुभया[1] देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथोपरिष्टात्प्राचीः सप्तहोत्रेष्टका उपदधाति महाहविर्होता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सत्यहविरध्वर्युस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति षडपि वाचाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यश्चस्त्वाभिगरावित्येतेन मन्त्रेण द्वे इष्टके समानतयाद्देवते उपदधाति । तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवे सीदतमिति मन्त्रं संनमयत्यथ[2] हृदयेष्टकामुपदधातीन्द्रो राजा जगतो य ईश इत्यान्तादनुवाकस्याथ यजुरिष्टका उपदधात्यदितिर्वेद्या तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सोमो दीक्षया तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति त्रयोदशाथ पत्नीष्टका उपदधात्यादित्यानां जगती तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद विष्णोरनुष्टुभया[3] देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यष्टादश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ यथावकाशं ग्रहेष्टका उपदधाति वाचस्पते विधे नामन्निति दशहोतुर्वाचस्पते वाचो वीर्येणेति चतुर्होतुः सोमः सोमस्य पुरोगा इति पञ्चहोतुर्भूर्भुवः सुवरिति षड्ढोतुर्वाचस्पते हृद्विधे नामन्निति सप्तहोतुः । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ यथावकाशमेव प्रतिग्रहेष्टका उपदधाति । देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यनुद्रुत्यैषा ते

---

१ त्रिष्टुभया M.

२ Thus MH; संनमय्य° the other MSS.

३ °नुष्टुभया

काम दक्षिणोत्तानस्याङ्गिरसः प्रतिगृह्णात्वित्येकान्नविंशमपि वा गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलङ्करणे इत्येतेन मन्त्रेण द्वे इष्टके समानतयादेवते उपदधाति । तस्य देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवे सीदतमिति मन्त्रꣳ संनमयति[1] । स्वयमातृण्णाभ्यः प्रभृति सिद्धमत ऊर्ध्वꣳ । संतिष्ठते ब्रह्मचित् । ॥ ७ ॥ पञ्चमः ॥

अथ समस्तस्य । प्रसिद्धं चैत्रकरणं यथा सावित्रस्यैतावदेव नाना । सावित्रो ऽग्निः प्रथमा चितिर्लोकंपृणा[2] द्वितीया । नाचिकेतस्तृतीया । लोकंपृणा[2] चतुर्थी । ब्रह्मचित्पञ्चमी । सर्वासु चितिषु स्वयमातृण्णा[3] । पुरीषान्ताश्चितयो । ऽग्ने देवाꣳ इहावहेत्येताभिः पञ्च[4] चितीरभिमृशति[4] । तं चेत्सौम्ये ऽध्वर उत्तम[5] एव यज्ञे चिन्वीत प्राग्दीक्षणीयायै दिवः श्येनीभिर्यजेतोदवसानीयाया[6] अपाघाभिः[6] । सकृत्प्रयुज्य[7] समस्यति । संतिष्ठते समस्तः । ॥ ८ ॥ षष्ठः ॥

---

१ Thus U (pr. m.); संनमति the other MSS.; M om. this passage.

२ ०श्याभिर् (०भिम्) M Be UH, but cp. Āp. xix. 15. 11.

३ ०त्ता: M.

४ Thus H; पंचभिः पंच चितीर० U; पंच चितयो भिमृशति Be Ben; पंच चितयोभिमृशंते M; पंचभिश्चितीरभिमृशति B.

५ उत्तमे U; instead of उत्तम एव यज्ञे M has उत्तरवेद्यां ।

६ Thus HU (sec. m.); ०सानीयायापा० M Ben. Be U (pr. m.); ०नीयायापा० B; cp. Sāyaṇa on T Br., vol. iii, p. 815; अपाश्राभिः MU Be; the other MSS. indistinctly (श or घ).

७ प्रयुज्यैनं UH; प्रयज्य न M.

अथ वैश्वसृजस्य । प्रसिद्धं चेयंकरणं यथा सावित्रस्यैताव-
देव नाना । तिस्रो लेखा भवन्त्यथान्तमायां लेखायामुप-
दधाति यत्रामृतं यत्र मर्त्यमित्यष्टादश । सर्वासां पारे सूद-
दोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां१ लेखायामुपदधाति सर्वा दिशो
दिक्ष्विति पञ्चदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्य- ५
न्तरायां लेखायामुपदधाति सर्वान्दिवः सर्वान्देवान्दिवीति
नव । सर्वासां पारे सूददोहसः करोति । स्वयमातृण्णाभ्यः
प्रभृति सिद्धमत ऊर्ध्वं । तं चेष्टीने२ सत्रे३ वा चिन्वीत
प्रातरात्रे३ विश्वजिति सर्वपृष्ठे दक्षिणानां काले ब्रह्मा सद-
स्यासीनो वैश्वसृजान्व्याचष्टे४ ऋचां प्राची महती दिगुच्यत १०
इति५ पञ्चो ऽर्धर्चशो ब्राह्मणे६ वाक्यशस्तस्मा अध्वर्युः
प्रतिगृणात्योँ ह्यहर्वृतं७ ह्यहस्तत्यं ह्यहद्रात्स्म ह्यहदिति ।
तस्योत्तमे पर्याये ऽरात्स्म८ ह्यहत्संपद्यते८ । संतिष्ठते
वैश्वसृजः । ॥ ६ ॥ सप्तमः ॥

---

१ °थांतमायां M.

२ चेदुदीचीसावित्रे Be Ben.

३ सहस्रैरात्रे ins. M.

४ वैश्वसृजान् Be Ben; विश्वसृजान् UHB; वैश्वसृजं M.

५ इत्युक्त M.

६ ब्राह्मणे B.

७ Thus BUH; Be Ben have each time वद् after ह्यह and M reads everywhere अत्राहन् instead of ह्यह।

८ पराम्नसंप° M.

एतेनारुणकेतुको व्याख्यातो। यावन्मन्त्रमवेष्टका[१]। लोकंपृणाश्च स्वयमातृण्णाश्चाप एव। पुष्करपर्णꣳ रुक्मꣳ हिरण्मयं[२] पुरुषं कूर्ममित्यातिपत्ति वर्ज्या इति यथासमाम्नातं[३]। पञ्चधा इत्यविशोष्या[४] इत्यर्थ। उत्तरवेद्यावपनकाले तां तूष्णीं जानुदघ्नीं[५] खात्वान्यच्च मृदं निवपति। विदेरग्निरित्यादि लुप्यते। ध्रुवासीति प्रतिपद्यते। हस्तमात्रमवेष्टका उपदध्यादिन्द्रं कर्णेभिरिति द्वाभ्याꣳ शान्तिं कृत्वा ताभ्यामुपदधात्यापमापामिति पञ्चभिर्महानाम्नीभिरुष्णोदकꣳ। शिवा न शन्तमेति सौषध्यो[६] ऽपो[६] ऽध्वर्यवे ददाति। स ताः प्रतिगृह्य शिवा न इत्युपदधाति। सुमृडीकेति भूमिवतीमुपदध्यादेताः पुरस्तात्स्तुतिः प्रत्यञ्चमित्यष्टौ मध्ये शुक्रं ते अन्यदिति च। साकंजानामित्येकादश पुरस्ताद्दक्षिणतो ऽभिदुःखोत्थितस्येवेति षडिहेह वः स्वतपस इति चातितांसाणीति चतस्रो मदन्तीस्ताम्राः प्रवर्ग्यवदाद्यन्तयोः शान्तिं कृत्वात्यूर्ध्वोच्च इति चोष्णतुमण्डलान्यव द्रप्स इति चारोग इत्यष्टौ[७] सूर्यनामभिः[७] पदशो

---

१ यावन्मात्रम॰ MU.

२ om. MB Be Ben.

३ ॰म्नाता M.

४ इत्यशोष्या MU BH.

५ ॰दघ्नं MU (sec. m.).

६ त्यौषध्योपो B; सौषध्या अपो UH; सौषध्य आपो M; त्यौषध्या आपो Be; सौषध्या आपो Ben.

७ Thus B Ben; इति सप्त सूर्य॰ Be; इत्यष्टौ सप्त सूर्य॰ HU; M om. सूर्यनामभिः।

यत्ते शिल्पमिति च। व्याहृतीर्जपित्वाप्सो व इति यजमान
उपतिष्ठत। एवमुत्तरैरुपस्थानं व्याहृतीर्जपित्वा। सप्त सूर्याः
सप्त दिशो नानासूर्या यद् द्यावश्चित्रं देवानामिति चतस्रः
सौरीः। पुरस्तात्कैदमभ्रमित्येकामर्धमासा इत्युपरिष्टात्कासा
अप्सु निविशन्त इति[१] दक्षिणतः। किंस्विदत्रेति पंच
वैष्णवीः[२]। पृच्छामि त्वा परं मृत्युमिति चतस्रो मृत्युमतीः।
पृच्छामि त्वा पापकृत इति चतस्रो निरयवतीरा[३] यस्मिन्नग्ने
नयेति द्वे। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्यष्टौ दिश्या दिशो व इति
यजमानः। प्रभ्राजमाना इत्येकादश रुद्राः। प्रभ्राजमान्य
इत्येकादश रुद्राण्यः पदशो मध्ये। रूपाणि व इति यज- १०
मानः। स्वानभ्राडित्येकादश गन्धर्वगणाः पदशः पश्चाद्गौरी
मिमायेत्येका[४]। वरीहवः स्वतपस इति सप्त वाताः पदशः।
समानमेतदिति वृष्टिमती[५]। यदक्षरमिति श्लोको। जम-
दग्निरित्याप्यायितस्तच्छंयोरिति शंयुः सहस्रवृदित्यष्टौ
संयानीः। स संग्राम इति द्वे च[६]। पवित्रवन्तः पवित्रं ते ११
ब्रह्मा देवानामसतः सद्यः इति चतस्रः पवित्रवत्य उत्तरतो।
अमी य ऋचा इति सप्त मध्ये। ऽन्धो मणिमिति पञ्च

---

१ द्वे ins. M.
२ Thus BHU; ॰वैष्णव्याः M Be Ben.
३ निरयवती॰ B; पवमतीर॰ Ben; यमवतीर॰ Be.
४ सर्वां H Be Ben U.
५ ॰तीं HU; वृष्टिभिर् M; Be Ben om. the word.
६ om. B.

वैश्वदेवीरुत्तरत । अ[illegible] तमग्ने रथमिति तिस्र । आतनुष्वेति चतस्र । आ मन्द्रैरि[illegible]कां यजमान उपदध्यादंशुभिस्त्वेति द्वे । सुब्रह्मण्योमित्येकामरुणास्त्वा इति चतस्रो रेवतीर्ब्रह्मण उदरणमसीति चतस्रो ब्रह्मसदना । अष्टयोनीमित्यष्टौ दिश्या । मित्रस्य वरुणस्येत्यष्टौ दिश्याः । पुष्करपर्णꣳ रुक्मꣳ हिरण्मयं पुरुषं कूर्ममिति महाग्निवदेव[1] । तान्युपधाय हꣳसः शुचिषदिति द्वे दूरोहणे पुरुषमभितस्तदित्पदमिति द्वे मध्ये । वसूनाꣳ रुद्राणामित्यष्टावुत्तरतो । रश्मयो व इति यजमान । आरोगस्येत्यष्टावुपरिष्टादापो व इति यजमानः । प्रभ्राजमानानामित्येकादश प्रभ्राजमानीनामिति चैकादश मध्ये । रूपाणि व इति यजमानो ऽग्नेः पूर्वदिश्यस्येत्यष्टौ दिश्या । दिशो व इति यजमानो । दक्षिणपूर्वस्यामिति चतस्रो नरकवतीर्यथालिङ्गमा । यस्मिन्निन्द्रियाणि शतक्रतविति द्वे दक्षिणत । इन्द्रघोषा वः संज्ञानमिति षड् दिश्या । आदित्य सर्व इति पञ्च दिश्या । एवा ह्येवेति षड् दिश्या । आपमापामिति नवोपरिष्टादपाꣳ रसमित्येकां । कामस्तदग्र इति संकल्पवतीमापो हि यदित्योघवतीं । विधाय लोकानिति सम्भवतीं । केतव इत्येकामिमा नु कमिति तिस्र । आप्लवस्वेति सप्तदश चपण्यो । विशीर्ष्णीमिति द्वे । पर्जन्यायेति

Thus H Be; °वदेव B; M Ben U om. °एव, but M has एतानि tead of the following तानि।

तिस्रः। पुनर्मामैत्विति च तिस्रः[1]। स्वयमातृण्णादि समान-
मुत्तरꣳ सावित्रेण। स्वयमातृण्णा लोकंपृणास्वैता आपः पञ्च
चितयो भवन्ति। प्रतिदिग्धं चितौ[2] पुष्करपर्णादिभिः
प्रच्छादनं। लोकं पृणयैव द्वितीयामन्याः प्रथमचितिवच्च
पुष्करपर्णादय। उत्तरतो[3] लोकंपृणयापवर्गो। दीर्घदारुभि-
र्मेघ्य[4] कृत्वा पृष्ठो दिवीति पुरीषव्यूहनमन्त्येष्टके[5] शतरुद्रीय-
होमो। ऽनुषꣳसनान्ते ऽग्निप्रणयनꣳ। ह्रियमानायां[6] वैश्रवण-
यज्ञो ब्राह्मणेन[7] व्याख्यातो ऽन्नकामस्य सर्वकामस्य[8] वा
पर्वणिपर्वणि वैश्रवणयज्ञः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीतेति
यथाब्राह्मणं[9]। तस्यैतद्व्रतमिति यथाब्राह्मणं संमितास्व[10] व्रत- १०
समुच्चया[10]। आपो न. बीभत्स्या यथाब्राह्मणमेककामः[11]

---

१ चतस्रः M; चतिस्रः the other MSS.

२ चितिं H चितिः U.

३ उत्तर Be Ben.

४ °मेघ्यं M.

५ °मंत्येष्टकोर्ध्वं MUH.

६ Uncertain reading; ह्रयमानायां U Be BU; ह्रियमाणायां M; ह्रीयमाणायां Ben.

७ Thus Sāyaṇa (comm. on Taitt. Ār.); ब्राह्मण MUH; ब्राह्मणे Be Ben; B om. the word.

८ °स्वर्ग° M.

९ चेतव्यम् ins. M.

१० Uncertain reading; HU read as given in the text; संमितं व्रत-समुच्चय B; समभितस्व व्रतसमुच्चय Be Ben; संमितव्रतसमुच्चय M.

११ यथाब्राह्मणमेककामः Be Ben; यथाब्राह्मणकामः HBUM.

सर्वकामो वा । आपो[1] वा इदꣳ सर्वमिति ब्राह्मणं[2] विज्ञायते ब्रह्म वा आपो यदाप[3] उपधीयन्ते ब्रह्म[4] वै[4] तदात्मन्धत्ते ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति य एतमग्निं[5] चिनुत इति । संतिष्ठत आरुणकेतुकः संतिष्ठत आरुणकेतुकः । ॥ १० ॥ अष्टमः ॥[6]

॥ इत्यत्येकोनविंशः प्रश्नः ॥

---

१ आपो UBH वा आपो Be.

२ om. M.

३ Thus MU (pr. m.); यदप all the other MSS.

४ ब्रह्मैव M.

५ Be Ben ins. चित्वा ।

६ Adhyāya numbers for this praśna are found only in M.; the MSS. agree all in designing this praśna as काठकसूत्रम् or काठकम् ।

CORRIGENDA.

Page	20,	l. 8,	*read* तत्रः	*instead of*	तत्र
„	70,	l. 12	„ °धारयत्य°	„	°धारयत्स°
„	96,	l. 10	„ षोडशसुतस्य	„	°मर्थ
„	187,	l. 4	„ अग्नौ°	„	अग्नो°
„	200,	l. 1	„ उवैवैव[1]	„	उ[1]वैवैव[1]
„	226,	l. 5	„ सुवर्णमयै°		
„	336,	note ६	„ °वारि°		